

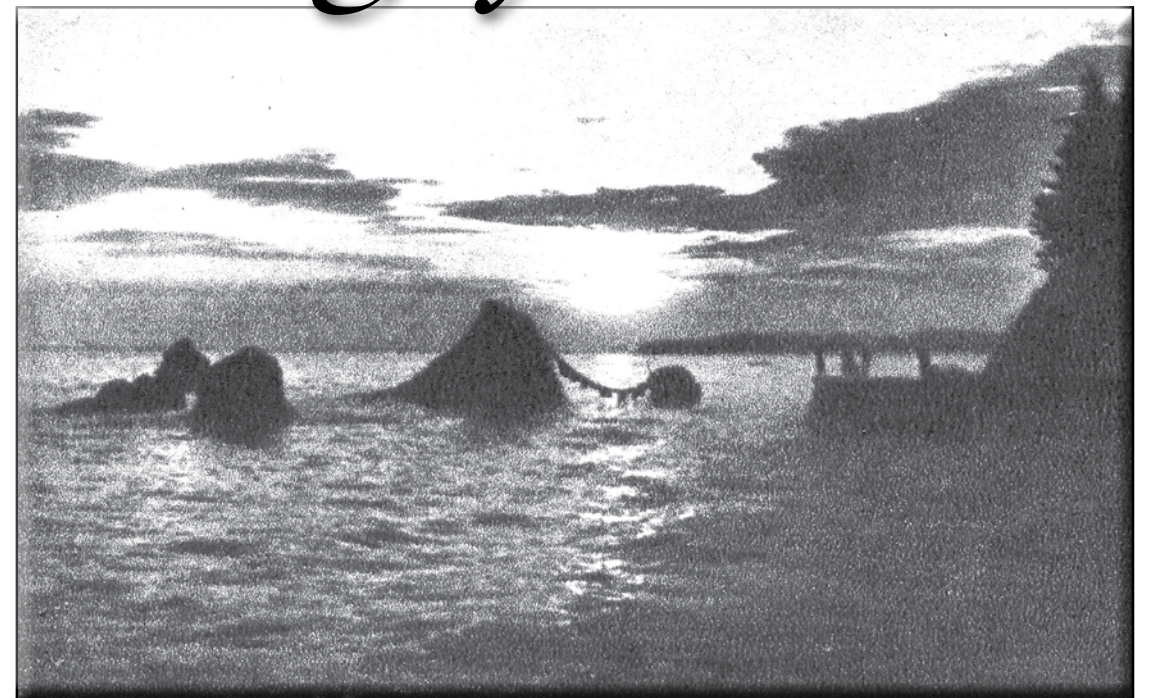
BELVEDERE
2007/XIX. 3-4.

BELVEDERE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK XIX. évfolyam, 3-4. szám

Kimigayo

*Kimi ga yo wa
Csiyo ni yacsiyo ni
Szazare isi no
Iwao to nari te
Koke no muszu made*

*Urunk kora addig tartson,
Hogy homokból szikla legyen
S rajta moha kihajtszon
(japán himnusz)*

JAPÁN RÓL SZÓLÓ CIKKEINK A LAP 39-106. OLDALÁN OLVASHATÓK

MMVII április–május

BELVEDERE

MERIDIONALE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

Főszerkesztő KISS GÁBOR FERENC
Szerkesztők ALÁCS ATTILA, KERTÉSZ PÉTER, MÉSZÁROS TAMÁS,
MIKLÓS PÉTER, TERJÉK MIKLÓS
Munkatársak KOMÁROMI CSABA, KÖNYVES PÉTER, LENDVAI BEATRIX

Szerkesztőbizottság SZEGFŰ LÁSZLÓ (elnök), DÖBÖR ANDRÁS,
JANCSÁK CSABA, KISS GÁBOR FERENC, MARJANUCZ LÁSZLÓ,
NAGY TAMÁS, NÓTÁRI TAMÁS, RÁCZ LAJOS, ZAKAR PÉTER

Számunk az Ages Quod Agis Kht., Csongrád Megyei Önkormányzat, EIKKA Alapítvány, EMKE Kft., Felsőoktatási Kutatóintézet, Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja, MTA Szociológiai Kutatóintézet, Nemzeti Civil Alapprogram, Szeged Város Önkormányzata, Szegedért Alapítvány, Szociális és Munkaügyi Minisztérium, SZTE Bölcsészettudományi Kar, SZTE EHÖK, SZTE JGYPK HÖK Hallgatói Centrum, SZEPA és a SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar támogatásával készült.

MEFESZ 1956
www.mefesz.hu

Belvedere Meridionale Alapítvány
www.belvedere.meridionale.hu

A Belvedere Meridionale 1989-es alapításától kezdődően a történelem és más társadalomtudományi szakos felsőoktatási hallgatók, doktoranduszok, fiatal kutatók és oktatók megjelenési fóruma. A lap legfontosabb kiüldetése a felsőoktatás és szakemberképzés alapját jelentő mester és tanítvány viszony kialakítása, a tudomány hagyományainak ápolása, a kutatói szellemiség kibontakozásának támogatása. Ennek szellemében a folyóirat tevékenységét a tudományos élet felkért képviselői és a szerkesztőbizottság tagjai segítik, lektorálják.

INGYENES PARTNERKIADVÁNY

A folyóirat megjelenik tavasszal: február–március és április–május; ősszel szeptember–október és november–december hónapokban. A lap közöl tanulmányokat, interjúkat, ismertetőket és kritikákat a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből.

Kiadja a BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY. Felelős kiadó: DR. SZEGFŰ LÁSZLÓ

Cím: 6725 Szeged, Boldogasszony sugárút 6. Tel.: +36 62/544-759

E-mail: belvedere@jgytf.u-szeged.hu www.belvedere.meridionale.hu

Nyomás: BABA ÉS TÁRSAI KFT. B/KUL/523/SS1993.

TARTALOMJEGYZÉK

Referátumok

- NÓTÁRI TAMÁS: *A lictorok vesszőnyalábja mint hatalmi jelkép az ókori Rómában* ... 5
 KIS TIBOR: *Megtépzött „Grandeur”*. *Dien Bien Phu, 1954* ... 11

A BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY BESZÁMOLÓI ... 31

Hajdani vármegyéink

- Zágráb vármegye rövid története* (KÖNYVES PÉTER) ... 36

Japán

- Konichiwa!* ... 39
Fogalommagyarázat (LENDVAI BEATRIX) ... 40
 TERJÉK MIKLÓS: *Győzve veszíteni, veszítve győzni* ... 42
 MOLNÁR GÁBOR: *Japán és Mexikó közötti kétoldalú kapcsolatok alakulása a '80-as évek végétől 2000-ig* ... 80
 FEKETE GÁBOR: *Gondolatok jogról, morálról a japán társadalomban* ... 96
 KOMÁROMI CSABA: *A japán filmművészet* ... 100

Téka

- Ókortudomány és interdiszciplinaritás. (Nótári Tamás: Jog, vallás és retorika)* VARGA PÉTER ... 106

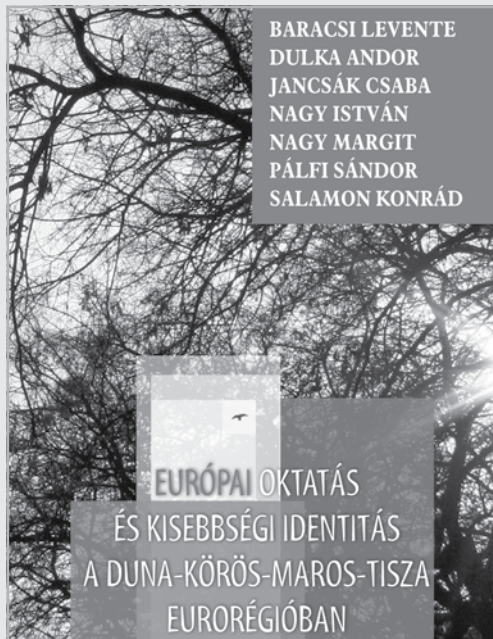
Háztáji

A középkor szolgálatában

- MAKK FERENC *professzor köszöntője Szegefü László tanár úr 65. születésnapján* ... 113
 „*Ember lenni, és embereket nevelni*”. *Kötetlen beszélgetés Szegefü Lászlóval 65. születésnapja alkalmából*
 (Az interjút készítette: Jancsák Csaba – Kiss Gábor Ferenc) ... 118
 Dr. Szegefü László *biográfiája* ... 130

S Z Á M U N K S Z E R Z Ő I

Fekete Gábor hallgató (SZTE ÁJTK), Jancsák Csaba főiskolai tanársegéd (SZTE JGYPK), Kis Tibor hallgató (SZTE JGYPK), Kiss Gábor Ferenc főiskolai tanársegéd (SZTE JGYPK), Komáromi Csaba hallgató (SZTE JGYPK), Könyves Péter hallgató (SZTE JGYPK, SZHF), Lendvai Beatrix tanár (Hódmezővásárhely), dr. Makk Ferenc tszv. egyetemi tanár (SZTE BTK), Molnár Gábor PhD-hallgató (JPTE Földtani Doktori Iskola), dr. Nótári Tamás egyetemi docens (KRE ÁJK), Terjék Miklós hallgató (SZTE JGYPK), Varga Péter egyetemi hallgató (SZTE BTK)

A 2007. március 9-10-én, Szegeden megtartott konferenciánk szerkesztett anyagát veheti kézbe az olvasó. Arad megyei, délvidéki és magyarországi oktatással foglalkozó szakértők, civil szervezetek képviselői mondanak véleményt kisebbségi létről, anyanyelvápolásról, az iskolák helyzetéről, feladataikról, tennivalóikról. A regionális sajátosságok mellett számos olyan kérdéskörre is keresték a lehetséges válaszokat előadóink, amelyek mindhárom régióban nehezéget jelentenek az ott élők számára. Tartalom: Nagy Margit: A vajdasági magyar oktatás civil szemmel; Viola Lujza: Anyanyelvápolás-identitásmentés; Dulka Andor: Építkezés és mentés másként; Baracsi Levente: Szűkölködünk nagymértékben, segedelem nélkül. – Helyzetkép az aradi szóránysorsról; Nagy István: Pécskai oktatás – Európából Európába; Pálfi Sándor: Civil szervezetek (lehetőségek) szerepe a közoktatásban; Jancsák Csaba: A globalizáció és a változó magyar oktatási rendszer az új évezredben; Salamon Konrád: Magyarságtudat és történelemtanítás

A könyv egy nagyobb vállalkozásnak a „koz-mopolita realizmussal” foglalkozó trilógia harmadik – egyben befejező – része. A trilógia első részében (Hatalom és ellenhatalom a globális korszakban) Ulrich Beck a globális kölcsönös függőség körülményei közötti uralom legitimitását kutatja. A második könyv (A kozmopolita szemléletmód) az alapvető kérdéseket taglalja, lerakja egy kozmopolita felvilágosodás alapjait. A most megjelenő – Edgar Grandéval közösen megírt, a témát lezáró – kötet, A kozmopolita Európa felvilágosít bennünket az ismeretlen Európáról, amelyben élünk. Beck szerint Európa az európaizáció folyamatában értelmezhető. Az európaizáció pedig az európai polgárok közös vállalkozása, egy új politikai integrációs koncepció. „Persze a kozmopolita Európa szóhasználatával egyáltalán nem szándékozunk felbomlasztani és mással helyettesíteni a nemzetet, hanem éppen ellenkezőleg, új értelmezését kívánjuk adni azoknak az eszméknek és princípiumoknak a fényében, melyek mellett Európa mindig kiállt és most is kiáll: egy újraértelmezett politikai kozmopolitizmus fényében” – írja a szerző.

ULRICH BECK
EDGAR GRANDE

A kozmopolita Európa

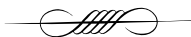
Társadalom és politika
a második modernitás korszakában

BELVEDERE

NÓTÁRI TAMÁS

A lictorok vesszőnyalábja mint hatalmi jelkép az ókori Rómában

Írásunkban a római *magistratus*ok és az őket kísérő *lictorok* viszonyát, valamint a *lictorok* vesszőnyalábjának (*fascēs*) a hivatali főhatalomhoz fűződő szakrális kapcsolatát kívánjuk vizsgálni. Az *imperium* – különösen a lándzsával, pálcával, bottal, vesszőnyalábbal összefüggésben történő – említésekor nem szabad megfeledkezni annak a szakrális szférába tartozó, mágikus-vallási jellegéről sem. Az *imperium* elsősorban tényleges parancsnoki hatalmat jelöl, ám a vallási szférához is kötődik, az *auspicium* esetében a szakrális elem van túlsúlyban, ugyanakkor magában hordozza az annak végrehajtásához szükséges jogosultságot.¹ Wagenvoort meglátása szerint bizonyos személyek saját és kivételes *maná*val rendelkeztek a római gondolatvilágban, így például az *imperator* – ha a szó eredetét vizsgáljuk – teremtő, megtermékenyítő erővel rendelkezik,² s amikor hadvezérként katonáinak egy ellenséges tábor elfoglalására adott parancsot, akkor mágikus szavával hívta életre katonáiban a parancs végrehajtásához szükséges erőt; ezek alapján tehát az *imperium* nem más, mint egy titokzatos erő átvitelének egy formája.³ A katonai és vallási vezető (a kezdetekben mindkét feladatot a *rex* látta el a rómaiaknál)⁴ *maná*val bír, ez teszi képessé például a föld termékenységének növelésére, amint ezt etnológiai példákból látjuk.⁵

Ennek megfelelően Wagenvoort értelmezésében az *imperare* eredetileg nem jelentett egyebet, mint *életre kelteni, megtermékenyíteni*, hiszen a hadvezér – aki egy idegen tábor megrohamozására adott parancsot (*imperabat*) katonáinak – mágikus erejű szava által hozta létre, hívta életre a parancs végrehajtásához szükséges erőt; vagyis az *imperium* nem egyéb, vonja le a következtetést, mint egy titokzatos erő átvitelének – létrehozásának – képessége.⁶ Ennek specifikumaként említi meg Köves-Zulauf, miszerint „a dolog különös ... érdekessége, hogy a *parere* (szülni) tipikusan női szó, míg *imperiummal* kizárólag férfiak rendelkeztek”.⁷ A tekintély fogalmának vizsgálata során az *auctoritas*, a növelés, a gyarapítás képességének lényegi meghatározását ismertetve, a *numen* bizonyos aspektusait a közéletre vetítve igen találó asszociációval idézi Arendt is Cicero vonatkozó passzusát, miszerint az állam, az emberi közösség alapításának, és a már megalapított megőrzésének feladata nagyban megközelíti az isteni működés, a *numen* funkcióját;⁸ s ennek kapcsán megállapítja, hogy ebből a szempontból a rómaiak „szinte azonosnak tekintették a vallási és a politikai tevékenységet”.⁹

A *magistratus* és az őt kísérő *lictorok* viszonyát a legáltalában talán Gladigow fogalmazta meg, nevezetesen hogy a *lictorok* feladata a *magistratus* megjelenítése, s ez áll mind a *magistratura* külső megjelenítésére, mind pedig a *magistratus* és a *lictorok* funkcionális együttműködésére.¹⁰ A külső megjelenítés tekintetében ez annyit jelent, hogy a *magistratus* és a *lictor* ugyanolyan ruhát visel, Rómában *togát*, vörös *paludamentumot* Rómán kívül és a *triumphus* idején,¹¹ gyász esetén pedig *gyásztogát*.¹² A római – többek között a *magistratus* és a *lictorok* között fennálló – reprezentációs elv szerint az adott méltóság viselője nem kísé-

retének pompája és ékessége által nyer nagyobb hangsúlyt, hanem a vele azonos ruházatot viselő kíséret számának növelésével.¹³ Ám a szoros összetartozás nem merül ki a külső megjelenés hasonlatosságában, a *magistratus* és a *lictorok* mindenütt együtt jelennek meg¹⁴ – a *magistratus*nak ennek értelmében még a bordélyba is hivatalos kísérettel kell mennie, amivel azonban hivatali méltóságán ejt csorbát¹⁵ –, s a *magistratus* csak akkor mutatkozhat *lictorai* nélkül, ha ezzel azon szándékát akarja jelezni, hogy a *magistraturáról* le szándékozik mondani.¹⁶ (A *lictorok* csupán otthonában nem tartózkodtak közvetlenül a *magistratus* mellett, hanem házának *vestibulum*ában várakoztak.¹⁷)

A római *magistratus*nak mint *imperium*- és ezáltal *manahordozónak* minden megjelenése hivatalos és ezáltal szakrális esemény is, a vele külsőleg azonos képet mutató *lictorok* által az általa hordozott *mana* jelenik meg megsokszorozódva.¹⁸ A *lictorok* egyes sorban mennek a *magistratus* előtt,¹⁹ a legutolsó *lictor*, a *lictor proximus*²⁰ és a *magistratus* közé – a *magistratus* serdületlen fiait kivéve – senki sem léphetett.²¹ Ezen előírást nem magyarázhatjuk biztonsági okokkal, hiszen a *lictorok* nem a *magistratus* testőrségét alkotják, annál is inkább, hiszen a *magistratus* előtt vonuló *lictorok* nem adtak védelmet az őt oldalról vagy a háta mögül esetlegesen fenyegető támadások ellen; a tilalom oka a szakralitás területén keresendő, ugyanis a *lictor proximus* és a *magistratus* közé lépő személy jelenléte megzavarná a *magistratus* körüli *mana*-, illetve az általa hordozott *imperium*-szférát.²²

A *lictorok* funkciójának megértéséhez nagyban hozzásegít bennünket az, hogy nem csupán a *magistratus*okat, hanem a *flameneket* és a *virgo Vestalis*okat²³ is *lictori* kíséret illette meg. A *flamen Dialis* előtt közvetlenül *lictor* lépkedett,²⁴ valamivel távolabbról kísérték a *praeciae*,²⁵ akik arra figyelmeztették az embereket, hogy a *flamen Dialis* közeledtére hagyják abba a munkát, hiszen a *flamen Dialis* nem láthatott semmilyen, a hétköznapi világához tartozó tevékenységet, lévén hogy Iuppiter földi reprezentánsaként életének minden napját megszentelt ünnepnapként kellett leélnie.²⁶ Erősen vitatott, hogy a *flamen Dialis* előtt egy vagy két *lictor* vonult-e.²⁷

Az *aedes Vesta*et elhagyó Vesta-szűz előtt is *lictor* lépkedett,²⁸ s a *virgo Vestalisszel* találkozó *magistratus licitorai* a *virgo Vestalis licitora* előtt – mintegy a papnőnek megadandó a neki kijáró tiszteletet – leeresztették a *fascet*.²⁹ Nem tekinthető véletlennek, hogy épp a római vallási élet két, életvitelüket tekintve erősen tabukkal körülvett szereplője, a *virgines Vestales* és a *flamen Dialis*, akiktől szakrális szempontból mintegy a római nép és állam élete és jóléte függött, kapott *lictori* kíséretet, illetve e tény bizonyos, az *imperiummal* felruházott *magistratus* szakrális és jogi helyzetére vonatkozó következtetésekhez vezet. A kezdeti időkben sem a politikai hatalom nem nélkülözhetette a szakrális komponenst, sem a vallási funkciók nem lehettek híján a politikai vonatkozásoknak; az etruszk eredetű szakrális királyság elemei, így például a *fascet*, a *lictorok*, a *triumphus* esetében e két, szervesen összekapcsolódó elemet nem lehet szétválasztani.³⁰

A *lictor* feladatainak³¹ ellátása során köteles volt magával hordania a *fascet*, enélkül nem járhatott el hivatali minőségben, amint a *magistratus* sem a *lictorok* nélkül,³² s ez egyértelműen mutatja a *fascet* önmagában is különleges jelentőségét. Abban a köztes időszakban, miután az *auspiciumok* joga és az *imperium* visszazállott a *senatusra*, és mielőtt az *interrexet* megválasztották volna, a *fascet* Libitina templomában őrizték, az ellenséggel folytatott harcban a *fascet* elvesztése igen szégyenletesnek számított.³³ A nyír- vagy szilfából álló *fascet* kötege azon *magistratusok*nál, illetve az *imperiummal* rendelkező *magistratusok* azon ügyeinél,

amelyek nem tartoztak a *provocatio ad populum* hatály alá,³⁴ bárdot ölelt körül,³⁵ amely szintén szakrális jelentéstartalmat hordozó szimbólumnak számított.³⁶ A *lictorok* a *fascest* bal kézzel fogták és a bal vállukon vitték, az *attollere* gesztusa az *imperium*ba átvételének alkalmával volt szokásban, a *summittere* pedig a más *magistratusok*, illetve a *flamen Dialis* és a *virgines Vestales* előtti tiszteletadást jelezték, a gyászt a lefelé fordított *fascet* szimbolizálták.³⁷ A *magistratus* bukását vagy emelkedését a *fascet* jelezték, a hivatalból letevés esetében eltörték a *fascet*,³⁸ a *magistratus imperator*ra választása esetén pedig babérral díszítették.³⁹

A bárdot a hajdani büntetőjog a *securi percussio*, a bárdal lefejezés eszközeként használták, a kivégzést a *magistratus* jelenlétében maguk a *lictorok* hajtották végre.⁴⁰ A *securi percussio* végrehajtásának részletei nagyban megegyeznek az áldozati állat megölésének ritusával, s ebből Mommsen azt a következtetést vonta le, hogy az ősi időkben e kivégzési mód nem volt egyéb, mint a tettes feláldozása a bűncselekmény által megsértett s az áldozattal kiengesztelni kívánt felsőbb hatalmaknak.⁴¹ Tekintettel azonban arra, hogy a későbbiekben a római kivégzéseknél a *lictorok* helyét átvevő *carnifex*eket éppen e tevékenységükből kifolyóan – mivel a tabunak számító vérral szennyezettként tartották őket számon – bizonyos hátrányok sújtották, így például nem részesülhettek rituális temetésben, nem lakhattak Róma városán belül,⁴² a *lictorok* által végrehajtott kivégzés alapvetően más megítélés alá eshetett, hiszen a *lictorok*, noha vért ontottak, nem váltak ezáltal tabuszegőkké, a közösségből kizárítottakká. Ha tehát a *lictorok* végrehajtott halálos ítéletet áldozatnak tekintjük, így erre egy szakrálisan védett, őket a kiontott vérből a római hitvilág szerint rájuk háruló ártalmaktól megoltalmazó helyen kellett sort keríteniük, valamint nem zárhatjuk ki, hogy – amint a tizenkéttáblás törvény a gondatlan emberölés esetére is *expiatió*t ír elő⁴³ – létezhetett egyfajta tisztítóáldozat is, ami átvitt értelemben is lemosta róluk az őket szennyező vért.⁴⁴

A *fascet*ben a *virgae* legtöbbször mint a *coercitio* eszközei kerültek alkalmazásra a *verberatio* során, amit a *leges Porciae* korlátoztak; a *coercitio*ként alkalmazott *verberatió*t el kell különíteni azon testi fenytéstől, ami a halálos ítélet végrehajtását előzte meg,⁴⁵ s amit a *provocatio* révén egyre szűkebb térré szorítottak vissza.⁴⁶ Abban az időben, amikor a *lictorok* hajtották végre a halálos ítéleteket,⁴⁷ ugyanők vesszőzték meg kivégzés előtt az elítéltet.⁴⁸ A *magistratus* utasítására a *lictor* kioldotta a *fascet*t, az elítéltet megfosztotta ruháitól és kezét a hátán összekötötte vagy egy oszlophoz kötötte, ezt követően a *magistratus* „*age lege*” parancsára következett a *verberatio*, majd a *securi percussio*, a bárdal lefejezés.⁴⁹

A *virgo Vestalis*t megbecsztelentőt a *pontifex maximus* saját maga korbácsolta halálra a *comitium*on, nem téveszthetjük szem elől, hogy a közönséges kivégzéseknél a *magistratus* ugyan jelen van, ám abban tevőlegesen nem vesz részt.⁵⁰ Tekintve, hogy *virgo Vestalis* felett a *pontifex maximus* (kezdetben a *rex sacrorum*) egyfajta *patria potestast* gyakorol,⁵¹ s így ezen aktus – valamint hogy a *pontifex maximus* maga hajthatja végre a bűnös Vesta-papnő felett a halálos ítéletet, ami egyúttal *procuratio prodigii* is⁵² – mintegy a *iudicium domesticum* körében kiszabott és végrehajtott büntetésnek minősül,⁵³ hiszen a leányát házasságtörésen tetten érő *pater familias* is megölheti mind leányát, mind pedig a házasságtörő férfit.⁵⁴ Ugyanakkor a *verberatio* ebben az esetben nem pusztán büntetés – hiszen akkor ezt nem kellene a *pontifex maximus*nak személyesen végrehajtania – hanem, akárcsak a Vesta-papnő kivégzése, engesztelő áldozat, rituális cselekmény is.⁵⁵

Az ütlegetés, vesszőzés, korbácsolás a rómaiaknál a *castigatio* legjellegzetesebb formájává lett, ami egyértelműen mutatja, hogy azon rituális jelleg, amelynek a *virgo Vestalis* megbecsztelentőjét megkorbácsoló *pontifex maximus* áldozatot bemutató, szakrális karakterisztikuma

jelen van e büntetési nemnél, hiszen a *castigare* – szinonim fogalomként a *corrigere* és az *emendare* kifejezésekkel találkozhatni – magába foglalja a szenny és bűn eltávolításának, a *castum*-állapot helyreállításának és a rituális kiengesztelésnek gesztusát,⁵⁶ amit az is jelez, hogy Paulus is használja a szankciókról írván a *castigare* verbumot a *verberare* helyett.⁵⁷ (A *verberatió*nál kiontott vér nagy valószínűséggel szintén az *expiatio per sanguinem* célját szolgálta.⁵⁸) A *lictorok* által végrehajtott *verberatio* tehát a mellékbüntetés célját szolgálta, azonban nem a büntetés súlyosabbá teendő, hiszen minden, a *lictorok* végrehajtott kivégzésnek részét képezte, hanem a halálos ítélet – ami nem más, mint a bűnös feláldozása – rituális tisztító elemeként volt attól elidegeníthetetlen, vagyis szakrális mellékbüntetésnek tekintendő.⁵⁹ A fa, amelyből a *virgaet* lenyesték – a nyír-,⁶⁰ illetve a szilfa⁶¹ – szintén vallási konnotációt hordoz, hiszen a görögök is mind a nyírfát, mind pedig a szilfát (ez utóbbit erősebb khtonikus vonatkozásokkal) tisztító, a szó eredeti értelmében katartikus szertartásoknál használták;⁶² hasonlóképpen az elítélt megfosztását ruháitól nem csupán a büntetés megalázóbbá tétele, hanem az antikvitásban számos esetben szokásos rituális meztelesség követelménye is indokolta.⁶³ (A *lictorok* hivatalának erősen szakrális jellegét támasztja alá az a két forrás, amelyek szerint a *lictorok* ruhájukon övet viseltek,⁶⁴ Plutarkhos szerint ezen öv az elítélt megkötözésére szolgált, Gellius pedig a *popae*,⁶⁵ az áldozati segédnek *limus*ával hozza összefüggésbe. A *lictorok* mindennapi ruházatán egyetlen ábrázoláson sem láthatunk semmiféle övet, ám a *togát* a lelógó *lacinia* segítségével fel lehetett kötni, ez volt az ún. *cinctus Gabinus*, amit leggyakrabban az áldozatbemutatásnál alkalmaztak.⁶⁶ Emögött okkal feltételezhetjük, hogy a *lictorok* kezdetben számos esetben áldozati segédként tevékenykedtek, s igen valószínű, hogy az elkövető feláldozásának minősülő kivégzésekor is a *cinctus Gabinus*szal övszerűen összefogott *togá*ban, ami az általános *togaviselet*nél szabadabb mozgást biztosított, végezték feladatukat.⁶⁷)

RÖVIDÍTVE IDÉZETT SZAKIRODALOM

- Arendt, H.: *Mi a tekintély?* In: Múlt és jövő között. Budapest 1995.
- Bleicken, J.: *Ursprung und Bedeutung der Provocation*. ZSS 76. 1959.
- Földi A.–Hamza G.: *A római jog története és intéstitúciói*. Budapest 2006.
- Gladigow, B.: *Ovids Rechtfertigung der blutigen Opfer*. DAU 14. 3. 1971.
- Gladigow, B.: *Die sakralen Funktionen der Liktoeren. Zum Problem von institutioneller Macht und sakraler Präsentation*. ANRW I. 2. 1972.
- Hilberg, I.: *Die fasces laureati der antretenden Konsuln*. WSt. 25. 1903.
- Hommel, H.: *Vesta und die frühbrömische Religion*. In: ANRW I. 2. 1972.
- Kaser, M.: *Der Inhalt der patria potestas*. ZSS 83. 1971.
- Kerényi, K.: *Die Religion der Griechen und Römer*. Darmstadt 1963.
- Koch, A.: *Vesta*. RE VIII. A 1958.
- Köves-Zulauf, Th.: *Bevezetés a római vallás és monda történetébe*. Budapest 1995.
- Kunkel, W.: *Untersuchungen zur Entwicklung des römischen Kriminalverfahrens in vorsullanischer Zeit*. München 1962.
- Kunkel, W.: *Das Konsilium im Hausgericht*. ZSS 83. 1966.
- Kübler: *Lictor*. RE XIII. 1. 1926.
- Latte, K.: *Römische Religionsgeschichte*. München 1967.
- Mau: *Cinctus Gabinus*. RE 3. 2. 1899.
- May, G.: *Le Flamen Dialis et la Virgo Vestalis. Étude de droit religieux*. REA 7. 1905.
- Mommsen, Th.: *Römisches Staatsrecht I–III*. Berlin 1887–1888.
- Mommsen, Th.: *Römisches Strafrecht*. Leipzig 1899.

- Nielsson, M. P.: *Primitive Religion*. Tübingen 1911.
 Nótári T.: *De iure vitae necisque et exponendi*. JK 1998. 11. 421
 Nótári T.: Jog, vallás és retorika. *Studia Mureniana*. Szeged 2006.
 Pötscher, W.: 'Numen' und 'numen Augusti'. In: *Hellas und Rom*. Hildesheim 1988.
 Rose, H. J.: *Iterum de virginibus Vestalibus*. *Mnemos*. 56. 1928.
 Sály P.: *Keresztre feszítés az ókorban*. Budapest 2004.
 Schuster: *Ulme*. RE 9 A 1. 1961.
 Vogel, K.–H.: *Imperium und Fases*. ZSS 67. 1950.
 Wagenvoort, H.: *Roman Dynamism. Studies in Roman Literature, Culture and Religion*. Leiden 1956.
 Wagenvoort, H.: *Wesenszüge altrömischer Religion*. ANRW I. 2. 1972.
 Wagler: *Birke*. RE 3. 1. 1899.
 Walde, A.–Hofmann, J. B.: *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg 1954.
 Wissowa, G.: *Religion und Kultus der Römer*. München 1912.

JEGYZETEK

- 1 Pötscher 1988. 462; Nótári 2006. 52. skk.
- 2 Walde–Hofmann 1954. I. 683.
- 3 Wagenvoort 1972. 371. sk. *Imperium ist also eine Form der Übertragung geheimnisvoller Kraft*.
- 4 Földi–Hamza 2006. 18.
- 5 Wagenvoort 1972. 371.
- 6 Wagenvoort 1972. 371. sk. *Sehen wir richtig, so bedeutete das Zeitwort imperare ('befehlen', 'herrschen') ursprünglich 'zum Leben erwecken', 'befruchten'; der Feldherr, der seinen Soldaten befahl (imperabat), ein feindliches Lager zu berennen, erzeugte in ihnen durch sein magisches Wort die Kraft zur Erfüllung seines Auftrages. Imperium ist also eine Form der Übertragung geheimnisvoller Kraft*.
- 7 Köves-Zulauf 1995. 31.
- 8 Cic. *rep.* 1, 7. *Neque enim est ulla res in qua propius ad deorum numen virtus accedat humana, quam civitatis aut condere novas aut conservare conditas*.
- 9 Arendt 1995. 130.
- 10 Gladigow 1972. 295.
- 11 Varro *ling.* 7, 37; Liv. 41, 10, 5; Cic. *Pis.* 55.
- 12 Hor. *Epist.* 1, 7, 5.
- 13 Gladigow 1972. 296.
- 14 Liv. 17, 1; 23, 23, 1; 17, 17, 8; Cic. *Cluent.* 147; Bell. Alex. 52, 3; Sil. 9, 419; Plin. *nat.* 7, 30, 112; Iuven. 3, 128; Suet. *Caes.* 80; Val. Max. 1, 1, 9; Hist. Aug. *Sever.* 1, 4.
- 15 Sen. *contr.* 9, 2, 17. *Si praecedentibus fascibus praetor deducetur in lupanar maiestatem laedet*.
- 16 Liv. 23, 23, 1. skk. *is ubi cum lictoribus in rostra escendit, neque duos dictatores tempore uno ... probare se dixit ... extemplo se magistratu abdicavit privatusque de rostris descendit lictoribus abire iussis*; Tac. *hist.* 3, 11. *omissis lictoribus Patavium concessit*
- 17 Liv. 39, 12, 2.
- 18 Gladigow 1972. 297.
- 19 Liv. 24, 44, 9. skk.
- 20 Cic. *div.* 1, 59; *Verr.* 5, 142; Val. Max. 2, 2, 4; Bell. Alex. 52, 3; Sall. *Iug.* 12, 3; Tac. *hist.* 3, 80, 11.
- 21 Val. Max. 2, 2, 4.
- 22 Gladigow 1972. 298.

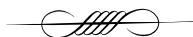
- ²³ A Vesta-kultuszhoz bővebben lásd Latte 1967. 109. skk.; Wissowa 1912. 253. skk.; Rose 1928. 79. skk.; Hommel 1972. 397. skk.; Koch 1958. 1717–1776.
- ²⁴ Plut. *Quaest.* 291b; Fest. 82. *Flaminius lictor est, qui flamini Diali sacrorum causa praesto est*
- ²⁵ Fest. 293. *Antecedentes exclamabant feriis publicis, ut homines abstineant se opere, quia his opus facientem videre religiosum est.*
- ²⁶ Kerényi 1963. 198.
- ²⁷ Ehhez lásd Mommsen 1887–1888. I. 373. sk.
- ²⁸ Plut. *Numa* 10; Dio Cass. 47, 19, 4. Ehhez lásd May 1905. 3. skk.
- ²⁹ Sen. *contr.* 1, 2, 3.
- ³⁰ Gladigow 1972. 301.
- ³¹ A *lictor* egyéb szakrális kötelezettségeihez lásd Latte 1967. 408. skk.
- ³² Vogel 1950. 96.
- ³³ Gladigow 1972. 306; Kübler 1926. 511.
- ³⁴ A *provocatio*hoz bővebben lásd Bleicken 1959. 324. skk.
- ³⁵ Lyd. *mag.* 1, 32.
- ³⁶ Nielsson 1968. I. 275. skk.
- ³⁷ Tac. *ann.* 3, 2; Verg. *Aen.* 11, 93.
- ³⁸ Kübler 1926. 511.
- ³⁹ Ehhez lásd Hilberg 1903. 329. skk.
- ⁴⁰ Mommsen 1899. 911; Földi–Hamza 2006. 575.
- ⁴¹ Mommsen 1899. 901. 916.
- ⁴² Plaut. *Pseud.* 331; Cic. *Rab.* 5, 15; Fest. 56 L; Serv. *ad Verg. Aen.* 12, 603.
- ⁴³ XII tab. 8, 24 a *Si telum manu fugit magis quam iecit, aries subicitur.*; Fest. 470. *Subici aies dicitur qui pro occiso datur, quod fit, ut ait Cincius in libro de Officio Iuris consulri exemplo Atheniensium apud quos expiandi gratia aries in igitur ab eo qui invitus scelus admisit poenae pendendae loco.*; Serv. *ad Verg. Ecl.* 4, 43; *Georg.* 3, 387. Ehhez bővebben lásd Kunkel 1962. 38. skk.
- ⁴⁴ Gladigow 1972. 309; Gladigow 1971. 9. skk.
- ⁴⁵ Sárý 2004. 66. skk.
- ⁴⁶ Bleicken 1959. 324. skk.
- ⁴⁷ Vö. Cic. *Verr.* 3, 156; 5, 118. 142; Liv. 1, 26; 8, 7, 20; 8, 32, 10; 26, 15, 16; 28, 29, 10; 36, 28, 6; Polyb. 11, 30, 2. Mommsen 1899. 915. skk.
- ⁴⁸ Gai. *inst.* 3, 189. *Poenam manifesti furti ex lege XII tabularum capitalis erat. Nam liber verberatus addicebatur ei cui furtum fecerat.*; Liv. 2, 5, 8. (*lictore*s) *nudatos virgis caedunt securique feriunt*; 8, 20, 7. *tum verberatum necari*; 9, 16, 10. *virgis caesos securi percussit; erant virgis in foro caesi ac securi percussi*; 10, 1, 3. *virgis caesi ac securi percussi*; 24, 20, 6. *virgis in comitio caesi omnes ac de saxo deiecti*; 26, 15, 8. *producti omnes virgisque caesi ac securi percussi*
- ⁴⁹ Liv. 28, 29, 11. *deligati ad palum virgisque caesi securique percussi*; 26, 13, 15. *ad palum deligatus, lacerato virgis tergo, cervicem securi Romanae subiciam*; 26, 15, 9. *lictorem lege agere iuberet*; 26, 16, 3. *Lictor, viro forti adde virgas et in eum primum lege age.* Gladigow 1972. 310.
- ⁵⁰ Mommsen 1899. 919.
- ⁵¹ Wissowa 1912. 260; Latte 1967. 110.
- ⁵² Hommel 1972. 405.
- ⁵³ A *iudicium domesticum*hoz lásd Földi–Hamza 2006. 239; Kaser 1971. 62. skk.; Kunkel 1966. 243. skk.; Nótári 1998. 421. skk.
- ⁵⁴ Ulp. D. 48, 5, 24, 4.
- ⁵⁵ Hommel 1972. 405.
- ⁵⁶ Gladigow 1972. 311.
- ⁵⁷ Paul. D. 47, 18, 2. *Inter effractores varie animadvertitur. Atrociore enim sunt nocturni effractores, et ideo hi fusibus caesi in metallum dari solent: diurni vero effractores post fustium castigationem in opus perpetuum vel temporarium dandi sunt.*

- ⁵⁸ Wagenvoort 1956. 147. Gell. 10, 8.
⁵⁹ Gladigow 1972. 311. sk.
⁶⁰ Plin. *nat.* 16, 75.
⁶¹ Plaut. *Asin.* 575.
⁶² Ehhez lásd Wagler 1899. 491; Schuster 1961. 548.
⁶³ Ehhez lásd Heckenbach, J.: *De nuditate sacra sacrisque vinculis.* RVV 9. 3. 1911.
⁶⁴ Plut. *Rom.* 26; Gell. 12, 3, 3.
⁶⁵ Latte 1967. 384.
⁶⁶ Mau 1899. 2558. sk.
⁶⁷ Gladigow 1972. 312. sk.

KIS TIBOR

Megtépzott „Grandeur”

Dien Bien Phu, 1954

I. rész

BEVEZETÉS

Dien Bien Phu, 1954. május 8. 55 nap után az ostromlott erődben körbezárt francia haderő leteszi a fegyvert. *De Castries* tábornok irányítása alatt körülbelül 6500, az expedíciós hadseregben szolgáló katona indul a fogolytáborok barakkjai felé. A francia vereség egy hosszú, majd kilenc éve tartó háború utolsó jelentősebb felvonása volt.

Az 1940-es Németország előtti kapituláció eredményeként nemcsak Franciaország, hanem a gyarmatok is kettészakadtak. A többség azonban – és ez alól nem jelentettek kivételt a távol-keleti gyarmatok sem – Vichy-hez maradt hű. Ez megpecsételte Vietnam sorsát. Az ország területére már 1940. szeptember 22-én a Vichy Franciaországgal szövetségben álló Japán seregei vonultak be. A japánok nem úzték el a francia apparátust, hanem együttműködtek azzal. A franciáknak ez a rugalmassága egyre nagyobb ellenszenvet váltott ki abban a vietnami népben, amelynek függetlenedési vágyai napról napra növekedtek. Ennek több jele is mutatkozott. Az egyik legfontosabb ilyen jel 1941. május 19-hez köthető, amikor megalapították a *Viet Minh*-t. Ennek vezetését nem sokkal később *Ho Chi Minh* vette át. A Viet Minh a japánok elleni harc során több alkalommal intézett olyan felhívást a franciák felé, amelyben azt ajánlotta, hogy harcoljanak együtt a japánok ellen. Ezek a felhívások többnyire süket fülekre találtak. A Viet Minh szervezetségét mutatja, hogy 1944. december 22-én felállította a Vietnami Felszabadító Hadsereget. Időközben a második világháború menete megfordult, ami arra készítette a japánokat, hogy hivatalosan is megszállják Vietnámot. Erre 1945. március 9-én került sor. A japánok leszerelték a francia katonákat és táborokba zárták őket. Két nappal később Annam császára, *Bao Dai* megalapította a japánok által támogatott bábkormányát. Azonban a Japán Császárság ekkor már a végnapjait élte és augusztus 14-én Hirohito császár elfogadta a feltétel nélküli tűzszünetet. Úgy tűnt, hogy Vietnám felszabadulhat.

1945. nyarán Potsdamban a nagyhatalmak Vietnammal kapcsolatban csupán arról hoztak döntést, hogy ki fegyverezze le a japán haderőt az országban, Vietnam sorsáról nem esett szó. Természetesen Ho Chi Minh nem várt a nagyhatalmakra, hanem szeptember 2-án kikiáltotta hazája függetlenségét, amivel megszületett a Vietnami Demokratikus Köztársaság.¹

Franciaországban azonban másképp tervezték Indokína jövőjét, mint Ho. *De Gaulle* úgy vélte, hogy a „grandeur” megőrzésének érdekében Franciaországnak szüksége van gyarmataira. „A tábournok félreérthetetlenül kifejezésre juttatta: végső soron a gyarmati háború vállalásával, Indokínában is helyre kell állítani a francia szuverenitást”.² Az Egyesült Államok elnöke, Rooseveltn azonban nem akart segítséget nyújtani Franciaországnak ahhoz, hogy ezt a tervét végre hajtsa, és másra *de Gaulle* nem számíthatott. Az elnök azonban 1945-ben meghalt és utóda, Truman nem gördített akadályokat a francia tervek elé. Megkezdődhetett Vietnam dekolonizációja.³

Időközben a potsdami konferencia értelmében 1945. szeptember 6-án brit csapatok szálltak partra Dél-Vietnamban. Ugyanekkor északról Kuomintang csapatok vonultak az országba, azzal a céllal, hogy lefegyverezzék a japán haderőt. Az országot ilyesformán a 16. szélességi foknál kettévágták. A briteknek azonban a megszállás leginkább csak terhet jelentett, ezért a rend biztosítására a japánokat is felhasználták. 1945. szeptember 23-án *Leclerc* parancsnoksága alatt megérkeztek az első francia csapatok Vietnamba. *Leclerc* csapatai azonnal birtokba vették Saigont, illetve annak környékét. Szeptember 29-én a britek és a franciák aláírnak egy megállapodást, amelynek értelmében a britek Vietnam déli területein átadják az irányítást a franciáknak, ők pedig megkezdik a kivonulásukat a térségből.⁴ *De Gaulle*-nak volt egy terve a viszonylagos békés rendezésre is. Ezt a tervet a tábournok *Lyautey* marsall elképzelésére alapozta. Ez volt az ún. *Duy Tan* megoldás. A véletlen (?) azonban keresztülhúzta *de Gaulle* elképzeléseit, így nem maradt más, mint a nyílt háború.

AZ ELSŐ INDOKÍNAI HÁBORÚ KIROBBANÁSA

A háború azonban a tábournok nélkül kezdődött, ugyanis 1946-ban *de Gaulle* távozott a kormányfői posztról. Ugyanabban az évben kezdetét vette a „*Giaur*” hadművelet, amelynek célja a fontosabb városok és közlekedési útvonalak elfoglalása.⁵ Ez a hadművelet csupán a 16. szélességi foktól délre eső területekre terjedt ki, és teljes sikert hozott. *Leclerc* úgy vélte, hogy tíz hét alatt egész Vietnamban helyreállítja a francia uralmat.

Időközben Ho Chi Minh Hanoiban tárgyalásokat folytatott a francia kormány képviselőjével. Legfőbb célja az időnyerés volt. Március 6-án megállapodás született a két fél között. Ebben megegyeztek arról, hogy délen egyes városokban, illetve az északi részek néhány pontján meghatározott számú francia haderő tartózkodhat, a 16. szélességi foktól északra eső területeken a francia és vietnami haderő közösen váltja fel a kínait, a francia kormány elismeri a Francia Unión belül a független Vietnambot, a francia fél kötelezi magát, hogy öt éven belül kivonja csapatait Vietnamból, végül hogy az ország egyesítéséről népszavazásnak kell döntenie.⁶ A franciáknak azonban nem állt szándékukban megtartani ezt a megállapodást.

BALRA DIEN BIEN PHU ÉS TÁGABB KÖRNYÉKE EGY KORABELI AMERIKAI KATONAI TÉRKÉPEN. [HTTP://WWW.LIB.UTEXAS.EDU/MAPS/AMS/INDOCHINA _ AND _ THAILAND](http://www.lib.utexas.edu/maps/ams/indochina_and_thailand)

podást, és tovább folytatták pacifikáló hadműveleteiket. A franciák terveinek bizonyítéka, hogy Vietnam déli részén létrehozták az önálló *Kokinkíni Autonóm Köztársaságot*. Ho még ekkor is inkább a tárgyalásos utat kereste. Fáradozásait 1946. szeptember 14-én siker koronázza. Fontainebleau-ban a két fél modus vivendit írt alá. Ez tulajdonképpen a márciusi megegyezésnek volt a megerősítése. A franciáknak kellemetlen volt ez a megegyezés, ugyanis Ho Chi Minh minden téren engedékenynek mutatkozott, pedig Moris Moutet gyarmatügyi miniszter igyekezett a lehető legképtelenebb követelésekkel előállni. Ezek után a franciáknak nem maradt más választásuk, mint hogy nyíltan megmutassák valódi szándékaikat. Így a hadműveletek tovább folytatódtak.

1946 novemberében egy a Haiphong kikötőjében kitört incidens után, ahol a francia haditengerészet tűz alá vette a várost, a Viet Minh formálisan is hadat üzent Franciaországnak. Ho egy darabig még próbálkozott a tárgyalások útján történő rendezéssel, ám a *Leon Blum*-höz (ekkor Franciaország miniszterelnöke) intézett levelei nem találtak meghallgatásra. December 18-án az észak-vietnami francia csapatok főparancsnoka, *Molière* tábornok felszólította a Viet Minh-t a fegyverletételre. Másnap a francia csapatok általános támadást intéztek Hanoi ellen, és ettől kezdve felrúgtak minden korábbi megegyezést, a háború országos kiterjedésűvé vált.

A HÁBORÚ ESEMÉNYEI 1946–1953 KÖZÖTT

A vietnami haderő 1947. február 17-ig aktív védelmi harcokat folytatott Hanoi térségében, ám ezen a napon *Võ Nguyen Giap* (a vietnami csapatok főparancsnoka) tábornok parancsára megkezdték visszavonulásukat az északi Viet Bac hegységbe. Ezek után itt rendezkedett be a VDK politikai és katonai vezetése. Közben Leclerc tábornok további csapatok küldését szorgalmazta Vietnamba. Ezt azonban csak sorkatonák bevonásával lehetett volna megoldani, amire Franciaországnak sem európai szereplése, sem belpolitikai helyzete miatt nem volt lehetősége. Ehelyett más, szintén kritikus helyekről (Algéria, Madagaszkár) vezényeltek idegenlégiósokat Indokínába. 1947. áprilisában ismét tárgyalások kezdődtek, ezek azonban a francia követelések (a vietnami haderő teljes lefegyverzése, a francia csapatok szabad mozgása az országban) miatt megszakadtak. Október 10-én a francia hadvezetés megindítja a „Lea” hadműveletet.⁷ A cél a Viet Bac hegység megszállása volt. A hadművelet teljes kudarccal zárult, a franciák közel 3000 embert veszítettek.

A háború elhúzódása a hadászati-hadművelési elképzelések módosítására készítette a francia hadvezetést. Új célként, a déli részen az egyre szélesedő ellenállási mozgalom elfojtását, északon pedig a vietnami hadsereg reguláris erőinek a megsemmisítését és a néphatalom likvidálását tűzték ki. A Vietnami Felszabadító Hadsereg erre válaszul megváltoztatta a háború és a küzdelem formáját. Az ellenség fokozatos gyengítésére és részenkénti megsemmisítésére törekedtek, és ezzel párhuzamosan fokozták a partizántevékenységet az ország egész területén. A vietnami vezetés elképzelései beigazolódtak, 1948-1949 fordulóján számos sikeres hadmozdulatot vittek végbe. A vietnami egységek mindenütt ott voltak, ugyanakkor megfoghatatlannak bizonyultak az ellenség számára. 1949-ben alakult meg a Felszabadító Hadsereg első hadosztálya, a 308. gyaloghadosztály, decemberben pedig a Vietnami Felszabadító Hadsereg felveszi a Vietnami Néphadsereg nevet. Időközben a franciák létrehozták a Vietnami Államot Bao Dai vezetésével, majd megkezdték a bábállam hadseregének

Viet Minh ■ azaz a Liga Vietnam Függetlenségéért 1941. május 19-én született meg Ho Ngoc Lam és Nguyen Hai Than irányítása alatt. Később a vezető szerepet Ho Chi Minh vette át. A szervezet célja Vietnam függetlenségének kivívása volt, kezdetben a japánok, később a franciákkal szemben.

Ho Chi Minh ■ 1890. május 19-én született Vietnam középső részén. Eredeti neve Nguyen Tat Thanh. Gyermekkorában konfuciánus nevelést kapott, majd ezek után elvégzett egy a franciák által fenntartott gimnáziumot. Ezt követően elhagyta hazáját és 3 évig egy francia hajón szolgált. Ezek után évekig élt Londonban, majd Franciaországban. Párizsban került kapcsolatba a kommunizmussal, sőt ott találjuk a Francia Kommunista Párt alapító tagjai között is. Párizsi életét hátrahagyva Moszkvába utazik, hogy találkozzon Leninnel, de elkésik. Legközelebb már Kínában bukkan fel, ahol 1925 folyamán az ő vezetésével alakul meg a Vietnami Forradalmi Ifjúsági Liga, majd 1930-ban a Vietnami Kommunista Párt, amely kicsivel később átkeresztesznek Indokínai Kommunista Pártra változtatták. Ekkora már a Ho Chi Minh nevet használja. A név jelentése „Aki megvilágosult”. Időközben hazájában halálra ítélték. Az ezt követő években a brit és kínai hatóságok is letartóztatták, de mindig sikerült megszöknie. 1941-ben hazatért, hogy a japán megszállók ellen harcoljon. 1945-től a vietnami nép első számú vezetője. Ho Chi Minh 1969. szeptember 2-án hunyt el Hanoiban. Végakaratóban azt kérte, hogy hamvasszák el, hamvait tegyék három urnába, amelyet Vietnam északi, középső és déli részén helyezzenek el. Ehelyett holttestét mumifikálták, és „szovjet mintára” mauzóleumban, üvegkoporsóban tették közzemlére. Hívei a nacionalista kommunistát látják benne, aki az egységes Vietnamért küzdött. Jelentősége elvitathatatlan, háromszor szerepelt a Time magazin

címlapján és beválasztották a múlt század száz legfontosabb személyisége közé.

Felhasználva: <http://www.mult-kor.hu> 115 éve született Ho Si Minh

Duy Tan terv ■ Lyantey marsall azon elgondolása, hogy a haderő mellett szükség van egy francia befolyás alatt álló személyre, már a kezdetektől elnyerte de Gaulle tetszését. A tábornok megtalálta a megfelelő személyt is a pozícióra. Ő volt Duy Tan, a francia hadsereg őrnagya, Bao Dai császár rokona és nem utolsó sorban Annam egyik korábbi uralkodója. Bár a Gyarmatiügyi Minisztériumban többen ellenezték a „Duy-Tan megoldást”, de Gaulle zöld utat engedélyezett az elképzelésnek. Duy Tan azonban soha nem érkezett meg Vietnamba. Repülőgépe 1945. december 25-én ismeretlen okok miatt felrobbant Afrika fölött. Ezzel a balesettel megsemmisült de Gaulle békés dekolonizációs terve.

Felhasználva: Salgó: i. m.

Vo Nguyen Giap: Vo Nguyen Giap 1911 augusztus 25-én született An Xa-ban. 14 éves korától kezdve küzdött a francia jelenlét ellen, és így került kapcsolatba a kommunista párttal. Egyetemi tanulmányait Huéban és Hanoiban végezte, ahol gazdaságot, jogot és történelmet tanult. 1937-től kezdve történelem tanárként dolgozott. 1939-ben csatlakozott a kommunista párthoz. A második világháború alatt Ho Chi Minh oldalán harcolt a japánok ellen. 1944-ben megszervezte a Vietnami Felszabadító Hadsereget, a későbbi Vietnami Néphadsereget. A kommunista pártban először belügy-, majd 1945-től hadügyminiszter lett. Ismertsége Ho Chi Minh-ével vetekedett, a későbbi elnök jobb kezeként tartották számon. A Genfi kiegyezés után egészen 1980-ig a miniszterelnök-helyettesi és a hadügyminiszteri posztot töltötte be. 1975 után azonban már öregedő államférfinek tartották, elvesztette védelmi miniszteri helyét, és az 1982-es pártkonferencián végleg kiszállt a

politikából. Ő a modern gerillaharc stratégiájának kidolgozója.

Henri Navarre ■ 1898-ban született. 1918-ban alhadnagyként végzett a Saint-Cyr katonai akadémián. A háború után Szíriába vezényelték, ahol két évet tölt el. Hazatérése után részt vett az 1923-as németországi megszállásban, majd Marokkóba vezénylik, ahol részt vesz a riff hadjáratban. 1937-től a hadsereg vezérkar II. osztályának, azon belül is a német szekciónak a vezetője. 1944-ben válik igazán ismerté, mikor az általa irányított 3. marokkói szpáhi ezred (páncélos ezred) elsőként vonul be Karlsruhéba, 24 órával megelőzve saját főerőit. A háború után Németországban szolgált.

Ho a gerillaharcról: „A gerillaharc célja nem a nagy csatákban szerzendő győzelem, hanem az ellenség erejének felőlrlése, az, hogy elvegyük étvágát, álmát, nyugalmát, hogy tönkretegyük erkölcsileg és anyagilag, s végül megsemmisít-sük. Az ellenség, bárhová lépjen is, gerilláinkkal találkozozzék szembe, aknára lépjen, sose tudja, mikor lőnek rá.”

HO CHI MINH: Válogatott írások. 1920–1969. Ford. Hegedüs Éva. Budapest, 1982, Kossuth, 122.

Dien Bien Phu ■ A Dien Bien Phu név

egy adminisztratív elnevezésből származik. A település egy körülbelül 18 km hosszú és egy 8-9 km széles völgyben helyezkedik el, amelyet a Nam Youm folyó szel át. A terület északkeleti részén egy körülbelül 600-650 méter magas dombos vidék található. A völgy középpontjában helyezkedik el Muong Thanh városa, amely Észak-Vietnam legnagyobb lélekszámú nemzetiségének, a thainak a nyugati fővárosa. A város közel fekszik a lao-szi–vietnami határhoz, amelynek következtében számos főútvonal keresztezi itt egymást, így a város nem mellékesen a Laoszba vezető stratégiai útvonal kulcsa is. Emellett növeli a jelentőségét az is, hogy a város környékén található Észak-Vietnam négy legfontosabb rizstermelő telepe. A stratégiai szempontok fontosságát mi sem bizonyítja jobban, hogy a második világháború alatt a japán hadsereg szintén elfoglalta a vidéket, hogy ott katonai bázist alakítson ki.

De Castries ■ Christian Marie Ferdinand de la Croix de Castries 1902. augusztus 11-én született, egy nagy katonai hagyományokkal rendel-

kező arisztokrata család sarjaként. Pályafutása igen viharosan alakult, amit mi sem mutat job, mint hogy századosi kinevezését csak 38 évesen kapta meg. 1940-ben azzal szerez magának hírnevet, hogy zászlóaljja élén három napig tartja magát a német tankok és stukák támadásaival szemben. 1941-ben hadifogságba esik, ahonnan harmadik kísérletre sikerül megszöknie. 1944-ben egy páncélos század parancsnokaként száll partra az első hadsereg kötelékében. 1946-ban, immár ezredesi rangban érkezik Indokínába egy könnyűpáncélos ezred parancsnokaként.

Az utánpótlás problémája ■ A koreai háború befejeződésével egyre több hadianyag áramlott a szocialista országokból Vietnamba. Ezek Kínán keresztül érkeztek az országba, és ez jelentette a fő problémát. A fő utánpótlási vonal az Észak-Vietnam Kínával határos részéről indult, ami azt jelentette, hogy Dien Bien Phuhoz körülbelül 5-600 kilométer távolságból kellett szállítani

az utánpótlást. Az utánpótlás kiindulópontja a vietnami-kínai határon fekvő Lang Son és Cao Bang városok voltak. Innen a vonal nyugat felé futott tovább Thai N'Guyen-en és Tuyen Quang-on keresztül Yen Bay-ig. Yen Bay városa a Dien Bien Phuba szállítandó utánpótlás egyik központja volt. A fővonalon kívül észak felől (Lao Kay) is ide futott be az utánpótlás. A vonal innen Son La-n keresztül érte el Tuan Gio-ig, az erődöt ostromló csapatok legfontosabb raktárához. A franciák többször indítottak támadást ezen utánpótlási vonalak ellen, azonban számottevő sikert soha nem tudtak elérni. Az utánpótlás mindig este áramlott, hogy elkerüljék a bombázásokat. Az utánpótlást azonban oda is kellett szállítani a helyszínre. Ez komoly szervezést és áldozatot igényelt a vietnami néptől, hiszen a gépesítettség aránya igen minimális volt. Repülőgép például egyáltalán nem állt a rendelkezésükre, a legtöbb teherautó is a kínai hadsereg tulajdona volt kínai sofőrökkel. Giap tulajdonképpen egy „második hadsereget” állított fel, amelynek a szállítást kellett biztosítani. Ez főleg parasztokból álló tömeg (pontos adatok nincsenek a nagyságáról, 75 000-200 000 ember közé tehető a létszáma) szállította az ostromló sereg ellátását. Gyalog, biciklivel, elefántokkal és egyéb eszközökkel szállították a lőszeret, a rizst és a szükséges eszközöket a helyszínre. A legnagyobb kihívást a tűzérségnek a hegyekbe történő odavontatása jelentette.

IRODALOM: Dictionnaire d'histoire de France, szerk. Alain Decaux, André Castelot, Párizs: Perrin, 1981.

BALRA A VIET MINH UTÁNPÓTLÁSI VONALAI
[HTTP://WWW.INDOCHINAWAR.COM/MAP8.JPG](http://www.indochinawar.com/map8.jpg)

FELÜL MŰKÖDIK A VIETNAMI HADTÁP
[HTTP://IMG324.IMAGESHACK.US/IMG324/5151/BODO0IX.JPG](http://img324.imageshack.us/img324/5151/bodo0ix.jpg)
[HTTP://IMG63.IMAGESHACK.US/IMG63/2817/LESKOOLIS7XD.JPG](http://img63.imageshack.us/img63/2817/lescoolis7xd.jpg)

felállítását és felfegyverzését. 1950-ben, miután Kínában kikiáltották a népköztársaságot, a Szovjetunió és a szocialista blokk országai elismerték a Vietnami Demokratikus Köztársaságot. Ez jelentős fordulat a háború menetében, ugyanis ettől kezdve egyre több segítség jut el Vietnamba a szocialista országokból. Az év során egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a francia haderő elveszítette a hadászati kezdeményezést. Ezt jól példázza, hogy szeptember 16-án már a Vietnami Néphadsereg intézett támadást a Lao Cai-tól Lang Sonig terjedő frontszakaszon.⁸ Giap célja az volt, hogy feltörje az úgynevezett „Lang Son-i zárat”, amely elzárta Vietnámot Kínától és a Szovjetuniótól. A vietnami támadás gyakorlatilag azonnal felszámolta a francia védelmet. Felszabadult Cao Bang, Lang Son, és Lao Cai. Október folyamán a vietnamiak elfoglalták Hoa Binh-t, és 70 kilométerre közelítették meg Hanoit.

A francia csapatok sikertelensége és az ország gazdasági helyzete arra kényszerítette a francia kormányt, hogy az Egyesült Államoktól kérjen segítséget.⁹ Az igényt az újonnan kinevezett főparancsnoknak, a francia hadsereg egyik legismertebb és legsikeresebb emberének, *Jean Joseph Marie de Lattre de Tassigny* tábornoknak kellett benyújtania. Az Egyesült Államok természetesen megadta a kért segítséget, az amerikai gazdasági körök jó üzletet láttak a franciák háborújában. Az új főparancsnoknak természetesen új elképzelései voltak arról, hogy hogyan lehet megnyerni a háborút. Megerősített állások rendszerét akarta kiépíteni a Vörös-folyó deltájában, amelyre támaszkodva szándékozta elérni a megszállt területek pacifikálását. Ha ez sikerült, akkor a következő lépés a hadászati kezdeményezés visszaszerzésére irányult volna.

De Lattre csapatai 1951 novemberében megkezdték újabb hadműveleteiket és hamarosan elfoglalták Hoa Binh-t. December 10-én Giap csapatai megkísérelték visszaszerezni a várost, amelynek eredményeként egy majd három hónapig tartó csata alakult ki, amelynek végén (1952. március 23-án) a Viet Minh visszafoglalta a várost és támadó élei elérték a Hanoiba és Haiphongba vezető utakat. A VDK vezetése bízott abban, hogy a nagyarányú francia veszteség (20 000 halott és sebesült) tárgyalóasztal mellé ülteti a franciákat, azonban nem vették figyelembe, hogy az irányítás Párizs kezéből egyre jobban Washington kezébe vándorolt át.

Időközben betegségben elhunyt de Lattre tábornok, és a helyét – immár másodszor – Roul Salan tábornok vette át. A francia haderőt amennyire lehetett feltöltötték. A háború menete azonban Salan kinevezésével sem változott meg, a francia csapatok egyre kisebb területekre szorultak vissza. A francia hadvezetésnek be kellett látni, hogy erőinek létszáma nem teszi lehetővé, hogy egyszerre több hadműveletet hajtson végre. Ennek ellenére a francia kormány tett egy utolsó kísérletet a háború megnyerésére. A siker kulcsát egy új ember kinevezésében találták meg, így Salan tábornokot leváltották, immár másodszor.

NAVARRE ELKÉPZELÉSEI

Mikor Roul Salan tábornokot eltávolították a posztjáról, a francia vezetés egy új embert akart küldeni Indokínába. Juin marsall javaslatára került előtérbe *Henri Navarre*. A tábornok nem tartotta magát alkalmasnak arra, hogy Salan helyét átvegye Indokínában, tekintve hogy egyáltalán nem ismerte az ottani viszonyokat.

Navarre tábornok így emlékszik vissza kinevezésére: „Semmi nem utalt arra a katonai karrierem során, ami megindokolta volna a kinevezésemet ebbe a pozícióba. Soha nem szolgáltam a Távolságon, és körülbelül annyira ismertem az indokínai helyzetet, mint

bármelyik másik francia. Erre a tényre felhívtam Juin marsall figyelmét is. Ő azt javasolta nekem, hogy minden fenntartásomat jelezzem az államtanács elnöke felé. Ugyanakkor azt is mondta, hogy ezt a feladatot kötelességem elfogadni, mivel valakinek mindenképp fel kell áldoznia magát.¹⁰

Ennek ellenére 1953. május 7-én Henri Navarre tábornokot kinevezték az Indokínában harcoló francia erők élére. Amikor a tábornok megérkezett Saigonban, a helyzet ismeretlensége mellett egy másik problémával is szembe kellett néznie. Leváltását követően ugyanis nemcsak Salan tábornok hagyta el Indokínát, hanem rajta kívül távozott még három tábornok és számos más tapasztalt, magas rangú tiszt is, akik korábban mind de Lattre tábornokkal érkeztek Indokínába. Figyelembe véve az új helyzetet Navarre igen óvatossá bizonyult. Elődeivel szemben nem tett hangzatos kijelentéseket, és nem keltett felesleges illúziókat. A tábornok úgy vélte, hogy legalább másfél év szükséges a háború sikeres befejezéséhez. Navarre tehát elkezdte tervének kidolgozását, amelyhez jelentős amerikai segítséget is kapott.

A francia tábornok az ígért másfél év leforgása alatt három ütemben kívánta sikeresen megvívni a háborút.¹¹ Az első szakaszt a tervek szerint 1953 nyarától 1954 tavaszáig tartó időszakban kívánták megvalósítani. Lényegében ez az intervallum jelenti a száraz időszakot Vietnamban, amelynek köszönhetően a francia haderő kihasználhatja gépesített egységeinek mozgásához, technikai fölényének érvényesítéséhez szükséges legalkalmasabb periódust. A terv úgy rendelkezett, hogy a francia erőket egy olyan nagy erejű, magas szintű manőverezőképesseggel rendelkező csapásmérő csoportba kell összevonni, amely magában foglalja az Indokínban állomásozó francia erők 50%-át. Ennek a csoportosításnak a feladata – a Vörös-folyó deltájában történő összpontosítás után – tisztogató hadműveletek végrehajtása a térségben, majd a Vietnami Néphadsereg főerőinek bekerítése és meggyengítése, és végül egy támadás indítása a Viet Bac térség ellen. A második szakasz időpontja az 1954-es esztendő esős időszakára volt tervezve. A cél a Vietnam középső és déli részén található gerilla egységek, azok kiképző- és ellátóbázisainak a felszámolása lett volna. Az utolsó szakaszt Navarre 1954-55 telén és tavaszán tervezte végrehajtani. Ebben az időszakban az expedíciós sereg feladata lett volna az utolsó ellenállási góccok felszámolása a Mekong deltájában és egész Dél Vietnamban, majd erők északra történő áthelyezése után a vietnami hadsereg főerőinek teljes megsemmisítése és a Viet Bac térség végleges pacifikálása. Navarre tervét a francia kormány és a Pentagon is jóváhagyta, így belekezdhetett annak megvalósításába.

A terv végrehajtása előtt azonban Navarre-nak volt még egy célpontja, Lang Son városa. Ez a város a vietnami–kínai határ mellett, az 1. és a 4. számú út kereszteződésében fekszik. A város a Kínából áramló utánpótlás első vietnami állomása, így a franciáknak létkérdés volt annak kiiktatása. 1953. július 18-án megkezdődött a „Hirondelle” névre keresztelt akció végrehajtása, amelynek Lang Son volt a célja.¹² A feladatot három ejtőernyős zászlóaljnak kellett végrehajtania. Reggel 8-kor ledobták a 6. és a 8. gyarmati ejtőernyős zászlóaljat, majd valamivel 12 óra után a 2. idegenlégiós ejtőernyős zászlóalj is végrehajtotta az ugrást. A csapatok Lang Son város mellett értek földet. Feladatuk egyszerű volt. A földet érés után megtámadni a várost és minél nagyobb károkat kellett okozniuk az ellenség utánpótlásában. Ha ezt végrehajtották, akkor a tenger irányába kellett visszavonulniuk. Miután a csapatok végrehajtották az akciót, a francia hadvezetés sikeresnek ítélte meg azt. Ha a veszteségeket nézzük, akkor valóban annak mondható, hiszen szinte nem is veszítettek embert. Ha azonban azt nézzük, hogy sikerült-e komoly fennakadásokat okozni a vietnami utánpótlásban, akkor a válasz sokkal inkább nem. 1953 augusztusában a vietnami hadsereg nyomására a francia

A LÉGIDESZANT EGYSÉGEK LAN-
DOLÁSI ZÓNÁI. [HTTP://PERSO.
ORANGE.FR/HISTOIRE-MILITAIRE/
CARTES/PLANDIENBIENPHU.JPG](http://perso.orange.fr/histoire-militaire/cartes/plandienbienphu.jpg)

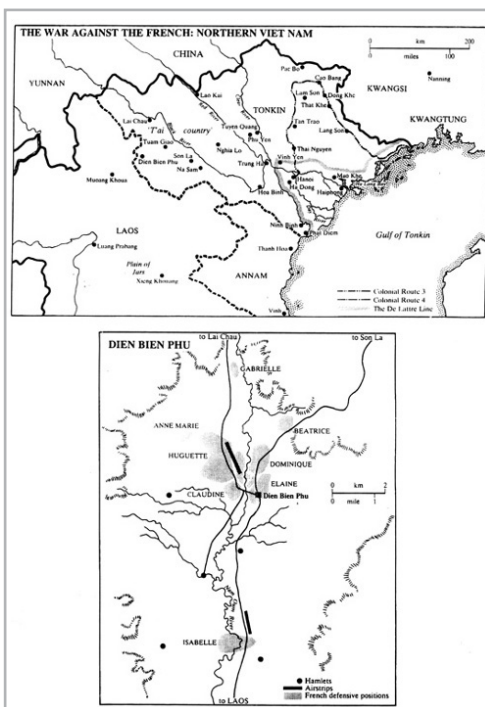
zászlóaljat magába foglaló támadás már a Ninh Binh elleni támadás alatt összeomlott, miután az első öt nap leforgása alatt a franciák 14 századot veszítettek el. Október 19-én a Thanh Hoa-ban állomásozó 304. vietnami gyaloghadosztály nem tudta megakadályozni, hogy a franciák elfoglalják Lai Cac-t és Gho Ganh-t. November elején a franciák Lai Cac-ból egy váratlan támadást indítottak a 320. vietnami gyaloghadosztály központja, Phu-Nho-Quan ellen. Ezt november 3-án egy újabb támadás követte, amelynek eredményeként lehetővé vált a város elfoglalása. Erre azonban nem került sor. A várost védő vietnami hadosztály (12 000 fő) ugyan elveszítette állományszerű felét, de keményen ellenállt. November 6-án a francia csapatok rendben megkezdték visszavonulásukat az 59. út mentén Ninh Binh-ig. 1953. november 8-án a „Mouette” hadművelet befejeződött. A francia hadvezetés az akciót sikerként könyvelte el.

Időközben Franciaországban drámaian

hadvezetés arra kényszerült, hogy egyik fontos északnyugat-vietnami bázisát, Na San-t kiürítse. Erre az akcióra 1953. augusztus 14-én került sor.

1953. szeptember 23-án megkezdődött a Navarre tervének végrehajtása. Az első szakasz a „Brochet” nevet kapta.¹³ A három irányból induló támadásban 17 gépesített zászlóalj vett részt. Ez volt az addigi legnagyobb francia offenzíva, amely az észak-vietnami területek pacifikálására irányult. A francia csapatok hamar a kemény ellenállást kifejtő vietnami csapatokba ütköztek, és mind hadianyagban, mind élőerőben komoly veszteségeket szenvedtek. Tíznapos harc után az expedíciós hadsereg kénytelen volt visszavonulni. A kudarc azonban nem gátolta meg a francia hadvezetést abban, hogy az elkészített tervet tovább folytassa.

Október 14-én megkezdődött a „Mouette” nevet viselő hadművelet.¹⁴ A hadműveletet – amelyet a francia hadvezetés az egész indokínai háború legnagyobb támadásának titulált – személyesen René Cogny, az észak-vietnami francia csapatok főparancsnoka vezette. A támadás célja Ninh Binh és Thanh Hoa elfoglalása. A 12

ÉSZAK-VIETNAM ÉS DIEN BIEN PHU. [HTTP://WWW.
HISTORYONMAPS.COM/BWSAMPLES/BIG/VIETNAM.
JPG](http://www.historyonmaps.com/BWSAMPLES/BIG/VIETNAM.JPG)

A FRANCIA KATONA FELSZERELÉSE. [HTTP://IMG91.IMAGESHACK.US/IMG91/1596/11D5.JPG](http://img91.imageshack.us/img91/1596/11d5.jpg)

korábban sem váltak be Vietnamban, hiszen egy számára addig ismeretlen harcmodorral küzdő ellenséggel állt szemben. A vietnami katonák a történelem során mindig a gyengébb pozícióból harcoltak, így ennek megfelelően alakult a harcmodoruk. Tulajdonképpen azt mondható, hogy a vietnami hadsereg folyamatosan mozgásban volt és úgy harcolt. Egy vietnami zászlóaljparancsnok így fogalmazta meg hadserege taktikáját: „A mi taktikánk az ellenség fizikai megsemmisítése. Fegyvereket kaphatnak Amerikából, de honnan vegyék az embereket? Azokat a területeket, amelyeket már nem tudnak tartani, felszabadítjuk. Olyan területeken, ahol csapatokat vonnak össze, fokozzuk a partizántevékenységet. Központi feladatunk azonban az, hogy hadseregünket – harci szellemének fejlesztésével, kiképzésének és felszerelésének javításával, létszámának növelésével – annyira megerősítsük, s olyan fölénybe kerüljünk, hogy döntő ellentámadásba lendülhessünk.”¹⁵

Navarre elképzelésének a sikere tehát azon múltott, hogy rá tudja-e kényszeríteni akaratát ellenfelére. Konkrétabban megfogalmazva a siker kulcsa az, hogy a franciák a mozgó háború helyett egyfajta állóháborúra készítsék Giap csapatait. Navarre a párizsi körök elé tárta terveit a háború folytatásával kapcsolatban. Az elképzelést az ellenvélemények ellenére a francia kormány jóváhagyta. A kétkedőket Navarre azzal szerelte le, hogy mind a technikai, mind a tüzérségi, de legfőképp a légi fölény mind mellettük szól. Emellett hivatkozott a hírszerző szolgálat azon jelentéseire, amelyek azt ecsetelgették, hogy a rossz útviszonyok miatt a Viet Minh nem képes 20 000-nél több embert a térségbe irányítani. A tábornoknak ezek után úgy kellett megválasztania a helyszínt, hogy meglévő fölényét minden tekintetben biztosítani tudja az ellenséggel szemben. A francia kormány november elején jelezte Navarre tábornoknak, hogy Laosz védelme mindennel szemben elsőbbséget élvez.¹⁶ Úgy vélték, ha

csökkent a háború támogatottsága. A francia parlamentben egyre feszültebb vita folyt az indokínai helyzet rendezésének módjáról. Végül döntést hoztak arról, hogy a helyzetet tárgyalások útján próbálják meg rendezni. Ehhez ekkor már a nemzetközi feltételek is megfelelőek voltak. 1953-at írtak, Sztálin meghalt, Koreában pedig nem sokkal korábban írták alá a fegyverszünetet. Ugyanakkor a kormány elfogadta Bidault külügyminiszter azon elképzelését, hogy mindenképp az erőfölény pozíciójából kell tárgyalni, ezért zöld utat kapott a háború folytatása.

Navarre nem vetette el a tervét véglegesen, de most egy új koncepciót kellett kidolgoznia. Az új elgondolás lényege, hogy a francia főerőket egyetlen helyen összpontosítja valahol északon, ahol leköti és megsemmisíti Giap főerőit. Ezzel Navarre egy időre fel kellett adja az olyan elveit, mint a kezdeményezés folyamatos megőrzésére és a minden fronton való támadás. Az igazsághoz hozzá tartozik, hogy ezek az elvek

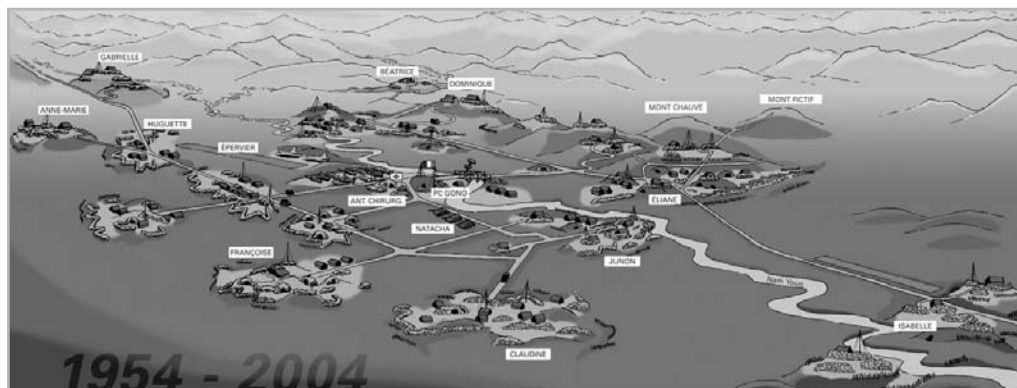
a Viet Minh-nek sikerülne elfoglalnia Louang Prabangot és elérnie a Mekong folyót, akkor Laoszban a francia befolyás megszűnhet, ami lehetetlenné tenné az Indokínai háború folytatását.

De hogyan lehet biztosítani Laosz védelmét? Az egyetlen megoldásnak az tűnt, ha egy erődrendszer megalkotásával a franciák lezárják a Laoszba vezető utat. Három helység került a francia hadvezetés homlokterébe, Louang Prabang, Vientiani és Dien Bien Phu. „Laoszt Louang Prabanggal vagy Vientiani-nal védeni politikailag olyan lépés lenne, mintha Franciaországot Párizsnál vagy Orléans-nál próbálnák megvédeni.”¹⁷ Katonai szempontból sem Louang Prabang, sem Vientiani nem volt megfelelő. A két laoszi terület ezzel gyakorlatilag elvesztette jelentőségét a tervezés szempontjából. Az északi régióban ekkor a francia csapatok csak Lai Chu városát birtokolták. Ez azonban túl messze volt ahhoz, hogy a Laoszba vezető utat lezárja. Ezért került előtérbe a várostól 90 kilométerre délre található Dien Bien Phu elfoglalása. Salan tábornok az elutazása előtt buzgón javasolta a város visszafoglalását. A tábornok úgy vélte, hogy a Viet Minh nem képes jelentős mennyiségű nehéz fegyverzetet a térségbe.¹⁸ Így esett Navarre és a vezérkarának a döntése Dien Bien Phura.

Az ellenvéleményekre visszautalva mindenképp meg kell még említeni, hogy Navarre elképzelése nem csak a politikusokban, de a francia vezérkarban sem nyerte el az egyhangú támogatottságot. Bár az is tény, a kritizáló megnyilvánulások csak a vereség után kezdtek előkerülni. Mindenesetre a légierő tisztjei többször jelezték, hogy a völgy fölötti gyakori köd, illetve a Hanoitól való nagy távolság sok kockázatot rejt magába. Cogny tábornok törzsében pedig többen úgy vélekedtek, hogy egy út lezárása semmiféleképp nem jelenti az ellenség mozgásának korlátozását. Ebben a katonai kérdésben azonban most a francia és az amerikai kormány bizonyult kompetensnek.

DIEN BIEN PHU

A város stratégiailag kiemelkedő helyen terül el. Ezt már a második világháború alatt a japánok is felismerték, akik a bázisukat egy repülőtérrel is kiegészítették, amely tovább növelte stratégiai jelentőségét a franciák számára. De nem csak a franciák számára! Ho Chi Minh számára ugyanolyan, ha nem nagyobb jelentőséggel bírt a város, ugyanis Dien Bien Phu a vietnamiak északi utánpótlásvonalának fontos eleme volt. Ennek megfelelően 1952-

DIEN BIEN PHU ERŐDRENDSZERE. [HTTP://WWW.TROUPEDEMARINE.ORG/TRADITIONS/HISTOIRE/PLAN _ DBP.JPG](http://www.troupeudemarine.org/traditions/histoire/plan_DBP.JPG)

óta vietnami csapatok tartották megszállás alatt. Azonban a franciák számára nem volt visszaút vagy más választási lehetőség, a térségben ez volt az egyetlen alkalmas hely. A terv jóváhagyása megtörtént, és immár megvolt a helyszín is. A folyamat a következő szakaszba léphetet. Megkezdődött Dien Bien Phu elfoglalásának a megtervezése. A terv kidolgozását Navarre Cogny tábornokra bízta. Cogny-nak a legtöbb problémát a város elfoglalásának módja és ideje okozta.

A módot tekintve először egy szárazföldi akció lehetősége merült fel benne. Ez két irányból lett volna lehetséges. Az egyik ilyen irány Laosz lehetett volna, azonban az ott állomásozó erők erre nem lettek volna elegendőek. A másik lehetőség Lai Chau irányából adódott volna, azonban az ottani erők nem érhetek volna időben a térségbe. És itt kapcsolódik össze a problémák köre, azaz a mód és az idő kérdése. Cogny tudta, hogy a 316. vietnami gyaloghadosztály a térségbe tart. Ezért kellett a lehető leggyorsabban végrehajtani az akciót. A tábornok úgy vélte, hogy az akciót mindenféleképp még december elseje előtt végre kell hajtani. A legideálisabb időpontot valamikor november 15-e és 29-e között jelölte meg.¹⁹ Végül a döntés november 20-ra esett, mert úgy vélték, hogy ez az utolsó időpont, amikor még biztosan megelőzhetik ellenfeleiket. A francia részről tehát minden akadály elhárult a hadművelet végrehajtása előtt, amely keresztségben a „Castor” nevet kapta.

A „CASTOR” HADMŰVELET

1953. november 20. reggel 5 óra. Egy C-47 Dakota emelkedik fel Hanoi egyik repülőteréről. A gép fedélzetén három tábornok foglal helyet. Név szerint Gilles, Dechaux és Bodet. Navarre azt a feladatot bízta rájuk, hogy vizsgálják meg az időjárási körülményeket Dien Bien Phu fölött. A repülő valamikor 7 óra körül érkezett meg célpontjához, a völgy fölé. Néhány kör megtétel után jelentést küldött Hanoi-nak, amelyben közölte, hogy Dien Bien Phu fölött gyenge köd van és az égbolt folyamatosan tisztul. Az idő tehát ideálisnak bizonyult a bevetésre, így Navarre ki is adta katonáinak az indulási parancsot.

Reggel 9 óra az összes ejtőernyős befejezte a beszállást, így a parancs megkapása után 67 db Dakota emelkedett fel Hanoi Bach-Mai és Gia repülőteréről. Ez volt az első hullám, amelynek a várost kellett elfoglalnia. Nicot ezredes parancsnoksága alatt a következő egységek indultak el: a 6. gyarmati ejtőernyős zászlóalj Bigeard őrnagy irányítása alatt, az 1. ejtőernyős hegyi ezred 2. zászlóalja Bréchignac őrnagy irányítása alatt, a 17. légi szállítású műszaki század, a 35. könnyű ejtőernyős tüzérezred 2. ütege, illetve az első légi szállítású csoport parancsnoksága. A repülési út nagyjából 75 percig tartott.²⁰ A feladat elvégzését követően a visszatérő repülőket közül 24-nek egy újabb kört kellett tennie és felszerelést szállítani a térségbe. Cogny az ugráshoz négy zónát jelölt ki a csapatai számára. Ezek a következők voltak: A „Natacha” Dien Bein Phutól északnyugatra, ide kellett érkeznie Bigeard zászlóaljának. A „Simone”, ami Bréchignac emberinek volt kijelölve a várostól délre helyezkedett el. Az „Octavi” Dien Bien Phutól nyugatra a felszerelés számára volt kijelölve. A negyediket, a „Suzanne”-t nem vették használatba.²¹

A városban komolyabb vietnami egységek nem állomásoztak. A 148. ezred katonái már korábban kiürítették a várost, csak az ezred egyik zászlóalja tartózkodott a helyszínen. A francia repülőket körülbelül 10³⁰-kor értek Dien Bien Phu fölé, és az ejtőernyősök végrehajtották az ugrást. A 6. zászlóalj egy része egy gyakorlatozó vietnami század közelében ért földet, akik azonnal tüzet nyitottak a levegőből érkező franciákra.²² A kibontakozó tűzharc több

órán keresztül komoly problémát okozott a franciáknak, de végül sikerült felülkerekedniük. Hatórányi harc, és egy B-26-os bombázók által végrehajtott légitámadás után a harc befejeződött. A franciák vesztesége 11 halott és 46 sebesült volt. Délután 3 órakor újabb francia egységek érkeztek a térségbe: az 1. gyarmati ejtőernyős zászlóalj, egy század aknavető (8 db 120 mm), 2 üteg (75 mm-es hátrasiklás nélküli ágyúk) és egy tábori kórház. Délután 4 órára az első légi csoportosításnak sikerült 1812 főnyi haderőt eljuttatnia Dien Bien Phuba. Helyi idő szerint 16¹⁵-kor Navarre jelentette Párizsnak, hogy a „Castor” hadművelet befejeződött és elérte célját. További elégedettségre adhatott okot Navarre és vezérkara számára, hogy a felderítés Giap főerőit 80 km-re jelezte Lai Chaunál.

DIEN BIEN PHU ERŐDJÉNEK KIÉPÍTÉSE

Dien Bien Phu elfoglalása után a francia csapatok azonnal hozzá láttak a tervezett erőrendszer kiépítéséhez. Navarre elképzelése az volt, hogy a repülőtérral rendelkező Dien Bien Phu-t egy hatalmas erőddé alakítja, amivel egy végső csatára kényszeríti Giap csapatait az általa megválasztott helyen, időben és módon. A győzelem Navarre számára biztosítottnak látszott. Elbizakodottságát tovább növelte Na San példája. Ez a sebtében összeállított kis erőd 1953 tavaszán súlyos veszteségeket okozott az azt elfoglalni szándékozó vietnami csapatoknak. Navarre tehát – nem minden ok nélkül – komolyan bízhatott terve sikerében.

1953. november 21-én Hanoitól 300 km-re nyugatra a francia csapatok megkezdték az újabb feladatukat, az építkezést. Ezen a napon további csapatok érkeztek erősítésként. A második légi szállítású csoport, élén Gilles tábornokkal két hullámban érkezett meg.²³ A terület biztosítása után Gilles tábornok kapta a parancsot, hogy felügyelje az előkészületeket. Reggel 8³⁰-kor ugrott az 1. idegenlégiós ejtőernyős zászlóalj 638 embere, akiknek a fele vietnami nemzetiségű volt. 13⁰⁰-kor dobták le a „Natacha” zónába a 8. gyarmati ejtőernyős zászlóalj katonáit, összesen 650 embert. De a nap legfontosabb eseménye mindenképpen annak a 190 tonnányi hadianyag ledobása, amely között ott volt 2 db 7 t buldózer is. Ezekkel az eszközökkel a francia katonák hozzáfoghattak a már régóta elhagyatott repülőtér helyreállításához. Közben a várost kiürítő vietnami katonák igyekeztek megakadályozni a munkálatokat, és szórványosan megütköztek a francia katonákkal. Ezen akciók során azonban a vietnami fél komoly veszteségeket szenvedett, és arra kényszerültek, hogy visszavonuljanak és bevárják a 316. gyaloghadosztály előőrseit. November 22-én ledobták az 5. vietnami ejtőernyős zászlóaljat, aminek köszönhetően a Dien Bien Phuban állomásozó francia haderő létszáma elérte a 4650 főt. Ugyanezen a napon Cogny tábornok meglepetésszerű látogatást tett az épülő erődben. November 26-án az erőd biztosításaként az „Ardèche” hadművelet keretében a francia-laoszi csapatok elfoglalták Nam Bacot, a Viet Minh egyik fontos ellátóbázisát.²⁴ Három nappal később Cogny, immár Navarre társaságában meglátogatta Gilles tábornokot Dien Bien Phuban.

A munkálatok megtekintése mellett tárgyalásokat folytattak Gilles utódjának kinevezéséről is. A tárgyalások során került előtérbe de Castries ezredes neve.²⁵ A kinevezésének lehetőségét többen nem tartották jó döntésnek, mivel úgy vélték, hogy de Castries harckocsizó tisztként nem járatos az erőd védelméhez szükséges harcmodorban. Azonban Cogny jelöltje Navarre támogatását is élvezte, így az ezredes hamarosan megkapta új megbízását.

Navarre így emlékszik vissza könyvében a választása problematikájára: „Azt kérdezik

miért egy harcokszizó tisztet választottam, mikor normális esetben egy erőd parancsnokságát egy gyalogos katonatisztnek kellene ellátnia. A válaszom erre igen egyszerű. Azért, mert mind a ketten (Cogny és én) úgy gondoltuk, hogy de Castries ezredes a legjobb ember erre a feladatra. A másik kérdés, hogy miért egy ezredest neveztem ki egy olyan pozícióba, amelyet egy tábornoknak kellett volna betöltenie. A válasz erre is igen egyszerű. Az ok csupán anynyi, hogy Indokínában nagy hiány volt a tábornoki ranggal rendelkező katonákból, aminek eredményeként nem volt ritka, hogy egy ezredes töltött be a tábornoki pozíciót.²⁶

Míndeközben természetesen Giap sem várt ölbe tett kezekkel és hosszas előkészületek után megkezdte téli-tavaszi offenzíváját (erről később bővebben). December 6-án Cogny tábornok aktív felderítésre, illetve a Lai Chauba vezető út megnyitására adott parancsot. A kivonuló három zászlóalj mindössze 5 kilométerre észak-keleti irányba járt Ban Him Lam falucska körzetében, mikor váratlanul vietnami egységekbe ütköztek. Heves tűzharc bontakozott ki, amelyben a franciáknak az erősítés megérkezése után sikerült felülkerekedniük. A felderítő egységek így nem jutottak messzire, és sok információt nem is tudtak gyűjteni. Azonban egyvalamit biztosan láthatott a francia hadvezetés. Az elesett vietnami katonák egyenruhájából sikerült megállapítani, hogy azok a 316. gyaloghadosztály 176. ezredének katonái voltak, vagyis nyilvánvalóvá vált, hogy a völgy szélén immár jelentős vietnami csapatok gyülekeznek, és a kör egyre szűkül Dien Bien Phu körül.²⁷

December 7-én Gilles tábornok utolsó intézkedései egyikeként jelentette, hogy négy erőd, a „Anne-Marie”, a „Claudine”, a „Dominique” és a „Gabrielle” elkészült. Ugyanezen a napon a francia hadvezetés számára világossá vált, hogy december első napjaitól kezdődően az ellenséges fenyegetettség apránként egyre veszélyesebbé vált. Cogny közben kénytelen volt belátni, hogy erői nem tudják tovább megtartani Lai Chaut a 316. vietnami gyaloghadosztály támadásaival szemben. A franciák számára ennek az lett a következménye, hogy ki kellett üríteniük Lai Chaut. A városban állomásozó reguláris erőket december 8-án légi úton Dien Bien Phuba szállították, míg a különböző kiegészítő egységeknek szárazföldön kellett megtenniük ugyanezt az utat. Ezen felül Navarre megtudta, hogy észak-nyugati irányba halad a 308. és a 312. vietnami gyaloghadosztály teljes állománya, a 304. hadosztály egy része és a teljes 351. nehéz hadosztály, amelynek egy része viszont az erődötől a délkeleti irányba, Sam-Neua felé halad előre. A francia hadvezetés számára nyilvánvalóvá vált, hogy az erődöt a tervezetnél jobban meg kell erősíteni, ezért elhatározták újabb csapatok Dien Bien Phuba küldését. Dien Bien Phu védelmét eredetileg 5 vagy 6 zászlóalj, egy tüzércsoport és kisebb milíciák látták volna el. Ez a feltevés azonban olyan novemberi információkra volt alapozva, amely szerint csak a 316. vietnami hadosztállyal és talán még néhány önálló ezreddel kell számolni. Decemberre a helyzet azonban megváltozott, és ezért volt szükség a további erősítésekre. December 8-án az erődbe érkezett Christian de Castries ezredes, és átvette a parancsnokságot. Ugyanezen a napon érkezett meg a 2. thai zászlóalj is. Közben 1953. december 17-re a vietnami csapatok északról és keletről már befejezték a bekerítést. Immár csak a dél, délnyugati irányban kellett elfoglalniuk a pozíciójukat Giap csapatainak ahhoz, hogy befejezzék Dien Bien Phu bekerítését. Ezen a napon de Castries olyan információkat kapott Hanoiból, amelyek szerint a 308. hadosztály két nap alatt 55 kilométert haladt előre. Az ezredes ezek után úgy vélte, hogy a teljes bekerítésig maximum egy hétre van szüksége a Viet Minh-nek.

A hónap végén újabb erősítések érkeztek az erődbe. Lai Chauból egy körülbelül 1500 főnyi thai őslakosokból toborzott egység érkezett, amely 20 db könnyű századra volt fel-

osztva, illetve megérkezett az a 10 darab M-24-es könnyű harckocsi, amelyeket Cogny már korábban megígért. Időközbe az erőd tovább bővült. A központi parancsnokságtól 6-7 kilométerre déli irányban létrehoztak egy újabb erődöt, amely az „Isabelle” nevet kapta. Ez az erőd Lalande alezredes parancsnoksága alatt egyfajta szigetként állt magányosan lent délen. Dien Bien Phu kezdte elnyerni végső formáját. Elérkezett a Karácsony. Giap csapatai ekkorra gyakorlatilag teljesen bekerítették Navarre csapatait. Az ünnepek azonban békében teltek, még Navarre is a csapataival töltötte az ünnepeket.

1954. január 5-én Vo Nguyen Giap tábornok mintegy 40 kilométerre Dien Bien Phutól egy domb oldalában felállította parancsnokságát, és megkezdte a felkészülést a végső küzdelemre. Parancsba adta a 304. hadosztály 57. ezredének, hogy vonuljon Dien Bien Phu völgyébe. A 316. hadosztálynak azt a parancsot adta, hogy gyorsítsa meg egységei vonulását. A 312. és a 351. hadosztályoknak azt adta utasításba, hogy továbbra is abban a rendben folytassák az útjukat.²⁸ A vietnami csapatok mindig az éj leple alatt vonultak, hogy elkerüljék a francia felderítő és bombázó repülőgépeket.

Január 20-án olyan információk jutottak el a francia hadvezetéshez, hogy a vietnami támadás 25-ről 26-ra virradóan, vagy az azt követő éjszakán be fog következni.²⁹ Ez az előrejelzés azonban mégsem vált valóra, aminek a legfőbb oka az volt, hogy Giap csapatai még nem rendelkeztek elég tartalékkal. Nem sokkal a hónap vége előtt újabb információk kerültek Navarre elé, amelyek arról szóltak, hogy a Viet Minh elhalasztja a támadást. Ez be is igazolódott, amikor a 308. hadosztály Dien Bien Phu völgyéből Luang Prabang (Laosz) irányába vonult el.³⁰ A támadás helyett a vietnami tüzérség megkezdte az erőd zaklatását. Január 31-től kezdődően a Viet-Minh 75 mm-es lövegei rendszeresen megszólaltak. Ennek ellenére az erőd egy időre megmenekült, ugyanakkor összedőlt a francia hadvezetés azon elmélete, hogy Giap csapatai egyszerre nem képesek több helyen nagyobb hadműveleteket végrehajtani.

Január végén de Castries ezredes erőszakos felderítést rendelt el Dien Bien Phu körül azzal a céllal, hogy kipuhatolja az ellenség gyenge pontjait. A felderítés során a franciák jól kiépített ellenséges vonalakba botlottak és a számtalan tűzharc során súlyos veszteségeket szenvedtek. Nyilvánvalóvá vált, amit addig is sejteni lehetett, a bekerítés immár teljes és a vietnami hadosztályok arcvonalán nincs rés.

A VIET MINH TÉLI-TAVASZI OFFENZÍVÁJA

1953-ra a Vietnami Néphadsereg egyértelműen birtokolta a stratégiai kezdeményezést és lépéselőnyben volt a franciák Expedíciós seregével szemben. Navarre tervei elsősorban a kezdeményezés visszaszerzését voltak hivatottak biztosítani, ám ezt a lehetőséget Giap-nak nem állt szándékában megadni ellenfelének. A vietnami tábornoknak szintén határozott elképzelései voltak a háború folytatásának módjáról, ami az úgynevezett téli-tavaszi offenzíva terveiben realizálódott is. Giap-nak egy olyan tervre volt szüksége, amely döntő győzelmet garantál számára. De milyen legyen ez a terv?

A franciák erőiket a Vörös-folyó deltájában összpontosították, hogy onnan indítsa meg a támadását. A vietnami hadvezetést leginkább az a kérdés foglalkoztatta, hogy ezekkel a francia erőkkel szemben helyezkedjen el, és úgy vegye fel a harcot, vagy valahol máshol indítson támadást. Ha az első lehetőséget választja, akkor igen erős francia csapatokkal

kell viszonylag nyílt csatában megütköznie. Egy ilyen csata lehetősége magában hordozta egy nagyon súlyos verség lehetőségét Giap csapatai számára. Ha a második lehetőséget választja, akkor olyan szektorokban támadhatja meg az ellenséget ahol az gyenge. Ebben az esetben tovább fokozhatja a zűrzavart és komoly veszteségeket is okozhat a franciáknak. A vizsgálódások után a párt központi bizottsága kiadta a parancsot: Meg kell akadályozni Navarre tervének a megvalósulását. A parancs nyomatékosságára a következő jelszavakat adta ki a párt. „Dinamizmus, kezdeményezés, mozgékonyág, gyorsaság és határozottság az új helyzetek kialakulása előtt.”³¹ Végül Giap nem vállalta a kockázatot, hogy csapataival megtámadja a Vörös-folyó deltáját. „Megtartva a kezdeményezést, az összevont erőinkkel az ellenséget olyan helyeken kell megtámadni, ahol a védelme gyenge. Ha meg tudjuk őrizni a kezdeményezést, akkor sikeresek lehetünk. Ezzel arra kényszeríthetjük rá az ellenséget, hogy erőit szétszórja, amivel végső soron meggátolhatjuk a szabad zónáin elleni támadásukat.”³² Körülbelül így összegezhető Giap tábornok elképzelése a téli-tavaszi offenzíváról. 1953 októberében munkások ezrei kezdték meg az előkészületeket a hadjáratra. November közepére a vietnami reguláris erők megindultak a frontra. A téli-tavaszi hadjárat megkezdődött.

November 20-án sor került Dien Bien Phu elfoglalására és úgy tűnt Giap ezt válasz nélkül hagyja. Navarre azonban tisztában volt azzal, hogy Giap-nak nincs választási lehetősége, egyszerűen nem mondhat le a városról és annak stratégiai előnyeiről. A külső szemlélőnek tehát valóban úgy tűnhetett, hogy a tábornok nem tesz semmit. Giap várt. Várt és olvasott. A tábornok néhány napig azzal töltötte az idejét, hogy a francia újságokat tanulmányozta. Ennek az volt az oka, hogy a francia újságok rendkívül jól informáltak voltak a francia hadsereg elképzeléseiről, terveiről és bizony nem voltak restek le is írni azokat. Meg kell említeni, hogy Navarre egy alkalommal keményen megróttá Cogny tábornokot, hogy az túlságosan közvetlenül nyilatkozik az újságíróknak, miközben jól tudja, hogy így az információk eljutnak az ellenséghez.

Giap azonban nem indította meg a támadást Die Bien Phu ellen, hanem haladt előre a megtervezett úton. Úgy vélte, hogy a franciák képesek arra, hogy egyszerre védelmezzék Lai Chaut és Dien Bien Phut. Ugyanakkor úgy gondolta, hogy ha tudják fokozni az ellenségre nehezedő nyomást, akkor az csak az egyik pozícióját tudja megerősíteni, és ez Giap elgondolása szerint Dien Bien Phu lesz. Tulajdonképpen Giap egy ideig feláldozta a térséget, hogy a többi fronton előnybe kerüljön. Az idő múlása és a történelem is a vietnami tábornok gondolatmenetét igazolta. 1953. december elején a vietnami haderők egyszerre több fronton megkezdtek a téli-tavaszi hadjárat tényleges végrehajtását. A legfontosabb talán a Lai Chau felszabadítása. A város és az ugyanezt a nevet viselő tartomány azért volt első számú célpont Giap számára, mert Észak-Vietnam területén, a Vörös-folyó deltáján és Hanoi környékén kívül ez volt az egyetlen terület, amely a franciák kezében volt.

1953. december 10-én a vietnami csapatok, pontosabban a 316. gyaloghadosztály megkezdte a tartomány elleni támadást.³³ A franciák – mint korábban már említettem – kiűrtették a tartományt. December 12-én Giap csapatai bevonultak Lai Chau városába. Giap korábban egyik hadosztaljának azt a parancsot adta, hogy forduljon nyugati irányba, és vágja el a szárazföldön visszavonuló ellenség útját, kerítse be és semmisítse meg azt. December 24-re a vietnami haderő teljesen felszabadította a tartományt. A francia csapatok a harcok alatt 24 századot veszítettek el. Ez volt a hadjárat első nagy győzelme, amely két fontos következménnyel járt. Egyrészt beigazolódott Giap elképzelése arról, hogy a franciák Dien Bien Phut helyezik előtérbe, hiszen Lai Chau eleste után a franciák azonnal megerősítették

az erődöt, aminek következtében csapatokat vontak el máshonnan. A másik eredménye a győzelemnek az volt, hogy ez által Dien Bien Phu térsége magára maradt, immár csak a vietnamiak által birtokolt terület vette körül.

Még a Lai Chau elleni előkészületek folytak, mikor az önkéntes vietnami alakulatok azt a parancsot kapták, hogy a Patet Lao erőkkel együttműködve támadják meg az ellenség gyengébb pozícióit Laosz középső részén.³⁴ A készülődést észlelve újabb francia erők érkeztek a térségbe, azonban segíteni ezek sem tudtak. December 22-én elesett a határt védő Ban Naphao megerősített állása. A térségben aratott kisebb győzelmek után a vietnami erők Thaket irányába fordultak. A laoszi erőkkel közreműködve üldözték a 9-es úton harcolva visszavonuló ellenséges erőket. A francia haderő nem várta be az ellenfelét, sietve kiűrtette a várost, majd rendben hátrált Séno, majd onnan Savannakhet irányába. A visszavonulás során a franciák elvesztettek három gyalogzászlóaljat és egy tüzércsoportot.

A Patet Lao és az önkéntes vietnami csapatok december 27-én vonultak be Thaket-ba, felszabadítva a várost. Innen a Mekong bal partján előrenyomultak a 9-es útig. Rövid időn belül ez volt a második jelentős győzelme a vietnami csapatoknak. A francia hadvezetés válaszul ezekre az akciókra gépesített erőit a Vörös-folyó deltájában és Dél-Vietnamban vonta össze, illetve erősítéseket küldött Sénoba, hogy ott megpróbálja meggátolni a vietnami egységek beszivárgását Laosz alsó részébe. Ezekkel az intézkedésekkel a francia hadvezetés arra kényszerült, hogy még inkább szétaprózza a csapatait.

A francia vezérkar elképzelése azonban nem valósult meg. A vietnami és laoszi erők beszivárogtak Laosz alsó felébe, majd december. 30-án és 31-én kétnapi harc után megsemmisítenek egy francia zászlóaljat Attopeu mellett, majd elfoglalják a várost. A győzelmet kihasználva Giap csapatai tovább vonultak dél felé Saravane város irányába, és felszabadították az egész Bolovens felföldet.

A Laoszban elszenvedett vereségek ellenére a francia haderő is folytatni kívánta a Navarre által kidolgozott tervet. Ennek jeleként 1954. január 20-án a franciák megkezdték az „Atlante” hadművelete, amelynek célja Vietnam déli részének a pacifikálása.³⁵ A vietnami csapatok azt kapták parancsba, hogy hagyják előre nyomulni az ellenséget mindaddig, amíg az Északi Magasföldön a vietnami csapatok meg nem kezdik a támadásukat. Erre január 26-án került sor. Másnap délen a vietnami csapatok elfoglalták Mang Dent. Nem sokkal ezután elfoglalták Dakto megerősített állását, majd felszabadították Kontum tartomány északi részét. Február 17-én a vietnami csapatok elfoglalták Kontumot, az azonos nevű tartomány székhelyét, aminek eredményeként gyakorlatilag az összes francia csapatot kiverték az Északi Magasföldről. Ezután Giap csapatai elérték a 19-es számú utat, illetve ezzel egy időben egy rajtaütést hajtottak végre Pleiku-n. A francia haderő visszavonult Közép Laosz Hué tartományába.

Lai Chau elfoglalása után Dien Bien Phu erődje teljesen elszigetelődött a többi francia erőtől. Hogy ezen változtasson, a francia főparancsnokság katonákat vezényelt a Nam Hou medence és a Muong Khoa közötti térségbe. Az egységek azt a feladatot kapták, hogy hozzanak létre kapcsolatot Felső Laosz és a körbezárt erőd között. A vietnami csapatok végső célja ekkor már nyíltan Dien Bien Phu elfoglalása. Hogy ehhez előnyös feltételeket teremtsenek Giap parancsba adta a térségben állomásozó vietnami erőknek, hogy a patet lao-i haderővel együttműködve foglalja el a Nam Hou - medencét.

Január 26-án a vietnami és laoszi csapatok megindították a támadásukat. Még ezen a napon elfoglalták Muong Khoa városát. A vietnami csapatok ezután az egész medencére

kiterjesztették a támadásukat, és rövid idő alatt sikerült szétszórniuk az ellenséget a térségben, amelynek maradék egységei Louang Prabang kapujáig hátráltak. Időközben észak felől Phong Sa Ly felszabadítása után egy másik vietnami hadoszlop szintén a város irányába tartott.

Azonban nem csak a reguláris vietnami haderők vettek részt a téli-tavaszi offenzívában. A népi milícia és a gerilla csapatok szintén fokozták a tevékenységeiket, főleg a Vörös-folyó deltájában, Hué és Nam Bo tartományokban. A legjelentősebb hadmozdulatokat a gerillák a deltában hajtották végre. Többek közt elesett számos francia megerősített állás az 5. számú út mentén, amely a francia utánpótlásvonal fontos része volt. A legeredményesebb rajtaütést 1954 márciusában hajtották végre a gerillák. 7-én megtámadták Cat Bi, 8-án Gia Lam repülőterét, amelynek eredményeként elpusztítottak 78 darab repülőt.³⁶ 1954 márciusára nyilvánvalóvá vált, hogy Navarre terve megbukott.

A franciák legjelentősebb csoportosításai a Vörös-folyó deltájában és Dien Bien Phuban állomásoztak. A delta védelmére Navarre 20 zászlóaljat vont össze, de azok mind elaprózva állomásoztak, hogy biztosítsák az 5. számú utat. A kudarcok ellenére a francia hadvezetés az amerikaival egyetértésben úgy vélte, hogy Giap csapatai kimerültek a téli-tavaszi offenzíva alatt, ezért március 12-én felújították a korábban félbehagyott „Atlante” hadműveletet. Azonban ekkorra a vietnami előkészületek a végső stádiumba értek Dien Bien Phu erődjénél.

GIAP CSAPATAINAK FELKÉSZÜLÉSE DIEN BIEN PHU OSTROMÁRA

Bár 1953. november 20-án a Vietnami Néphadsereg feladta Muong Thanh városát, a térséget soha nem hagyták el a vietnami csapatok. Majd amikor a téli-tavaszi offenzíva keretében Lai Chau tartománya a vietnami haderő kezébe került, Dien Bien Phu egy körbezárt erődde vált, annak ellenére, hogy légi úton az utolsó pillanatokig kapta az utánpótlást. Giap november 20-a után nem lépett azonnal, hanem az időt többnyire információgyűjtéssel töltötte. Végül november 26-án kiadta a parancsot a 304., a 308., a 312. és a 351., hadosztályoknak, hogy kezdjék el menetelésüket Dien Bien Phu irányába.

A 304. hadosztály a Vörös-folyó deltájából, míg a 308., 312., és a 351. hadosztályok a Viet Bac hegységből kezdték meg az előrenyomulásukat az erőd irányába.³⁷ A 316. hadosztály és a 148. független ezred egységei ekkor már Dien Bien Phu térségében tartózkodtak. Miután ezek az egységek december 26-ra felszabadították Lai, Chaut Giap számára Dien Bien Phu lett az elsődleges célpont. Giap jól tudta, hogy meg kell támadnia az erődöt. Egy olyan erőd a vietnami haderő hátában, amely akár egy francia ellentámadás, akár Kína nyugati határának vagy Laosznak a lakatja lehet, egyszerűen nem fogadható el Giap számára. Ezt a döntést – a támadni vagy nem támadni? – azonban nem Giap-nak kellett meghoznia.

Ebben a kérdésben a Vietnami Dolgozók Pártjának Központi Bizottsága volt illetékes. Természetesen vita nem alakult ki a kérdésben, a párt rögtön kiadta a támadásra felszólító parancsot. Azonban még nyitott kérdés volt a támadás módja, de legfőképp az ideje. Lai Chau elfoglalása után felmerült az, hogy a szárazföldön immár elszigetelt erődöt azonnal meg kellene támadni. E lehetőség mellett szólt, hogy a francia haderő létszáma ekkor még nem jelentős, és még az erőd sem volt teljesen kiépítve. Azonban a koncepciónak volt egy gyenge pontja. A vietnami csapatok az addigi harcok során teljesen más fajta harcmódot alkalmaztak, és nem voltak felkészülve egy ilyen nagyszabású ostrom végrehajtására. Giap felmérte hogy egy azonnali támadás súlyos veszteségekkel járhat és a siker egyáltalán nem

volt garantálva a csapati számára. Így a párt vezetésének belegyezésével a hadvezetés a lassabb felkészülést választotta.

„Támadunk, hogy győzzünk. De csak akkor támadhatunk, ha bizonyosak vagyunk a sikerben. Különben el kell vetni az offenzíva gondolatát.”³⁸ – fogalmazta meg Giap a stratégiáját.

Így tehát a vietnami csapatok berendezkedtek egy hosszan tartó ostromra. A vietnami hadvezetésnek azonban még ekkor is akadtak problémái. Az egyik az ostrommal járó nagy véráldozat, a másik az utánpótlás problematikája. A véráldozat kérdésében Giap nem volt naiv. Tudta, hogy egy ilyen véres harcban nem lehet pusztán a hazafias érzelmekre apellálni. Ezzel Ho Chi Minh is tisztában volt, de azt is tudta, hogy hogyan tudná áldozatra bírni a népet. A vietnami nép legnagyobb része a mezőgazdaságból él, így Ho egy nagyszabású földreformban látta a megoldást. Úgy vélte, hogy ha népének van miért harcolnia, akkor bármire képes. Földreformtörvényét még 1953. december elején a VDK Nemzetgyűlése elé terjesztett, amit az azonnal el is fogadott. A törvény 1954. január elsejével lépett hatályba. Ezzel az egyik akadály elhárult. Azonban a legfontosabb, az utánpótlás problémája még fennállt. Giap tábornok ennek ellenére, bizonyítva katonai zsenialitását, ezt a problémát is sikeresen elhárította.

Navarre úgy vélte, hogy a környező hegyek olyan mértékben járhatatlanok, hogy a Viet Minh képtelen lesz nehéztüzérséget elhelyezni rajta. Ez a feltételezése – mint később kiderült – hibásnak bizonyult. Giap tehát ennek a „második hadseregnek” a felállításával sikeresen kiküszöbölte az utánpótlás problémáját. Immár minden elvi és elméleti akadály elhárult a támadás elindítása elől. Giap január 5-én felállította parancsnoki központját Dien Bien Phu közelében, és már csak az erőd elfoglalására koncentrált. A támadását január 25-re időzítette, azonban erről a megfelelő mennyiségű utánpótlás hiányában le kellett mondania. Ekkor döntött úgy, hogy a 308. gyaloghadosztályt kivonja Dien Bien Phu körzetéből, és Felső-Laoszba küldi, hogy bevegye Luang Prabang-ot. A hadosztály február végén foglalta el újra a helyét Dien Bien Phu körül. A támadás napja egyre közeledett, amivel mind a két fél tisztában volt.

Navarre február 28-án kapta meg a hírt, hogy a 308. hadosztály ismét elfoglalta helyét az ostromló erők között. A támadást sejtető jelek megszorodtak, a Viet Minh megkezdte a nyugtalanítást. A vietnami tüzérség folyamatosan az erőd különböző pontjait vette tűz alá. Ezek még nem komoly támadások voltak, pusztán csak a francia csapatok nyugtalanítására szolgáltak. A francia hírszerzés jól dolgozott, így Navarre tisztában volt azzal, hogy Giap a támadást március 13-án indítja meg Dien Bien Phu ellen.

JEGYZETEK

- 1 HO CHI MINH: *Válogatott írások 1920–1969*. Ford. Hegedüs Éva. Budapest, 1982, Kossuth Kiadó.
- 2 SALGÓ LÁSZLÓ: *Gyarmatpolitika Napoleontól de Gaulle-ig*. Budapest, 1977, Kossuth Kiadó.
- 3 Uo.
- 4 SIENKIEWICZ, MARIAN: *Az indokínai háború 1945–1975*. Ford. Hámori Béla. Budapest, 1982, Zrínyi Katonai Kiadó.
- 5 Uo.
- 6 Uo.
- 7 Uo.
- 8 Uo.

- ⁹ Uo.
- ¹⁰ DELPEY, ROGER: *Dien Bien Phu: l'affaire*. Párizs, 1974. 23.
- ¹¹ SIENKIEWICZ, MARIAN: *Az indokínai háború 1945–1975*. Ford. Hámori Béla. Budapest, 1982, Zrínyi Katonai Kiadó.
- ¹² DELPEY, ROGER: *Dien Bien Phu: l'affaire*. Párizs, 1974.
- ¹³ Uo.
- ¹⁴ Uo.
- ¹⁵ JENSEN, FRITZ: *Vietnami feljegyzések*. Ford.: Neményi Ödön. Budapest, 1955, Szikra. 82.
- ¹⁶ NAVARRE, HENRI GÉNÉRAL: *Agonie de l'Indochine*. Párizs, 1969. 205.
- ¹⁷ Uo. 190.
- ¹⁸ Uo.
- ¹⁹ GRAS, YVES GÉNÉRAL: *Histoire de la guerre d'Indochine*. Párizs, 1992, Denoël.
- ²⁰ Delpey: i. m.
- ²¹ I. ábra
- ²² Gras: i. m.
- ²³ Delpey: i. m.
- ²⁴ Uo.
- ²⁵ Uo.
- ²⁶ Navarre: i. m. 205.
- ²⁷ Delpey: i. m.
- ²⁸ Navarre: i. m.
- ²⁹ Uo.
- ³⁰ Uo.
- ³¹ GIAP, VO NGUYEN: *Dien Bien Phu*. Hanoi, 1958, Éds en langues étrangères. Giap: i. m.
- ³² Uo. 62.
- ³³ Uo.
- ³⁴ Uo.
- ³⁴ Delpey, Roger: *Dien Bien Phu: l'affaire*. Párizs, 1974.
- ³⁶ Giap: i. m.
- ³⁷ NAVARRE, HENRI GÉNÉRAL: *Agonie de l'Indochine*. Párizs, 1969.
- ³⁸ SALGÓ LÁSZLÓ: „Viszontlátásra, tábornokom!” *A Dien Bien Phu-i csata*. Budapest, 1983, Kossuth Könyvkiadó, 81.

BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY

2006. évi közhasznúsági jelentés tartalmi beszámoló

Az alapítvány 2006-ban:

- tudományos tevékenység;
- képességfejlesztés;
- ismeretterjesztés;
- kulturális tevékenység;
- kulturális örökség megóvása;
- magyarországi etnikai kisebbségekkel és a határon túli magyarsággal kapcsolatos tevékenység;
- euroatlanti integráció elősegítése
- közhasznú tevékenységeket folytatott.

Történeztábor:

1986–1991: rendszerváltás. Történeztábor történelem szakos hallgatóknak, fiatal történészeknek és tanároknak (Lakitelek, Népfőiskola) A rendezvényt támogatta a Mobilitás, a részvétel ingyenes volt.

Közhasznú lapkiadási tevékenység:

Az alapítvány a 2006. évben folyamatosan támogatta a Belvedere Meridionale lap megjelenését. A nyomdai költségekhez, illetve a nyomdai előkészítéshez nyújtott támogatásokkal. A lap így továbbra is ingyenes.

Közhasznú könyvkiadási tevékenység:

- PÉTER LÁSZLÓ: 1956, előtt, alatt, után
- ÚJSZÁSI ILONA: A szabadság pillangója
- KISS TAMÁS: Association of Hungarian University and College Students 1956 –

Szeged

- VIDA MIHÁLY: Három hét boldogság
- VINCZE JÓZSEF (szerk.): Üvegház. Ifjúsági mintaprojektek a dél-alföldi régióban
- BECK, ULRICH: A választás tétje?
- GÁBOR KÁLMÁN (szerk.): Ifjúságszociológia
- KÁTAI GÁBOR: Gondolatok az ifjúsáspolitikáról és eszközeiről
- KÁTAI GÁBOR – KÁDÁR PÉTER (szerk.): Regionális ifjúsági szolgáltatások. 2000–

2006

• VERES VALÉR (szerk.): A perifériáról a centrumba. Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredforduló után.

Könyvbemutatók, előadások:

- Szeged Város Polgármesteri Hivatal Közgyűlési Díszterem

Péter László: 1956 előtt, alatt, után. A kötetet bemutatta Dr. Kiss Tamás. Ingyenes rendezvény. A könyvbemutatón résztvevők ingyenes példányokat (50 pld) kaptak az érintett könyvből.

- Szegedi Tudományegyetem Rektori Hivatal Aula

• Újszászi Ilona: A szabadság pillangója című könyvének bemutatója. Bemutatta: Dr. Kiss Tamás. Ingyenes rendezvény. A könyvbemutatón résztvevők ingyenes példányokat (100 pld) kaptak az érintett könyvből.

Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Területi Bizottság Székháza

• Kiss Tamás: Association of Hungarian University and College Students 1956 – Szeged című könyvét Prof. Dr. Szolcsáni János akadémikus mutatta be. A könyvbemutatón résztvevők ingyenes példányokat (50 pld) kaptak az érintett könyvből.

• Az Alapítvány támogatta az őszi 50 éves a szegedi Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége – megemlékezések (konferencia, öregdiák-találkozó, koszorúzás, ünnepi szenátusülés, találkozó Sólyom László köztársasági elnökkel) megrendezését, rögzítését, dokumentálását és archiválását (kulturális tevékenység, önkéntes munkával).

Oktatási tevékenység támogatása:

A 2006. évben támogatta az SZTE JGYTFK Történettudományi Tanszékén meghirdetett történelem szak, történészmenedzser betétlapos képzés kurzusainak megvalósítását. A kurzusokon való részvétel a JGYTFK-s hallgatók számára ingyenes.

Kutatási tevékenység:

- Az 1956. évi forradalomban részt vett egyetemisták (kutatásvezető: Jancsák Csaba)
- Ifjúsági mintaprojektek a dél-alföldi régióban (együttműködésben a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió Ifjúsági Szövetségével és a Mobilitással, kutatásvezető: Jancsák Csaba)
- Fesztiválok ifjúsága (együttműködésben a Felsőoktatási Kutatóintézettel kutatásvezető: Gábor Kálmán)
- Hajósi kulturális antropológiai tábor (közös az MTA Szociológiai Kutatóintézettel, kutatásvezető Tibori Tímea)
- A felsőoktatási hallgatók médiafogyasztása (közös az MESE, kutatásvezető: Jancsák Csaba)
- Szentanúk. Visszaemlékezések, fotók, dokumentumok a XX. századi történelemről.

Nyertes pályázatok:

- Nemzeti Civil Alapprogram
- GYISM Mobilitás

Partnerség:

- Együttműködési megállapodás (közhasznú kutatás): Felsőoktatási Kutatóintézet
- Együttműködési megállapodás (közhasznú kutatás): MTA Szociológiai Kutatóintézet
- Partnerségi nyilatkozat (közhasznú kutatás): DKMT Eurorégió Ifjúsági Szövetsége

Ösztöndíjak:

• Az Alapítvány a hagyományokhoz híven 2006-ban is történettudományi és szociológiai, folyamatos és egyedi tudományos kutatási ösztöndíj pályázatokat támogatott. A magyarországi egyetemista lét, életforma, életnívó, szociális összetétel, karriertervezés, fogyasztási jellemzők, diákjogok, önkormányzatiság, kulturális fogyasztás és szabadidő felhasználás kutatására. Összesen 98 főnek adományozott kutatási ösztöndíjat.

Egyéb közhasznú oktatási segédtevékenység:

- Társadalomtudományi honlap (www.belvedere.meridionale.hu) fenntartása, tartalomfrissítése és fejlesztése. A honlapon keresztül mindenki ingyenesen hozzáfér az általunk kutatót információkhoz.
- Történettudományi honlap (www.mefesz.hu) elindítása, megszerkesztése és fenntartása. A honlapon keresztül mindenki ingyenesen hozzáfér a MEFESZ történetéről összegyűjtött információkhoz, hanganyagokhoz, dokumentumokhoz, képekhez.
- Az alapítvány részt vett az Szegedi Tudományegyetemen induló ifjúságsegítő képzés elindításában önkéntes munkával, továbbá szakmai anyagok ingyenes rendelkezésre bocsátásával a www.ifjusagsegito.hu honlapcímre.

Állami támogatások felhasználása, mértéke:

2006.01.24	750 000	2005. évi NCA működési pályázat	Nemzeti Civil Alaprogram	NCA 00350/06/05	elszámolva
2006.08.21	1 120 000	Mintaprojektek a dél-alföldi régióban	Mobilitás	IFJGYDA06M3P1	elszámolva
2006.08.23	50 000	kiadványpályázat	Mobilitás	IFJGYDA06DP01	elszámolva
2006.08.25	100 000	táborozás	Mobilitás	IFJGYDA06T	elszámolva
2006.10.24	80 000	56-os konferencia	Mobilitás	IFJGYDA06AP030	elszámolva
2006.10.30	767 000	2006. évi NCA működési pályázat	Nemzeti Civil Alaprogram	NCA 00336/06/06	elszámolva
2006.11.16	508 800	2006. évi NCA határon túli pályázat	Nemzeti Civil Alaprogram	NCA 00771/23/06	nem befejeződött program
2006.12.27	1 533 000	2006. évi NCA működési pályázat	Nemzeti Civil Alaprogram	NCA 00336/06/06	elszámolva
4 908 800					

Vezető tisztségviselőknek nyújtott juttatások:

1. Díjazás nem került kifizetésre a vezető tisztségviselők részére.
2. Juttatásban sem részesültek a vezető tisztségviselők.
3. Az alapítvány tisztségviselői a 2006. év folyamán semmiféle juttatásban, tisztelet-díjban nem részesültek.

Az alapítványnak nincs vagyontárgya.

Szeged, 2007. április 19.

Kiss Gábor Ferenc s. k.
alelnök

Jancsák Csaba s. k.
titkár

180

1 8 4 5 1 9 0 9 9 1 3 3 7 2 9 0 6

Statistika számjele vagy előző évi (közhasznú szervezetek)

Belvedere Alapítvány

2006 év

A számviteli törvény szerinti egyéb szervezetek közhasznú egyszerűsített beszámolója

2006 év

BELVEDERE ALAPÍTVÁNY

egyébként megnevezés

Cs. Szeleó, KATTYÁS S. 10.

Adószám: 1845909-2-06

Bankk számlaszám: 5740017-10117712

1.1715B. sz. - - Adó Megnevezés

1 8 4 5 1 9 0 9 9 1 3 3 7 2 9 0 6

Statistika számjele vagy előző évi (közhasznú szervezetek)

Belvedere Alapítvány

2006 év

EGYSZERES KÖNYVVITELI VEZETŐ EGYÉB SZERVEZETEK KÖZHASZNÚ EGYSZERÜSÍTETT BESZÁMOLÓJÁK MÉRLEGE

2006 év

Sz. szám	A tétel megnevezése	Előző év	Előző évi módosítások	Teljes
1.	A. Befektetett eszközök (1-4 sorok)	304		304
2.	1. BÉLYEGTÁR ÉRTÉK			
3.	2. ÁRNYÉKÉRTÉK	304		304
4.	3. BEFEKTETÉSI MENYISÉG ELŐZŐÉVI			
5.	Felkészülék (5-8 sorok)	240		240
6.	1. KÉPLETEK			
7.	2. KÖVETELÉSEK			
8.	3. DOKUMENTUMOK			
9.	4. NYELVSZÖVEG	240		240
10.	ESZKÖZÖK (ARTIFIKÁLIS ÖSSZESEN) (1-4 sor)	1324		1324
11.	C. Saját tőke (12-15 sorok)	-360		-360
12.	1. Alapítványi tőke / alapított tőke	50		50
13.	2. TÖRZSVÁLTÁS / HEMÉLY	-155		-155
14.	3. LEZÁRT TARTALÉK			
15.	4. TARTALÉK (KÖZHASZNÚ ALAPÍTVÁNYOK ÉRTÉKELÉSÉNEK TÖRZSVÁLTÁS)	520		520
16.	3. TARTALÉK (KÖZHASZNÚ ALAPÍTVÁNYOK ÉRTÉKELÉSÉNEK TÖRZSVÁLTÁS)			
17.	D. Tartalék			
18.	1. Tartalékok			
19.	2. Követelések (20-21 sorok)	2164		2164
20.	1. HOSZON NEMZATI KÖVETELÉSEK			
21.	2. HOSZON NEMZATI KÖVETELÉSEK	2164		2164
22.	FORRÁSOK (PASSZÍVUMOK ÖSSZESEN) (1-11 +17-18 sorok)	1324		1324

Belvedere Munkássága Alapítvány
6725 Szeged, Hattyás ut. 10.
Adószám: 1815909-2-06

1.1715B. sz. - - Adó Megnevezés

1 8 4 5 1 9 0 9 9 1 3 3 7 2 9 0 6

Statistika számjele vagy előző évi (közhasznú szervezetek)

Belvedere Alapítvány

2006 év

EGYSZERES KÖNYVVITELI VEZETŐ EGYÉB SZERVEZETEK KÖZHASZNÚ EGYSZERÜSÍTETT BESZÁMOLÓJÁK EREDMÉNYLEVEZÉSE

2006 év

Sz. szám	A tétel megnevezése	Előző év	Előző évi módosítások	Teljes
31.	G. Tárgyi pénzügyi eredmény (1+2)	520		520
32.	1. Készletértékesítés tárgyi pénzügyi eredménye (1.1+1.2)			
33.	2. Vállalkozás eredmény tárgyi pénzügyi eredménye (1.3+1.4)			
34.	H. Termi jelölés nélküli eredmény (1+2)			
35.	1. Előzetes költségvetés szerinti eredmény (1.1+1.2)			
36.	2. Vállalkozás költségvetés szerinti eredmény (1.3+1.4)			
37.	I. Adózási előny eredmény (1.1-1.3)	520		520
38.	J. Finanszírozás eredménye			
39.	K. Tárgyi eredmény	520		520
40.	1. Előzetes költségvetés szerinti eredmény (1.1+1.2)	520		520
41.	2. Vállalkozás költségvetés szerinti eredménye (1.3)			

TÁJÉKOZTATÓ ADATOK

42.	A. Pénzügyi eredmény szerinti jellegű ráfordítások		
43.	1. Szociális		
44.	2. Munkaadókat terhelő járulékok		
45.	3. Szociális jellegű egyéb ráfordítások		
46.	B. Pénzügyi eredmény egyéb jellegű ráfordítások		
47.	1. Szociális		
48.	2. Munkaadókat terhelő járulékok		
49.	3. Szociális jellegű egyéb ráfordítások		
50.	C. Előzetes költségvetés szerinti jellegű ráfordítások		
51.	D. A szervezet által nyújtott támogatások (közösségi rendszert)		
52.	E. Tárgyi eredmény által kifizelt 1% díjazás		

Belvedere Munkássága Alapítvány
6725 Szeged, Hattyás ut. 10.
Adószám: 1815909-2-06

1.1715B. sz. - - Adó Megnevezés

1 8 4 5 1 9 0 9 9 1 3 3 7 2 9 0 6

Statistika számjele vagy előző évi (közhasznú szervezetek)

Belvedere Alapítvány

2006 év

EGYSZERES KÖNYVVITELI VEZETŐ EGYÉB SZERVEZETEK KÖZHASZNÚ EGYSZERÜSÍTETT BESZÁMOLÓJÁK EREDMÉNYLEVEZÉSE

2006 év

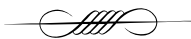
Sz. szám	A tétel megnevezése	Előző év	Előző évi módosítások	Teljes
1.	A. Összes közhasznú tevékenység bevétele (1-11)	5840		10300
2.	1. FÜGGŐLETTEN ÉRTÉKELÉSEK	5840		10300
3.	1.1. Állami támogatás	2150		4150
4.	2. Állami támogatás			
5.	3. Állami támogatás	3690		750
6.	4. Állami támogatás	100		300
7.	8. Állami támogatás			
8.	9. Állami támogatás			
9.	10. Állami támogatás	300		500
10.	11. Állami támogatás	200		500
11.	2. Állami támogatás	4400		10300
12.	3. Állami támogatás			
13.	4. Állami támogatás			
14.	5. Állami támogatás			
15.	6. Állami támogatás			
16.	7. Állami támogatás			
17.	8. Állami támogatás			
18.	9. Állami támogatás			
19.	10. Állami támogatás			
20.	11. Állami támogatás			
21.	12. Állami támogatás			
22.	13. Állami támogatás			
23.	14. Állami támogatás			
24.	15. Állami támogatás			
25.	16. Állami támogatás			
26.	17. Állami támogatás			
27.	18. Állami támogatás			
28.	19. Állami támogatás			
29.	20. Állami támogatás			
30.	21. Állami támogatás			

Belvedere Munkássága Alapítvány
6725 Szeged, Hattyás ut. 10.
Adószám: 1815909-2-06

1.1715B. sz. - - Adó Megnevezés

Zágráb vármegye rövid története

Egykori közigazgatási egység a Magyar Szent Korona országainak délnyugati részében. Jelenleg Horvátország része (horvátul: Zagreb)

Földrajzi viszonyok

A vármegye területe nagyrészt domboság, csak északkeleten található sík vidék. Legfontosabb folyója a Száva. Északról Varasd vármegye, illetve Stájerország, keletről Belovár-Kőrös és Pozsega vármegyék, délről és nyugatról Bosznia, a nyugat másik részéről pedig Modrus-Fiume vármegye, illetve Stájerország határolta. Területe 7145 km². Felszínét a Száva és Kulpa folyók közén az Uszkóki-hegységeknek egyik délkeletre húzódó láncolata két jellemző részre osztja. Az északkeleti rész túlnyomóan lapajos és termékeny, a délnyugati pedig általában sziklás természetű. Az északi részen kiemelkedő magaslatok a Szlyeme-hegység, 1035 méter és az Uszkóki-hegység, 1051 méter. Délen a Petrovatora és a Zrínyi-hegység alacsony magaslatai emelkednek ki. Fontos folyói a Száva, annak bal oldali mellékfolyói a Solta, Krapina, Lonja, jobbról pedig a Bregana, Kulpa, Sunja és Una. Tava kevés van, de annál több mocsara és forrása.

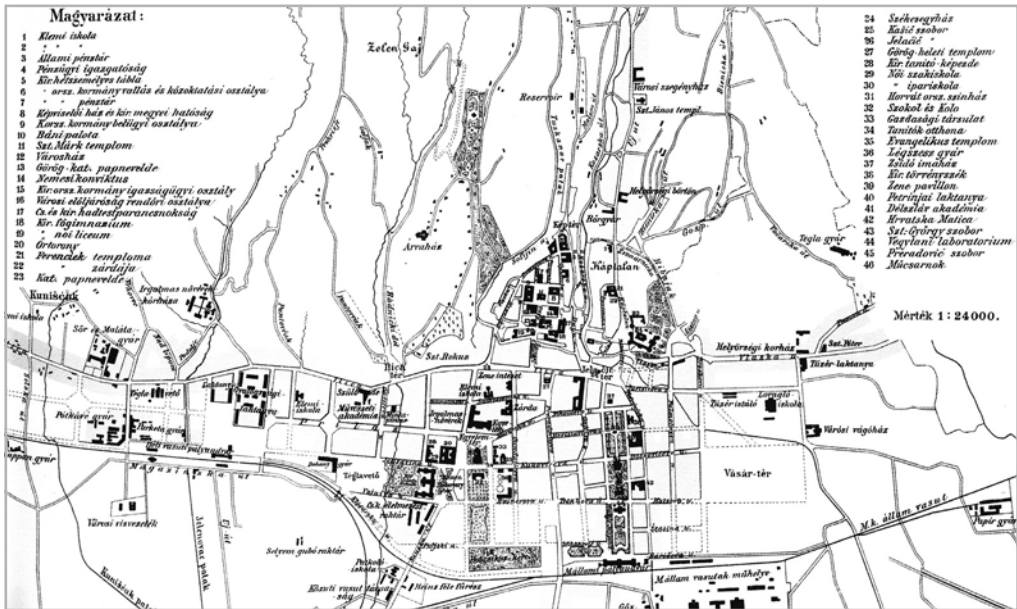
a forrásokban. Nemesi vármegyévé a XIV. század első negyedére alakult. 1333-ból való az első önálló megyei kiadású oklevele. A XVI. század elején a vármegye dél-kelet irányú területe török uralom alá került, s a nagyobb, északnyugati része a horvát államiség központjává vált, miután Zágráb városa a XVI. század közepétől közösen ülésező horvát-szlavón-dalmát sabor és a bán székhelye lett. Ezen a vidéken szervezték meg az osztrák örökös tartományok védelmére a vendhorvát főkapitányságot, majd nem sokkal később Károlyváros lett a horvát-szlavón határőrvidék központja. 1850–1860 között az osztrák közigazgatás alatt állt, s a Magyarországhoz való közjogi viszonyát az 1868-as horvát–magyar kiegyezés rendezte. 1920-tól a trianoni békeszerződés értelmében a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett, a II. világháború alatt a független Horvátországé, majd a háború után Jugoszláviához tartozott. 1991 óta az újra függetlenné vált Horvátország területéhez tartozik.

A megye történelme

A vármegye területe Szlavónia részeként már 1091 előtt a Magyar Királyság része lett. Az Árpád-kor korai szakaszában a somogyi várszervezethez tartozott. Mint zágrábi várispánság a XI. század végén függetlenedett Somogyvártól, ispánjának személye az 1220- as évektől kezdve szerepel

Lakosság és közigazgatás

A vármegye összlakossága 1910-ben 594 052 fő volt, ebből: horvát: 444 870 fő, római katolikus: 387 214 fő; szerb: 122 558 fő, görögkeleti vallású 118 787 fő, görög katolikus: 7133 fő; magyar: 6068 fő, német: 6016 fő, izraelita: 1447 fő. A vármegye tizenöt járásra volt felosztva: Dugo Selo-i

járás, dvori járás, glinai járás, jaskai járás, károlyvárosi járás, székhelye kosztajnicai járás, nagygoricai járás, petrinjai járás, pisarovinai járás, samobori járás, stubicai járás, szentivánzelinai járás, sziszeki járás, topuskói járás, zágrábi járás és Zágráb törvényhatósági jogú város.

A lakosság fő foglalkozása őstermelés. A nép általánosságban a fonó-szövő és faipart űzte, bár legtöbb esetben a saját szükségleteik kielégítésére, mivel a falukból még a legfontosabb mesteremberek is hiányoztak. A kereskedelem aránylag elég élénknek mondható, főleg a vasutak kiépítése óta. 1910 körül a népnevelés igen alacsony szinten állt, a hat éven felettek több mint hatvan százaléka nem tudott se írni, sem olvasni, a tanköteles gyerekek fele nem járt iskolába. Az iskolák száma a vármegyében 299, ebből 272 elemi népiskola.

Zágráb, a főváros

A tatárok pusztítása után, 1242-ben IV. Béla szabad királyi várossá tette. Kulturális fellendülést eredményezett az 1606-ban alapított jezsuita kollégium, mely később egyetemmé fejlődött. A város egyben székhelye a zágrábi érsekségnek, melyet Szent László király alapított 1093-ban, a kalocsai érsekség egyik püspökségeként. 1853-ban emelte érsekséggé IX. Pius pápa. Zágrábnak 1910-ben 79038 fő lakosa volt, köztük 59348 fő horvát, 5160 szlovén, 4458 fő német, 4028 fő magyar és 3897 fő szerb. Vallási tagozódás szerint a város lakossága túlnyomó része római katolikus, de rajtuk kívül elenyésző számban akadtak görögkeletiek és izraeliták. Jelentős közlekedési csomópont: a Magyarország és az Adriai-tenger felé vezető közút és a Ljubljana és a Balkán felé a Száva folyó vízi újának metszéspontja. Ezen útirányoknak megfelelően épültek ki vasútvonalai a MÁV és a Déli Vasút jóvoltából, a közelmúltban pedig ezekkel párhuzamosan haladó autópályái.

KÖNYVES PÉTER

J A P Á N

Konichiwa!

Engedje meg, kedves Olvasó, hogy mielőtt elének tárulna a Felkelő Nap Országának és az általunk bemutatott országok darabkáinak képe, néhány szóban megemlékezzek, köszönetet mondjak e tematikus szám létrejöttében résztvevőknek, segítőknek; s egy úttal figyelmébe ajánljam a kezében tartott Belvedere Meridionale számot.

Közel egy évvel ez előtt kezdett körvonalazódni egy olyan Belvedere-szám, mely, ha lehet csak Japánnal, vagy legalább is a távol-keleti országokkal foglalkozik. Pár hét elteltével a gondolatból terv lett, mely létrehozásába a Belvedere szerkesztősége beleegyezett, s amely miatt ez úton szeretnék nekik köszönetet mondani. Jómagam történelem szakos hallgatóként évek óta foglalkozom Japán történelmével, kultúrájával, s igyekeztem a szintén e téma iránt érdeklődő barátaimat, hallgatótársaimat megnyerni, hogy gondolataikat írják le, osszák meg Önökkel, a Belvedere Meridionale olvasóközönségével. A kedves olvasó is jól láthatja, hogy igen szerteágazó témákat sikerült egy csokorba fűzni e számban, melyek a tanulmánytól a szakdolgozatig, minden formában képviseltetik magukat.

Külön örömeinkre szolgált az a megtiszteltetés, hogy e számban jelenhetett meg Dr. Szegfű László, a Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Történelem tanszék vezetőjével, nyugdíjazásának alkalmából elkészített interjú. Ezúton is szeretnék neki gratulálni, s megköszönni eddigi munkáját.

Végezetül pedig hadd reméljem, hogy írásaink segítségével mélyebb betekintést nyerhetünk e szívünkhöz közel álló világba, s talán jobban megérthetjük azt, amit oly sokan számunkra furcsa mód érthetetlennek neveznek.

Tisztelettel:
TERJÉK MIKLÓS

JAPÁN ÁBRÁZOLÁSA EGY NÉMET
TÉRKÉPEN A XIX. SZÁZAD ELEJÉN

FOGALOMMAGYARÁZAT

A Kamakura-bakufu

Minamoto no Joritomo támaszpontja 1180-tól Kamakura lett, ahol busi-kormányzatot hozott létre. A Kamakura urának helyi uralmát a köréje tömörült busik és jelentős helyi urak, a gokeninok, azaz családi emberek alkották. A kisebb földesgazda-származású gokeninok hadkötelezettséget vállaltak, cserébe jó szolgálatukért területi vagy sóen-hivatalnokoknak járó jövedelemszerzési jogot kaptak. Joritomo, a helyi urak érdekeit vette figyelembe, s így sikerült megalapoznia uralmát.

Gosirakava dzsokó nem nézte jó szemmel Joritomó egyre szilárdabb hatalmát, ezért Joritomó öccsét, Josicunét bátyja félreállítására kötelezte. Egyébként sem volt megfelelő a kettejük viszonya. Joritomo a busik támogatását élvezve, nagy sereget küldött öccse ellen. Azonban fordult a kocka a dzsokó részéről: engedélyezte, hogy Joritomo saját embereiből a tartományokba védnököt, sugot; a tartományi hivatal földjeire intézőt, dzsítót helyezzen. A védnök a gokeninokat irányította, az intézőnek pedig a földek felügyelete, az adószedés és a csendőrmunka volt a feladata.

1185-ben Kiotóban sugot, Kjúsún Nyugat-elcsendesítő felügyelőt nevezett ki. 1189-ben pedig kiirtotta azt a családot – ósúi Fudzszivara –, amely öccsét rejtegette, s az Ósú-vidék ellenőrzését egy ósú-szóbugjó látta el. Így lehetővé vált a Kamakura-úr számára az egész ország feletti kormányzás.

1192-ben Gosirakava dzsokó halála után Joritomo mint harcos azonnal megkapta az udvartól a harcosok legmagasabb tisztségét, „barbárhódító nagy ge-

nerális” lett. Ettől kezdve beszélhetünk Kamakura-bakufuról, azaz Kamakura-sógunátusról. A bakufu a kamakurai Joritomo-rezedenciát jelentette.

Központilag három új hivatalt létesítettek: a Szamurai-dokoró a gokeninokat ellenőrizte, a Mandokoró a politikai ügyeket és a Moncsúdzsó bírósági ügyekkel foglalkozott. A „hivatalokban” dolgozó vezetők, írástudó- és jogi szakemberek voltak. Joritomo 1199-ben bekövetkező halálával a bakufu hatalom felesége és annak családja, a Hódzsók kezébe került.

A busi-politika egészen a Meidzsi-restaurációig, 1867-ig tartott.

Edo-bakufu

Hidejosi 1598-as halálával az ún. öt öreg tanácsa vette át a politikai irányítást. Közülük az első számú öreg, Tokugava Iejaszu – aki Hidejosi idejében csak egy kis daimjó volt, azonban részt vett Hidejosi országegyesítő munkájában, s jutalmul Kantóban nyolc tartományra kiterjedő óriási területet kapott - a daimjók közti harcot kihasználva, ügyesen megszilárdította helyzetét. A szekigahara-i győztes csata után a Tojotomi-család összes hatalmát elvesztette, ezáltal Iejaszu szinte minden daimjót felügyelete alá vonhatott.

1603-ban megkapta a „barbárhódító nagy generális” címet az udvartól, s Edóban, a mai Tokióban sógunátust alapított. 1615-ben megölte Hidejosi fiát, s ezzel kihalt a Tojotomi-család.

A bakufu-rendszer lényege, hogy a sógun egyeduralkodó politikájában legfőbb emberei segítettek, különösen súlyos helyzetben pedig a rokonság vezetőinek részvételével döntött.

Legfőbb tisztségnek a sógun után

kiemelkedő személy, a „nagy öreg” számitott. A fentebb említett öregek tanácsa fogta össze a bakufu politikájának egészét. Elsősorban a daimjokat, a sógun közvetlen embereit és a biztosokat ellenőrizték.

A bakufu főbb emberei előmenetelének útja a következő volt: először a „templom- és személybiztosok”, majd az „ifjabb öregek”, a „kiotói helytartók” és végül az „öregek” tisztéhez jutottak el.

A helyi közigazgatás intézésére Kiotóba a bakufu „helytartót” rendelt. Ő végezte az udvar és a nemesek, valamint a nyugati tartományokbeli daimjók ellenőrzését. A bakufu gazdasági alapját a rizstermelés adta. Az ország évi össztermése 28 millió kokut – 1 koku = kb. 4,96 véka = kb. 180 liter – tett ki, s ennek egynegyede a bakufué volt.

Továbbá ellenőrzése alá vonta a katonai, kereskedelmi és ipari fontosságú városokat – Kiotó, Ózaka, Nagaszaki, Szunpu, Kófu -; az arany- és ezüstbányákat; a pénzverést pedig monopolizálta. A külkereskedelemben is az övé volt az irányító szerep, ezt a lehetőséget sem hagyta meg a daimjóknak.

A megfelelő gazdasági háttérnek köszönhetően hatalmas katonai erővel rendelkezett. A 18. század elején a sógunhoz tartozó busik száma több mint 22000 fő volt. A busik hűbéri adományaiknak megfelelően kötelesek voltak katonákat állítani, ezáltal a bakufu teljes katonai ereje meghaladta a nyolcvanezer főt, ami biztosította a daimjók egyesült seregével szembeni védelmet.

A mongol betörések

A 13. századi Kínában mongol eredetű, erőteljes uralom lépett a Szung dinasztia helyébe, melynek elsődleges célja a Japánnal való viszony megújítása volt. 1264-ben Kubiláj kán mongol uralkodó Pekinget tette meg fővárosává.

1268-ban Nagymongólia császára levélben fenyegette meg Japán királyát: amennyiben nem létesít barátságos viszonyt az országaival, háborút indít elene.

Mivel a bakufu egyáltalán nem válaszolt, 1274-ben megindult az első invázió. Kjúszú területén a japán harcosok náluk jóval harcedzettebb mongol sereggel találták szemben magukat. A mongolok partra szálltak, azonban tapasztalt tengerészeik tanácsára visszatértek hajóikra, s az éjjeli vihar áldozatául estek. Így a japánokat az időjárás megmentette.

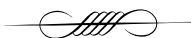
Ezt követően Kubiláj újabb küldöttséget menesztett a japán királyhoz, azt követelte, hogy hódoljon be neki. Persze ez sem járt eredménnyel: a küldöttség tagjait lefejezték, sőt a nyugati védelmet is megerősítették.

1281-ben ismét támadásba lendültek a mongolok Kjúszú északnyugati részén. Védővonalukon a japánok csaknem két hónapon át tartották magukat. A győzelmet számukra ismét az időjárás hozta meg, 1291. augusztus 15-én erőteljes tájfun tombolt, melyben a mongolok több tízezer harcost vesztek el. E tájfun kamikáze, isteni szél néven vált ismertté. A sikertelen kísérletek után többször nem próbálkoztak a mongolok a Japán elleni támadással.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: LENDVAI BEATRIX

TERJÉK MIKLÓS

Győzve veszíteni, veszítve győzni

„Nincsenek szüleim; Az eget és a földet tekintem szüleimnek.
 Nincs otthonom; A *saika tanden* az én otthonom.
 Nincs isteni hatalmam; A becsületesség lesz az én isteni hatalmam.
 Nincsenek eszközeim; A tanulékonyság az én eszközöm.
 Nincs varázserőm; A személyiségem az én varázserőm.
 Nincs se életem, se halálom; Az *aum*¹ ami az életem és a halálom.
 Nincs testem; A belátáson alapuló bölcsesség a testem.
 Nincs szemem; A villámlás a szemem.
 Nincs fülem; Az éber figyelem a fülem.
 Nincsenek végtagjaim; A gyorsaság, ami az én végtagom.
 Nincs törvényem; Az önvédelem a törvényem.
 Nincs stratégiám; A *sakkatsu jizai*² a stratégiám.
 Nincs tervem; A *kisan*³ a tervem.
 Nem teszek csodákat; Az igazság az én csodám.
 Nincs alapelvem; A *rinkiohen*⁴ az alapelvem..
 Nincs taktikám; A *kyojitsu*⁵ az én taktikám.
 Nincs talentumom; A *toi sokumyo*⁶-ban van az én talentumom.
 Nincsenek barátaim; A lelkem a barátom.
 Nincs ellenségem; Az óvatlanság az ellenségem.
 Nincs páncélom; A *jin-gi*⁷ a páncélom.
 Nincs váram; A *fudoshin*⁸ a váram.
 Nincs kardom; A *mushin*⁹ a kardom.”

Ezekkel a sorokkal kezdődik Taisen Deshimaru *A zen és a harci művészetek* című könyve. Az idézet alatt pedig ez olvasható: Szamuráj hitvallás. Meglehetősen érdekes hitvallás, mondhatnánk. Minden esetre tény, hogy nem egy egyszerű „Hiszek egy”. Mégis csupán nekünk, nyugati embereknek furcsa. Pontosabban azoknak, akik nem tudják, hogy mit rejtenek magukban a sorok. Akik nem tudják, hogy milyen időben, milyen emberektől születtek ezek a gondolatok. Azoknak, akik nem is akarják megérteni, hogy mit jelenthet ez a hitvallás, s hogy millióknak mit jelentett, netán mit jelent még ma is. Azoknak, akik megpróbálták ezen sorok jelentését kitörölni, átírni, elferdíteni különféle címszavak alatt. Érdekes azonban, hogy pont miattuk maradt fenn. Miattuk kellett leírni, hogy nehogy elfelejtsék. Egy bizonyos korban és helyen, azonban nagyon is természetes volt, hogy ezeket az akkor még íratlan szabályokat betéve tudták. Annyira, hogy nem is kellett gondolkozniuk azon, hogy betartsák ezeket. Magától értetődő volt. De sajnos, vagy nem sajnos, a változásnak nem lehet útjába állni. Meg lehet-e próbálni? Természetesen. Így tettek a Japánok is, mikor az első Tokugawa császár hatalomra került, s megpróbálta megóvni, megőrizni birodalmát a külső, barbár hatások elől. A történelem iróniája azonban, hogy pont e bezárkózás miatt

kellett Japánnak kitepnie a földből a gyökereit, ez miatt, a rövidtávon rendkívül sikeres be rendezkedés miatt kellett mégis megváltoznia. Van-e tehát értelme, hogy a változás útjába álljunk? Nos, ezt mindenki maga döntse el. Azon azonban sokkal inkább érdemes szerintem elgondolkozni, hogy jót vagy rosszat hoz-e a változás, vagy annak a megakadályozása? És még inkább fontos, hogy melyik, meddig fog tartani?

A következőkben egy út, egy válasz tárul fel előttünk a fentebb feltett kérdésekre, mely két részből áll. Az elején az események menetét láthatjuk majd, mely lehet, kissé részletesnek tűnik, mikor a végére érünk, de mindenképpen nélkülözhetetlen ahhoz, hogy megértsük a hangsúlyosabb második részt, amiben az jelenik meg, hogy milyen hatásai, következményei, netán előzményei voltak ezen események létrejöttének. Az út végére azonban szerintem korántsem lesz egyértelmű az, amit akkor látunk majd, amikor visszatekintünk, és tudatosul bennünk, hogy amit végig jártunk, hová vezetett bennünket.

1. „Győzve veszíteni...”, avagy az események alakulása, a tudatos elképzelések hitében

A Tokugawák hatalomra kerülése

Toyotomi Hideyoshi, miután legyőzte ellenségét, Oda Nobunagát (1582), a leghatalmasabb daimyoként uralkodott Japánban. Halálakor azonban fia túl kicsi, hogy átvegye atyja helyét, így egy ötfős kormányzótanácsot neveznek ki, hogy amíg Hideyoshi fia el nem éri a felnőtt kort, addig ők irányítsák az örökségét. Három fontos feladatuk volt: az alárendelt daimyok, a Toyotomi családhoz való hűségének folyamatosan ellenőrzése; a kül- és belkapcsolatok (császár-katonai vezetők) felügyelete, megfigyelése; valamint a vallási ügyek szemmel tartása.

Rövid időn belül azonban versengés alakult ki az öt kormányzó között. Ekkor emelkedik ki közülük Tokugawa Iejaszu és Ishida Mitsunari (Isida Micunari). Iejaszu volt a leghatalmasabb daimyo mind közül, s ez eleinte félelmet, később ellenszenvet szült a másik négy kormányzóban. Így sikerült Mitsunarinak egy egységes Tokugawa ellenes csoportot szerveznie, melynek élére, mint ötletgazda, ő állt. Iejaszu így kényszerű választút elé került. Vagy meghunyászkodik, s a vetélytársai alatti, megalázó helyzetbe kerül a béke reményében, vagy főhatalomra tör, függetlenül attól, hogy Hideyoshi fiának a címét veszi így el. Iejaszu az utóbbit választotta, bár egy ilyen rangú szamurájban talán fel sem merült, hogy ebben az esetben egy kicsit is gondolkozzon a választási lehetőségek között. Így 1600. október 21-én Sekigaharánál (Szekigahara) összecsapott a nyugati tartományok csapataiból álló Mitsunari és a keleti területeket egyesítő Tokugawa-sereg. Mindkét oldal nagyjából 8000 embert számolt. A csatából a Tokugawák kerültek ki győztesen.

A konfliktus azonban ezzel korántsem zárult le, bár kétségtelen, hogy a döntő ütközetnek ez bizonyult. A viszálykodás egészen 1615-ig elhúzódott, mikor is Iejaszu bevette a néhai Hideyoshi osakai (oszakai) várát. Ezzel gyakorlatilag teljhatalmú uralkodó lett Japánban.

A Tokugawa-bakufu és a kormányhatalom kiépítése (az első három Tokugawa-shogun)

Iejaszu, a tradíciókhoz híven, az elődei által kiépített hatalmi rendszer struktúráját vette alapul, mikor belső berendezkedésének rendjét felépítette, de mégis, egészében új hatalmi rendszert épített ki. Első dolga volt, hogy a fővárost Osakából Edóba (mai Tokió) helyezze át. Ez jelzés értékű lehet számunkra, miszerint szakít a Toyotomi örökséggel, hogy most valami más következik majd. Edo ez előtt egy mocsaras kis halászfalu volt, s a Tokugawák alatt nőtte ki magát világvárossá. Második intézkedése volt, hogy családját uralkodói családhoz méltóvá tegye. A shoguni családok ugyanis, az első Minamotoig, Minamoto Yoritomoig vezették vissza a családfájukat. Ő volt az első egyeduralkodó Japánban. Személye a Tokugawák korára mitikusává vált, legendák keringtek róla. Tehát Iejaszu levezettette családfáját a Minamotokig, holott a Tokugawa családfa gyökerei a 15. századig nyúltak. Ezzel elérte, hogy megkapja a császártól a *szei tai shogun* címet. Ezt természetesen a formai követelményeknek megfelelően a császár ki is hirdette és legitímálta. Iejaszu uralkodása azonban nem tartott sokáig. 1603-1605-ig volt csak shogun, bár 1616-ig élt. Még életében nem csak hogy fiára hagyta, hanem rá is építette ki új hatalmi rendszerét. Ez volt az első dolog, amit a Tokugawák újként behoztak. Hatalomra kerülésük után nem saját maguknak, hanem fiuk, az örökösük számára igyekeztek biztosítani a hatalmat. Ebben rejlik a Tokugawák zsenialitásának egyik darabkája. Miután pedig úgy érezték, hogy fiuk számára biztos az örökösödés, önként lemondtak címükről. S noha már nem voltak shogunok, azért a háttérben meghúzódva felügyelheték a fiuknak járó tisztelet kialakulását, a hatalom továbbélését a családon belül. Mindezekon felül pedig, mindig jelen voltak az aktuális bel- és külpolitikai életben. Így nem kellett, hogy főjön a fejük, hogy kire hagyják hatalmukat, mint ahogy az általában az európai királyoknál szokás volt. Nem kellett mással foglalkozniuk, csak hogy meglegyen az örökös, és hogy biztosítsák számára a már őket megillető kiváltságok tovább öröklődését. Ezzel kivédték azt, hogy nehogy velük is hasonló probléma essen meg, mint Toyotomi Hideyoshival, hogy ő már a halálán van, de fia nem elég idős még ahhoz, hogy uralkodjon, s hogy kivegyék a kezéből a birodalom irányítását. Jogosan vethetnénk fel, hogy az, hogy a trónutódlás kérdését egyszer s mindenkorra megoldották, hogyan oldja meg azt a problémát, hogy egy tíz éves gyermek keze alatt is zökkenőmentesen működjön a birodalom. Természetesen a trónutódlás megoldása az előbb felvázolt probléma megoldásához csak az első lépcsőfok. Az összes daimyot és mindenkit, akik alattuk álltak a következőre kötelezték: ismerjék el a császár mindenkori fennhatóságát, katonai fővezerségét. A shogunok pedig határok között, korlátozottan ugyan, de elismerték a főbb daimyok, mágnások bizonyos függetlenségét (főként azok saját területére vonatkozóan, ugyanis abba szinte egyáltalán nem szóltak bele), de tartós alárendeltségi állapotban tartották őket. A daimyokat a pozíciójukba a shogun jelölte ki, tehát neki köszönheték hatalmukat, amit a politikán belül betöltöttek. Ezek csupán a legalapvetőbb intézkedések voltak. Számos egyéb, sokkal részletesebb törvény, rendelet biztosította, építette fel a Tokugawa uralmat, azonban mindezeket valakinek el kellett indítania. Be kellett valakinek üzemelnie a gépezetet, hogy aztán az, folyamatosan működhessen. Ez az ember Iejaszu volt. Övé az érdem, hogy az elkövetkező kétszázötven évben egy szinte kibillenthetetlen, megbonthatatlan rendszer jött létre, mely az áldott békeéveket hozta el Japán számára. Iejaszu volt az a Tokugawák közül, aki mindent saját erejéből ért el. Ifjú korában még fogságban volt, s csak utána került át a Toyotomi család hű alattvalói közé. Uralkodásra temett, mint a életű samuráj volt. Nem hajtott semmi féle személyi dicsőséget, nem volt becsvágyó, türelmesen, higgadtan

intézte államférfúi teendőit. A szó jó értelemben vett jelentése szerint, igénytelen, egyszerű ember volt, körültekintő a pénzügyekben. S mint munkájából kiderült az utódlással, családja nevének továbbélésével gondosan, sokat foglalatoskodott. Mindössze egyetlen egy szórakozása volt, melynek mindig is sokan hódoltak Japánban, ez pedig a solymászat. Egyetlen, hiú, uralkodásból fakadó negatívumának vehetjük, ha nagyon ragaszkodunk hozzá, hogy hatalomra kerülése után kamivá¹⁰ emelésére tett intézkedéseket.

A Tokugawa Iejaszu által megalapozott, majd leszármazottai által megtoldott, bővített birodalmat irányító intézkedések rendszerét baku-han rendszernek nevezzük. Egyik legfőbb pontja, az összes nagy hatalmú daimyo (mágnás, nagy hatalmú daimyóról van itt szó) központi kormány alá rendelése, hisz ezek potenciális ellenfelei voltak a hatalomnak. 1615-ben, az oszakai vár eleste utáni napon került sor a *Buke sho hatto* (Buke so hatto) kihirdetésére. Ez egy törvénykönyv volt, mely mindenkire, mindegyik daimyora egyaránt érvényes volt. E szerint: a saját birtokaikon kívülre nem mozgósíthattak csapatokat a katonai főurak; nem köthettek politikai szövetséget egymás között (Később ezt kibővítették a külföldi kapcsolatokra, szövetségekre is. Csak akkor lehetett valakinek külföldi kapcsolata, ha azt a bakufu engedélyezte.); területükön csak egy várkastély fenttartása volt megengedett (értelmezhető okokból); a shoguni hivatal engedélye nélkül pedig nem házassághozhatók. Később ezen intézkedéseket kibővítették a pénzverési tilalommal és a nagy hajók építésének tiltásával. Az utóbbi esetben kivételt képezett, ha kereskedelmi céllal épült a hajó, de természetesen ahhoz is a bakufu engedélye kellett. 1600 után mindenkinek el kellett ismernie urának Tokugawa Iejaszut (később természetesen az aktuális Tokugawa shogunt). Ezt a hűségesküvet pedig az adott alárendelt, mindenkori daimyo birtokán (ezt hívták han-nak) mindenkinek meg kellett újítani az aktuális Tokugawa shogunra. Aki ezt nem tette meg, azzal hűségsgeszegő daimyoként bántak el: birtokelkobzás, bírság, bármely hivatali tiszttel betöltése esetén pedig elbocsátás. Felelevenítettek még egy régi gyakorlatot, szokást, a *sankin kotai*-t (szankin kótai). E szerint az alárendelt daimyonak időről időre személyesen kellett tisztelet tenni ura előtt. Tokugawa Iemitsu (3. Tokugawa shogun) idejére ez már úgy módosult, hogy minden mágnás daimyonak, minden második évet Edoban, a fővárosban kellett tölteni. A páratlan éveken haza térhetett, de egész családját Edoban kellett hagynia. Így óriási hatalmat kapott ismét a shogun. Ezzel az intézkedésével mindenféle szervezkedésnek, támadásnak, harcnak, háborúnak elejét vette. A daimyo igaz, hogy minden páros évet Edoban töltött a családjával, de a következő évben vissza kellett mennie birtokára, ha csak egy kicsit is törődött annak helyzetével. Igazgatnia, vezetnie kellett azt. Edoból ugyanis nyilvánvalóan kényelmetlenebb irányítani a lehet, hogy több száz kilométerre lévő birtokot. Személyesen is jelen kellett lennie, felügyelnie a működést. Amíg azonban otthon volt, a családját nem vihette magával, zálogban ott kellett hagynia a fővárosban. Így tudta, hogy ha bármiféle törvénytelen ségen kapják, a családja fizet meg elsőként érte. Ezt a lehetőséget természetesen a shogun sem habozott volna kihasználni. Egyébként meg az utazás rengeteg pénzt felemésztett, ha rangjához méltóan akart viselkedni, már pedig szegényben egyik samuráj sem akart maradni, különösen nem egy mágnás daimyo. Így nagyon pénze sem volt arra, hogy szervezzen bármit is. Az Edoban töltött idő azonban nyilván nem arról szólt, hogy egyfolytában a shogunnal tanácskozik a legfontosabb ügyekben. Jó, ha egyszer vagy kétszer találkozhatott vele. Egy részt a shogun többször nem is nagyon fogadta, másrészt birtokait kellett irányítania, így a távollól, ami belátható, hogy több időt emészt fel, mintha személyesen van jelen.

A *sankin kotai* azonban magában hordoz egy problémát a kisbirtokkal és a nagybir-

tokkal kapcsolatban egyaránt. Ha nincs otthon az úr, a daimyo, akkor ki fogja irányítani a birtoko(ka)t? Nyilván, mint említettem, a daimyo irányított továbbra is, de messziről nem lehetett a legapróbb részletekig minden ügyet megoldani. A daimyo keze is kötve volt egyébként, mert a birtokon belül is a shoguni kormányzat előírásait kellett követni. Magától értetődő volt, hogy a shogun legalább annyira az ura a daimyo birtokának, mint maga a daimyo. Tehát bármit megtehet vele. Ezzel a hatalmával azonban a shogun nem élt vissza, sőt, mint már említettem, a daimyora bízta a belső igazgatását a daimyo birtokainak a hadseregen és a szövetségi rendszereken kívül. Tehát még mindig itt a kérdés: ki foglalkozik a kis ügyekkel otthon? E célból jött létre minden daimyo birtokán a vének tanácsa. Tagjai öregek voltak, falusi vének. Az adott terület kormányzását még mindig nem ők végezték, csupán besegítettek abban, az uruknak. A mindennapi ügyek felügyelete tartozott tehát a hatáskörükbe, falucsoportokkal voltak megbízva. Ez, az önkormányzatiságnak egy meglehetősen kezdetleges, erőtlen, de akkor is kialakulófélben lévő formája lehet. Azonban nem csak a tanácsok alakultak meg, a közszamurájok is hivatalai feladatokat kezdtek el ellátni. A birodalom így szép lassan elindult a bürokratizálódás útján. A samurájok állandó feladattal rendelkező, állandó lakóvá váltak egy adott területen, hisz hivataluk oda kötötte őket. Azt pedig maradéktalanul el kellett látniuk a bushido miatt (ld. később). Így a han és a bakufu is meghatározott illetményt fizetett a samurájoknak. A bürokratizálódással azonban együtt járt a tisztviselők növekedése is, amiből később a samurájok rétegének válsága is ered majd. Mivel azonban a shogunátus viszonylagos szabad kezét adott a daimyoknak a földjeiken, nem alakult ki közös politikai kultúra sem, hisz ahány birtok, annyi szokás, annyi hivatal alakult, vagy ha azonos hivatalok is alakultak ki, nem is biztos, hogy azonos dolgokat láttak el, intézkedésük, területük, nem biztos, hogy fedte a másik területen kialakultét. Így nem egy, hanem rettentő sokrétű, több fajta fejlődés alakult ki. Ez pedig magában hordozza az önállósodás, netán függetlenedés folyamatát, ami a Tokugawa politika központosító, bezárkózást hirdető nézeteivel szöges ellentétben állt. De mondani szokás: később könnyű okosnak lenni, a Tokugawák nem nagyon valószínű, hogy ennyire messzire látták volna intézkedéseik hatásait. Talán ha akarták volna se láthatták volna, hisz minek építenek fel egy olyan rendszert, ami magában foglalja annak a rendszernek az ellentétének kialakulását.

De térjünk vissza a baku-han rendszer felépítéséhez. A sok különálló, nem összehangoltan bürokratizált terület azonban nem csak a nem egységes fejlődést vonja magával, hanem azt, hogy ha egy válsághelyzet jelenik meg a birodalmon belül, akkor arra többféle megoldási kísérlet, és több fajta megoldás születik. Tehát azért nem csak egy oldala van ennek az érmének sem. Erre egyébként lesz példa a Tokugawák alatt.

Azonban nem csak a birtokok voltak ennyire sokrétűek. A mágnások, a főbb daimyok sem voltak egységesen kezelve. Két részre bonthatjuk őket. Az egyik a *fudai*, a másik a *todzama*. A fudai az ún. „öröklés szerinti hűbérurak” csoportját jelentette. Mintegy százharminc családról van szó. Ők már a sekigaharai csata előtt is a Tokugawák alatt lévő, hozzájuk hű családok voltak. Birtokaik nem túl nagyok, de annál fontosabb, a stratégiai helyeken helyezkednek el, úgy mint: a Ki-nai¹¹ (a közvetlen shoguni kézben lévő földek, az ország területének közepén) területén, vagy az környékén; a Kantó síkság körül, vagy a nagy todzama birtokok körül. A fudai-k adják a hivatalokba a tanácsosokat, a magas rangú tisztviselőket. Több hatalmuk magasabb rangjuk van, mint a többieknek és a lehető legjobbban azonosulnak a bakufuval.

A másik csoport a todzama birtokosok csoportja. Ők az ún. „külső vagy távoli urak”.

Ezek a sekigaharai csatában még egyenrangú urak voltak Iejaszuval, s csak győzelme után esküdnek csak hűséget neki. Ők kerülnek mindig először a bizalmatlanság gyanújába. Sokkal nagyobb, erősebb birtokaik vannak, mint a fudai birtokosoknak, de közel nincs akkora hatalmuk, szerepük a kormányzásban, mint a fudai-társaiknak. Ennek a megosztottságnak ellenére a Tokugawák gond nélkül „összezárták” ezt a két, egymásnak nem túl rokonszenves csoportot Edoban. Mi lett a következmény? Mivel minden daimyo család Edoban élt, itt is házasodtak, mert itt is rangbéli házasságok voltak engedélyezettek. Így szép lassan elkezdtek keveredni egymással a fudai és todzama családok. Ez már elég is lehetett volna a békéhez, de mindennek a tetejébe a japán történelem folyamán végig nagy divatnak, elfogadottnak számított az örökbefogadás. Így belátható, hogy nem volt nehéz a keveredés. Eredményül pedig fesztelen kötelékek alakultak ki, mind a két mágnás daimyo csoport, mind a Tokugawa család között. Később pedig ezek a kötelékek rokoni szálakká erősödtek. Így 1800-ra különböző érdekek összefonódott szövetsége lett a Tokugawa kormányzat. Ezzel a rendszerrel viszont rendkívül paradox jelenség alakult ki a birodalomban: a baku-han rendszer széttagoltsága (vidék) és az edoi vezetők összefonódása, egysége (főváros, központ) alkotott egy szétbonthatatlan egészet.

Külpolitika: az ország bezárása és a szomszédos államokkal való kapcsolatok

A belső fenyegetéseket már elhárították, a béke, a rend biztosítva volt. Most már lehetett a külső veszélyekkel, fenyegetésekkel foglalkozniuk. Amikor még Iejaszu csak bontogatta szárnyait birodalma élén, a külső fenyegetés nem volt olyan mértékű, mint amilyenné később terebélyesedett. Igaz, már ekkor sem kereskedhetett a japánokkal akárki, de korántsem volt letiltva ezen üzletágról senki sem. Csak a cinóber vörös, shoguni pecséttel ellátott, okmányokkal rendelkező hajók folytathattak külkereskedelmet. Ezek célja pedig többnyire Vietnám, Fülöp-szigetek, Thaiföld volt, s legfőképpen luxuscikkekkel kereskedtek. Iejaszu ekkor még támogatta a kereskedelmet, hisz ő is látta, a benne rejlő bevételi forrást.

1600 körül azonban kezdett elmérgesedni a helyzet. A japánnal való kereskedést Portugália, Anglia és Hollandia bonyolította le. Már csak a kereskedelmi verseny miatt is viszályban álltak egymással ezek az országok, nem is beszélve az ekkoriban Európában zajló nézeteltérésekről, amelyek főként a fent említett országok között zajlottak. E három országot tehát nem csak kereskedelmi, hanem vallási, politikai, területi viták is szembe helyezték egymással. Ezen nézeteltérések itt, Japánban is felszínre kerültek. A portugálok keresztre akarták feszíteni a hollandokat és az angolokat, kalózkodás vádjával, de valószínűleg a katolikusok ellenszenvé beszélt inkább belőlük, amit az eretnekek iránt éreztek. A vallási kérdést azonban nem nagyon merték még felhozni, hiszen abban egyáltalán nem voltak érdekelték a japánok, semmi közük nem volt hozzá. Még. Ezért a vallási alapú vitákat hátrították és a kalózkodással való vádaskodás is elhúzódott, bár ha valakit tényleg rajta kaptak, azt szó nélkül megtorolták. Az európaiak jelenlétével azonban lassan a kultúrájuk is kezdett beszivárogni, s itt kezdődtek a nagyobb gondok. A kereszténység itt is termékeny talajra talált, s terjeszkedni kezdett a birodalmon belül. Mutatja ezt, hogy az 1615-ös osza-

kai várostromnál sok keresztény szamuráj harcolt Toyotomi család oldalán. Ekkor már a keresztények jelentős erőt képeztek, több magas rangú daimyo is megtért, ami a birodalom belső megosztásához vezetett volna. Fenn állt a veszély, hogy ha ilyen ütemben halad a kereszténység térhódítása, akkor veszélybe kerül a birodalom egysége, amelyet a Tokugawák minden áron megvédenének. A belső megosztottság ugyanis sokkal komolyabb lett volna, mint a jelentéktelen baku-han rendszerbéli különbségek. Az ellenségeskedés odáig vezetett, hogy 1614-ben betiltották a kereszténységet a birodalom egysége érdekében. Az eredmény nem volt kellő mértékű, így 1618-ban szervezett keresztényüldözés vette kezdetét. Ekkor Tokugawa Hidetada volt már uralmon, s alatta érte el a keresztények üldözése a csúcspontját. Sokan haltak ekkor mártírhalált, kínzások és egyéb kegyetlenségek közepette. Nem csupán a kereszténység kiűzése volt a cél és az sem azért, mert ellenszenves lett volna a vallás. Nem azért üldözték őket, amiben hittek, hanem azért, mert a birodalom egységét veszélyeztették. A másik cél pedig a többi európai távoltartása, elrettentése volt. A legjobban a jezsuitákat keresték befolyásuk, módszereik és az állami ügyekbe való befolyásuk miatt. 1637-ben még mindig tartottak a harcok. Ez évben volt a legvéresebb összecsapás. Mintegy 30 000 paraszt lázadt fel az Arima keresztény han-ról és egy erődítményt építettek. A bakufu megbirkózott volna a feladattal, de a hollandok is segítséget nyújtották a japánoknak. Később ezt nem felejtették el a hazaiak, s egy meglehetősen nagy kiváltsággal ruházták fel a hollandokat. Egy külön kis szigetet adtak nekik Nagaszakiban (hozzá tenném, mindenkit megvetettek, aki azon a kis szigeten élt), s a kizárólagos, bár rendkívül lefojtott, megkötött kereskedelem jogát nekik adták. Visszatérve: Hidetada után teljes bezárkózási politikát vezettek be. Iemitsu ideje alatt soha nem látott mértékben ellenőrizték az idegen országokkal való viszonyt. Ez a viszony abban ki is merült, hogy tudták róluk, hogy vannak, s szigorúan tiltottak mindenféle kapcsolatfelvételt velük.

Bevezették a *kaikin*-t, a tengeri tiltásokat. Ezek értelmében senki sem hagyhatta el az országot, aki japán; semmilyen katolikus nemzet tagja nem léphetett be az országba; a külkereskedelmet és a diplomáciát, pedig Nagaszakira korlátozták. Ezek eredményeként, a spanyolokkal, portugálokkal elveszítették a kapcsolatot, s végül az angolok is visszavonultak 1632-ben. Mint már említettem, csak a hollandok maradhattak, de ők is csak úgy, hogy feltétel nélkül engedelmeskedtek a shogun rendeletének, miszerint minimálisra korlátozta tevékenységüket, s nagyjából a kínaiak hasonló számban, elhanyagolható mennyiségben lehettek jelen Japánban. Közvetlenül a shogun alá tartoztak, azért, hogy a legújabb törvények is teljes mértékben vonatkozzanak rájuk. Mint már említettem, Japán azért nem teljesen zárta be a kapuit, vagy ha be is zárta, maradtak rések az ajtón. Bizonyos tartományoknak ugyanis shoguni engedéllyel lehetősége volt előre kijelölt országokkal és csak is azokkal kereskednie. Tehát a Satsuma (Szacuma) han Kínával, Kagoshima Okinawával, Tsushima (Cusima) a Puszan koreai kikötővel és a Matsumae (Macumae) han, az attól északra levő bennszülött népekkel bonyolította a kereskedelmet. Hozzá kell tennem, hogy ezért, ezen tartományok rövid időn belül a legfejlettebb, leggazdagabb tartományokká váltak.

E berendezkedés biztosította a békét Japán számára egészen a Meiji (Meidzsi) restaurációig. Ez azonban nem azt jelenti, hogy nem voltak kritikus helyzetek, amelyek véres háborúig vezettek volna. 1780-ban – hogy csak egyet említsek – az orosz jelenlét egyre jobban erősödött a térségben. Ettől fogva ugyanis az oroszok egyre rendszeresebben átjártak az északi szigetre, ami a legelmaradottabb volt a szigetcsoportból. Ez a terület ugyanis ekkor még nem tartozott szorosan a birodalomhoz, nem alkotta szerves részét. Az ainu-k

(így hívták a bennszülötteket) éltek ekkor még ott. Lényeg, hogy veszélybe került Hokkaido, aminek elvesztését már csak azért sem engedhették meg maguknak, mert így közvetlen szomszédságba kerültek volna az oroszokkal. Az első lépése a bakufunak a fenyegetésre az volt, hogy még a 18. században létre hozta a már említett Matsumae hant, amit közvetlen irányítása alá helyezett, tehát gyakorlatilag saját területeként kormányozta. 1812-ben enyhült csak az orosz fenyegetés, mikor Európában Napóleon élte fénykorát, így az oroszok figyelme a vele folytatott háborúra terelődött. Ezzel a Tokugawák alatt fellépő legnagyobb veszély elhárult. Az országot bezáró külpolitika végeredményben teljesen sikeresnek mondható. Az egyik ok nyilván valóan a fentebb említett vallási ok volt. A másik – ami eddig talán nem volt nyilvánvaló –, a nem jövedelmező, nem hasznos külkereskedelem az európaiakkal. Olyan árúkkal kereskedtek ugyanis, amik nem voltak nélkülözhetetlenek a japánok számára. Jó, hogy voltak, de azok nélkül is ugyan úgy meglettek volna. A megmaradt külkereskedelemben viszont az eddigi lenézetség, alárendeltség – amit a japánok éreztettek a többi ország felé – kölcsönös tiszteletté változott.

Mindenféle képen beszélnünk kell még egy harmadik tényezőről is, mely hozzá járult a bezárkózás sikeréhez. Ez az európai politikai helyzet volt. E századokban zajlottak ugyanis az újkor nagy háborúi (osztrák örökösödési háború, spanyol örökösödési háború, hétéves háború, majd később a napóleoni háborúk). Ilyen nemzetközi helyzetben mindenki a „saját portája környékén” volt elfoglalva, s érthetően nem a gyarmati hódításokkal.

A további Tokugawa shogunok intézkedéseiről most nem tennék említést. Az eddigi határozatok, rendeletek, törvények, amiket megismertünk, ugyanis megadták a gerincét, a vázát az elkövetkező kétszázötven évre a birodalomnak, letették annak alapköveit. Az első Tokugawa shogunok utódai már akkor jutottak a shoguni székbe, amikor annak intézménye működött. A helyzet azonban koránt sem volt olyan rózsás, mint amilyennek kifelé látszódtott. Mivel az elődök már kiépítettek egy rendszert, az utódok abba születtek bele, ahhoz kellett alkalmazkodniuk, annak kellett megfelelniük, engedelmesskedniük. Mondhatni tehát, hogy a tradíciókat messzemenően tisztelő Japánban, bizonyos értelemben, meg volt kötve a kezük. Rövidesen rájöttek, hogy pont ezért cselekvési határaik korlátozottak, s elődeiknek köszönhetően mégsem teljhatalmú uralkodók, csupán azok továbbélései. A rendkívül megerősödött hivatalnokai réteg pedig mindent elvégzett szinte még a shogunok feladatait is, amik természetesen nem tartoztak a protokollhoz. Logikusan következik tehát, hogy noha személyének ereje, hatalma, tekintélye még mindig megingathatatlan, erős volt, egyre jobban kezdett nélkülözhetővé válni, pont a bürokraták és azok tevékenysége miatt. A korlátlan hatalmú egyeduralkodó szerepe, tehát halványan elkezdett eltolódni az alkotmányosabb uralkodó felé. A shogun mindezekon felül, valamilyen szinten fogoly lett saját udvarában. Nem mozdulhatott ki, mert pecsétje, jóváhagyásai, engedélyei sok mindenhez kellett. Na persze ez nem mindegyik Tokugawa shogunnál volt általános. A fentebb említett dolgok ugyanis sokban függtek az adott shogun személyiségétől, hozzáállásától. Voltak közülük, akik konzervatívabbak, energikusabbak öntudatosabbak voltak rokonaiknál. Viszont lehet példát találni olyanra is, aki jobban teret engedett a pazarlásnak, a szabadságnak, vagy a kreatívabb gondolkodásnak.

A változások, tehát – akár mennyire is bezárkóztak, és elzárkóztak a modernizáció elől – visszafordíthatatlanul beindultak. A bürokratizálódás ugyanis véleményem szerint a polgárosodás kezdetének előhírnöke. Mindezekből természetesen kifelé semmi sem látszódtott, sőt erősen kétlem, hogy bármelyik shogun felfogta volna ezeket a következményeket.

Csupán az utolsó előtti Tokugawa shogunnál, Ieanarinál figyelhetők meg a szabadelvűség, a züllés jelei. Gondolok én itt arra, hogy ötvennél több gyermeke volt – ebben természetesen benne vannak az örökbe fogadottak is –, valamint, hogy az örökbe fogadások kapcsán mind todzama, mind fudai családok kerültek a shoguni család közvetlen rokonságába, ami egyértelműen tisztaság és tekintély csökkenéshez vezetett. A fenti pár sorban megemlítetteteket leszámítva azonban, az ebben a fejezetben bemutatott intézkedések hajtották a motorját a shogunátus utolsó korszakának, hogy ekkor teljesebben ki, s ekkor érje el fénykorát.

A modern Japán

A Meiji-kor és a modernizálás célkitűzései

Nagy általánosságban a Tokugawa-korban megszülettek a modernizálás előfeltételei. Jogos lehet a csodálkozásunk, hogy hogyan lehetséges ez, hisz az ország bezárása, minden külföldi dolog elutasítása és a japán tradíciók mindenek feletti szem előtt tartása került megvalósításra a Tokugawa-shogunok ideje alatt. Nos ez a kijelentés nem teljesen igaz. Noha a cél kétségtelen a fent említett volt, és ennek a megvalósítása is hibátlanul végbe ment, mindezek következménye hosszú távon közelről sem az eltervezett lett. Mindezt a fejezet további részében részletesen látni fogjuk. Elöljáróban azonban, csak annyit, hogy mind a Tokugawa-kor intézkedései, mind a Meiji-kor törvényei, a modernizálást szolgálták. A lényeg azonban most nem ezen van, hanem az igazi kérdés az, hogy az adott intézkedéseket, rendeleteket, törvényeket, mi célból hozták. A Tokugawák rendeleteikkel, törvényeikkel nem a modernizálást, hanem a béke megvalósítását akarták szolgálni, s szolgálták is. Más kérdés, hogy mindez a modernizálás bölcsője lett. Rendkívül paradox, de ugyanakkor legalább annyira logikus, érthető dolog is. Tehát akaraton kívül tették lehetővé, hogy később a modernizálódás lehetővé váljon. Tudatosan soha nem is ismerték el soha, hogy ők bármikor is zászlajukra tűzték volna a társadalmi vagy a közigazgatási modernizációt. Mindezekkel ellentétben a Meiji-korban, mint majd látni fogjuk, szánt szándékkal a modern, technológiai előrehaladottsággal rendelkező nyugat szintjét akarták elérni. Ami pedig az eszmei, tradicionális, netán filozófiai dolgokat illeti – amikkel később részletesen foglalkozok – a Tokugawákra kis, alig észre vehető, változtatásokkal, a hagyományos szellemi beállítottságok mérlegelés nélküli elfogadása volt jellemző, míg a Meiji-korban az új célok mérlegelt magukévé tétele vált gyakorlattá. Ez a múlttal való határozott szakítást jelentette.

Még az elején azonban tisztáznunk kell, hogy mit jelentett az akkori Japán számára a modern szó. Belpolitikában, az ipari kapitalizmusban élő gazdaság megvalósítását, liberális Amerikai Egyesült Államokbeli, vagy nyugat-európai politikai rendszerrel értették rajta. A külpolitikában pedig a mindenek előtti cél a Japánt, a modern országokkal szemben alacsonyabb rendűvé tevő intézkedések revíziója volt. Az általános modernizáló célkitűzést azonban még két részre bonthatjuk, miszerint a kor elején a kormányok feladata a változás, a fejlődés bevezetése volt, míg a kor végén elértek arra a szintre, hogy a lépéstartás a változással váljon jelszavukká.

A restauráció

A restaurálás, már a maga korában is óriási visszhangot váltott ki a világpolitikában. Számptalan tudós foglalkozott már akkor a kérdéssel, s legalább ennyi megközelítés, magyarázat is létezik rá. A folyamat azonban annál lényegesen összetettebb – annyira sokréttű, annyira sok szálon fut egyszerre –, minthogy azt egyszerűen megértjük. Sokkal könnyebb úgy, ha egyetlen eseményként tekintünk rá, s úgy próbáljuk meg a folyamatot megérteni, mintha részleteiben vennénk végig.

Az egész folyamatnak a lényege, jelentése, hogy vissza akartak térni a központosított monarchiához. Ezt mégis hogyan érhetnék el? Vissza kell helyezni a császárt a jogos tisztebe, helyébe, melyet a Fujivarák (Fudzsisvarák) óta a shogunok birtokolnak. Ez az eszme, gondolat a Meiji (1852–1912) császárnak jött kapóra, aki épp akkor „hatalmon” volt. Mégis miért akartak vissza térni a mostaninál erősebb császári hatalomhoz? És itt következik a egyedisége a japán gondolkodásmódnak. Azok látták be, hogy a hatalmat át kell adni másnak, akik hatalmon voltak. A todzama hanok (Satsuma (Szacuma); Choshu (Csósú); Tosa (Tosza)) lojális szamurájai (noha a todzama hanok daimyoi nem érték el a fudaik kedveltségét, befolyását, hatalmát, de mint már volt róla szó, Edóban a lehetetlenségig összekeveredtek a családok az összezártság miatt) látták be elsőként, hogy a nép, a kultúra fennmaradása érdekében nekik kell lemondani bizonyos jogokról. Erre régebben még talán volt egy-két példa, de manapság egészen biztos, hogy sehol sincs. Céljuk kettős volt, de e két rész összefonódott. Az első, a bakufu, a számukra legfontosabb egység megbuktatása volt, míg a második – ami az első miéértjéből fakad –, a nemzeti kormányzat alakítása a trón alatt. A bakufu ugyanis útjukban állt, hogy megvalósítsák a második célkitűzésüket. Azonban ezek a szamurájok sem a hasukra ütve döntöttek el, hogy most változtatni akarnak, mert az nekik annyira jó lesz, hanem mint már említettem, belátták, hogy így kell tenniük, nincs más út, ha fent akarnak maradni és nem akarnak mondjuk Kína sorsára jutni. Azonban ehhez is kellett egy kezdő lökés, hogy ez előtt a tény előtt fejet hajtsanak. Ez a lökés pedig az USA képében jelentkezett.

Ekkoriban (XIX. század) a világban az új piacokért folyt a verseny. Mindenki, aki tehette – tehát főleg a nagyhatalmak – új, lehetőleg még érintetlen, ember lakta területek után kutatott. Az USA-nak így pont kapóra jött Japán. Nem mellékes azonban az a tény sem, hogy az Egyesült Államok Kínával kereskedő, vagy bálnavadász hajói menedéket kapjanak például a vihar elől, Japán kikötőiben. Ezen felül Japán eddig a hajótörötteket sem fogadta be, hanem vissza küldte őket az anyaországukba, pontosabban kitoloncolták őket a birodalom területéről. Az első konkrét fellépés 1853-ban Matthew Perryhez és fekete hajóihoz köthető. Fillamore amerikai elnök levelét vitte a japán császárnak, amiben kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatot kért az USA részére. A birodalom vezetése meglehetősen kényszerű, kellemetlen helyzetbe került, ugyanis váratlanul érte őket ez a fellépés. Természetesen azt is tudták, hogy nem csupán a kereskedelmi, diplomáciai kapcsolatok felvétele a cél, a tét. A vezetés nem volt felkészülve az elutasító válasz esetén nélkülözhetetlen védekezésre és jól lehet, hogy ha még fel is lettek volna készülve, akkor sem sok mindent tehettek volna az Egyesült Államok flottájával, erejével szemben. Perry egy év gondolkodási időt hagyott a levél átadása után, majd elhajózott. A látogatás a formai követelményeknek ugyan megfelelt, de mindenki érezte benne a fenyegetést. 1854-ben Perry szavához hűen vissza is tért, s a bakufu, egy előszerződést írt alá vele, ami az USA-val közvetlen kapcsolatra kötelezte, de kereskedelmi viszonyról egy szó nem esett benne. És ekkor megindult a lavina. 1858-ban

Towsend Harris (az első amerikai konzul) teljes barátsági, kereskedelmi, hajózási szerződést kötött Japánnal és a többi európai hatalommal, akik a kereskedelemben fontosabb szerephez jutottak. Ezeket a kapcsolatokat azonban a közeljövőben nem nagyon tudta kihasználni, pontosabban nem ebbe a térségbe irányult az Államok figyelve, hisz a hatvanas években az USA-ban polgárháború dúlt, így Japán erre az időre kiesik az érdekszférájából. Az Egyesült Államok háttérbe húzódásával a folyamat lelassult, s ezek az ügyek egyre jobban elhúzódtak. Mindez Japánnak lassú méregként hatott. A bakufu kezét ugyanis ezek a szerződések igen csak megkötötték, független határozati hatalmát akadályozták, korlátozták. Ugyanakkor a bakufu viszont hasznot húzni a szerződésekből nem tudott, mivel az elhúzódó ügyek miatt rengeteg időbe teltek a kapcsolatok működtetési.

A vezetés így válaszút elé került. Egyik lehetőségként: szembe szállhattak az idegenekkel, ami a biztos háborút vonta volna magával. Erre nem nagyon láttak esélyt, mert tisztában voltak a nyugati hatalmak (hadi)technikai és minden egyéb téren jelen lévő fölényével. Így harcba indulni pedig ésszerűtlen, meggondolatlan lett volna. Nem tudták volna megvédeni a főbb tengerparti városokat (Edo), erődtímenyeket. Ezt a lehetőséget tehát gyorsan el is vetették. Maradt tehát a másik, ami szintén nem sok jóval kecsegtetett. Ebben az esetben kénytelenek voltak nyitni a nagyhatalmak felé. Nem volt más választásuk, ha életben akartak maradni. A nyitáson itt az elzárkózás hirtelen megszüntetését kell értenünk, nem pedig a fokozatos megszüntetését a bezártságnak. Ez megaláztatáshoz – ami a szerződések méltánytalanságából fakadt –, valamint kulturális megrázkódtatáshoz vezetett. Mindezek eredményeként – hozzá tennem, hogy érthetően – mérhetetlen düh és ellenszenv szabadult fel az ország területén. Egy mozgalom kezdett egyre hatalmasabb formákat ölteni. Ez a mozgalom a *sonno joi* (szonno dzsói) volt. Jelentése: tiszteld a császárt és űzd ki a barbárt. A gyilkosságok, gyújtogatások s néhol a nyílt harcok egyre gyakoribbá váltak. 1862-ben egy Richardson nevű angolt öltek meg, 1863-ban Choshu ügyüi pedig idegen hajókat lőtték a Simonoseki szorosban. Ezek visszhangja természetesen az érintett országig elhallatszódott, hogy ott még nagyobb erőre kapjon. Az adott országok persze egyértelműen és jogosan elégtételt követeltek. Ennek elmaradása híján 1866-ban hadat üzentek Choshu-nak, amit a han meglepetés szerűen visszavert. Ez a kapcsolatok terén a legmélyebb pont e korban Japánban. A kor elégedetleneinek lecsendesítésére a bakufu nemzeti közmegegyezést akart elérni. Ehhez azonban szövetségesek kellenek, akik jóvá hagyják az edoi hatóságok döntését. Ha viszont nemzeti közmegegyezés kell, akkor szükség van az udvarra is, tárgyalni kell vele. Ha pedig már tárgyalunk valakivel, akkor az közel azonos szintet, egyenrangúságot feltételez. Ez viszont – hogy a bakufu egyenrangú félként kezelje az udvart – korábban elképzelhetetlen lett volna, s nem is történt még ilyen. Ezt azonban az udvar is tudta, s a császárhű emberek, a daimyok, mágnások a helyzetet nyilván valóan e pillanatban a javukra akarták fordítani. Ezt meg is tették. A tárgyalások során a császári udvar elutasítja a szerződések megerősítését, sőt megszüntetésükre, érvénytelenítésükre tesz javaslatot. Ez első ránézésre öngyilkos cselekedet volt. Elképzelhető, hogy az udvar nem volt tisztában a döntésének következményeként kívülről érkező válaszról, de belpolitikailag egy pillanat alatt rokonszenvesebbé vált, mint a meghunyászkodó, a szerződéseket megkötő, de észérvekkel érvelő, túlélést kereső bakufu. A problémát kereső, tárgyalni kész (ami óriási szó volt) Tokugawa vezetés így igen erős keresztútban találta magát. Az egyik irány a bentről, az övéi felől érkező nyomás volt, ami a megalázkodás ellenességben, külföldiek megvetésében jelentkezett. Ők azt várták, hogy a sarkára áll a bakufu. A másik irány pedig kívülről érkező

nyomás volt, ami pedig a szerződések elfogadását és azok betartását követelte, valamint elégtételt az atrocitásokért. Akár hogy is nézzük ebben a helyzetben, a kettő közül nincs jó választás. A külpolitika adott, azzal ebben az esetben nem lehet mit csinálni, a belpolitikában pedig a közvéleményt már elhappolta a császári udvar. Akármit is választ tehát a bakufu katasztrofális következményekkel járt volna. Így nem maradt más hátra, mint amit az utolsó Tokugawa Shogun, Tokugawa Keiki 1867-ben tett, önként lemondott hatalmáról. „*Most, amikor az idegen országokkal való érintkezés naponta növekszik, az állam alapjai darabokra esnek, ha nem a központi hatalom irányítja a kormányzást. Ha azonban az ügyek régi rendjét megváltoztatják és a közigazgatási hatalmat visszaadják a császári udvarnak, és ha a nemzetet érintő tárgyalásokat széles skálán vezetik és a császári döntést megszerzik, és ha a birodalmat az egész nemzet erőfeszítése tartja fenn, akkor a birodalom képes lesz megtartania rangját és méltóságát a föld népei között;... hiszem, hogy legfőbb kötelességem ezen eszmény megvalósítása az által, hogy teljes mértékben lemondok ezen ország feletti uralomról.*”¹²

Meiji-külpolitika

Többnyire egy ország vizsgálatánál a belpolitikai viszonyokat szokták először taglani, pláne, ha egy változások, átalakulások alatt lévő országról van szó. Most azonban én szakítanék a hagyománnyal és elsőként a külpolitikát venném nagyító alá, mivel e kérdéskör megoldása jelen esetben – ismerve az eddigieket – a belpolitikai problémára is orvoslást nyújtana.

A kormány elsőként a már meglévő szerződések szavatolását eszközölte ki azzal a fel-tétellel, hogy a szerződések revíziói függőben, de szem előtt lesznek. Ez enyhülést hozott a hazai közvéleményben, s a sonno joi mozgalom helyett – ami meglehetősen nagyra nőtte ki magát ekkorra – az idegenek fokozatos elfogadása kezdett elterjedni. A helyzet így egyre jobban javult az idegen – japán viszonyban. A kormányzat azonban az okozatot orvosolta, az okot, a szerződések meglétét nem. Ez azonban furcsa mód senkit nem érdekelt a közemberek közül. Miért? Azért, mert nem látták az okot. Ők csak a megaláztatott helyzetüket, az idegenek szemében lévő lenézést, megvetést látták. Most azonban a kormányzat felmutathatta, hogy a külföldiek szemük előtt tartják majd a revíziót, tehát gyakorlatilag nem változtattak semmit, de mégis elértek valamit.

Mit is jelentett akkor a japánoknak a méltánytalanság, megalázottság? Ezt a kérdést ugyanis eddig még nem tisztáztam, s szeretném e hibámat orvosolni. Megalázottságnak vették, hogy idegen árukra egyáltalán nem, vagy csak jelképes vámot vethettek ki. Szintén arcucsapásként élték meg, hogy a japánban tartózkodó idegeneket kivették a japán igazságszolgáltatás alól, azokra, csak az adott személy országának igazságszolgáltatása, s annak törvényei vonatkoztak. Ezt pedig frissen létrehozott konzuli bíróságok felügyelték. Mondanom sem kell, hogy jogharmonizációról még szó sem volt, de egyébként is ezen intézkedések a japán gazdaságot és a japánok szuverén jogait sértették, veszélyeztették azok továbbélését, jövőjét. Most már véleményem szerint érthető az akkori japánok felháborodása, valamint érthető az is, hogy legyen az bármilyen vezető testület, hatalom, kormány, az egyetlen esélye, hogy megőrizze vezető szerepét, a szerződések revíziója volt. Természetesen ez vonatkozott a Meiji császárra is.

Az udvar több fajta megközelítéssel próbálkozott. Ezek eredményeként 1894-ben a

brit kormány méltányos szerződést írt alá a japánokkal, majd ezt a példát követte a többi nagyhatalom is. Fontos leszögezni, hogy mindezek a kedvező szerződések azért jöttek létre, mert a Meiji kormány nem eltörölni, hanem kiigazítani akarta a már meglévő szerződéseket. Ez is csak azt jelentette, hogy végérvényesen vége a bezárkózási politikának, most már nyílt diplomácia van. Egyik próbálkozása az udvarnak a nagyhatalmak rokonszenvének elnyerésére, hogy egy külön luxuspavilont hozott létre, a Rokumeikan-t („Bőgő Szarvas Terem”). Itt számos konferenciát rendeztek, ahol a vendégeket nyugatiasan látták vendégül. Meg akarták győzni a nagyhatalmakat a japánok ez által, hogy hazájuk megfelelően nyugatiasodott már ahhoz, hogy egyenrangú partnerként bánjanak vele. Voltak azonban számosan, akik ezzel a módszerrel nem értettek egyet, nem kis konfliktust szítva ezzel hazájukban, de erről majd a belpolitikai részben.

A szomszédos országokkal viszont már nem volt ennyire rózsás a helyzet. Folyamatos határkijelölési problémák zajlottak Oroszországgal, Kínával valamint Koreával. 1875-ben az oroszokkal sikerült békésen megegyezniük. A koreai helyzet azonban már koránt sem zárult le ennyire zökkenőmentesen. Korea mindig is meghódítandó területként szerepelt a japánok szótárában, szinte a 10–11. század óta. Így most is e térség ellen irányultak a legintenzívebb törekvések. Gazdasági és stratégiai szempontból is fontosnak tartották a terület megszállását. 1876-ban végül is sikerült megkötni a Kanhwa szerződést, melyben formális alapokra helyezték a két ország kapcsolatát. Hozzá tenném, a viszonyt jellemzi, hogy a szerződés megkötéséhez azért szükség volt némi japán katonai fellépéshez. 1879-ben a Ryukyu (Okinawa) szigetek teljes birtokbavétele is megtörtént, s az ottani uralkodót edoi nyugdíjassá tették. A koreai kérdés azonban még koránt sem zárult le. A velük megkötött szerződés után a koreai belpolitika két részre bomlott. Az egyik, az a konzervatívabb, Kína párti irányzat volt. A másik pedig a modernebb, Japán párti. Ez a megosztottság 1894-ben háborúhoz vezetett Kína ellen. A harc azonban nem tartott sokáig, mert Japán megnyerte a háborút és a Simonoseki-i békében (1895) a következő képen rendezték a helyzetet: Japánnak nagy kártérítést fizettek, valamint megkapta még a Taiwan-szigeteket is. A problémának azonban itt még mindig nem lett vége. Korea végül is függetlenné vált, de csak névleg, a japán befolyás elég erős maradt.

Ezek után, 1902-ben a sikereket még tetézte egy Anglia és Japán között létrejött szövetség, miben kölcsönösen elismerték a másik, a térségben tett hódításait. Anglia a japán koreai fennhatóságot, Japán pedig a brit Jangce völgybeli valamint indiai fennhatóságot. Mindez azonban csupán a formális jellegét merítette ki a szerződésnek. Valójában az oroszok ellen irányult, az általuk nyújtott potenciális veszélyforrás miatt, melytől nem ok nélkül féltek a japánok. Koreában, a Japán ellenesek csalódtak Kínában, de nem hagyták annyiban a dolgot, s Oroszországhoz fordultak segítségért. Az oroszok pedig mondanom sem kell, kapva kaptak az alkalmon. 1904-ben háború tört ki Mandzsúriában. 1905-ben a japánok, a legnagyobb meglepetésre vereséget mértek az oroszokra Port Arthurnál, majd végleg megsemmisítették az orosz csapatokat Mukdennél. Az oroszok természetesen nem hagyták annyiban a dolgot, s mivel szárazföldi csapataik jóformán nem voltak a vereség következtében a környéken, felmentő flottát küldtek a japánok ellen. Ez a próbálkozásuk is zátonyra futott, mert a tengeri haderőnek is hasonló sorsa lett, mint a szárazföldinek. Tojo Heihachiro (Tojo Heihacsiro) ugyanis szintén megsemmisítő vereséget mért az orosz flottára a Tsushima-szigetek (Cusima-szigetek) közelében. Végül is 1905-ben Portsmouthban kötötték meg a békét, minek értelmében Oroszország átengedte Dél-Szahalint és Port Arthurt, valamint

Korea, Japán fennhatóság alá került (1910-ben annektálja). A külpolitika sikeressége ellenére, a békéknek nem volt túl nagy sikerük itthon, függetlenül attól, hogy győztes félként ültek le a tárgyalóasztalhoz. Tokióban például statáriumot kellett bevezetni a zavargások miatt. Mindezen viszonyokat pedig, még fokozta a nacionalizmus megjelenése.

Szumma szummárum, a Meiji külpolitika a lehető legjobban zárult. A revízió, ha nem is történt meg meg teljesen, ragyogó irányban haladt, valamint a hódításokkal Japán a nagyhatalmi státusz közelébe küzdötte fel magát, hacsak nem érte el azt teljesen, mindössze harmincnyolc (!) év alatt.

De mégis miért fogadta otthon ellenségesen a japán közvélemény, a kormányuk külpolitikai sikereit? Talán nem nehéz belátni, hogy egy gyakorlatilag hétszáz évet folyamatosan, kisebb nagyobb megszakításokkal végig harcoló, végig háborúzó nemzet nem tud egyik pillanatról a másikra nyugati módon gondolkodni a harcról és most itt nem a vezetőkről van szó. Talán még nekik sem sikerült mindig. A háborút, így sokan még akkor is, a 20. század hajnalán, a diplomácia kiterjesztéseként, a diplomácia szükségszerűségként kezelték. Ez véleményem szerint egyáltalán nem meglepő, sőt, mi több nagyon is érthető dolog.

A Meiji-belpolitika

A Meiji-kor legalapvetőbb jellemzői a következők: nyíltság, újítási készség, kísérletezés, és jutalmazása annak, aki ezeket létre is hozza. Említettem a kísérletezést. Ezt úgy kell érteni, hogy a nyugati technológiákat, eszméket kellett alkalmazniuk egy nem nyugati társadalomra. Ennek következményeként az alkotmányos uralkodáshoz szükséges intézmények is kialakultak. Mindehhez azonban óriási változásra volt szükség. Létre jött a nemzeti parlament, a független bíróság, ami a korlátlan hatalomról való lemondást is jelentette egyben. Politikai pártok kezdték bontogatni szárnyaikat. Mindezekben a nehézség, hogy a hirtelen az emberek nyakába szakadt szabadság és a vezetésben is legalább annyira gyorsan kialakult parlamentarizmus még merőben új. Szintén nehézséget jelentett, hogy az alkotmány megalkotásakor nem lehetett tisztán nyugati alkotmányt létrehozni, alkalmazkodni kellett az előző időkhöz, a hagyományokhoz is, amelyek eddig meghatározták életüket. E helyzetben érthető, hogy számos feszültség került a felszínre az új és a régi keveredése közben. Ezek a hagyományos gondolkodás még mindig igen erős jelenlétéből, az intézmények örökségéből, valamint a nyugattal való verseny érzetéből fakadtak. Ez utóbbinál nem is annyira a versenyérzet, hanem a reménytelenség volt az, ami a feszültség okozója lett. Olyanokkal kellett ugyanis versenyezni, olyanokat kellett volna leghagyni, akik összehasonlíthatatlanul előrébb jártak minden téren. Valamint szintén baj volt, hogy a kormány sem volt egységes, versenyző érdekek szövetségéből állt. A végrehajtó hatalom jellemzője közé tartozott még, hogy a vezető állásban lévők csupán díszként funkcionáltak, a tényleges hatalom az államtanács kezében összpontosult, akik, ha lehet ezt mondani fiatal hűbéresek voltak. A születési előjog helyett most már a rátermettség vált mérvadóvá.

1868 áprilisában sor került a Meiji-császár esküjére is, ami fő államdokumentummá vált, s a következő 4-5 év politikai lépéseit, irányvonalait határozta meg. Ezt nevezik „szabadalmi eskünek”. Pontosabban a nyugatiak nevezték el így. Ebben az esküben benne foglaltatik a tanácskozó gyülekezetek engedélyezése, a lakóhely, foglalkozás szabadon választhatósága, valamint a nyugattal való kulturális érintkezés. Ezek mellett még tartalmazza az örökletes

társadalmi osztályok eltörlését.

Egy idő után alkotmányként kezdték el használni, bizonyítja ezt az is, hogy mind a kormány, mind az ellenzék, ide vezetett vissza mindent, amit igazolni akart. A sok feszültség ellenére a helyzet 1870-re azért javult. A restaurálási „háborút” megnyerte a kormány, a nyugati hatalmakkal jó kapcsolatokat alakított ki, az eddigi közigazgatási rendszert megreformálták – a daimyo birtokokból 1871-re prefektúrákat szerveztek –, valamint bevezették a sorkötelezettséget és a nem nemeseket is most már besorozták. Hoztak azonban nem túl rokonszenves intézkedéseket is. A samurájok mind formális (kinézet, öltözködés stb), mind velük született előjogait eltörölték. Gondolok én itt a hajviseletre, a kardviseletre, hogy csak kettőt említsek. A samurájok úgy érezték, hogy becsapták, ellehetetlenítették, a nyomor felé taszították őket, de a helyzetük változásáról, a rájuk vonatkozó intézkedések következményeiről később beszélnék részletesen. Ahogy a samurájokkal elbántak, valamint az, hogy 1873-ban Japán nem lépett hadba Koreával annak tiszteletlen magatartása miatt, számos emberben ellenszenvet váltott ki. Így nagy befolyású, nagy tiszteletnek örvendő államférfiak mondtak le tiltakozásuk jeléül, s a kormány, e férfiakat megbotránkozató intézkedéseire kétféle válaszut jött létre. Az első úttörője, Saigo Takamori (Szaigo Takamori) volt. Ő töltötte be lemondásáig az államtanács egyik tisztét. A koreai háború elodázása miatt lépett ki az államtanácsból, ő ugyanis a háborúpártiakhoz tartozott, azok vezére volt. A korában úgy tekintettek rá, mint a katonai erények megtestesítőjére. Lemondás után haza tért, s otthon, a samuráj reakció híve, része lett, s a központi hatalom elleni dac hívévé vált. Nevéhez fűződik a Satsuma (Szacuma)-felkelés (1877. február – 1877. november). 20 000 korábbi samuráj vonult ekkor a régi Edo – akkor már az átkeresztelt Tokió – felé. Vissza akartak térni a hagyományokhoz, a régi rendszerhez, a saját szellemiségükhöz, amitől azok voltak, amik, és ami nélkül semmik sem lehettek. Kamamotoig jutottak (ez Kyusu közepén van), s négy hétig ostromoltak egy várat. Az idő azonban nem nekik dolgozott, mert míg ők harcoltak, egy modern (puskákkal felszerelt) hadsereget küldtek ellenük, amely vissza is szorította őket Kagoshimába (Kagosima), majd a Shirojamai (Sirodzsama) csatában legyőzték a samurájok utolsó hadseregét.

Szintén ehhez az úthoz köthető még Eto Shimpei neve. Ő szintén lemondott, visszavonult otthonába, a Saga (Szaga) prefektúrába 1873-ban. Ő is samurájfelkelést szervezett, de őt gyorsabban legyőzték, mint sorstársát, Takamorit. Mindezen harcok azonban nemhogy gyengítették, hanem inkább erősítették a központi kormányzatot, s megerősödvé kerültek ki a harcokból, hisz mindenki számára egyértelművé vált, hogy a központi hatalom elleni fegyveres fellépés hiábavaló.

A másik út Itagaki Taisuke (Itagaki Taiszuke) és Goto Shojiro (Goto Sodzsiro) nevéhez fűződik. Ők is a koreai ügy miatt hagyták ott a kormányt tiltakozásuk jeléül. Ők azonban békésebb módszerekkel igyekeztek megdönteni a kormányt. Politikai kampányt indítottak a fennálló végrehajtó hatalom ellen. Ez a szervezkedés Népi Jogok Mozgalom néven vált híressé. Tevékenységük során többször kerültek összetűzésbe a hatóságokkal. Legalapvetőbb céljuk alkotmány és parlament követelése volt.

Az alkotmány hiányát azonban a kormány tagjai is érezték. A szabadalmi eskü után ezért egy ideiglenes, írott alkotmányt vezettek be a daimyok és a han samurájok gyűlésének beleegyezésével. Ez azonban még korai volt. Túl nagyot kellett volna lépniük a már meglévő lépcsőfokokról, erre, a következőre. Túl forradalmi, túl gyors volt a változás, ezért megszüntették. 1873 után két miniszter emelkedik ki munkájával. Az egyik Kido Koin, a

másik Okubo Toshimichi (Ókubo Tosimicsi). Javasataikkal mindketten a meglévő problémákat (elégedetlen szamurájok, alkotmány létrehozása, gazdasági fejlesztések, parlamenti kormányzás hiánya) igyekeztek orvosolni, többnyire sikeresen. A császár végül is 1875. április 14-én kijelentette, hogy most még csupán a „szabadalmi eskü”-höz ragaszkodik, de fokenkénti alkotmányos kormányzást kíván kialakítani a közeljövőben. A következő évek politikai csatározásait az egyszerűség és az átláthatóság kedvéért nem részletezném. Elég annyi, hogy elérték, hogy a császár hivatalosan is kijelentse, hogy 1889-ben parlamentet fog összehívni. Még 1881-ben Ito Hirobumit (Itó Hirobumi) felkéri a császár, hogy dolgozzon ki egy alkotmányt. Hirobumi egy csoport tanácsadó élén külföldi tanulmányútra indult. Az állomások Anglia, Belgium, Bécs és Berlin voltak. Hangsúlyoznám, hogy nem ezeket az alkotmányokat vették át, nem ezeket másolták le, csupán a hasznos elméleti forrást, anyagot dolgozták fel, majd használták fel saját alkotmányukhoz. 1883-ban tértek haza, s egyből neki láttak az alkotmánytervezet kidolgozásának. Ezt 1888-ban egy magas tiszviselőkből összeállított testület hagyta jóvá, s a császár 1889. február 11-én bocsátotta ki, ami a mai napig nemzeti alapítási nap Japánban.

Az alkotmány, a Kokutai

Fontos megemlíteni, hogy az alkotmány létrejöttében a régi eszmék értékek is szerepet játszottak. Más kérdés, hogy noha szerepük valóban volt, értelmüket, jelentésüket kicsavarták, eltorzították a valóshoz képest. A kokutai: „Japán intézményeinek és kormányzati folyamatának a megkülönböztető jellege.” Tartalmát rendszeresen felolvasták az iskolákban, hogy minél jobban beleneveljék a gyerekekbe. Nacionalista vonásokkal dúsított eszmerendszer volt ez, mely tisztázta az állam szerepét, felépítését (Isd. később, második fejezet) valamint a császár szerepét. Mindezekon felül az alkotmányosság természetesen benne foglaltatik a kokutaiban. Ez azonban magában hordozta, hogy a császár szerepe – akár mennyire is félisteni lény – egy idő után formaivá válik. Ez úgy húsz év után be is következett. Az irányítást ekkor már átvették a ma is, a demokráciákra annyira jellemző, három hatalmi ág megosztottságában részt vevő köztudott intézmények (országgyűlés, független bíróság, kormány).

A császár ekkorra már csak emlékeztette a vezető pozícióban lévőköt, hogy mi a szerepük, s hogy összehangolt politikát kell folytatniuk a közös cél elérésének érdekében.

2. „... veszítve győzni.”, avagy a szamurájok és eszméik; hitvallásuk helyzetének alakulása az eseménytörténet tükrében

A bushido törvények általi „szabályozása” a Tokugawa bakufuban

A bakufu, ahogy a fentiekből is kiderült merőben újat hozott az eddigiekhez képest a tradíciókhoz való ragaszkodás címszava alatt. Hiába akarták fenntartani érintetlenségüket, az ősi eszmékhez való ragaszkodásukat, mindez csupán látszat volt. Ennek értelmében Amaterasu (Amateraszu) birodalmában az ég világon minden megváltozott. E változást azonban nem ismerték soha el és így nem is fogták fel.

A szamurájok sem voltak kivételek a változás alól, bármennyire is ők találták ki, hogy továbbra is ragaszkodnak a régi eszmékhez. Meglepő módon ugyanis szinte minden, de

legalább is a legtöbb dolog, ami a szamurájokról fent maradt és még ma is könyvek formájában, forgalomban van, e korban keletkezett. A bushidot, ami a szamurájok gerincét adta, e korban „találták ki”. A szót, magát ekkor vetették először papírra. Mit jelenthet egy eszme, egy hit számára, ha leírják? Egyáltalán miért írják le? Nyilvánvalóan azért, hogy fent maradjon az utókornak. Na jó, de akkor miért pont most? Miért e korban jegyezték le ezeket a dolgokat? Mert féltek. Féltek, hogy mindaz, ami eddig életüket, valójukat adta, elveszik. Ugyanis ha valamit, ami eddig gyakorlatban van, leírnak, az véleményem szerint nem másért történik, mert félnek, hogy ez után már nem lesz gyakorlat. A fennmaradás miatt írják le, mert félnek, hogy a tettekben, szavakban ez után már nem él tovább. Kevesek lesznek ez után a tettek és a szavak. Mit minősít ez? Hát semmiképp sem az eszmét, a hitet, amit leírnak. Sokkal inkább azokat, akik ezt az eszmét tisztelik, akik hisznek benne, és a kort, amiben éltek. Jelentése tehát, hogy kevesebbek elődeiknél. Gyengébbek náluk. Létezett-e eddig a bushido? Hogyan. Így hívták-e? (Ha lényeges egyáltalán ez a kérdés, mert szerintem nem.) Egyáltalán nevezték e valahogy, mert annyira természetesnek bizonyult, hogy nem is gondolkodtak cselekedeteik közben, hogy e szerint járnak e el. Ők maguk voltak a bushido. Nem valami könyv, vagy értékes jegyzet.

Rengeteg iromány, dokumentum keletkezett tehát e korban, melyek gyönyörű eszmékkel vannak tele. Szükséges volt-e lejegyzésük? Mindenképp. Az a baj azonban, hogy ilyenkor elfelejtjük, hogy volt, amikor nem volt rá szükség, hogy ezeket leírják. Több törvénykönyvet is kibocsátott életének kezdetén a Tokugawa bakufu. Ezek közül csupán kettőt emelnék ki, a *Kuge so hatto-t* (1613) és a *Buke so hattót* (1615). Az első törvénykönyv az udvari nemességre vonatkozott, míg a második a szamurájokra. A bakufu fennállása során módosították őket, de az alapot mindvégig a következők adták. Szinte percnyi pontossággal szabályozták mindent. Hogy hogyan öltözködjének, mikor járhatnak és milyen gyaloghintóval, és mikor, kinek, milyen ajándékokat kell vinniük. Ezen felül még tiltják a megvesztegetést, a pazarlást és a kivételezést, hogy csak néhányat említsék. Tiltották továbbá a pártok alapítását, a különféle nagy horderejű esküteteleket, és a küldetéseket. Elítélik a junshit, sőt, már már tiltják; valamint, aki hagyta ezt, azt is megbüntették. Szabályozzák a szamuráj életének vezérelveit, még a bushidon felül: „*Első az irodalom, aztán a fegyverek. Ez volt az ősök tanítása. Ezeket egyszerre kell gyakorolni. Az íjászat és a lovaglás roppant fontos a harcos házak (buke) számára. A háborús fegyverek nevét rossz ómen kimondani, de használatuk elkerülhetetlenül szükséges. A béke és a boldogság idejében sem felejtethetjük el, hogy zavargások is jöhetnek. Abba mernénk hagyni háborús gyakorlatainkat és edzésünket?*”¹³ E törvények, mint minden, a Tokugawák alatt természetesen a békét szolgálták.

Égető fontosságú volt a ronin-kérdés orvoslása. Sekigahara (1600) és az osakai vár eleste (1615) után töménytelen mennyiségű ronin lett Japánban. Többek közt, fontos okként miattuk is került sor e törvények meghozatalára. Ezért nagyon szigorú intézkedéseket léptettek érvénybe a bushikra nézve. E törvények miatt azonban csorbult a bushik mozgási szabadsága, de főleg aktív harcosi léte. Ezek miatt is egyre jobban nőtt az igény a bushido értékelésére, meghatározására. Megfigyelhetjük tehát, hogy ez volt az első lépés lefelé. Már tárgyalni, értékelni kellett a korra a bushidot, az eszmét. Eddig a kor igazodott az eszméhez Japánban. A korrigálás, pedig óhatatlanul magával vonta az eszme csorbulását, változását. A bushido ezen, ma is lejegyzett változatát három nagy tiszteletnek örvendő ronin foglalta írásba Miyamoto Musashi közreműködésével.

A szamurájok leírására, meghatározására, magyarázására – véleményem szerint korlátok

közé szorítására, ami negatív tartalommal bír, bár a degradálás még túl erős és durva szó rá – filozófiai szempontból is történt definiálás. A korban ugyanis filozófiai irányzatok béli változások is kezdtek kibontakozni, melyek majd a Meiji restauráció alatt válnak teljessé. Ebből is látható, amit R. H. P. Mason – Japán története című munkájában mondott, hogy bonyolultabb e folyamat annál, minthogy részleteiben tekintsük végig, ilyen keretek között.

A Tokugawák alatt a konfucianizmus kezdett erősödni a buddhizmus és a shinto jelenlétében. Állami támogatottsága ugyanis nagyobb volt, mint a másik két irányzatnak. Két neokonfucianista iskola kezdett ekkor hódítani: az egyik az Ojomei-goku iskola, Vang Jang-ming (1472–1529) tanaival, a másik a Susi-goku iskola Csu Hszi (1130–1200) tanaival. Feltűnhet, hogy noha lehet, hogy az iskola japán, de az alapító nevéből eredően kínai és sokkal régebbi keletű eszmékről van itt szó, tehát a tanok nem e korban keletkeztek, inkább tovább éltek. A második iskola tanait fogadta el inkább a bakufu. E tanításokat azonban most nem részletezném, fontosságuk most nem annyira lényeges. Röviden annyit, hogy a Csu Hszi tanait valló iskola volt a kettő közül a racionálisabb. Az Ojomei-goku iskola azt mondta, hogy az erkölcsi cselekedet vezet jó cselekedetekre (a bushikra kihegyezve), míg a másik iskola tanai szerint a bushi társadalmi helyzete inkább egyensúly, mint kettősség. *„A béke tudományát ismerni, de a háború tudományát nem, a bátorság hiánya. A háború tudományát ismerni, de a béke tudományát nem, a bölcsesség hiánya. (...) Az elkötelezett embert, akinek küldetése van, samurájnak (vagy si-nek) hívják. Azt az embert, akinek belső értékei vannak, viselkedése becsületes, erkölcsi elvekkel a művészetekben pedig alapos jártassággal rendelkezik, azt szintén samurájnak hívják. Az az ember, aki az (udvarnál) szolgál, de nem hanyagolja el a hegyeket és erdőket, szintén samurájnak mondható. A samuráj (vagy si) kifejezés igazán széleskörű.”*¹⁴

Most akkor melyik? Hogy a rovar-bogár „történetet” hozzam példának, véleményem szerint minden egyensúly kettősség, de nem minden kettősség egyensúly. Végeredményben ez a döntésképtelenség, ez a paradoxon, feszültség fogja végigkísérni a filozófiai értekezéseket, a buhsikkal kapcsolatban. Jamaga Sako (Jamaga Szakó) (Csu Hszi tanait követte) több művet is ír: Bukjo Sogaku (Bevezetés a harcok hitvallásába), Sido (Samurájok útja), melyekben a bushit, mint a társadalmi rend fenntartóját jeleníti meg. Két feladatát határozza meg a harcosnak. 1. Életének legjelentéktelenebb helyzetében is a becsületesség és az igazságosság vezérelje. Ez által erkölcsi példakép lesz. A 2. pedig, a kötelesség, az erkölcsi törvények megsértéséért büntetés szolgáltatása, így az erkölcsi törvények életben tartása, valamint az Ut gyakorlása és a feladat megértése és elvégzése a legfontosabb egy samurájnak. Megint más valaki, Kamazawa Banzan, inkább a roninokkal foglalkozik, akik ugyan bushik, de azok egy speciális fajtája. A korabeli japán körülmények érdeklík a legjobban. Ő a Vang Jang-ming tanait valló iskolához tartozott. A régi értékeket preferálta, az ősidők földműves katonájához való visszatérést tartotta volna elfogadhatónak. Véleménye szerint a Kamakura-bakufu óta nem volt méltó shogun az ősökhoz. Érthető hát, ha őt és tanait nem nagyon kedvelték a Tokugawák.

Rajtuk kívül még több, neves, híres konfucianus tudós, ronin, harcos, író tesz kísérletet a bushik szerepének meghatározására, több-kevesebb sikerrel, de egyetemes megegyezés nem születik, bár mindegyik rendkívül jó és helyén való dolgokat állít a bushiról. Ebből is látható, nem egy egyszerű harcosról beszélünk, hisz egyikük sem tudta teljes, kimerítő, mások számára is elfogadhatóan leírni, hogy mi az, vagy ki az a bushi. Az e kérdésben tehát tisztázatlan, fennmaradt feszültséget jól érzékelteti a negyvenhét ronin esete, mely az akói incidens néven híresült el.

1701-ben Ako daimyója (Asano Takumi-no-kami Naganori) a shoguni palotában megtámadta a tea szertartásmestert (Kira Kózuke-no-szuke Josikana), mondván, hogy megsértette őt. Támadása – mint a későbbiekben kiderült –, jogos volt, mert Kira egy teaszertartás alkalmával nyilvánosan megalázta azzal, hogy nem szólt neki, hogy Asano vezeti a szertartást. A kardcsapás azonban nem volt halálos és Kira túlélte azt, Asano pedig harakirit követett el. A shoguni palotában pedig tudni kell, hogy tilos a párbaj. Asano alattvalói, az események után megtárgyalták, hogy mi tegyenek. Ilyenkor a Tokugawák előtt, ha az úr meghalt, az alatta álló hű samurájoknak követniük kellett urukat a halálba. Ez volt a junshi, a harakiri egy fajtája. Voltak olyanok is, akik azonban nem ölték meg magukat. Ők eltorlaszolták magukat uruk várába. A hatalom azt kérte tőlük, hogy adják meg magukat. Oisi Kuranosuke Josio vette át a várban lévők vezető szerepét. Egy küldöncöt küldött a bakufuhoz, hogy engedje meg, hogy Asano öccsére szálljon Asano birtoka, mert azt a bakufu 1702-ben lefoglalta. (E lefoglalás miatt váltak roninokká) Kérésüket a vezetés megtagadta. Ekkor döntötték el, hogy uruk halálát Kira halálával bosszulják meg. Ez is bevett gyakorlat volt a Tokugawák idején is, ilyen esetekben. Ekkoriban azonban kérvény kellett a hatóságoktól, melyben azok engedélyezik a vérbosszú intézményét. Ezt a kérvény nem adták be a roninok, mert tudták, hogy ezt is elutasították volna. 1702 decemberéig tervezték, hogy hogyan álljanak bosszút Kirán, mire december 14-én végre hajtották a bosszút. Mindez óriási teljesítmény volt, mert teljesen titokban kellett kitervelni, s észrevétlenül kellett végrehajtaniuk. Kirát lefejezték, majd fejét, uruk sírhelyéhez (Sengakuji (Szenkakudzsi) templom) vitték engesztelés gyanánt. Másnap először saját maguk értesítették uruk özvegyét, majd utána a hatóságoknak is jelentették tettüket. Letartóztatták őket, majd kihallgatásnak vetették alá mindet. Mikor ezek lezárultak, négy daimyó őrizete alá helyezték őket. Mind a négy elismerését és tiszteletét fejezte ki nekik. Ez alatt elkezdődtek a tárgyalások. A helyzet meglehetősen bonyolult volt. A közvélemény a negyvenhét ronin mellett volt, míg a jogi oldal képviselői is megosztottan álltak a kérdéshez. Nem tudtak dönteni, nem tudták, hogy minek engedelmessékedjenek. Az új törvényeknek, melyekre a béke épült, vagy az eszmének, amely őket tette ki. A kettő ugyanis szembe került egymással. Ellentmondásba kerültek magukkal, szembe került bennük a régi és az új. A vita nagyon hosszúra nyúlt, mely a leghíresebb, legnevesebb konfucianista tudósok között dúlt. A legfelsőbb bírói szerv végül is konszenzusos megegyezés alapján seppukura (szeppekura) ítélte a roninokat. Ez dicső büntetés volt számukra, a roninokat ugyanis – nem úgy, mint az úrral rendelkező samurájokat –, nem illette meg a seppuku dicső kegye az ősi törvény szerint. A roninok, mikor meghallották, megtudták az ítéletet, őrizetük helyén követték el a harakirit. Sengakuji földjén nyugszanak ma is. Mi is volt itt a helyzet? Mi volt itt a nehézség? A roninok több bűnt is elkövettek. Szervezkedtek, összeesküvést szőttek, személyes bíraskodás volt, amiről szólni kellett volna a hatóságoknak, ők mégsem tették. Mindezek a Buke-so-hattóban le voltak fektetve, hogy szigorúan tilosak. De ugyanakkor a junshit is tiltotta a törvénykönyv, amit pedig a többi alattvalója követett el Asanonak. Na már most ekkor felmerül a kérdés, hogy akkor, hogyan, miként őrizhetnék meg a saját becsületüket és uruk becsületét, ha se ezt, se azt nem lehet. Ez volt a vita fő irányvonala a tanácsban. A roninoknak azonban nem volt ennyire bonyolult a kérdés. Ők a bushido, a szívük szerint jártak el, nem sokat tanakodtak. A dzsúsák (a fent említett konfucianus tudósok) is belátták, hogy a becsület alapján jártak el, ami jó, de ugyanakkor törvényt is szegetek. Így e kérdés nem csupán a negyvenhét ronin vitája volt, hanem a bakufut felépítő elvek is. S végül a bushido érvei, erkölcsi győzedelmeskedtek. Azok előbbre valóknak bizonyultak a bakufu

elveinél. S hogy ez a bakufu elveinek bukását jelentette volna? Ez a kérdés legalább annyira egyszerű, mint a cím, amelyet e cikknek választottam. Az ítélet kihirdetése:

„Az igazságosság útja tisztít meg bennünket, a törvények pedig a világ szabályait foglalják össze. Elménket szertartásokkal uraljuk, míg tetteinket igazságossággal irányítjuk. Az, hogy a negyvenhat szamuráj bosszút ált ura haláláért, azt jelenti, hogy tudják: nagy szeggyenbe kerültek. Bár tettük igazságos volt, hiszen az összhangban volt a megtisztulás útjával, végeredményben önző cselekedetet hajtottak végre, hiszen bosszújuk nem érintett más, csak ezt a kevés embert. A vizsály eredeti oka az volt, hogy Naganori megszegte a palota szabályait, és (ezért seppukura) ítélték, mire ők bosszút álltak Kira úron. A törvény nem engedélyezi az efféle dolgokat a batóságok tudta nélkül végrehajtani. Amikor megtéljük a büntetést és meghatározzuk a büntetést, Ueszugi úr kívánságának is megfelelően, ha a róninoknak megengedjük, hogy a szamuráj-szertartás szerint vessenek véget életüknek. Csak a köz miatt mondjuk azt, hogy nem feleltek meg tökéletesen a hűség eszményének. Hiszen ha megengedjük azt, hogy az egyéni vélemények előrébbvalók legyenek, mint a közérdek, akkor később lehetetlenné válik, hogy a törvényt betartsuk.”¹⁵

Az idézet, ha jól megfigyeljük, csak negyvenhat ronint említ. Az egyiküket ugyanis elküldték uruk özvegyéhez, ő mondta meg neki a hírt, hogy tervük sikerrel zárult. Ez az egy ronin, nem adta fel magát, csak később. Ekkor azonban már a bakufu megkímélte az életét. A tanács és a hatalom nem magát a tettet helytelenítette, hanem a végrehajtás módját. Ezen felül még szintén mellettük szólt, hogy Asano bünt követt el, amikor a shoguni palotában megtámadta Kirát. Voltak, azonban akik nem jutottak dűlőre, eredményre a helyzettel kapcsolatban. Ők a jogászok és azok az emberek voltak, akik jogi szempontból próbálták kiforgatni, kicsavarni a helyzetet, s elvesztek a részletekben.

Hasonló ez ahhoz, mint amikor egy képet nézünk az újságban. Ha jobban megvizsgáljuk, megnézzük, a kép, így pontokból áll össze. Lehet, hogy egy pont szerintünk csúnya, jelentéktelen, nem oda való vagy nem a megfelelő helyen van. De ha távolabbról, az egész képet nézzük és nem ragadunk le a kis dolgoknál, a kép lehet szép.

Végig e kort, ez a feszültség, ez a nem harmonikus kettősség hatotta át, ami a kor végére sem került szerintem megoldásra. Ezért nem tudok egyet érteni a Csu Hszi, Tokugawák által is elfogadott nézetével. Ebből látszik ugyanis, hogy nem minden kettősség egyensúly és közel nem volt a szamurájok helyzete egyensúlyban, ebben a korban. Sokkal inkább bele nyugodtak e nem elfogadható paradoxon létezésébe, s elhitték maguknak, hogy a probléma megoldásra került.

A szamurájok változó szerepe a Tokugawák alatt

Az egész közigazgatást, irányító hatalmat átszervezték a Tokugawák. Alattuk beköszönött a hivatalok és a hivatalnokok uralma. Az egyén és annak véleménye, egyre kevesebbet számított, sokkal inkább a konszenzusos, kölcsönös megállapodásokon alapuló döntések irányították most már az ügyeket, amiknek megvalósítása kihirdetett jogszabályok, jogszabálygyűjtemények által történt. A hivatalokban csak harcos, bushi állapotú férfiak kaphattak állást, így a szamuráj réteg szerepét is megváltoztatta. Akik a rangidős, magasabb hivatalokat betöltő bushik lettek (1868-ig), azoknak ősei a sekigaharai csata idején magas rangban szolgáltak; míg a többi hivatalnok, akkor Hideyoshi, vagy Nobunaga átlagos szamurája volt. Ebben a helyzetükben azonban, szigorúan elő volt írva számukra, hogy ugyan úgy kell gyakorolniuk a harcművészeteket, mint a tanulást. Ez azonban nem változtat azon a

tényen, hogy az egész réteg hivatalnokivá vált. Az eddig vidéki, írástudatlan harcosokból, Edoban élő, iskolázott hivatalnokok lettek.

Ez után a szamurájok katonai szerepe lényegesen csökkent, s esélyt sem lehetett látni, hogy lesz még valamikor. A régi, dicső erényeiket megtartották ugyan, de kezdték elveszíteni a harc, a háború iránti kedvüket. Ez természetesen tetteikből, viselkedéseikből látszódott, noha szóban minden bizonnal tagadták volna mindezt. A shoguni kormányzat, valószínű, örült mindennek, bár ezt kifelé soha nem mutatták. Intézkedéseikből azonban ez világosan látszódott. Konkrét, közvetlen dolgot ugyan semmit nem tettek, ami alapján ezt lehetne mondani, azonban közvetetten annál jobban hozzájárultak mindehhez. Megengedték az idősebbeknek, hogy ne használjanak lovat. A ló eddig szinte státusszimbólumává vált a szamurájoknak és még az idős, öreg szamurájok is lovon közlekedtek, mert ezt követelte meg tőlük a szamuráj etikett. Ez mellett elengedték a személyes, bushikból álló kíséretet a magasabb rangú szamurájoknak. Ez régebben szintén kötelező volt, valamint védelmi funkciót is betöltött, valamint az adott szamuráj tekintélyét is jelezte.

Ekkor még csupán gesztusként kínálta fel a kormányzat, hogy élhetnek e lehetőséggel a szamurájok. Így tehát már nem volt olyan szoros a rend, az előírás e tekintetben, s e rendeleteikkel lazulást idéztek elő a bushik rétegében.

A szamurájok rétege, a társadalmi változások árnyékában

Mindeddig a japán történelemben öröklődő és születési kiváltságok voltak gyakorlatban, melyek mellett nagyon sokat számítottak a formalitások, úgy mint az öltözködés, a beszédstílus, valamint a társadalmi szokások. Eddig négy réteget különböztethettünk meg a népességen belül. Legfelül álltak a szamurájok, majd alattuk sorrendben a földművesek, majd a kézművesek és a kereskedők. Ezek alatt voltak még az eták, akik olyan kitzasztottak voltak, akikre a legmegalázóbb feladatokat rótták (pl.: hullák összeszedése a csatában). Mégis a legmegvetettebb réteg a kézművesek, kereskedőké volt. E besorolások azonban nem voltak öröklődőek, hiszen a kézműveseket sokszor nem lehetett megkülönböztetni a kereskedőktől (városban éltek, és az egyik nem zárta ki, hogy a másik foglalkozást is űzze); a falvakból a parasztok sokszor a városba vándoroltak, ahol elég könnyen előfordult, hogy például beálltak kézművesnek. Ezen felül pedig a falvakban is nagyon fejlődött a kézművesség és a kereskedelem. A szamurájokból pedig gyakran lettek roninok és onnan nagyon gyorsan a közemberek szintjére süllyedhettek. Hogyan válhatott a szamurájból ronin? Legkönnyebben, ha egy csatában megölték urát, de ezen kívül, még jó pár lehetőség létezett. Önkényesen is dönthettek úgy, hogy elhagyják urukat; saját hibájukon kívül is megtörténhetett, mondjuk felsőbb utasításra. Előfordult, hogy közember érte el a szamurájok szintjét. Ez azonban nagyon ritka volt, hisz ehhez olyan kivételesen nagy tettet kellett végre hajtania, amire lehetőség nem minden nap adódott. Ez csupán a 18. század közepétől a 19. század közepéig fordulhatott elő. Az imént említett korszakra tehát a fentebb felsorolt négy csoport kettőre zsugorodott: a szamurájokéra és a közemberekére. E két réteget a formaiságok különböztették meg első ránézésre a legjobban egymástól. E formaiságok a különösen a szamurájokra vonatkoztak. Állandóan kötelező volt számukra, a két kard viselése, a hajukat a szamurájokra jellemző, sajátos stílusban kellett hordaniuk. Hogy ne legyen ennyire egyszerű a helyzet, a szamurájok között is voltak megkülönböztetések: ide tartozott a kard díszítettsége, netán kora, a ruházatkodásban is voltak különbségek, mind a páncélok, mind a hétköznapi ruhadarabok terén.

A legkülönösebb jelenség azonban a szamurájok és a kereskedők, kézművesek viszonyában figyelhető meg. A kereskedők is, mint a szamurájok mások munkájából éltek. (A kereskedő is általában csak tovább adott a portékáján, nem pedig ő készítette, és a szamuráj sem az általa learatott rizst ette például.) A különbség azonban az, hogy a szamurájnak sokkal nagyobb felelőssége volt rangjából, tekintélyéből kifolyólag, a közjó tekintetében, mint egy hétköznapi kereskedőnek. Ezért a kereskedőket ravasz élősködőknek tartották. Mindezek ellenére a Tokugawák alatt a kereskedők folyamatosan gazdagodtak, míg a szamurájok folyamatosan szegényedtek. Hogyan lehetséges ez? Hogyan lehet, hogy a kereskedők gazdagodnak, miközben az ország bezárta kapuit, s kereskedelme a minimálisra korlátozódott, hisz azt állami törvények tiltották? Eddig a kereskedelem a Ki-nai, valamint a Belső-tenger és a Hakata-öböl környékén (ide futottak be a környező szigetekről a hajók) zajlott. Ekkor a piacgazdaság érthető módon korlátozott volt, s a bevitt javak megakadtak a felső rétegeknél, mivel főként luxuscikkkel kereskedtek. 1600 után viszont a pénznek a belterületeken mindenhová el kellett jutnia a bezárkózás miatt, hogy egymással tudjanak kereskedni. A piac – noha csak a belső – így kitágult.

Nos tehát az igaz, hogy bezárták az országot, de éppen ezért a belső kereskedelemre ebben az időben nagyobb szükség volt, mint valaha. Mivel ugyanis külföldről nem tudtak behozni árut, vagy nagyon keveset, egymás között kellett megoldaniuk, hogy az áruellátás mindenhová egyenletesen eljusson, s hogy ne legyenek elmaradott területek. A kereskedők így egyre nagyobb piacra tettek szert, amivel arányosan nőtt vagyoniuk is. A szamurájok fizetése viszont kötött volt. Hanjaikat azonban fejleszteni kellett, nehogy elmaradjanak a többitől. Hivatalnoki fizetésük azonban ehhez kevés volt. Ekkor nem tudtak mit tenni, mint kölcsön kértek a kereskedőktől. Így a szamurájok eleinte hivatalosan, később magánemberként is a kereskedőknek tartoztak. Ellenségeskedés azonban, a megvetettség és az ellentétek ellenére nem volt. E két osztály ugyanis egymásra volt utalva. A másik nélkül egyik sem tudott volna boldogulni a kialakult helyzetben. Inkább szimbiózisban éltek, mint ellenségeskedtek volna. Más kérdés, hogy a szimbiózis, ami a túléléshez kellett a szamurájoknak vagyонvesztést, lesüllyedést – tehát rosszat –, míg a kereskedőknek vagyongyarapodást, felemelkedést – tehát jót – hozott. Noha, mindezeket leszámítva – kicsit mai szóhasználattal élve –, mindenki tudta, hogy hol a helye. Sokáig a fent felvázolt folyamatot tekintették a Tokugawa rendszer aláásójának. Ez nem igaz, mert ez már a rendszer, a folyamat következménye volt, nem az oka. A kereskedők rétege tehát bizonyos értelemben és tekintetben felemelkedett. Azért csak bizonyos értelemben, mert még mindig a szamurájok álltak felettük, ők irányították őket, viszont a kereskedők adtak kölcsönt a szamurájoknak. A kereskedők rétegének emelkedése mellett azonban nem történt függetlenítő tevékenység, nem voltak nagy követelések, ahogy az ilyenkor, egy társadalmi réteg felemelkedésénél lenni szokott. Ne felejtsük azonban el, hogy emelkedésük ellenére foglalkozásuk még mindig lenézett volt, s ezt ők is tudomásul vették. Ez a helyzet tehát nem változott. E lenézettségből fakadóan viszont valószínű megvolt függetlenségi érzésük. Mindez mellé azonban kaptak némi biztató engedményeket. A kereskedelmi, gazdasági tevékenység fő gócpontjaként a tenriyo¹⁶ területet jelölték ki, ami elismertséget, önbizalmat adhatott nekik. Ez mellett természetesen a nagyvárosok (a későbbi Tokió, Oszaka) is bekapcsolódtak a kereskedelembe, ami biztonságot és ismeretséget hozott számukra. A piacokon így egyre többen kezdtek megjelenni. A kezdetekben érthető módon, mindenki csak azzal tudott kereskedni, amiből jó volt, amit a legjobban elő tudott állítani. Ez pedig a szakosodást vont később magával.

Szellemi élet és nevelés

A XVI. században a konfucianizmus vált egyre jobban uralkodó nézetté Japánban. A buddhizmus még mindig élénken él tovább, de már nem tölt be vezető szerepet a gondolkodásmódban; csupán a templomi népszámlálások miatt volt fontos megléte. Később sokan a kereszténység alternatívájaként tekintettek rá. A konfucianizmus számos iskolájával képviseltette magát Japánban. Mégis mindegyik iskola egységesen az egyén szerepének fontosságát hirdette, valamint az uralkodó–alattvaló viszonyt hangsúlyozta. Ez épp a hivatalviselők érdekeit tükrözte, az ő politikai eszmerendszerüket képviselte, addig-addig, míg a konfucianizmus viselkedési norma lett. Sőt, egy idő után elkezdtek ötvözni a bushidoval, ami pedig korántsem Konfuciusz tanaira épült. Eredményül egy kicsavart, elferdült bushidot kaptak, bár ennek is alapját képezte a szülő tisztelet, a hűség vagy a szeretet. Jellemző volt még a megerősödött irányzatra, a történelem iránti részlelhajlás, s az ésszerűség követése mindenek előtt.

Mégis miben vált a bushido kicsavarodottá? Egy példát szeretnék felhozni ennek bizonyítására. Véleményem szerint, a bushido szerves részét képezte a Japánban hódító buddhista irányzat, a zen (kínaiul csan). Az igaz, hogy megtalálhatunk benne a konfucianizmushoz néhol – és akkor is csak – hasonlító elemeket, de alapvetően nem egyezik a két irányzat. A konfucianizmus tanai szerint a változás, az újszerűség veszélyes és nem jó. Ezért úgy gondolták, hogy az aranykor (évezredekkel korábbit tekintették aranykornak) visszaállítása hozhatná helyre a nem elfogadható, jelenlegi helyzetet. Ez azonban konvenció és a buddhizmus, legalább is annak zen ága biztosan elveti a konvenciókat. De ha még nem is tenné ezt, akkor is, gondolkozzunk tovább. Ha már elhangzott egy konvenció, akkor hoznék egy másikat ellenpéldának (aminek hozzá tenném, szerintem sokkal nagyobb valóságalapja van és ami szintén egy konvencionális gondolatmenethez vezet): „*A múlt megismerésén alapul a jelen, és formálódik a jövő.*” Ha ezt a kijelentést igaznak vesszük, mint az előzőt – már pedig miért ne lenne igaz –, akkor ebből egyenesen következik, hogy ha a jövőképünk rossz (az ezer évvel előtti korokhoz visszatérés aligha lehet fejlesztő hatású), akkor a múltról felfogott képünk, véleményünk, nézetünk is rossz lehet. Ebből következik, hogy a legbölcsebbek számára is nehezen ment a haladást, mint a jobb körülmények felé közeledést, jóként felfogni.

A japán családi rendszer

Mint ahogy a fentiekben is láttuk, a modern eszmék ötvözése a régi erkölcsökkel, problémákba ütközött. A bushidoból a bátorság, a mértékletesség és a hűség erényei maradtak fent csupán, illetve ezekre fektettek nagyobb hangsúlyt a császárság megerősödése miatt. Eltorzultak, beszennyeződtek az ősi eszmék. Nem történt ez másként a – egyébként a bushidoban is jelen lévő, szabályozott – családi rendszerrel sem. Alapvető modellként a Tokugawa kori szamuráj család szolgált, mely már nem a régi szamuráj családi felépítést jelentette, s melyet a Meiji időkre még jobban megváltoztattak. A jövedelem forrása a Tokugawáknál egy meghatározott, öröklött jogi illetmény volt, melyet a shoguntól, a daimyotól, egyszóval feljebbjárójától kaphatott. Ebből kellett eltartania családját, alkalmazottait. A Tokugawák előtt ez nem így volt, hiszen akkor jövedelmét nem pénzben, hanem koku-ban (az általa megművelt föld, rizsben mért terméshozamának egysége) kapta. A család tehát most már meghatározott jövedelemből élt, ezért a szűk családot kell rajta értenünk. A nagyot ugyanis

nem tudnák eltartani. Szintén ekkoriban alakult ki, hogy csak a családfő, vagy a leendő családfő nősiülhetett úgy, hogy otthon maradt. A többi gyermeknek, ha házasodott el kellett hagynia a házat. A családfő hatalma a legnagyobb a családban, de koránt sem akkora, mint amilyen a Tokugawák előtt volt. Nincs korlátlan joga most már neki sem a tulajdont illetően, kivéve a szokásos magán és személyes tárgyakat. 1600 előtt a családfő volt minden, ami létezett a családban. Természetesen volt akkor is magántulajdona a családtagoknak, de csak az, amit a családfőtől kaptak. És azt is csak kapták. A családfő azonban bármikor dönthetett úgy, hogy nem érdemlik meg azt az adott magántulajdont, így azt akkor vissza is vehette. A hatalma óriási volt tehát a családfőnek a Tokugawák előtt, de legalább akkora felelőssége is volt. A két dolog ugyanis egymással egyenes arányosan nagyon szorosán összefügg, amiről manapság szint mindig hajlamosak vagyunk elfeledkezni. A korlátlan, óriási felelősséggel járó teljhatalom tehát szintén változott a Tokugawák alatt. Az egyik oldalon a jóindulatú tekintély volt az elvárás, míg a másik részről az állhatatos szolgálat. Mindkét dolog finomult tehát. Teljhatalmából jóindulatú, feltétel nélküliből (akár életet odaadóból) állhatatos. A cél tehát a család folyamatos jólléte, nem pedig valamely családtag hatalomra kerítése, hatalmassá válása volt. Jól lehet ez belemagyarázás, hisz ez a cél azt feltételezi, hogy a Tokugawák előtt a család gyötrelmes, szigorú elnyomásban, szegénységben élt, míg a zsarnok családfő hatalmának párnái közt gondtalanul dőzsölt, holott, szó nem volt elnyomásról és szegénységről és szó nem volt zsarnoki, kihasználó elnyomásról. Ez is csupán egy a sok jogi következtetés, csavarás, torzítás közül, mely általánosságban a saját félelmeit vetíti rá az általa szabályozni kívánt társadalomra és sokszor semmi köze az igazsághoz. Az alárendelteknek most már tehát egyre több joguk lett, amire egyre többször volt alkalmuk hivatkozni, holott a jognövekedéshez felelősségnövekedés egyáltalán nem járult. Ekkoriban ezt a helyzetet nem, vagy kevésbé használták ki, mint manapság. E téren miben áll a változás? A Tokugawák előtt is volt joguk az alattvalóknak vagy az alárendelt családtagoknak (lásd emberi méltóság, jóllét stb.), de csak ha arról uruk, vagy a családfő úgy döntött. Ha ugyanis nem érdemelték ki ezen jogokat, nem emberhez méltóan viselkedtek, akkor ugyan miért birtokolnák őket? (Nem emberhez méltó viselkedést miért illetve meg az emberhez méltó bánásmód? stb.) Bár jól lehet, ez az eszmefuttatás, logikussága és egyszerűsége ellenére logikátlannak, bonyolultnak, netán barbárnak, megvetendőnek, embertelennek tűnik, miközben elfelejtünk gondolkodni annak mértékén. Az új rendszerben, a szamuráj halálig tartó haszonélvezeti jogot kapott az őt megillető illetményre (fix jövedelem). Ettől függött családjának jó neve, jó híre. A céljuk tehát érthetően az volt, hogy minél tovább (lehetőleg örökre) megőrizzék ezt az illetményt.

Summázva a Tokugawa-kori családi rendszer kicsiben olyan, mint a han – ra érvényes rendszer nagyban, és a han – ra érvényes rendszer olyan kicsiben, mint a bakufura érvényes rendszer nagyban. A végső cél tehát e téren ez volt, hogy a legapróbb szinten is ugyanúgy működjön a rendszer, mint nagyban, hisz ez elősegíti a kormányzást. A családfők, a hanokat vezető daimyok, mind ugyan azt csinálták, mint a shogun, csupán a szintek különböztek. Megértették uralkodójukat és nem lázongtak. A családi rendszert tehát a politikai rendszerben valósították meg és viszont. A daimyo–szamuráj hűség az apa–fiú hűséggé alakult át. E párhuzam hasonló ugyan, s a két fajta hűséget is csupán egy hajsza választja el egymástól, de azért ne felejtjük el, hogy az a hajsza azért még ott van. Így viszont már nem ugyanarról a dolgról beszélünk, noha ugyan azon címszó alatt emlegették. Ezt értem tehát a régi eszmék kicsavarásán, eltorzításán, bár ez még csupán egy finomabb fajtája. Az új rendszer tehát elvárta, hogy az egyén, ha kell a saját érdekeit, áldozza fel azért, ami az összesség elő-

nyeként tekinthető. Az önfeláldozás azonban nem egyenlő az önmegtagadással. Márpedig az új rendszer ennek ellentétét igyekszik elvárni, bizonyítani.

Mint ahogy jó párszor elő került már, az előtt is léteztek a szamurájokat vezérlő erények, mielőtt leírták volna azokat. Nézzünk most ezek közül néhányat, melyek a Tokugawák előtti időkből maradtak fent.

A XII. századtól egészen a XVI–XVII. századig, nagyjából a Csu Hszi féle tanok bevezetéséig egy, a kezdetben barbároktól átvett harci irányzat hódított Japánban a Kyubano-Michi (Kjúba-no-Micsi), az Íj és Ló útja. Ez tiltott mindenféle összejátszást a szamurájoknak az udvar és a főváros arisztokrataival. Mindenek előtt azért, hogy ne fertőzze meg őket a politika, az udvari intrikus gondolkodás alattomosága. Ez ugyanis a feltétlen hűség megszegésének kiindulópontja lehet. De többek közt szerepelt még az indokok között, hogy ne puhuljanak, ne gyengüljenek el a politikától a szamurájok. A bushikat ekkoriban nagyon csekély műveltség jellemezte. Ritkaságnak számított, ha egy szamuráj tudott írni, olvasni. Azonban csupán e kettőt értem most műveltségen és nem a filozófiai, vallási, kulturális, szokásbéli erényeket, ismereteket. Ezekben az időkben egyáltalán nem volt törvényileg szabályozva az úr és az alattvalója közti viszony, mégis ragyogóan működött. Szabadon választhatták uraikat, akiktől mindent megkaptak, de ennek fejébe mindenüket oda is adták nekik. Esküjüket írásban is rögzítették, pecsétként véres hüvelykujj lenyomatuk szolgált. Általában valami kami, főleg Hachiman (Hacsiman) előtt tették le e esküt. Miután az eskü letétetett, kezességet kellett vállalnia az adott szamurájnak ura előtt nem csak a saját, hanem rokonai hűségéért, magatartásáért is. A kötelességtudat volt a legfontosabb dolguk, amit szem előtt tartottak. Ez azonban nem magukért, hanem családjukért, az alájuk tartozókért volt fontos, hogy az ő becsületük is megmaradjon, hogy ők se maradjanak szégyenben a vezetőjük, uruk tettei miatt. Innen hát a hatalmas, korlátlan uralom az alatta állókon gyakorolható „jog”. Kötelességéből ered, magával vonja az, a halál megvetését. Ez nem azt jelenti, hogy folyamatosan kereste a halált, kísérti azt, de a halálmegvetés szorosán hozzá tartozott a harcos másik legfontosabb kötelességéhez, a hűséghez. Tudom, hogy ezt nehéz megérteni, hisz óriási különbségek vannak, hisz mit jelent ma és mit jelentett akkor a hűség? Vagy máshogy kérdezve, mit jelent egy ilyen szigorú, hierarchikus rendszerben és mit jelent a jogállamiságban a hűség, az adott szó tisztelete; amikor ma mindent papír formában szerződésbe kell foglalni. Vajon miért? Akkoriban a halálmegvetés és az adott szó tisztelete magától értetődően bele tartoztak a hűség fogalomkörébe, úgy ahogy a gyermeki tisztelet is, amivel az alattvaló urára tekintett. Az eszme, beláthatjuk szép. Azonban korántsem állítom, nem állíthatom, hogy maradéktalanul így is cselekedtek minden esetben. Nyilván nem, hisz emberek. Nem csak az erkölcsi pozitívumokat bírták, hanem sok negatívumot is. A különbség azonban az, hogy nekik legalább volt egy jó mércéjük.

Más példák. Sok szamuráj egy-egy kemény csata után leborotválta haját (egyik legfontosabb státuszszimbólumától fosztva meg magát), papi nevet vett fel, majd vissza vonult egy kolostorba és imádkozott azok lelkéért, akiket addig megölt, vagy megöltek. Ez nem volt mindennapi dolog, csupán akkor tettek ilyet, amikor úgy érezték (esetleg uruk sugallatára), hogy eleget tettek utódaik számára, s mind a saját, mind utódai becsülete biztosítva van. A tiszteletről csak annyit, hogy a legalacsonyabb rendű bushi is levághatta a nála magasabb rendűt, ha az a becsületébe taposott, senki nem tett neki szemrehányást. Vagy, egy-egy bátor, elesett harcos tiszteletére ura kápolnát emeltetett. Ez sem általános, de volt rá példa, s a cselekedet is példa értékű, hogy nem egyoldalú az úr–szamuráj, vagy az úr–alárendelt

kapcsolat. A szentély mellett tehát automatikusan tiszteletet is állított hű alattvalójának, amit ösztönzőül is szolgálhatott a többi szamuráj számára. A vallás szerepe is más volt, mint azt Európában megszokhattuk. Bűnbocsánatot ugyan nem adott, de mindenféleképpen enyhítette a következményeit annak, amit az erkölcsi normák, az erények ellen vétettek. Több tény is alátámasztja, hogy voltak kegyetlenkedéseik. Ezeket azonban nem természetükből fakadóan követték el, hanem az általuk rendíthetetlenül hiit harcosi kötelességek, erkölcsi normák diktálták. Akkor is, ahogy ma is lételemük volt a kötelességtudat. Ez ezekből az idők-ből származik. Általánosan jellemző elvárás volt, hogy ne csak magának, hanem utódainak, alattvalóinak is igyekezzenek dicsőséget, vagyont, tisztességet, megbecsülést szerezni.

Nem élvezetből harcoltak, hanem uruk parancsára, kötelességből mind uruk, mind az övéik iránt. Jutalomra, elismerésre, dicsőségre törekedtek, de nem önző, alantas célból, hanem családjuk, uruk számára. Harci tevékenységük mellett az alacsonyabb rangúak földművesek voltak. Mondhatnánk, hogy parasztok, de a shinto¹⁷ miatt teljesen más kapcsolatban álltak a természettel, mint ahogy az általában lenni szokott. Társként tisztelték, együtt éltek vele. Ezért jobb, ha inkább azt mondjuk, hogy művelték a földet. Mint ahogy a szoba festő is fest, de nem úgy, ahogy egy művész.

Japán haza tudat a Tokugawák előtt még nem volt. A szamurájok identitástudata csak a daimyójuk területére terjedt ki. Az első összekovácsoló tényezők, a mongol támadások voltak (1274,1281) A csatákban az egy-egy elleni harcok domináltak a bushido szellemében. Harci trófeaként ellenségük fejét gyűjtötték be, ezzel tudták bizonyítani vitézségüket. Ekkoriban még nagy, egységesített, összevont seregek nem harcoltak egymással, csupán később válik általánossá a nagyobb hadsereg. (Sekigaharánál a két tábor emberei összesen 230 000 főre rúgtak.)

Mindezek azonban csupán ízelítők a Tokugawa kor előtti eszmékből. Ahhoz, hogy részletesebben vizsgálhassuk őket, a Tokugawa bakufu idejében lejegyzett dokumentumokra kell hagyatkoznunk, ugyanis kevés konkrét forrás maradt fent az 1600 előtti időkből, így jószerivel csak következtethetünk rá. A következőkben három műre (Taire Shikesuge (Taire Sikeszuge) – Bushido soshinu (Busido Szosinu); Daidoji Youzan (Daidodzsai Jouzan) – A bushido alapjai; Yamamoto Tsunemoto (Jamamoto Cunemoto) – Hagakure) hagyatkoznék, melyekből véleményem szerint a legjobban meg lehet ismerni a lejegyzett tanokat.

A legelső és legfontosabb dolog a halálhoz való viszonyulás. Ennek megértése, Japán természeti adottságaiban keresendő. Az idők folyamán rengeteg földrengés rázta meg Japánt. A mindennapi élethez így hozzá tartozott, hogy igen sűrűn előfordult, hogy elveszítették hozzátartozóikat, szeretteiket. Nem is beszélve a háborúkról, párbajokról, melyek szintén növelték a halálozási rátát. A japánok életének így részévé vált a halál. Mindenhol találkozunk vele és meglehetősen sűrűn. Megszokták azt, s megtanultak együtt élni vele. Elfogadták, hogy legalább annyira az életük részét képezi, legalább annyira mindennapos, természetes, és legalább annyira hozzátartozik életükhöz, mint az, hogy az embernek nő a haja, vagy a körme, vagy az, hogy eszik. Így egyre könnyebben megtanulták kezelni a halált, egyre kevésbé viszonyultak hozzá félelemmel, rettegéssel. S mivel megértették a halált, megtanulták becsülni az életet. A bushido mondja: az élet a halálban gyökeredzik. Megértették, hogy miért élnek, s hogy mit miért kell tenniük, s miért pont akkor, s nem tettek fel erre vonatkozó kérdéseket. A bushidoban így nem csupán a halál, hanem az élet kezelésére is találhatunk előírásokat. Mi azonban most maradjunk az elsónél. Életüket bármikor feláldozták volna urukért, még akkor is, ha az nem tartott volna rá igényt. Ehhez képest a Tokugawák alatt

mérséklődés következett be, mint ahogy azt láthattuk. Már nem élt a junshi (dzsunszi) szokása s harakirit is egyre kevesebben követték el. Azt mondták ugyanis, hogy ha egy ember elveszíti urát, vagy becstelenség éri, akkor többet ér az, hogy életben marad, és nem öli meg magát szegyenében, hogy azzal dicsőségre leljen, mintha seppukut (szepukutu) követne el. Ha ugyanis jóvá tudja tenni a hibáját, akkor az jobb, mintha dicsőségben meghalt volna. Itt viszont mondhatnánk, hogy nem teljesen így van, mert nem minden halál, sőt a legtöbb halál nem hiába való. Lehetne most azon vitatkozni, hogy most melyik a jobb, a régi, vagy az új, megváltoztatott eszme, de nekem nem célozott eldönteni. Csupán az elferdítésre, az átmagyarázásra szeretném felhívni a figyelmet. A finomodás, az elgyengülés, a lazulás, ami megfigyelhető e téren is. S ez az enyhülés talán itt még nem is okoz negatív torzulást, csupán értelmezésbéli, a többi részben már lényegesebb a csorbulás. A Tokugawák alatt már nem az első a párbaj, a kardrántás. Azt mondják, hogy ha kötekednek, nem kell egyből levágni, mert akkor gyorsan bajkeverőnek, bajkeresőnek, rendbontónak titulálják majd az embert. Ez pedig rossz hírbe hozza majd a családot. Ez előtt eszébe sem jutott volna valakinek, hogy ez miatt – ha komoly nézeteltérésbe keveredtek, és kardrántással rendezték az ügyet –, valakit bajkeverőnek nevezzenek. Hisz miért lenne bajkeverő az, aki védi a saját magát, övéit (még ha nézeteiről van szó csupán és nem karddal támadták meg, akkor is). Ez az önvédelem része volt. E kérdéskör ez után következő részét azonban nem tudták megváltoztatni a régi idők tanaihoz képest. E szerint nem a rangtól függ az, hogy hogyan viselkedik, ha szembe kerül a halállal a szamuráj (vagy bárki más). Csak azt számít, ami a szívben, ami az emberben megvan. Semmi más. Sem az, hogy hogyan öltözködnek, hogyan néznek ki, sem az, hogy mit esznek, kivel hálnak, vagy hogy mennyi pénzüik, hatalmuk van. Meg kell őrizni a lélekjelenlétet, harcoshoz méltón kell viselkedni, büszkén kell eltávolozni az élők sorából. El kell fogadni, hogy eljött a pillanat, eljött az idő, hogy meghaljon akár a harcmészőn vagy a halálos ágyon. Ha pedig párbajban legyőzték, elvárja a bushido, hogy bátran kell odanyújtani a nyakukat, hogy lefejezzék őket, s hangosan, büszkén kell mondani nevüket. Ha harctéren szereztek súlyos, halálos sebet, akkor utolsó erejükből tájékoztatni kellett urukat, ha tudták, elnézést kellett kérni, majd méltóságteljesen kellett az élők soraiból távozniuk. Mutatja, hogy a Tokugawák alatt íródott a mű, hogy a hivatalnokok halálára külön kitér. Hasonló módon zajlott ott is a protokoll. Egy beszélgetés alakalmával kellett tudatni feljebbvalójukkal, urukkal halálos betegségük hírét, majd itt is szintén elnézést kellett kérni. Ezt követően a családtól kellett elbúcsúzni az egyénnek a halála előtt. Ha nem ezt teszik – írják – akkor az gyávaságnak minősül, s haláluk nem lesz külön, mint ha egy macska vagy egy kutya döglene meg. Ha pedig gyáva, nem tudja ellátni alapvető harcosi kötelezettségeit, urát cserben hagyja, az alatta állók és ő maga is szegyenben marad. Nem harcoshént, nem hozzá méltó módon viselkedik. Ha azonban még így sem értjük, hogy miért ennyire fontos a halállal való kapcsolatuk, íme, egy kicsit európaibb megfogalmazás, ha így jobb: egész életünkben arra törekszünk, azt tanuljuk, hogy minden helyzetet, problémát megoldjunk, számunkra jól, kedvező módon. Ezek azonban olyan dolgok legtöbbször, amik váratlanok, kiszámíthatatlanok. A halál, ez az egy dolog, esemény az egyetlen, ami kiszámítható, ami biztos az életünkben, hisz mi is tudjuk, hogy eljön. Miért ne készülünk fel rá? Vagy inkább: miért nem készülünk fel rá?

Egy másik nagyon fontos eleme a bushidónak a jó és a rossz kérdésköre. Ha európai környezetben vizsgáljuk a kérdést, akkor alapvető fontossággal bír a kettő közti objektív különbségtétel. Ha ugyanis ez megtörtént, és fel is ismerjük, hogy melyik melyik, akkor

jó esetben tartózkodunk a rossztól. Van azonban egy buktatója ennek az értelmezésmódnak. Noha feltétlenül igazak az előző sorok, értelmezésbeli gondok léphetnek fel mindkét fogalommal kapcsolatban. Nézzük meg elsőként a jót, bár ugyan az érvényes a rosszra is. Íme két példamondat. Az első: Ez a süti jó. A második pedig: A mesebeli hős jó. Szerintem első olvasat után is érezhető a különbség a szó jelentéstartalmai között. Ugyanis nyilvánvaló, hogy a két mondatban nem ugyanarról van szó, bár mégis ugyan azt a szót használjuk rá. Nem mindig egyértelmű azonban ennyire a különbség, van, hogy észre sem vesszük, annyira halvány. A japánok nem nagyon ismerték a jó és rossz fogalmát, pontosabban nem így fejezték ki. Sokkal gyakrabban használták a helyes és helytelen fogalmát. Hozzá tenném nem a fent levezetett eszmefuttatás miatt, az csupán a könnyebb megértést szolgálja, ha fűcsállnánk, hogy miért nem, vagy miért nem úgy használták ezt a két, nekünk nyugatiaknak talán legősibb fogalom párunkat. Az új rendszerben – Tokugawák – úgy gondolták, hogy az egyszerű emberben is megvan a jó és a rossz is egyaránt (ez nyilván valóan helytálló). Azonban szerintük az egyszerű emberek unalmasnak fárasztónak találhatja, ha mindig jóra kell törekednie, ha mindig a nehezebb utat kellene választania. S mivel fárasztónak találja, bele is fárad, így a rossz dolgokra jobban hajlik majd. A gondolatmenet logikus, de szerintem nem helytálló. Két észrevétel.

Az első. A régi idők helyes-helytelen fogalom párját akarja átültetni a jó-rossz fogalom párjába, ami a süti-mesebeli hősös példa miatt sem túl szerencsés. Régen a jó-rossz fogalma pedig egyébként sem volt nagyon használatban, noha egészen biztos, hogy tudták, hogy mi az. Egy cselekedetre sokkal inkább mondták, hogy helyes, minthogy jó. Miért? Helyes cselekedet volt, ha egy szamuráj, daimyója parancsára elvégezte a feladatát. Azonban ez lehetett az is, hogy társaival együtt megölték uruk ellenségét, jóllehet, az, semmit sem ártott nekik. Helyesen cselekedtek-e? Mindenképp, hisz maximálisan végrehajtották uruk parancsát, engedelmeskedtek harcoss kötelességeiknek. Viszont, hogy jót cselekedtek volna? Erősen kétlem, hogy jó cselekedet olyan embert, embereket megölni, akik az ég világon semmit sem ártottak nekem, pláne ha azon embereknek, akiket megölték családjuk volt. Helytelen lett volna viszont az, hogy ha a szamuráj megtagadja ura akaratát. Azzal szinte a legnagyobb bűnt követték volna el, amit csak szamuráj elkövethet. Ezért nem túl jó, a régi helyes – helytelenre ráhúzni a jó – rosszat.

A második. Ha logikusan gondolkozunk az adott Tokugawa – korabeli viszonyok között, miért találna fárasztónak az egyszerű ember a jóra törekvést, és miért ne találna annak a harcos? Alapvetően a családcentrikusság az alacsonyabb rétegekbe is bele lett nevelve a Tokugawáknál. A tisztelet, hűség, kötelességtudat még nagyobb szerepet kap (jóllehet eltorzítva, a császárra kihegyezve). Az erkölcsi, normabéli mérce tehát kezdett hasonlóvá válni, kevesebbek voltak ilyen téren, de már nem annyival, mint az előtt. Az alsóbb rétegeknél pedig gazdagodás figyelhető meg (kereskedők, kézművesek, helyenként még a földművesek is), míg a szamuráj osztály anyagilag fokozatosan süllyedt. Ha érényekben nem is, anyagilag tehát közel olyan tehetőség, ha nem tehetősebbé váltak, mint a szamurájok. Létebiztonságuk tehát nőtt a szamurájoké viszont csökkent. Utóbbiak ezt nyilvánvalóan kudarcként, helyzetük romlásaként, lecsúszásként élték meg. Elvileg tehát logikus, hogy éppen nekik lenne nehezebb jót cselekedni, hisz nyilvánvaló, hogy reménytelenségben hamarabb hagyja el magát az ember, mint kiegyensúlyozottságban. A bushido, tehát bármennyire is nehéz, a feltétlen jó, helyes viselkedést várja el a bushiktól. Aki pedig e cselekedetekre a körülményektől függetlenül képes, az valóban követendő, példa értékű. Ez utóbbi hiányát hangsúlyozza ki

a Harcosok Útja, úgy, hogy elterjedt szokásként említi. Az emberek állhatatlanságára hívja fel a figyelmet, ami pedig a gyávaságra utal. E rossz, gyáva szokás elleni küzdelemre, e csorba kiköszörülésére szólítja fel tehát a bushikat. Utolsó problémája e kérdéskörnek, hogy milyen jó cselekedetek vannak? Van, ami ösztönös, a szívünkéből fakad. Van azonban, hogy valamilyen külső inger befolyására, nem feltétlenül önszántunkból ered, hogy jó teszünk. Mit ér hát ez utóbbi, hisz az első az igazán becsülendő. Nyilván nem egyenértékű a két dolog, de nem mindenki születik azzal a képességgel, hogy ösztönösen tudja, hogy mi a jó. Sőt, ha valaki ezzel is születik, koránt sem biztos, hogy élete folyamán meg is tudja tartani e képességét. Adott hát a kérdés, hogy hogyan fejlessze ki magában az, aki nem e képességgel születik, az ösztönös, őszinte, önmagából fakadó jócselekedetet, hogyan törekedjen jóra, ha nem külső inger befolyására? Az út tehát a következő: először külső hatásra cselekszik jót, majd később megszokottá válik számára, hogy jót tesz. A jó úton járás igénye alakul ki az adott személyben. Párhuzamként had említem meg, hogy a bátorsággal kapcsolatban is ugyanerre a folyamatra hívja fel a figyelmet a bushido.

A harcosokra kiterjedő szabályok szintén meghatározó szerepet foglalnak el a szempontok között. Alapvetően két részre bonthatók ezen alapszabályok. Az egyik az általános szabályokat tartalmazza, míg a másik a szükségállapotra vonatkozókat. Az általános szabályzat a békeidőre vonatkozóan tartalmaz előírásokat. Felhívja a figyelmet a harcos higiénijára, a rangnak, méltóságnak megfelelő öltözködésre és a viselkedés módjára. Fontosnak tartja a szabadidő aktív kihasználását is. Itt az olvasásra, szépírás gyakorlásra, önképzésre fekteti a hangsúlyt. Leszögezi továbbá a fegyverzettel kapcsolatos eljárásokat. E szerint folyamatosan csiszolni, gyakorolni kell a kardvívást, a lándzsaforgatást, az íjászatot és a többi harcművészetet is.

A szükségállapotra vonatkozó szabályok a hadsereg és a hadviselés szabályaira értendők. Ebben az állapotban mutatkoznak meg igazán a harcos érdemei. Ekkor a hivatalos, béke béli, hivatali ruhát le kell vetniük (ebből is látszik, hogy a Tokugawák alatt íródott, hisz előttük erre nem lett volna szükség), katonai ruhát, páncélt kellett felöltönniük, a hivatali, udvariaskodó modort félre kellett tenniük, az udvari, előkelő beszéddel együtt. E beszéd ugyanis sokkal finomabb, bőbeszédűbb volt, mint a katonai. A katonai sokkal durvább, lényegretörőbb volt, így azt békeidőben illetlenség, modortalanság volt használni. Ha egy bushi mindkét csoportnak (az alapszabály két csoportjára gondolok) eleget tudott tenni, akkor válik kifogástalan harcossá az illető. A Tokugawák előtt a bushinak „csupán” bushinak kellett lennie. Egyetlen dologra kellett összpontosítania, hogy azt a szerepét jól ellássa. 1600. után azonban figyelmét kétfelé kellett osztania. Ami logikusan magával vonta, hogy nem biztos, hogy mindkét dolgot olyan maradéktalanul el tudta látni, mintha csak egyre kellett volna koncentrálnia. Így a Tokugawák alatt sokkal nehezebb volt bushinak maradni, annak lenni, amik igazából voltak. Ezért is figyelhető meg a lazulás, az eltunyulás, a hanyagság. E korban már külön fel kellett hívni a harcosok figyelmét, hogy a szívükben lobogó harci szellem nélkül saját maguk és a két kardjuk mit sem ér. Meglehetősen szomorú dolog ez meglátásom szerint. Mindezek mellett kimondja még a bushido, hogy ha nem tudják kifejezni a szívükben rejlő tiszteletet, hűséget udvarias formában – mondjuk az uruk és a szüleiék iránt – akkor az semmit sem ér. Ha ugyanis ura, vagy szülei jelenlétében, az elvárt, megfelelő módon tud viselkedni – tehát megadja a tiszteletet, ellátja kötelességét –, akkor is kell tudnia úgy viselkednie, ha azok nem látják, függetlenül attól, hogy azok tudomást szereznek e jó tetteiről, viselkedéséről vagy sem. Ha így tesz, akkor válik tiszta szívű, igaz harcossá.

Szintén a harcos főbb erényei közé tartozik a szolgálat. Előfordulhat, hogy rossz pénzügyi körülmények közé kerül a bushi, de ekkor is ugyan úgy, rendíthetetlenül, panasz nélkül kell szolgálnia urát, mint amikor rendes anyagi körülmények között volt. Nem szabad tehát a harcosnak rossz anyagi körülményeiről panaszkodnia, nem volt szabad arról senkinek tudnia. Ha ugyanis kiderül, akkor meg fogják vetni a bushit, hogy nem tudja megfelelően beosztania pénzét. Ha tehát nehéz körülmények közé kerül, muszáj alkalmazkodnia helyzetéhez például az életmódjával, öltözködésével. A nehézségek elviselése ugyanis kiválóan fejleszti a jellemet. Ettől függetlenül azonban azon kell lenni, hogy minél előbb rendbe tegye a saját, vagy adott esetben gazdája pénzügyi helyzetét. Mindezek mellett, saját hibáján kívül is előfordul, hogy pénzügyileg megszorul. Ilyen eset lehet, ha rendkívüli szolgálat teljesítése esedékes. Ehhez vérszertalék kell. Tehát akár saját hibájából, akár saját hibáján kívül szorul meg, meg kell oldania a helyzetet. Ilyenkor lehet kölcsön kérni, ékszereket (nem csak a feleségét) eladni, zálogba adni. Ugyanis csak ezen cselekedetek segítségével láthatja el maradéktalanul a feladatát. Mindezen cselekedetekről (kölcsön, zálog, eladás) senki nem szerezhet tudomást, ugyanis ekkor is megvetés a következmény.

Azonban nem csupán a békebeli, hanem a harcos katonai szolgálatára is kiter a bushido. Háborúban egyértelmű a feladata, nem pihenhet. Ha éppen nem harcol, akkor alakulatokat állít össze, támadást tervez, vagy épp engedelmeskedik feljebbvalója parancsának. Béke időben is van azonban katonai szolgálata a bushinak és most következik a Tokugawa kora béli toldás. Ez természetesen más, mint az előbb felsoroltak. Ilyenkor őr, vagy futár, de lehet, hogy éppen csak kísérő feladatot lát el. Ezzel azonban nincs vége a harcos feladatának. Hisz legyen bármennyire unalmas, együgyű, egyszerű is az adott feladat, azt maradéktalanul el kell látnia legjobb képességei szerint, hisz ez a kötelessége, ezt várják el tőle. A régi kor bushijai háborúban éltek, írja a bushido. Áztak, páncéljaikban főttek a napon, sárban dagonyáztak, fagyoskodtak, a földön, köveken aludtak, korpát és rizst ettek. A Tokugawák alatt pedig otthon, tatamin aludtak, azt ettek, amihez kedvük volt, kényelmes ruhákban jártak. Tehát nincs okuk panaszkodni a járőri, kísérő feladatok miatt. De mint már említettem e feladatokban is, mint minden másban, amit rájuk bízta, kerülniük kellett a hibát, a tévedést. Ha tehát elvállaltak valamit, azt előtte alaposan mérlegelniük kellett. Ha tehát teljesíthetőnek vélték a feladatot, akkor elvállalhatták, ha nem, akkor sem volt gond, mert akkor nem is mondhattak. Felhívja azonban a figyelmet a bushido, hogy ha sokáig gondolkodnak, hogy elvállalják-e vagy sem, akkor bizonytalannak, vonakodónak, netán döntésképtelennek tartják a bushit. Nos, ezek a dolgok sem egészen így voltak a Tokugawák előtt. Akkoriban ugyanis nem feltétlenül volt döntésük abban, hogy elvállalhassanak-e egy feladatot. Ha ugyanis rájuk bízta valamit, nem biztos, hogy megkérdezték, hogy menni fog-e. Ha elvégezte, akkor sem dicsérték meg, ha viszont kudarcot vallott, akkor ura kegyétől függően akár szeppeküvel is végződhetett a dolog. Mondjuk ez volt a jobbik eset. Szintén a szolgálathoz tartozott, hogy a szamurájnak teljességében, alaposan ismernie kellett ura családjának és annak területének történelmét.

Most pedig ejtsünk néhány szót az alárendeltségi viszonyról. Direkt kerülöm a hűbéresség szót, mert szerintem nem helyén való, ha európai fogalmakkal írunk le egy közel sem európai fogalmat. Tehát a szamuráj mindaddig nem tudja ura iránt ellátni feladatait, amíg saját testét és életét magáénak tekinti. Ez a szülők iránti tiszteletből fakad. Ott a következőt találhatjuk a bushidóban. Szüleink testéből és húsából származunk, mi is a részük vagyunk. Sokszor azonban megfeledkezünk erről, vagy túl nagy, mindenesetre nagyobb szerepet,

jelentőséget tulajdonítunk saját részünknek, mint amekkora valójában. Azonban mi mással tudnánk meghálálni azt, hogy élünk, mintsem a feltétlen engedelmességgel. Ez, a szülők iránti tisztelet mutatkozik meg az uruk iránti tiszteletben is. A harcos tehát, ha saját életét nem magáénak tekinti, akkor a következőképpen gondolkozik. Nem tudhatja, hogy mikor lesz szükség rá, tehát vigyáz magára, egészségére. Nem falánk, figyel táplálkozására, nem iszákos, edzi testét, szellemét, nem hál mindenkivel, aki az útjába kerül, egy szóval egészséges életmódot folytat. Ezután azonban következik egy kis belemagyarázás. A következő, hogy kerüli a veszekedést, a konfliktusokat. Ez Tokugawa kori hatás. Az kérdés olvasható tehát, hogy mi van, ha egy veszekedésnél lehet, hogy addig fajul a dolog, hogy kardot kell rántaniuk. Ekkor megvívna s benne van (több mint valószínű), hogy az egyik fél elesik. Ha viszont ezt történik, holtan aligha tud ura szolgálatába állni, amikor annak szüksége van rá. A Tokugawák előtt ez nem okozott problémát, hisz ha már kardot rántottak, akkor valószínű, hogy becsületbeli kérdéssé vált a vita, amiben pedig nem volt pardon. Ez előtt sem keresték tehát a bajt a samurájok, inkább úgy mondhatjuk, hogy nem akarták ki kerülni, ha az útjukba állt. Miért is kerültk volna ki? E korban (XVII–XIX. század) tehát nem azt mondták, hogy ha egy másik úr táborából az utcán megsértik, akkor menjen oda, vágja le, és megőrizte becsületét, hanem azt, hogy előbb békítsen, utasítson rendre, s csak a legvégső esetben keveredjen harcba. Térjünk azonban vissza a konfliktusokra. Ezek a nézeteltérések, viták egyértelmű, hogy a beszédből alakulnak ki. Azt mondja tehát a bushido, hogy csak akkor kell – nem csak ilyen helyzetekben, hanem egyébként is – beszélni, ha muszáj. Tartózkodni kell tehát a sértő, nem megfelelő szavak használatától és a vitától. A Tokugawák előtt is élt az, hogy nem beszéltek sokat, csak ha muszáj volt, de mint már mondtam, a vitákat nem kerültk minden áron.

A harcosoknál a Tokugawák alatt külön kiemelik a lustaság fogalmát a bushidoban. Azt olvashatjuk, hogy az urát szolgáló bushinak az élete a mából áll, hisz annak teljesen meg akar felelni. A holnapja bizonytalan, tehát nem foglalkozhat vele. A bushi minden napjának tehát olyannak kell lennie, mintha az lenne a szolgálat egyetlen napja. Ez esetben nem fog lazítani, nem lesz hanyag. Egész nap a tökéletességre kell törekednie, nem szabad a holnappal foglalkoznia, arról gondolkoznia, mert az elvonja a figyelmét a valódi munkától. Nem szabad tehát a távoli jövőre gondolni, mert annak unatkozás, lustaság, figyelmetlenség a vége, ami a hanyagság melegágya. Mindezt megelőzheti a bushi, ha a rábízott munka előtti időt felkészüléssel, ráhangolódással tölti, nem pedig a „pihenjünk, amíg lehet” gondolat a jelszava. Azonban a túlbuzgóság sem elfogadott a bushido szerint. Az ugyanis csalódáshoz vezet, aminek nyugtalanság, unatkozás, idegeskedés a vége, ami szintén megvetendő egy samuráj számára.

A következő, és itt egyben utolsó pont a harcosra vonatkozó szabályok közül az önmérséklet. Azt olvashatjuk, hogy ha egy samuráj rendkívül jól elvégzi munkáját, akkor sem szabad azért dicséretet elfogadnia, nem volt szabad arról beszélnie, mert a hengegés, a becsvágy nem samurájhoz méltó. Ha azonban egyáltalán nem dicsérték meg a kiválóan elvégzett munkájáért, azt meg különösen nem volt szabad felhoznia, továbbra is ugyan azon a színvonalon, ugyanazzal az elszántsággal kellett végeznie feladatát. Ha ugyanis maradéktalanul elvégezte munkáját, ami az elvárás volt, ami természetesnek számított, akkor miért dicsérik meg olyanért, ami magától értetődő. Mindezzel a Sengoku Jidai-ra (Szenokoku Dzsuidai), a Hadakozó Államok korára utaltak akkoriban. Akkor ugyanis – mint ahogy előtte is bármikor – életüket áldozták anélkül, hogy egy kicsit is hengegtek volna. Nem nagyon

vágytak tetteikért hírnevet – függetlenül attól, hogy ha olyan tett volt, biztos, hogy felhívta magára a figyelmet –, természetesnek vették, amit tesznek. Hűség és kötelességtudat terén tehát nincs különbség, hogy béke van, vagy háború, mondja a bushido.

A Harcosok Útjában azonban nem csak a bushik harci erényei vannak lefektetve. Megkívánta ugyanis a helyzet, hogy a hivatalnoki feladatokról is szót ejtsenek a kor bölcsei, hisz számos – szinte mindegyik – szamuráj hivatalnok is volt egyben. A harcosnak tehát elvárás lett, hogy hivatalnok is legyen. Így most már nem csak a harci, hanem a hivatalnoki feladatait kellett ellátnia szintén makulátlanul. Ha viszont hivatalnok, akkor tanulmányokra van kötelezve, hisz a korábbi polgárháborús, időkben nem tudtak használni még szótárt se, írni, olvasni se nagyon tudtak, mert akkor nem ez volt a feladatuk. A fiatal gyerekeket tehát nyolc, tíz éves korukig írni, olvasni tanították meg az irodalom ismerete mellett. Ez után következett csak a harcművészetek gyakorlása, mikor betöltötték tizenkettedik életévüket. A tisztviselőkkel kapcsolatban egy mondás járta akkoriban. „A fehér kabát és a tisztviselő akkor a legjobb, amikor új.” A fehér kabátot is, ha sokat hordják, bekoszolódik és csúnya lesz. Ugyan ez volt a helyzet már akkor is a tisztviselőkkel. Amikor még „újak” voltak, pontosan végre hajtották az utasításokat, a legapróbb szabályokat is lelkiismeretesen betartották. Az idő múlásával azonban változott a helyzet. Azonban nem elég, ha csak kívülről látszanak tisztának. Ugyanis ha titokban, mindenki tudomásán kívül, de mégis mohón akar, vágyik valami után (legyen az kiváltság, vagy bármi más), akkor könnyen a saját szándékaik felé hajlíthatók. Ezt pedig korrupciónak hívják és a fehér kabát már be is koszolódott. A baj csak az, hogy a kabátot, ha koszos, ki lehet mosni, a jellemet, viszont nem. Így azt az embernek a nap minden órájában tisztán kell tartania. Tehát mindig arra kell gondolni, hogy milyen könnyen bemocsokolódhat a jellem (a következőkben a Tokugawa kori gondolkodásmódot olvashatjuk), s milyen nehéz azt kimosni, ha egyáltalán ki lehet. Az eszközök, amikkel a hivatalnok, jellemének fehér kabátja tiszta maradhat: a hűség, a kötelességtudat (ezek távol tartják a foltokat) és a bátorság (ez pedig állhatatossággal eltávolíthatja a foltot). De azért ne felejtjük el, hogy jellemünk, akár a fehér kabát, a sok mosástól elrongyolódik.

A hivatalnokoknak szintén előírta a műveltségük folyamatos csiszolását. Eddig a legfontosabb az erő, a keménység volt. A legtöbbben nem tudtak írni, olvasni, de nem is volt rá egyáltalán szükségük. Érdekes, hogy ennek ellenére bölcsességük fenn maradt, ráadásul nem is akár milyen bölcsesség. A Tokugawák alatt, ha csak erős, fizikailag kemény volt az illető, semmiben sem különbözött a földművestől. Ezért tehát fontos a műveltség csiszolása. Értették ezen legfőképp és mindenek előtt az irodalmat, a költészetet, a történelmet, valamint a teaszertartást (ezt régebben kivétel nélkül mindegyik harcos ismerte, bár nem mutattak iránta nagyobb érdeklődést). E tanulmányok alapján érthetik csak meg a múlt és a jelen közötti összefüggéseket. Verset írnia még a legalacsonyabb rangú szamurájnak is tudnia kellett, s ismernie kellett a japán irodalmat is. Ha azonban ezért minden mást félre dobott, akkor elveszítette szamurájságát. A sok tanulásra felszólítás mutatja, hogy több a szabadidejük, mint a régi időkben. Akkor ugyanis nem értek rá ilyenekkel foglalkozni, sokkal inkább megfigyelhető, érezhetőbb volt a mára, a mostra figyelés. Kihangsúlyozza azonban a bushido, hogy a tanulás, a tudás miatt el is torzulhat a jellem elég könnyen. Önteltté, gőgössé válhat ugyanis az egyén. Lenézi a többi, mondván, hogy sokkal többet tud náluk, holott lehet, hogy a másik tudatlan, de az is lehet, hogy százszor értékeesebb, mint ő. De nem csak ezt a veszélyt hordozza magában a túlzásba vitt, túlbuzgó tanulás. Egy idő után ugyanis lehet, hogy egyre jobban kezdik majd érdekelni az adott egyént a külföldi dolgok.

Egyre többet kezd el velük foglalkozni, s egy idő után mindent elfogad, ami külföldi. Ez viszont Japánra nézve nagyon káros következményekkel járhat. A bushido a becstelenséget a minisztereken keresztül mutatja be. Két osztályra bontja őket. Az egyik a tolvaj, míg a másik az alattomos. Azt, hogy ki melyik osztályba tartozik, attól teszi függővé, hogy ki, hogyan bánik a pénzzel, vagy a másik bizalmával. Mind a kettőt elítéli, de röviden csak annyit, hogy a tolvajt tartja jobbnak egy picivel, noha mindkettőre halál vár. Végül egy idézettel zárnám le, hogy hogyan vélekedik egy bölcs, az igaz, tiszta szívű hivatalnokról: *„Aki nem akar se életet, se nevet, se rangot, se pénzt, nehéz uralni. Csak az ilyen rettenthetetlen férfiak tudják az állam nagy ügyeit sikerre vinni.”*

Fentebb már láthattuk, hogy mit mond a bushido, hogy miért olyan fontos, hogy annyira tiszteljük szüleinket. Azonban ha szólnak kicsit bővebben a családi kapcsolatokról, a bushido szemszögéből. A szülő – gyermek viszonyt egy fa segítségével szimbolizálja. A gyökerek a szülők, az ágak a gyermekeik. Az ágak miatt azonban nem hanyagolhatjuk el a gyökereket, hisz ha ezt tesszük, nem lesznek ágak sem. Ez meglehetősen önző dolog lenne.

Külön kitér az asszonyokkal való viselkedésre. Természetétől függően kell vele bánni, úgy kell rendre utasítani, úgy kell elmagyarázni amit szeretnénk, hogy azt felfogja, hogy abból értsen. Nem szabad kocsisként ordibálni vele, mert az szintén nem méltó egy szamurájhoz. Továbbá szintén nem lehet verni, ütni az asszonyt. Egy példát hoz erre. Ha egy lány, nő, férfi lenne, soha nem tűrné, hogy megverjék. Mivel azonban nő, nincs más választása, el kell tűrnie a verést, a szidást (Függetlenül attól, hogy ez nem méltó egy férjhez, de az már a férj baja; ha viszont az asszony nem tűri, az már az övé. Attól még tehát, hogy a férj, helytelenül cselekszik, a nőnek nem kell szintén helytelenül cselekednie.) Egy szamurájhoz nem méltó az olyan viselkedés, amikor olyat sérteget, akiről tudja, hogy nem áll módjában, nincs hatalma visszavágni. Ha azonban ennek ellenére így tesz, akkor az a bushi gyáva.

Szintén említésre került már az örökbe fogadás divatossága a Japán történelemben, pláne az Edo bakufuban. Azonban ezt leszámítva is könnyen előfordulhatott, hogy egy bushi unokaöccse lett annak ura, miután elfoglalta az unokaöcs, a családfeje székét. Ilyen és ennél sokkal bonyolultabb, szinte szappanoperába illő helyzetek alakultak ki, ám e helyzetekben is a messzemenőig ott kellett lennie az elfogadásnak, az alázatnak, a helyzettel, a szituációval szemben. Alapvető követelményként állítja fel a bushido, hogy a rokonokkal távolságtartóan kell viselkedni, viszont, ha már a fentiekben említett szegénység üti fel a fejét, akkor is a rokonokkal kell maradni.

A szamuráj erkölcsök között szintén fontos helyet foglal el a mértékletesség, a szerénység. Ezeket is mindig szem előtt kellett tartania a bushinak. Ha ugyanis például nem mértékletes, akkor túlköltekezik, ami az anyagi lesüllyedéshez vezet, minek eredménye az lesz, hogy nem tud majd a szamuráj a rangjához méltóan, annak megfelelően viselkedni, tehát szegyenbe került. Végeredményül tehát csak a legszükségesebb dolgokra kell költeni. Azonban nem szabad átesnie a harcosnak a ló túloldalára sem. Ha ugyanis nagyon a fogához veri a garast, akkor megszállottja lesz a takarékoságnak, tehát fősvénnyé, fukarrá fog válni. Aki pedig ilyen, azt a harcos megveti.

A szerénység is szorosan hozzá tartozott a régi idők szamurájai erkölcséhez. Mint már többször említésre került, nem hengegtek tetteikkel, nem vártak külön dicséretet a tökéletes munkáért. Akkoriban (1600 előtt) például nem mondtak konkrét összeget a fizetésnél. Csupán annyit, hogy „egy gebe árért kérem”, vagy „egy ló árát kérem”. A régi idők bushijai

közt járta egy mondás: „A héja még akkor sem eszik magvakat, ha éhes, a harcos pedig fogpiszkálót forgat a szájában, még ha nem is evett.” Meglehetősen gőgösnek hangzik e mondat, de mi tagadás, ha az első részének van valóságalapja (már pedig van neki), akkor a másodikon is érdemes elgondolkodni, abból a szemszögből, hogy egy szamuráj azt tartotta elfogadhatónak, ha nem látszik rajta a nélkülözés. A Tokugawa kor előtti szamuráj ifjak nem beszéltek anyagi javokról, egyéb javadalmakról, s hogy mi mennyibe került. Mindezekon felül a testi örömeiket sem hajszolták a szükségleteiken felül. Mindig csak annyit tettek, mindenből annyit vettek, és mindennek annyit adtak, amennyit kellett. Se többet, se kevesebbet.

A nagyotmondás, kritizálás is egyre jobban elhatalmasodhatott a Tokugawa-korban, hisz erre is külön kitér a bushido. A nagyotmondásról már fentebb olvashattunk. A kritizálást, a másik háta mögötti beszédet is mélységesen megvetették. Egyrészt, mert nem őszinte cselekedet általában az ilyen, másrészt, meg soha sem tudhatja az ember, hogy abban a helyzetben, akkor nem csinálta meg volna ő is azt a hibát, ha nem nagyobb. A másik háta mögött sem volt illendő kibeszélni a másikat. Ki tudja ugyanis, hogy az akitől hallották az adott személyről azt a bizonyos dolgot, kitől hallotta, az hogyan mondta el neki, s az aki nekünk mondja mennyire értette félre.

A bushido még számos erkölcsöt, követendő példát hoz, szabályoz, ír elő a Tokugawa-kor szamurájainak. Mindezek szintén nagyon fontosak, de a fentiek a legmeghatározóbbak, a mérvadóak. Nagyon kézre esett volna azt írnom, hogy a Tokugawa és az elkövetkező korok szamurájainak. Ez azonban nem lett volna igaz, hisz a tárgyalt időszak után megszűntek a szamurájok szamurájnak lenni. Pontosabban egy részüket voltak kénytelen megszűntetni, átalakítani a kor elvárása szerint.

1868-ban a Meiji-restauráció kezdete, automatikusan magával vonta a Tokugawa bakufu halálát és a szamurájok megmaradt előjogainak fokozatos kurtítását, végül pedig azok eltörlését. 1871-től, noha még nem tiltották be, de nem volt kötelező a két kard viselése. Ettől fogva a legutolsó földműves is ülhett lóhátra a közutakon, nem kellett térdet hajtania a közembernek, ha szamurájjal találkozott. A legmélyebb pont talán ott kezdődött, amikor a szamuráj elveszítette törvényes jogát arra, hogy levágja ellenfelét, ha az tiszteletlen volt vele szemben. Nem védhette meg azt a mögötte álló bő nyolcszáz év ősi szellemiségét, amit atyjai hagytak rá, például a becsületét.

A nagy jogadományozások közepette, mikor az emberi méltósághoz való jogok harsogása vált a nyugattól átvett divattá; mikor az élethez, boldogsághoz, való jogok elcsépelet szótagjait kántálta mindenki, akkor, azon sorok között vették el a szamurájoktól nem csak azt, ami szamurájokká tette őket, hanem azt is, ami őseiket legendákká emelte, azok erényeit, erkölceit, becsületét. Mintha addigi saját elveiket, értékeiket tagadták volna meg, s csapták volna arcul atyjáikat, s azok atyjait. Olyan ez, mint amikor egy embertől elveszik azt, ami emberré teszi, miközben azt mondják neki, hogy ez majd jó lesz neki, hogy ettől jobb ember lesz.

1869-ben új birodalmi parlamentet hívtak össze. Ekkor hangzott el először a seppuku eltörlésére tett javaslat, melyet ekkor még ugyan elvetettek, de nem váratott sokáig magára, míg közös megegyezés alapján elfogadták a javaslatot, s törvény lett belőle. Furcsa, hogy mikor emberi jogokról beszélünk, elveszünk valakitől a jogot, hogy nem csak, hogy hite szerint tiszta, igaz szívű maradjon az utókor számára, hanem még azt is megtagadjuk, hogy a saját értékei szerint, tiszta, igaz szívűként haljon meg. Mielőtt eltörlték volna, így vélekedtek a képviselők a seppukuról. *„Apolnunk kell ezt a szokást, ami a harcos osztály tagjaiban fenntartja a*

szégyenérzetet, aminek jelenléte kétségtelenül az, ami Japánt a többi ország elébe helyezi.” – „Miért kellene eltörölnünk ezt a szokást, a nyugati országok, nőies gyengeségét utánozva?” – „Az isteneknek ebben az országában nincs szükség arra, hogy ilyen törvényjavaslatról tárgyaljunk.” – „A szeppekü eredete az isteni ország életerejében van...”¹⁸

Szintén sor került rá, hogy felterjesszék javaslatként a két kard viselésének választhatóvá tételét. E javaslatnak a felszólalások ellenére szintén az előbbihez hasonló története lett. *„A barcos életelve, hogy békében sem feledkezik meg a háborúról. Mit is szólunk egy olyan rendelethez, ami arra kényszerítene bennünket, még zavargások idején is, hogy feledkezzünk meg a zavargásról? Milyen korban élünk?! – kérdem én. A katonai kasztnak a két kard viselésével az a célja, hogy a háborút, háborúval nyomja el, de ha a kard legnagyobb dicsősége az, hogy hüvelyében nyugszik, akkor az eredeti cél csak írásban él tovább.”¹⁹*

Ezen intézkedések előtt is – mint eddig láthattuk – csorbult már a szamurájok erkölcsé. A restauráció alatt azonban még nagyobb vehemenciával folyt a fokozatos, most már tudatos torzítás. Ezek után a közemberek próbáltak megfelelni a szamuráj erkölcsöknek. Ez már a Tokugawa-bakufuban is észre vehető volt, de a restauráció alatt öltött tömeges, óriási formát. Ekkor kezdődött a bushido tényleges, tudatos megerősöklése. A kormány ugyanis támogatta a közemberek fent említett törekvését. Azonban gondoljunk bele, hogy egy olyan erkölcsi, norma rendszernek akartak megfelelni, ami soha nem volt az övék – hozzá tennem, nem véletlenül. Nem nagyon érthették, hogy mi miért van úgy, ahogy a régi korok hős szamurájai viselkedtek. Ők csak annyit láttak, hogy azok a bushik hősök lettek, így ők miért ne lehetnének azok. Fogalmuk sem volt, nem lehetett, hogy milyen óriási felelősségük volt azoknak a szamurájoknak. Emlékezzünk vissza, amikor a Tokugawa kora béli filozófiai nézeteket vizsgáltuk! Azok a dzsúsák sem tudtak egyetemes, teljesség igényével készülni, mindent magába foglaló magyarázatot nyújtani arra a kérdésre, hogy mi is az a bushi. (Mellesleg megemlíteném, hogy a bushik nagyon jól le tudták írni pár sorral, hogy mik is ők, és ez teljesen meg is értették. Például: *„Hasonlóak ők (a bushik) a szélbe kített lámpához.”*) Más lapra tartozik, ha ebből a nyugati ember, vagy a közemberek az égvilágon semmit, vagy csak keveset értettek. A közember szerepét azonban szerintem koránt sem ennyire bonyolult meghatározni. Hogy lehet tehát azt megvalósítani, hogy egy meghatározhatatlanul bonyolult fogalommal akar válni az annál sokkal érthetőbb, egyszerűbb (társadalmat alkotó) elem. S mivel a közemberek nem nagyon értették mindig, hogy miről is van szó, a kormány örömmel „megvilágosította őket” és betömte a homályos foltokat. Így került a daimyo iránti hűség helyébe a császár iránti hűség, mely így első olvasatra nem tűnik nagy különbségnek, ám mégis közel nem azonos viszonyról, dologról beszélünk, nem ugyanabban a korban. A császárt nem is láthatták (ez mondjuk eddig is így volt) és közvetlenül az ég világon semmit sem kaptak tőle. Nem úgy a régi viszonyokban a daimyotól. Az életüket, létbiztonságukat köszönhatték neki, védelmet biztosított nekik, megadott nekik mindent, amit megérdemeltek és amire szükségük volt. Ez azonban tőlük is függött, hisz cserébe, hogy a daimyo mindent biztosított, mindenüket is kérte cserébe. Most azonban... Hogyan adott meg mindent a császár a jogi útvesztők között, hogyan védte meg őket, a jogállamiságban, ha valaki az utcán valamilyen előre megfontolt szándékból vagy csak úgy megölte őket. Mindezek ellenére a „kampány” sikeresnek volt mondható. A régi eszmékbe, szokásokba illesztették bele az újakat, de csak azokba, amiket elfogadhatónak találtak. Több eset volt például, hogy iskolaigazgatók haltak meg tüzesetekben, miközben az iskolából a császár képét mentették ki. Volt, amiben azonban nem volt teljes a siker. A harakiri a XX.

század elején még mindig nem halt ki teljesen.

1876-ban, mint már említettem, eljött az az idő is, amikor betiltották a kardviselést. Innentől számítjuk a szamurájok csoportjának megszűnését. Az intézkedés kiadásakor rengeteg seppukut követtek el tiltakozásként.

Nem sokkal később azonban kiderült, hogy túllőttek a célon. Ugyanis az eddig vak és kérdés nélküli engedelmesség, a jogállamiságban a kihasználás és a visszaélések melege lett. Jól jellemzi ez a jogállamiságot. Vallási téren is történtek változtatások. Mint láttuk a Tokugawák alatt a zen buddhizmus helyét átvette a neokonfucianizmus, míg a Meiji-restauráció alatt a shintót hozták vissza államvallássá, valamint a katolicizmus is nagy méreteken újra terjedni kezdett, mondhatni előbújt addigi rejtekéről.

S, hogy hogyan változott a bushido a restauráció következményeként? A Tokugawák alatt minden szamuráj tudta, hogy mit kell tennie, hol a helye, tehát kötelességeit legjobb tudása szerint tudta ellátni. Ez a szokás a restauráció után gondolkodás nélküli konformizmussá változott. A lényeg tehát eltorzul, s a bushidonak ez az egész rossz megítélést kölcsönöz (gondolkodás nélküli engedelmesség és csak hűség, ötvözve a bushi erkölcsökkel vezetett ide). A bushidóból származó néhány erkölcs azonban még ma is csendesen tovább él. Ilyen a japánokra még ma is jellemző hűség, hisz nagyon ritka a munkahely, foglalkozás váltás. A stabilitás azonban merevséggé változott. Adott egy alkalmazott, aki nem kap fizetésemelést, szakszervezeti reklamációra nagyon nincs lehetősége, munkahelyet viszont nem válthat. Az érzések terén szintén, még ma is nagyon nagy önfegyelmet tanúsítanak. Az öngyilkosság pedig még mindig nem elélt dolog náluk. A megoldhatatlan problémák előli nemes kitérést látják benne.

A szamuráj megítélése rossz fénybe került mára. Rossz fényen értem, hogy képe megváltozott, csupán egy, egy dimenziós sztereotípiává vált az ősi szimbólum helyett. A kérdésre tehát, hogy mennyiben közös a bushido eszményeinek mai felfogása az eredeti eszmékkel, azzal, ahogy a szamurájok felfogták, megélték, koránt sem vidám választ adhatunk.

„A virágok színe tanúsítja az igazságot, hogy mindaz, ami virágzik, el kell hervadnia.”

Hogy egyszerűen össze lehet e foglalni a folyamatot? A bushido, a Tokugawák merev, bezárkózó rendszere alatt megmerevedett, elveszítette életszerűségét, rugalmasságát. A bushik nem csak harcosok, hanem rendkívül összetett emberi lények, melyeket nem hogy manapság, hanem még saját korukban sem értett meg mindenki. A bushido tehát saját szabályrendszerük, s mivel sajátjuk, sőt mondhatni, ők maguk a bushido, a körülményektől függően más-más szemszögből közelítették meg azt. Erre lehetőségük volt, és ez nem azt jelentette, hogy változtattak rajta. Amikor pedig erről beszélünk, azokra az időkre gondolhatunk, mikor még nem volt szükség leírni ezeket az eszméket, nem merevedtek meg azok. Hisz meglátásom szerint, egy több mint nyolcszáz éven keresztül folyamatosan létező, gyakorlatban lévő eszmét korántsem lehet merevnek nevezni. S mit jelent, hogy még ma is, a megszűntetése ellenére, még mindig képes volt átvészelni a más szellemben élő korokat, sőt aktívan, noha nem teljesen él tovább? Szerintem ez egy különbségre hívja fel a figyelmet. Arra, hogy miben különbözik az örök érvényű eszme, a múlt eszméihez való ragaszkodástól.

A folyamat végére tehát kijelenthető, hogy Japán végérvényesen a jogállamiság korába lépett. Ekkor vált lehetővé, hogy az emberek ne vegyék észre, hogy amiért küzd az újfajta berendezkedés, törvény, annak ellentétét csinálja meg azokkal, akik eddig vezették őket: a

saját alkotmányos, mindenkit megillető jogi nézeteiket, addig soha nem látott szabadságot hirdettek, de aki ezzel nem értett egyet, azt elítélték, kiközösítették. Meglehet, hogy ez előtt lehullott néhány fej a helyéről, de ok nélkül sose (akkor lehet, hogy nem is a helyükön voltak?). Lehet, hogy mindennaposak voltak a halálesetek, de biztonság, rend volt, s mindenkinek megvolt a megélhetése, s mindenki tudta, hogy mit miért kap. Ez után viszont lehet, hogy nem volt annyi haláleset, nem voltak olyan szigorú hierarchikus, alávetettség béli viszonyok, lehet, hogy több – minden embert megillető – joga volt mindenkinek (a köztörvényes bűnözőt is beleértve), de miért, ha nem járult hozzá ugyan olyan súlyú felelősség; miért, ha jogaikkal nem tudtak mit kezdeni, azokat helyesen alkalmazni?

E változás következtében vált lehetővé csak, hogy egy egész társadalmi rend, mely addig az akkori – és bizonyos értelemben véve a mai – Japánt Japánná tette, egyik napról a másikra eltűnjön, hogy utána a jogállamiság zászlaja alatt, nyakatekert jogi, politikai eljárások, önámítások, törvényessé vált hazugságok között, az „igazság”-ból lassan elhalványuljon az „i”.

Itt, hát az út vége, amiről az első oldalak egyikén beszéltem. Meg lehet e ítélni, egyáltalán meg kell-e ítélni bárhogy is egy oldalúan a fentiekben ábrázolt folyamatot, problémát? Lehet e egyáltalán úgy beszélni ezekről a tényekről, eseményekről és azok következményeiről, hogy jó volt-e vagy rossz? Az intézkedések és azok következményei mindenkire máshogyan: pozitívan, vagy negatívan hatnak, s ez a szubjektivitás jól is van így. Lehet-e rajta vitatkozni? Mindenképp. Egy valami azonban biztos. Legyenek a fentiekben bemutatott intézkedések akár pozitívak, akár negatívak. Akár helyesek, helytelenek, jók vagy rosszak; ezek nélkül Japán biztosan nem úgy éli át ezt a számos nemzetnek katasztrófálisan végződő időszakot, s nem kerül ki belőle úgy, ahogy túlélte, ahogy kikerült belőle. S hogy ezzel nyert-e vagy sem? Győzött-e vagy veszített Japán? Győzött, mert úgy került ki lehetetlen, nehéz helyzetéből, hogy nem pusztult el a léteért folyó harcban, de mégis valahol elveszítette addigi önmagát. S veszített, mert a korszak után, noha régi valóját tekintve elveszítette azt, de mégis győztesen került ki a helyzetből, mert vesztesége ellenére magára talált, s megőrizte azt, ami miatt ma is eszünkbe jut, ha azt mondjuk: Japán.

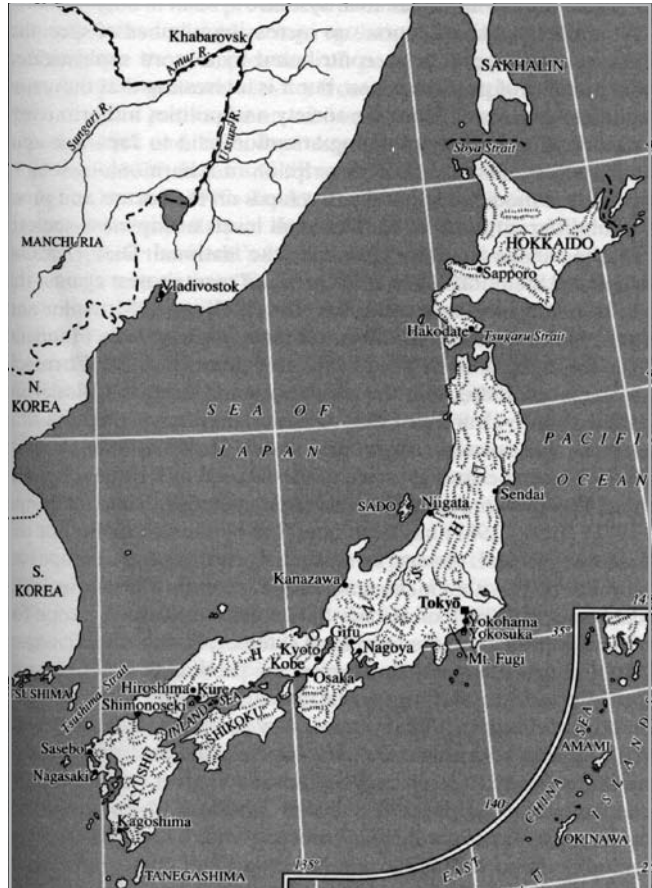
„Soha ne feledjétek el, ti, akik egyszer anyává váltok, hogy a samuráj számára az a természetes, ha meghal.” (Joshida Shoin)

BIBLIOGRÁFIA

- R. H. P. MASON: *Japán története*. Budapest, 2004, Püski.
- JAMAJI MASANORI: *Japán*. Történelem és hagyományok. Budapest, 1989, Gondolat.
- CATHARINA BLOMBERG: *Szamuraók*. Japán harcos nemességének történelmi háttere. Budapest, 2004, Szenzár Kiadó.
- LOUIS FRÉDÉRIC: *Japán hétköznapjai a samurájok korában*. Hunor kiadó, 2004.
- TAIRE SHIKESUGE: *Bushido soshinu*. Ford.: Tokaji Zsolt. Budapest, 2004, Szukits könyvkiadó.
- DAIDOJI YOUZAN: *A bushido alapjai*. Budapest, 2003, Szenzár Kiadó.
- YAMAMOTO TSUNEMOTO: *Hagakure*. Budapest, 2004, Szenzár Kiadó.
- STEPHEN TURNBULL: *Szamuraók*. Budapest, 2005, Kossuth Kiadó.

JEGYZETEK

- ¹ Au: a légzésszabályozás művészete
- ² sakkatsu jizai (szakkacu dzsizai): megszabadulás az ölés, valamint az élet megóvásának szándékától.
- ³ Kisan (kizsan): az első adódó alkalom megragadása
- ⁴ rinkiohen: minden körülményhez való alkalmazkodás
- ⁵ Kyojitsu (kjodzsicu): üresség és telítettség
- ⁶ toi sokumyo (toi szokumjo): találegonyság
- ⁷ jin-gi (dzsin-gi): jóindulat és igazságosság
- ⁸ Fudoshin (fudoshin): megingathatatlan lélek
- ⁹ Mushin (musin): a tudat üressége
- ¹⁰ Kami: a shinto vallás isteneit, szellemeit hívták így, jól lehet, inkább, mint valaminek (háború, természet, béke stb.) a szellemeként tekintettek rájuk, imádkoztak hozzájuk. Csak a legnagyobb tiszteletnek örvendő shogunok kaphatták meg ezt a megtiszteltetést. A mindenkori japán császár Amaterasu (Amaterasu) a leghatalmasabb kami, a nap kamijának leszármazottja, így ő is isteni dicsőségnek örvend.
- ¹¹ Ki-nai: eredetileg a mindenkori császári székhely körüli tartományt és a főváros területét értették alatta. Később csak a főváros körüli területének megnevezésére használták, mely terület közvetlen a tenno (lásd lentebb) ellenőrzése alatt állt. (Yamamoto (Jamamotó), Yamashiro (Jamasiró), Kavachi (Kavacsi), Seccu (Szeccu), Idzumi kunikra (lsd. lentebb) értették) Tenno (Tennó): az isteni császár, Kuni: fővároson kívüli közigazgatási terület.
- ¹² R. H. P. Mason: Japán története. 183.
- ¹³ Catharina Blomberg: Szamurájok. 178.
- ¹⁴ Blomberg: i. m. 184. 1. bek.
- ¹⁵ Catharina Blomberg: Szamurájok. 200.
- ¹⁶ Tenryo (tenrjo): a mindenkori shogun birtokainak egységes elnevezése.
- ¹⁷ Shinto (Sintó): Archaikus japán vallás, mely leegyszerűsítve természettiszteletet jelent. Mai napig államvallásuk egyike.
- ¹⁸ Catharina Blomberg: Szamurájok. 220. utolsó sor.
- ¹⁹ Blomberg: i. m. 221. 1. bek. 8. sor.

MOLNÁR GÁBOR¹

Japan és Mexikó közötti kétoldalú kapcsolatok alakulása a '80-as évek végétől 2000-ig²

Mint ismeretes, 2005. január 1-től Mexikó és Japán között több éves előkészület után életbe lépett a két ország számára egyaránt fontos szabadkereskedelmi megállapodás, aminek számos pozitív vonatkozása feltételezhetően a következő években fog kibontakozni. Ezek között említhetjük az előttünk álló nyolc év alatt várható évi több százmillió US\$ japán beruházásokat Mexikóban, ami egyes elemzők véleménye szerint összesen 820 ezer új munkahely születését eredményezheti, illetve többcsatornás gazdasági és kereskedelmi kapcsolatrendszerek kialakulását és új befektetéseket, többek között.³ Alábbi tanulmányunkban a 2005-től életbe lépett egyezmény előzményeit és a mexikói-japán gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok közel másfél évtizedes alakulását elemezzük a '80-as évek végétől 2000-ig, egy folyamatosan változó nemzetközi rendszerben.

Bevezetés

Latin-Amerikában a XX. század utolsó előtti évtizede ('80-as évek), gazdasági szempontból, mint az „elveszett évtized” maradt meg a kutatók, politikusok és történészek emlékezetében. A kritikus időszakot követően Mexikó⁴ legfőbb külpolitikai prioritása az ország gazdasági fellendülésének előmozdítása volt. A '80-as évek végén a mexikói kormány, mint Latin-Amerika több kormánya⁵, illetve a világ nyugati civilizáción belül található legtöbb országának kormánya⁶ egy sor gazdasági reformot vezetett be, a gazdasági liberalizáció jegyében azzal a céllal, hogy ez által növelje az adott országba hozott befektetéseket és a külkereskedelmi egyenleg mutatóit, előmozdítva ez által a gazdasági fejlődést. Ennek a tendenciának vált részesévé Mexikó is.

Mexikó, az észak-amerikai, ugyanakkor Latin-Amerikához is tartozó „Karib-ország” az USA-nak is vonzó realista⁷ külpolitikába kezdett, amitől NAFTA tagságot várt.⁸ Látva azonban a domináns északi szomszédtól való függés vélt és valós veszélyeit, azzal a céllal, hogy ellensúlyozza az USA gazdaságától való egyoldalú *dependenciát*, az amerikai kontinens többi országával, Európával és a csendes-óceáni gyűrű országaival is számos gazdasági-kereskedelmi kapcsolatot alakított ki. Külkapcsolatainak kiszélesítésének egyik gyümölcse a 2000-ben aláírt EU–Mexikó Szabadkereskedelmi Egyezmény volt. Ez azonban csak egy része volt annak a folyamatnak, amely a XX. század végére Mexikót az egyetlen olyan latin-amerikai országgá tette, amely szabadkereskedelmi egyezményt kötött Észak-Amerikával, Európával, több latin-amerikai országgal és Izraellel is. Sőt, a kétoldalú, és a többoldalú kapcsolatok bővítése ma is folytatódik. Elég csak arra gondolnunk, hogy Mexikó 2004 óta

a MERCOSUR-ban is, mint „megfigyelő ország” van jelen, de Ázsiában is folyamatosan nő az érdekeltsége.

A mexikói kormány még a '80-as évek végén, külpolitikájának részeként, egy listát készített azokról az országokról, amelyekkel kereste a kétoldalú kapcsolatok erősítését, vagyis a csendes-óceáni térségben található egyik meghatározó centrumországa.⁹ Mexikó külpolitikájában, a Japán–Mexikó közötti kapcsolatok kezdeti alakulására nagy hatással volt az USA közelsége. Egyes vélemények szerint az egyre mélyülő Japán–Mexikó közötti kapcsolatok az USA számára fenyegető veszélyként jelentkeztek. Ezt, és az USA-val meglévő szövetséges/partneri viszonyt figyelembe véve, Japánnak egy passzív magatartást kellett volna tanúsítania Mexikó felé, hogy az USA-val való jó kapcsolata ne sérüljön.¹⁰ SHIGERU tanulmányában említett más vélemények szerint, Japán óvatosan ugyan, de gazdasági szempontból is közeledett az USA-hoz, majd később a NAFTA-hoz. Szintén más elemzők szerint, az USA egy meghatározó tényezője a Japán–Mexikó közötti kapcsolatok alakulásának, még inkább a NAFTA tárgyalásainak megkezdése után. Ez a megközelítés azt jelentené, hogy Mexikó NAFTA tagságával nőttek Japánnal való kapcsolatainak a lehetőségei, egy olyan nemzetközi gazdasági milióban, amikor az USA–Japán kapcsolatok gazdasági feszültségektől mentesek.

Azonban a tények azt mutatják, hogy Mexikó és Japán közötti politikai dialógus erősödött a '90-es évek elején, akkor is, amikor Japán és az USA közötti gazdasági kapcsolatok kedvezőtlenül alakultak. A '90-es évek végén, pedig elkezdődött a két ország között, a fentebb említett szabadkereskedelmi egyezmény lehetőségének a tanulmányozása. Az elemzett időszakban, *Carlos Salinas Gortari* (1988–1994) és *Ernesto Zedillo Ponce de León* (1994–2000) elnöksége alatt, számos változást figyelhetünk meg több szinten is, a Mexikó és Japán közötti kétoldalú kapcsolatok alakulásában. A NAFTA születése (1994) érzékenyen érintette a japán vállalatok mexikói szerepvállalását, különösen a *maquila*-nak, vagy *maquiladora*-nak nevezett sajátos beruházásokat.¹¹ Később, a Japán és Mexikó közötti szabadkereskedelmi egyezmény születése előtt a japánok azt feltételezték, hogy az észak-amerikai protekcionizmus és „kereskedelmi kirekesztő attitűdök” növekedése lesz tapasztalható a japán vállalatokkal szemben. Ettől tartva, a japán kormány új kapcsolati csatornákat keresett Észak-Amerikával, Mexikón keresztül is (még a szabadkereskedelmi egyezmény előtt), ami által csökkenthette a NAFTA születése által okozott, saját vállalatai számára kellemetlen helyzeteket. A szerencsés véletlen úgy hozta, hogy egy időben a japán törekvésekkel Mexikó szintén kereste a gazdasági és politikai kapcsolatok erősítését a szigetországgal. Vagyis, az adott történelmi időszakban, két szándék szerencsés (vagy szerencsétlen) egybeeséséről beszélhetünk, ami lényeges következményeket vont maga után.

Kölcsönös függőség elmélete – mint a Japán–Mexikó kapcsolatok elemzésének alapja

A különböző országok, gazdasági blokkok, vagy integrációk közötti kapcsolatokat, tehát a nemzetközi rendszeren belüli kapcsolatokat három nagy elmélet alapján rendszerezük: realista, függőség és a kölcsönös függőség elméletei.¹² Az utóbbi évtizedekben, úgy Latin-Amerikán belül, mint más kontinenseken, egyre inkább érezhető hatást gyakorol a nemzetközi kapcsolatok kölcsönös függőségének elmélete. Ennek főbb jellemzői a következők:

a fegyverkezés, vagy a katonai „erő” nem meghatározó tényező (nem úgy, mint a realista elméletben), a problémák nem hierarchikus rendben helyezkednek el, vagyis különböző súlyllyal vannak jelen a nemzetközi rendszert meghatározó kapcsolatokban. Ezen elmélet szerint számos kapcsolattartási csatorna létezik az egyes országok/integrációk között: pénzügyi, kereskedelmi, gazdasági, kulturális, kooperációs stb. Nem csak állami szinten történnek az országok közötti kapcsolatok (mint a hidegháború idején), hanem a magánszektor, nonprofit szervezetek, ONG-k, multi- és transznacionális szervezetek stb. is jelentős szerepet vállalnak közös programok kidolgozásában és megvalósításában.¹³ A kölcsönös függőség az egymással kapcsolatban lévő országok, vagy a fent említett szereplők közötti reciprok kapcsolatokat jelenti, vagy legalábbis feltételezi annak kibontakozását. Ennek az elméletnek a hatása érezhető a Japán és Mexikó közötti kapcsolatok XX. század utolsó két évtizedében.

Mexikó–USA–Japán háromoldalú kapcsolata

Japán szerepe a mexikói államadósságban

1988-ban, amikor *Carlos Salinas de Gortari*¹⁴ elfoglalta az államelnöki pozíciót, Mexikó gazdaságának legnagyobb gondja az államadósság volt. A '80-as években, a mexikói gazdaságban gyakorlatilag nem volt érzékelhető fejlődés. Ezenkívül az infláció és a devalváció problémája állandó teherként nehezedett Mexikó gazdaságára. Másrészt, ebben az időszakban a külföldi befektetések szinte egyáltalán nem léteztek. A '80-as évek végén az államadósságok problémája majd minden latin-amerikai országot érintette. Az USA recesszióban volt ebben az időszakban, ami lehetetlenné tette számára, hogy a régió nemzetközi pénzügyi stabilitását garantálja. Ezért Japán és több fejlett ipari ország, az USA kérésére, részt vett a latin-amerikai adósságkrízis leküzdésében. 1989-ben, a japán kormány, az EXIMBANK-on¹⁵ keresztül, három évre, 5 milliárd US\$ pénzügyi segítséget kínált Mexikónak. Kevéssel ezután, Mexikó volt az első ország, amely a Brady Terven¹⁶ keresztül, az államadósságot újratárgyalva pénzügyi segítségben részesült, miután egyezményeket írt alá a Világbankkal, a Nemzetközi Valutaalappal és a Párizs Klubbal. A '80-as évek végén Japán és Mexikó kormányai közötti közeledés szintén az államadósság tárgyalásának kapcsán merült fel, de a japán szolidaritás Mexikó felé csak az USA szerepvállalásán keresztül érthető meg.

Korábban, a '80-as évek elején, egyre növekedett a gazdasági érdekek kiéleződése az USA és Japán között, aminek forrása az USA kereskedelmi deficitje a szigetországgal megvalósuló kereskedelmi egyenlegében. Hogy ezt – a számára kedvezőtlen helyzetet – kezelje, az USA nyomást gyakorolt Japánra, elsősorban egyes mezőgazdasági termékek kereskedelmének vonatkozásában. Később, „válaszul”, Japán csökkentette a gépjárművek exportját az USA-ba. E változások ellenére, 1985-ben az USA kereskedelmi deficitjének továbbra is az 1/3-a származott a Japánnal folytatott kereskedelemből. Ettől az évtől kezdődően az USA a világ legjobban eladósodott országává vált. Később azonban továbbra is exportcsökkentést kért Japántól (pl. félvezetőkre, kohászati termékekre stb.). Ezen kívül számos fontos téma merült fel a két ország közötti kétoldalú kapcsolatokban, mint a Jen árfolyamának megállapítása, a japán gazdaság struktúrájának kérdései, a japán piac zártsága, többek között. Mindazonáltal, ezekkel a változtatásokkal sem sikerült elérni lényeges javulást az Egyesült Államokban jelentkező kereskedelmi deficit mértékében, és a két ország közötti gazdasági-kereskedelmi

„súrlódásokban”. Miközben az adott időszakban a japán gazdaság a csúcson volt, becslések alapján mondhatjuk, hogy a japán bankokat Mexikó adósságának 10,5%-a érintette, amikor a mexikói kormány 1982-ben bejelentette, hogy nem képes tovább fizetni az adósságterhek szolgáltatásait. Egész Latin-Amerikában és a Karib-térségben a japán bankok 1/6, illetve az USA bankok 1/3 részében részesedtek az államadósságokban. Ezen alapvető részesedés különbség ellenére, az USA kormányának kérésére Japán az előzőeken túl, egy jelentős pénzügyi segítséget adott Latin-Amerika országainak, amiből érzékelhető, hogy a pénzügyi csomagnak a születése jórészt az USA kérésének tett eleget és nem a Japán–Latin-Amerika kapcsolatból nőtt ki! A Mexikó és USA közötti szoros kapcsolatok pedig azt eredményezték, hogy Mexikó lett az első régió belüli ország, amely japán pénzügyi segítséget kapott és újratárgyalta az addigi államadósságával kapcsolatos feltételeket.

Összegezve a '80-as évek végén Japán külső, USA nyomás hatására, tulajdonképpen kényszerítve volt arra, hogy megváltoztassa gazdaságpolitikai irányultságát Mexikóval. Másrészt, az államadósság problémája, ami Mexikóban kezdődött, de kiterjedt egész Latin-Amerikára, érzékenyen érintette az USA gazdaságát is. Ezért az Egyesült Államok a saját forrásain kívül más országok és régiók pénzügyi segítségét kérte, köztük Japánét.

Egy új intézményi mechanizmus keresése a Japán és Mexikó közötti kapcsolatokban

A '80-as és '90-es évek fordulóján befejeződött a hidegháború. Mexikónak – mint a többi latin-amerikai országnak – szembe kellett néznie azzal az új globális gazdasági kontextussal, amit a két pólus (USA–Szovjetunió) között feszülő világrend vége hozott magával. Ennek a globális változásnak igen lényeges részét képezte egy új gazdasági integrációs hullám, ami „új regionális” és szabadkereskedelmi folyamatokat jelentett, különös tekintettel Latin-Amerika vonatkozásában (lásd.: I. táblázat).

Egyezmény	Év	Egyezmény	Év
1. Argentína–Brazília	1990	14. Brazília–Peru	1993
2. Bolívia–Uruguay	1991	15. Mexikó–CARICOM	1993
3. Argentína–Kolumbia	1991	16. Mexikó–Costa Rica	1994
4. MERCOSUR	1991	17. Bolívia–Brazília	1994
5. Chile–Mexikó	1991	18. Mexikó–Bolívia	1994
6. Chile–Argentína	1991	19. Chile–Bolívia	1994
7. Argentína–Bolívia	1992	20. Chile–Ecuador	1994
8. Bolívia–Peru	1992	21. Kolumbia–Venezuela–Mexikó	1994
9. Argentína–Venezuela	1992	22. Venezuela–CARICOM	1994
10. Argentína–Ecuador	1993	23. Kolumbia–CARICOM	1994
11. Bolívia–Chile	1993	24. Brazília–Venezuela	1994
12. Chile–Venezuela	1993	25. Bolívia–Paraguay	1994
13. Chile - Kolumbia	1993		

I. táblázat. 1990–1994 között megkötött szabadkereskedelmi egyezmények Latin-Amerikában és a Karib-térségben. Forrás: SELA, in.: ROSAS (2001)¹⁷

A fentiek ellenére, az amerikai kontinens legjelentősebb szabadkereskedelmi egyezményét az USA–Kanada között 1989-ben megkötött szerződés jelentette.

A '90-es évek elején Mexikó is az észak-amerikai integrációs folyamatokban való aktív részvétel mellett döntött. 1990-ben *Salinas* mexikói elnök találkozott az USA legfelsőbb vezetőivel és abban állapodtak meg, hogy a két ország közötti TLC¹⁸ létrehozása lehet a legjobb eszköz a kereskedelem bővítésére és a kétoldalú befektetések, illetve a gazdaság fejlődésének előmozdítására. Néhány nappal az USA-val történt megállapodás után, *Salinas* elnök Japánban tett hivatalos látogatást. A két esemény közelsége nyilvánvalóan nem a véletlen műve. Japán, Mexikó vonatkozásában kialakított politikájának eredetileg három célja volt. Az első a japán befektetések növelése Mexikóban, ugyanis sokkal több volt Mexikóban az észak-amerikai cég, mint a japán. A második, a Japánba irányuló mexikói export növelése. A harmadik, a kétoldalú kooperáció növelése több területen, mint a tudomány, technológia, oktatás, környezetvédelem, többek között. A Mexikóban megvalósuló japán befektetések ösztönzésére, *Salinas* elnök kapcsolatokat kezdett el kialakítani a japán pénzügyi és a vállalkozói szektor képviselőivel, miközben kormányának reformjait (gazdasági liberalizáció, nyitás stb.) magyarázta, ugyanakkor meggyőzte japán partnereit arról is, hogy az országában érzékelhető infláció, államadósság, és a pénzügyi mérleg egyensúly problémái, már „kezelve” vannak. Vagyis *Salinas* elnök megpróbálta a japán partnernek országa gazdaságának vonzó oldalát bemutatni, amivel a japán befektetések növelését és a két ország közötti kereskedelmi forgalom pozitív fordulatát szeretne volna elérni. Ennek ellenére a japán magánszektor nem mutatott azonnali érdeklődést a mexikói befektetések iránt, ugyanis a mexikói államadósság réme továbbra is visszatartotta ezeket a vállalkozókat a szorosabb és konkrétabb gazdasági kapcsolatok megvalósításától. Ugyanakkor egy lehetséges TLC Mexikó és az Egyesült Államok között, újabb szempontokat adtak a japán befektetőknek és vállalkozóknak, különösen *maquiladora* rendszert szorgalmazó vállalatoknak.

Mindazonáltal az említett USA–Mexikó TLC lehetősége felvetette annak lehetőségét is, miszerint a tervezett szabadkereskedelmi zóna, mint a tagországok kereskedelmét védő – protekcionista, vagy kirekesztő – blokk fog majd megjelenni. E logikának megfelelően egy USA–Mexikó között létrejövő TLC a lehető legrosszabbat jelentette volna a japán vállalatok és befektetők számára: igazságtalan versenyelőnyöket és feltételeket az észak-amerikai övezetben, aminek Mexikó is részévé vált volna. Konkrétan ez azt jelentette, hogy a mexikói japán vállalatok (köztük a *maquiladora* is) elveszthetik a versenyképességüket a régióban. Azonban az a gazdasági milió, amelyben a japán vállalatok kiszolgáltatottsága megnőtt, mindenképp az USA-ból, és nem Mexikóból kiinduló jelenségként volt értelmezhető. Vagyis az USA–Japán közötti '80-as években jelentkező feszültségek, verseny, vagy más szóval rivalizálás továbbra is folytatódni látszott a '90-es évek alatt anélkül, hogy jelentősebb változás lett volna tapasztalható annak vonatkozásában.

Közben Japánnak figyelnie kellett az USA kereskedelmi politikájának változásaira is, ami két lehetséges irányba fejlődhetett tovább. Az egyik az észak-amerikai TLC-t, mint – a már említett – protekcionista övezetet képzelte el, ami a Kelet-Ázsiából (illetve Európából) származó import fékezésére kialakított védelmi zónaként működött volna. Ebbe az irányba mutatott volna egy egyoldalú, harmadik országokat szankcionáló rendelkezés elfogadása is. A második alternatíva, az USA által előmozdított gazdasági liberalizációra tette a hangsúlyt, elsősorban az angol-amerikai területeken.

Japán, mint az USA legerősebb versenytársa a nemzetközi gazdasági szintéren, ebben

az időszakban nem vezethetett be protekcionista gazdaságpolitikát az USA-val szemben, ugyanis éppen ez az ország volt az, amellyel világrekord kereskedelmi többlete volt. Másik változási lehetőség az ázsiai szomszédok kapcsán merülhetett volna fel, de ebben az időben Japánnak nem voltak liberalizálva a gazdasági kapcsolatai ázsiai szomszédjaival. Ugyanakkor, az USA-n belül egyes politikai csoportok követelték a Japánnal kialakult külgazdasági kapcsolatok revízióját. Sőt az USA akkori kormányának tagjai közül többen úgy gondolták, hogy a Japánnal folytatott kereskedelem egyensúlyának negatív irányú eltolódása veszélyezteti az Államok többoldalú, illetve a kétoldalú kapcsolatait. Ezt a hozzáállást alapul véve, Japán nem volt képes önmaga megoldani az USA vonatkozásában felmerülő kereskedelmi-gazdasági dilemmákat.

A kérdés tehát a protekcionizmus, a szabad kereskedelem és az egyes országok (különösen az USA és Japán) gazdaságát-kereskedelmét érintő nyereségek-veszteségek körül forgott. Egyrészt, az USA gazdasági-kereskedelmi veszteségei körül, ha folytatódik az addigi kereskedelmi tendencia a két ország között, másrészt Japán észak-amerikai piacról történő kereskedelmi „kiszorulásának” lehetőségéről.

Gyakorlati szempontból, a két gazdasági szuperhatalom közötti kapcsolatok szoros összefonódása (kölcsonös függőség) lehetetlenné tette azt, hogy egy későbbi USA–Mexikó közötti TLC ne érintse érzékenyen a Japán külkereskedelmet, illetve, hogy a születő új szabadkereskedelmi övezet Japánra gyakorolt hatását pusztán az USA kormányával történő tárgyalásokkal lehetne enyhíteni. Így, ezen a ponton, szükségszerűen kaptak egyre fontosabb szerepet a japán–mexikói kapcsolatok. Japán keresni kezdte Mexikóval a kapcsolatokat.

A japán–mexikói kapcsolatok mélyítésének első lépései gyorsan haladtak, hiszen *Salinas* elnök gazdasági reformjai pozitív visszhangra találtak az akkori japán kormánynál. A mexikói elnök 1990-es Japánban tett látogatása ezt a szempontot csak tovább erősítette azáltal, hogy a látogatás során, közös megegyezéssel megszületett a „XXI. Század Japán–Mexikó Bizottság” új intézményi mechanizmus a két ország közötti kapcsolatok erősítésére. Majd, két hónappal később, Mexikó és az USA között megkezdődtek a TLC felé vezető út első tárgyalásai, amelybe kis idő múlva Kanada is csatlakozott.

A „XXI. Század Japán–Mexikó Bizottság”

1991. május–1992. márciusa között a „XXI. Század Japán–Mexikó Bizottság”¹⁹, amelyet a két ország külügyminisztériumai is támogattak, egy tanácskozást szervezett a közszférában dolgozó alkalmazottak egy csoportjának, vállalkozóknak és akadémikusoknak. Három plenáris ülés után a Bizottság elkészített egy jelentést, ami javaslatokat tartalmazott a magánszektor szereplőinek, illetve a két ország kormányának. Ugyanakkor, a jelentés politikai szempontból nem volt hivatalos, ebből adódóan nem volt kötelező jellege a két ország köz- és magán intézményeire sem.

Az adott nemzetközi kontextusban Japánnak, a Mexikóhoz történő közeledés közben figyelnie kellett arra, hogy a mexikói kapcsolat ne billentse az amerikai kontinensen belüli kapcsolatainak mérlegét túlzottan Latin-Amerika felé. Ennek az óvatosságnak a célja az volt, hogy az USA-val kialakított kapcsolata ne sérüljön. A '90-es évek elején Japán megpróbált bizonyos fokú szabadságra törekedni a külkapcsolatai vonatkozásában, még az USA hatósugarán belül elhelyezkedő országok kapcsán is, mint azt Mexikó esete is bizonyítja. Ugyanakkor vigyázott arra, hogy a szabadság ne legyen kárára az USA-val kialakított kap-

csolataira. Nagy valószínűséggel ez volt az oka annak, hogy a Bizottság nem vált hivatalos politikai szereplővé, annak ellenére, hogy bizonyos keretek között mégis fontos politikai szereppel bírt. Ezt az is mutatja, hogy munkájában magas rangú politikai funkcionáriusok vettek részt.

Az összetételét tekintve, a Bizottság mexikói delegációja tizenöt főből állt *Julio Rodolfo Moctezuma* koordinálásával. Ebből öt fő képviselte a magánszférát, ezen kívül kilenc fő volt akiket, mint „más aktív résztvevőként” határoztak meg, elsősorban kormányhivatalok funkcionáriusai voltak. Másrészt, a japán delegáció tíz főből állt, melyből ötten tartoztak a „más aktív résztvevő” kategóriába. A mexikói delegációval szemben, a japánban csak magas rangú kormányfunkcionáriusok voltak jelen, akiknek egyébként is Mexikó vagy Latin-Amerika volt a szakterületük. A japán delegáció koordinátora az a *Nobuo Matsumaga* volt, aki korábban Mexikóban, majd később az USA-ban nagykövetségként képviselte országát. Magas rangú kormányfunkcionáriusok tehát, mint aktív résztvevők, és nem mint megfigyelők, vagy egyszerű résztvevők vettek részt a delegációkban.

A Bizottsággal egy új intézményi mechanizmus született Mexikó és Japán között. A rendszeres tárgyalások és a diplomáciai kapcsolatok bővülése mindkét országnak előnyökkel járt. Ezen túl, Japán számára különösen jelentős szereppel bírt az új kapcsolati mechanizmus, mert általa a születőben lévő észak-amerikai szabadkereskedelmi egyezmény részleteiről kaphatott olyan fontos információkat, amelyeket pusztán csak a tradicionális diplomáciai kapcsolatokra támaszkodva nem tudott volna megszerezni.

Japán és az „észak-amerikai” Mexikó kapcsolatai

A NAFTA tárgyalások és a Mexikó–Japán kapcsolatok alakulása

A Bizottság utolsó plenáris összejövelele 1991 májusában volt Tokióban. Fő témája az Észak-Amerika és Japán közötti gazdasági kapcsolatok alakulása volt. Ezen a tárgyaláson Japán kifejezte aggodalmait annak kapcsán, hogy a NAFTA diszkriminatív lehet harmadik országokkal szemben, köztük Japánnal is, az áruk eredetére vonatkozó szabályok alkalmazásában. Noha, a mexikói fél jelezte, hogy a NAFTA nem lesz diszkriminatív harmadik országokkal szemben, ez a bejelentés nem nyugtatta meg teljes mértékben a japán felet különösen azért nem, mert a NAFTA tárgyalásai küszöbön álltak, hiszen közvetlen a Bizottság utolsó összejövelele után néhány nappal kezdődtek.

A japán delegáció aggodalmai a gazdasági szempontból diszkriminatív NAFTA lehetőségére kapcsán, később, az 1991 őszi összehívott találkozón is kifejezésre jutottak. Ezen, a Mexikóban összehívott találkozón két központi kérdés került napirendre. Az első, Japán szerepe az ázsiai országok gazdaságaiban, a második, Mexikó kapcsolatainak alakulása az ázsiai-csendes-óceáni térséggel. Ugyanakkor, Japán továbbra is megismételte aggodalmait, miszerint a NAFTA negatív hatással lehet a japán és más ázsiai országok USA felé irányuló exportjának alakulására. Másrészt, Mexikó továbbra is megerősítette érveit amellyel, hogy a NAFTA nem egy zárt kereskedelmi blokk lesz, hiszen a szabályai megfelelnek a GATT²⁰ elvárásainak, ami nem hogy megnehezítené a kereskedelmi folyamatok kibontakozását, hanem elősegíteni fogja azokat.

Ez a kijelentés fontos volt Japán számára, hiszen abból nyilvánvalóan láthatóvá vált a

mexikói kormány hivatalos álláspontja. A regionális integrációk vonatkozásában, mint az EU vagy a NAFTA esetében is, a japán álláspont abból indult ki, hogy ezeknek a regionális folyamatoknak összhangban kell állniuk a GATT és az OECD²¹ elveivel, és egy „nyitott” együttműködést kell megvalósítaniuk, vagyis nem lehetnek kizáró jellegűek harmadik országokkal szemben. Ez természetesen elmélet, hiszen a gyakorlatban legtöbb integráció kirekesztő jellegű. Ugyanakkor, a Japán álláspont azt is jelentette, hogy a szigetország nem óhajt részt venni semmilyen regionális folyamatban, ami harmadik országok felé kirekesztő lenne.²² A létrehozott vegyes Bizottság lehetőséget adott Japán számára ahhoz, hogy közeledjen Mexikóhoz azzal a céllal, hogy közvetlen információkat kapjon a folyamatban lévő NAFTA tárgyalásokról, miközben a két ország kormánya egyéb kérdésekben is közeledett egymáshoz. Másrészt, Mexikónak lehetősége volt arra, hogy ezen a mechanizmuson keresztül információt adjon Japánnak a valódi mexikói társadalmi helyzetről és az ország politikai céljairól. A mexikói kormány kereste Japánnal és a csendes-óceáni térséggel a gazdasági kapcsolatok mélyítését, aminek nyilvánvaló célja az APEC-be²³ való bekerülés volt. Ebben Japán messzemenően segítette a természetföldrajzi szempontból Észak-Amerikához tartozó, ugyanakkor kulturális szempontból latin-amerikai országot, amelynek nyugati partjait a Csendes-óceán mossa.

A Bizottságon keresztül megvalósuló Mexikó és Japán közötti kapcsolatok egy harmadik plenáris találkozóval folytatódtak 1992. márciusában, Tokióban. E záró találkozó után, a Bizottság eddigi munkájának összegzéséről írt jelentést nyilvánosságra hozták, majd átadták a két ország vezetőinek. Japán számára ez a fórum igen lényeges volt, hiszen azon keresztül megismerhette a NAFTA utolsó tárgyalási szakaszának (ami 1992 augusztusában fejeződött be) tartalmát. Mexikóban pedig a Bizottság munkáját, mint a Japán–Mexikó közötti kapcsolatok új mérföldkővé értékelték. Maga a dokumentum két részből tevődött össze. Az első részben elemzéseket – pl. a japán és a mexikói gazdaság perspektíváit, a NAFTA megalakulásának következményeit, a két ország hozzáállását a szabadkereskedelmi övezetekhez, a japán aggodalmakat stb. – olvashatunk, míg a második részben a két ország közötti kapcsolatok alakításának konkrét javaslatait. A dokumentumban a Bizottság megerősíti, hogy:

„...a világ gazdaságának állandó növekedése nyitott gazdaságokat követel meg. Ez egy olyan globális kereskedelmi rendszert von maga után, ami harmonikusan illeszkedik a GATT által lefektetett szabályok rendszerébe... úgy Mexikó, mint Japán véleménye szerint a regionális folyamatok annyiban lehetnek jótékony hatással, amennyiben hozzájárulnak a világkereskedelem liberalizációjához.”²⁴

Ebben a kontextusban az vált érthetővé, hogy Mexikó nem egy zárt regionális folyamatnak²⁵ kíván részévé válni az észak-amerikai régióban, vagyis a NAFTA, legalábbis a mexikói szempont szerint, összegegyeztetendő kell legyen a GATT-tal.

Ezzel összhangban, az összegző jelentés 32 megvalósítandó javaslatot tesz, különböző témakörökben, a következő területeken: kereskedelem, befektetések és pénzügy, tudomány, technológia, környezetvédelem, kultúra, oktatás és politika. Ugyanakkor, ezek a javaslatok nem voltak kötelező jellegűek a két ország köz- és magánintézményeire, és éppen ezért igen ellentmondásosak voltak, hiszen nem mondták meg, mely intézményeknek kell azokat a gyakorlatban megvalósítaniuk. Később azonban számos javaslat mégis megvalósult a gyakorlatban, mint például a mexikói városok ivóvízellátásának javítására és vízvezetés kiépítésére tett javaslat (24-es számú javaslat). A Mexikó és Japán közötti kétoldalú kapcsolatok vonatkozásában a jelentés hangsúlyozta a NAFTA közelgő megalakulásának közvetlen és

közvetett hatásait úgy Mexikó és Japán gazdaságára, mint a két ország külgazdasági kapcsolataira. A jelentés ajánlása szerint, Mexikónak, a külkapcsolatainak kialakításakor egyszerre kell figyelembe vennie az észak-amerikai országokkal és Japánnal formálódó kapcsolatait.

Politikai szempontból, a két ország közötti közeledés mindkét fél számára gyümölcsöző volt. Japán, Mexikóban egy stabil politikai-gazdasági partnert keresett, erősítendő által az észak-amerikai gazdasági övezettel való kapcsolatait. Mexikó számára, a „japán kapcsolat” szintén lényeges volt, hiszen ez által tovább színesedett gazdasági kapcsolatainak repertoárja, különösen a csendes-óceáni térségben. Ez utóbbinak gyümölcse kézzelfoghatóvá vált 1994-ben, amikor Mexikó – éppen Japán maximális támogatásával – vált az APEC tagországává, latin-amerikai országok közül elsőként.

A japán magánszektor reakciója

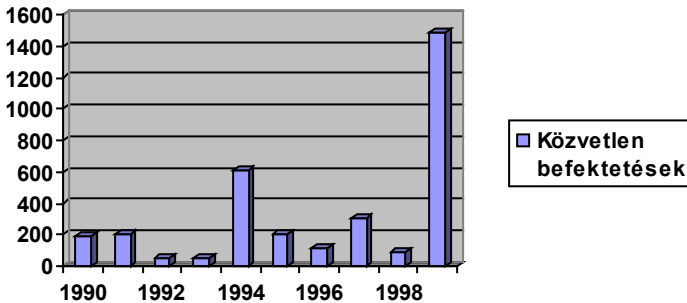
A mexikói kormány által tett minden erőfeszítés és elért eredmény ellenére a japán vállalatok bizonytalanságát nem sikerült teljes mértékben eloszlatni. A japán magánszektor számára egy valóság volt az a politikai retorika, amely a két ország közötti kétoldalú kapcsolatok új irányát hangoztatta, ugyanakkor egy másik valóságot jelentett a dolgok konkrét alakulása a gazdasági szférában. 1992 végén, a Japán Gazdasági Szervezetek Szövetsége azzal a kéréssel fordult a japán kormányhoz, hogy a GATT vizsgálja felül a leendő NAFTA tagországok integrációs tervét. Mindezt attól a félelemtől vezérelve tette, hogy a NAFTA – véleményük szerint – bizonyos országoknak és termékeknek olyan módon akar kedvezményeket adni, hogy az a japán vállalatokra nézve (különös tekintettel az autógyártásra) diszkriminatív hatást gyakorol. A NAFTA végül életbe lépett, noha folyamatosan voltak ellenzői úgy az egyes tagországokon belül,²⁶ mint azokon kívül.

A japán befektetések Mexikóban

A NAFTA életbelépésétől kezdve, a japán magán szektor attitűdje megváltozott és érdeklődést kezdett el mutatni a Mexikó felé irányuló befektetések iránt. 1994-ben a japán közvetlen külföldi befektetések Mexikóban 613 millió US\$-ra²⁷ emelkedtek, ami az előző évhez képest 11-szer magasabb összeg volt (Lásd I. grafikon). A fenti összeg, 1994-ben, az összes Mexikóban befektetett külföldi befektetések 6%-át jelentette. Ezek után *Salinas* elnök méltán gondolhatta, hogy a regisztrált változás a politikai kapcsolatok pozitív alakulásának gyümölcse volt. Azonban, egy évvel később Mexikó belpolitikai problémái és a *peso* kritikus helyzete – ami gazdasági krízisben csúcsosodott ki²⁸ – hatására a japán magánszektor a korábbiakhoz képest sokkal óvatosabbá vált.

Másrészt, formális változások történtek Mexikóban az új elnök megválasztásával, de a külpolitika, ezen belül a Japán felé irányuló kapcsolatok nem mutatottak lényegi változást.

I. GRAFIKON: JAPÁN KÖZVETLEN BEFEKTETÉSEK MEXIKÓBAN 1990-1999 KÖZÖTT (MILLIÓ US\$/ GAZDASÁGI ÉV)

Forrás: White Paper on Foreign Direct Investment, a Japán Pénzügyminisztérium több éves statisztikáinak felhasználásával, in: SHIGERU KOCHI (ibdem. 2007).²⁹

Ernesto Zedillo Ponce de León 1994 decemberében elfoglalta az elnöki széket Mexikóban. Az új elnök folytatta elődje, *Salinas* elnök külpolitikáját. Japán vonatkozásában továbbra is nyitott volt a szigetország befektetői iránt, noha 1995/1996 folyamán a japán közvetlen befektetések Mexikóban jelentősen csökkentek. E váratlan esemény hatására *Salinas* hivatalos látogatást tett Japánban és tárgyalásokat folytatott japán üzletemberekkel, nyomtatékosítva számukra azokat a lehetőségeket, amelyeket Mexikó kínál számukra. Elsősorban arról beszélt, hogy Mexikó egy 92 milliós potenciális vásárlóval rendelkező piac, illetve Kanada, USA és Latin-Amerika piacai felé jelenthet nyitott kaput a japán befektetőknek. Ezen kívül Mexikó meglehetősen magas éves ipari termelését szintén, mint vonzó tényezőt említette a japán vállalkozóknak.

Ugyanakkor, Japán mexikói befektetéseinek növelését a Tengerentúli Befektetések Japán Intézetének kutatása alapján (1997) számos tényező nehezítette, melyek között említést érdemelt a politikai és gazdasági bizonytalanság, amelyet Mexikó kormányváltásai okoztak, illetve a nagy nyugati multinacionális cégek jelenlétével a japán vállalatok versenyfeltételeinek csökkenése.

Noha, a munkások bérei meglehetősen alacsonyok voltak Mexikóban, de a japánoknak más szempontokat is figyelembe kellett venniük, mint például a mexikói alkalmazottak állásainak legalább közepes jövedelmi szintű biztosítását, a japán szakemberek utaztatását a technikai munkálatok/betanítás elvégzésére, a munkáltatók és munkások közötti kooperáció megszervezését, az üzemen belüli biztonság megszervezését és a környezetvédelmi előírások betartását. Ezek költségeitől nyilvánvalóan nem lehetett eltekinteni.

Ezen kívül, fontos tényező volt az adott terület infrastrukturális és munkapiaci helyzete, különösen Mexikó város és Tijuana stb., ahol a japán cégek megtelepedni szándékoztak.

A felmerülő problémák és költségek ellenére a japán vállalatok mégis befektettek Mexikóban, a munkabérek alacsony szintjétől, a NAFTA potenciális piacának közelségétől és a mexikói belső piac rövidtávon várható lényeges fejlődésétől motiválva.

A következő évek Japánból érkező közvetlen befektetései Mexikóban változó tendenciát mutattak, de 1999-re rekordot produkáltak, ami meghaladta az 1994–1998 között regisztrált összes japán befektetések mennyiségét. Ezzel Japán a harmadik legnagyobb befektetővé vált Mexikóban (az USA és az EU mögött)³⁰, különösen a gyáripari termelés területén, ezen belül az autóiiparban és az autórészgyártásban. Ugyanakkor, a fenti megállapítás alapját képező statisztikák nem tartalmazzák a közvetett japán befektetéseket, amelyeket az USA-n keresztül valósítottak meg, ami feltételezhetően az összes Mexikóban megvalósított japán befektetés 25-50%-a lehetett. De az összes japán befektetés még így sem haladta meg az USA és az EU mexikói befektetéseit.

Japán és Mexikó kereskedelmi kapcsolatai

1991 óta, a Mexikóba érkező japán termékek értéke folyamatosan felülmúlta a Japánba érkező mexikói export mennyiségét. 2000-ben, a mexikói kereskedelmi deficit több mint 5 és fél milliárd US\$ volt, míg Mexikó exportja Japánba közel 1 milliárd US\$ (931,5 millió). Ennél az összegnél, Mexikó exportja az EU-ba hatszor, az USA-ba 158-szor volt nagyobb, tehát ez utóbbi két országnak lényegesen nagyobb szerepe volt ebből a szempontból, mint Japánnak.³⁰

Ugyanakkor, a '90-es évek folyamán számos változás történt a Japánba érkező mexikói export összetételében. Az évtized elején az export 80%-át tette ki a kőolaj, majd folyamatosan, a termék árának csökkenésével, csökkent a jelentősége is, mint export termék. Majd az évtized utolsó éveiben, miután újra emelkedtek az üzemanyag árak, 1999-ben az összes export 1/3-át tette ki ez a nyersanyag. Másrészt, növekedett a következő hagyományos elsődleges termékeknek az exportja Japánba: gyümölcsök, halárúk, zöldségfélék, disznóhús és a gyümölcsök, ez utóbbiak közül konkrétan a citrom.

Fontos megemlíteni azt is, hogy a '90-es évek alatti Japánba irányuló export növekedése érintette a gyáripari termékeket, ezen belül az elektromos gépeket és alkatrészeket (integrált áramkörök, telefon készülékek, rádióadók, stb.). Ezeknek a termékeknek az exportja 1996-1999 között 3,82%-ról 22,8%-ra emelkedett. Ugyanakkor, az évtized végén a Mexikó felé irányuló Japán exportot jórészt gépek, elektromos eszközök és alkatrészek jelentették.

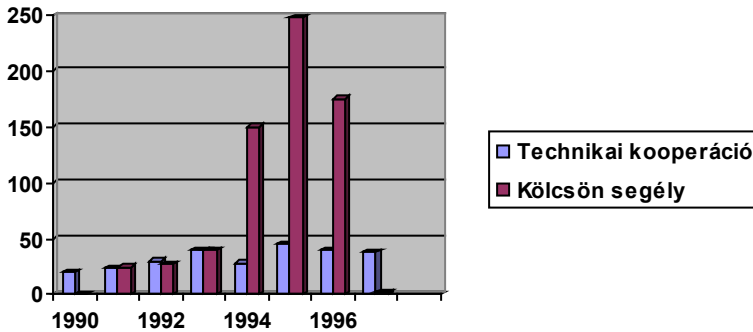
Összegezve azt mondhatjuk, hogy a japán magánszektor reakciója az új „gazdasági kontextusban” nem volt azonnali a NAFTA megalakulását követően. Éveken keresztül ingadozást figyelhetünk meg Mexikóban a közvetlen japán befektetéseket illetően, majd végül e befektetések volumene az USA és az EU után a harmadik helyre került. Ezen kívül, változásokat figyelhetünk meg a Japánba irányuló mexikói export – fentebb már részletezett – összetételében. 2000-ben Japánba az összes mexikói exportnak mindössze 0,56%-a érkezett. Arányaiban igen elenyésző mennyiség.

Mexikó, külpolitikai eszközökkel próbálta elérni azt, hogy Japán megemelje a közvetlen befektetéseit Mexikóban, illetve a Japánba irányuló mexikói export növelését, aminek az alapja az volt, hogy a csendes-óceáni térségben Japánnak meghatározó szerepe lehet a feltörekvőnek nevezett gazdaságok fejlődésében. A mexikói-japán gazdasági kapcsolatok elmélyítése csökkentette volna Mexikó függőségét az USA-tól, de ennek megvalósítása jórészt a japán magánszektoron múltott.

A NAFTA alatti kétoldalú kooperációs kapcsolatok

A két ország közötti kooperációs csatornák szintén lényeges kapcsolódási pontokat jelentettek. Már a '80-as évek végén is Japán Hivatalos Segítségnyújtása a Fejlődésre (ODA)³¹, már első helyen volt Mexikóban úgy pénzügyi, mint technikai vonalon, de 1994-től ez a tendencia lényegesen emelkedett (Lásd. II. Grafikon). Ebben az évben Mexikó megjelent azon a listán, amelyen a legtöbb ODA-t kapó országokat tüntette fel a Japán kormány. Mexikó 183 millió US\$-ral a hatodik helyre került. 1995-ben a hetedik helyre csúszott vissza, 288 millió US\$-ral, ami az összes Mexikóba érkezett kétoldalú segély 79%-a volt.³² Ugyanakkor, ez az összeg az egész Latin-Amerikába és a Karib-térségbe érkező japán ODA-nak az egy negyedét jelentette.

II. GRAFIKON: JAPÁN ODA MEXIKÓBAN 1990–1997 KÖZÖTT (NETTÓ, MILLIÓ US\$)

Forrás: SHIGERU KOCHI (*ibdem.* 2007)

Fontos megjegyezni azt, hogy a japán kooperáció növekedése Mexikóban a „Mexikó-Japán Bizottság XXI. század” javaslatára történtek (vízellátás javítására, környezetvédelemre stb.). A pénzügyi és technikai kooperáció (ODA) mellett, az 1995-ös pénzügyi krízis elmúlásával, 1996-ban az EXIMBANK³³ újra lehetővé tette, hogy Mexikó kölcsönöket vegyen fel, kórolaj lelőhelyek kiaknázására, ipari létesítmények létrehozására, többek között.

1997 óta strukturális változás figyelhető meg a Japánból Mexikóba irányuló ODA összetételében. Miközben az ODA alapokon keresztül megvalósuló technikai együttműködés körülbelül ugyanazon a szinten maradt, viszont a japán kormány kölcsönei az évtized végére jelentősen lecsökkentek.³⁴ Ennek ellenére, Mexikó továbbra is a Japán kormány által leginkább támogatott (technikai segítségnyújtás) tíz ország között foglalt helyet, különös tekintettel a két ország közötti közös gazdasági projektekre (pl. bányászat, szállítmányozás, környezetvédelem, oktatás, katasztrófa megelőzés, közegészségügy és mezőgazdaság). Amint egyre nőtt a japán pénzügyi és technikai támogatás Mexikó számára, egyre inkább kérdéssé vált a támogatások odaítélésének feltételrendszere. A '90-es évek elejétől, egész Latin-Amerika vonatkozásában az odaítélés sarokkövévé a „dupla D” politika vált: demokrácia és gazdasági

fejlődés.³⁵ Nem kétséges, hogy amikor az USA és az EU a demokrácia konszolidációjának feltételezett hiányával és az emberi jogok megsértésével kritizálta a mexikói belpolitikát, akkor Japán közvetlen dialógust kezdeményezett Mexikóval az adott témáról, hogy ez által is a változás előmozdításának lehetőségét erősítse. Japán folyamatosan hangsúlyozta a Mexikóval folytatott kétoldalú kapcsolatok által nyújtott kooperáció során Mexikó politikai és gazdasági szerepének fontosságát Latin-Amerikában. Noha, a japán kormány nem részletezte ennek a szerepnek és helynek a specifikus jellemzőit, de nyilvánvaló, hogy Mexikó szerepe abból a szempontból volt fontos Japán számára, hogy az USA és Japán közötti rivalizálásban a japán érdekeket támogatta és képviselte Latin-Amerika felé is. Ez összességében a japán gazdaság USA általi „sebezhetőségének” lehetőségét gyengítette.

Összegezve a fentieket, a japán pénzügyi segítségnyújtás Mexikó számára a NAFTA megalakulása utáni első években számottevően megnőtt, majd a '90-es évek végéig különösen kiemelkedő volt a technikai kooperáció. Ezek által a Japán-Mexikó közötti politikai kapcsolatok szorosabbá váltak, és tovább fokozták a két ország közötti kétoldalú kapcsolatok további erősödését. Vagyis, mint több más esetben is megfigyelhettük: a nemzetközi kooperáció eszközévé vált a gazdasági érdekeknek.³⁶

Konklúzió

Mexikó már az elemzett időszak előtt is kereste a gazdasági és politikai kapcsolatokat Japánnal, de azok csak akkor kezdtek el erősödni és kibontakozni, amikor a '90-es évek elején a japán érdekek megkövetelték azt. Japánban a Mexikóval kibontakozó kapcsolatok erős asszimetriát alakítottak ki az országot vezető kormány és a konkrét gazdasági szektor között (magán szektor). Ennek ellenére, végül a két fél képviselői a kétoldalú kapcsolatok szorosabbá tétele mellett törtek pálcát. Ez tette lehetővé később azt a segítséget, amelyet a japán kormány Mexikónak adott az APEC-ba való belépéshez, ami lehetőséget adott Mexikónak ahhoz, hogy a csendes-óceáni térségben kiterjessze diplomáciai kapcsolatait. Másrészt, a Japán által Mexikónak adott gazdasági segítség tovább erősítette a két ország közötti kapcsolatokat.

Akár a külföldi befektetéseket, akár a mexikói export alakulását nézzük, Japán csak az USA és az EU után foglal helyet. Ennek a helyzet a megváltoztatására 1998-ban a mexikói kormány egy szabadkereskedelmi egyezményt javasolt Japánnak. Illetve, a két fél megegyezett a „Japán–Mexikó Bizottság XXI. Század” újraindításáról a két ország közötti kétoldalú kapcsolatok jövőjének továbbgondolása céljából. 1999 júliusában kezdte meg munkáját az „új” Bizottság, napirendjén főleg gazdasági témákkal.

Összességében, a több éves diplomáciai és más kapcsolatokat építő munka eredményének volt köszönhető, hogy Japán gazdasági-kereskedelmi jelenléte az észak-amerikai régióban, a NAFTA megalakulása ellenére stabilizálódott, a folyton jelenlévő protekcionizmus árnyéka ellenére.

Ugyanakkor, az amerikai kontinensen formálódó többi integráció (MERCOSUR³⁷, ALCA³⁸) iránt Japán szintén érdeklődött és a '90-es évek közepétől a japán diplomácia kereste a mélyebb kapcsolatokat Latin-Amerikával, hogy „időben” jelen legyen a kontinens és szubkontinens formálódó integrációs folyamataiban.

Japán számára ebből a szempontból is lényeges volt a mexikói kapcsolat, és továbbra

is az, nem csak azért mert Mexikó a NAFTA tagja, hanem azért is, mert eddig a legtöbb szabadkereskedelmi egyezményt írta alá a kontinens országaival.

A Mexikó-Japán közötti szabadkereskedelmi egyezmény (TLC) kibontakozásában az USA nem minden esetben jelentett korlátozó tényezőt, különösen akkor, amikor ez a TLC kompatibilis a NAFTA-val. Ezt bizonyítja Mexikó Chilével, EU-val, és számos más országgal kötött TLC-je.

Ugyanakkor, ez a TLC nem foglal magában minden területet, mint például a mezőgazdasági szektor egészét és a halászatot sem, ami a Japán által aláírt első szabadkereskedelmi egyezményben – 2002-ben Szingapúrral³⁹ – is hasonló módon alakult. Ezen kívül, Japán 2002 után is kereste a lehetőségét további szabadkereskedelmi egyezmények aláírásának Ázsiában, pl. Koreával, vagy az ASEAN⁴⁰-nal. Ebben a kontextusban, Mexikó feltételeit javíthatja a Japánnal való tárgyalásokban, ha szintén több ázsiai országgal létrehoz hasonló egyezményeket. Ebben a sorban az egyik legjelentősebb lehet Kína, a „visszatérő Sárkány”.⁴¹

Más szempontból, a '90-es évek második felében a japán magán szektor (ez számos konkrét japán vállalatot jelentett) egyértelműen kinyilvánította kormánya felé a Mexikóval tervezett szabadkereskedelmi egyezmény aláírásának reményét a „Japán–Mexikó Bizottság XXI. Század” keretein belül. Ugyanakkor, a mexikói magánszektor hozzáállása nem volt ilyen egyértelmű. Több vállalat képviselője kifejezésre juttatta azon meggyőződését, hogy először Mexikó NAFTA-n belüli pozícióját, illetve a már létező megállapodásokon belüli helyzetét kell konszolidálni, majd utána lehet más régiók és országok felé orientálódni, köztük Japán felé is.

Végezetül, a két fél közötti szabadkereskedelmi egyezmény tervezete azt a reményt is jelentette a két ország – Latin-Amerika, a csendes-óceáni térség más országai és Észak-Amerika számára –, hogy lehetséges egy új típusú, kölcsönös függőségen alapuló XXI. századi nemzetközi rend kialakítása.

Hogy a valóságban ez a feltételezés mennyire fogja megvalósítani az elvárásokat, arra a következő években és évtizedekben – ha továbbra is figyelemmel kísérjük az eseményeket – minden bizonnyal választ kapunk.

JEGYZETEK

- ¹ A szerző nemzetközi kapcsolatok szakértő, Latin-Amerika specialista (Javeriana Egyetem, Bogotá). Jelenleg meghívott oktató több magyarországi egyetemen (SZTE, PTE, PPKTE), de sajnos a posztkommunista érába hatalmukat átmentő régi ideológusok jelenléte továbbra sem enged elégséges teret ahhoz, hogy Magyarországon egy összefüggőbb oktatói tevékenységet bontakoztasson ki. Véleményünk szerint, a kommunista diktatúra személyi kultuszon nyugvó torz társadalmi modellje sok esetben továbbra is jelen van a magyar társadalomban (ennek része a felsőoktatás is), hiszen sok esetben, továbbra is azok a „látszat pálfodolaton” átesett diktátorok (vagy azok gyerekei, barátai, cimborái, cimborák fiai) találhatók jelentős társadalmi pozíciókban (egyetemen is), akik országunk XX. század második felében tapasztalt tragédiájának okozói voltak, több generáció téves eszmékre történő oktatásával-nevelésével. Reményeink szerint ez az állapot hasonlóan fog engedelmeskedni az idő múlásának, mint a korábbi személyi kultuszokon nyugvó önkényuralmi rendszerek sokasága. Türelemmel fogjuk kivárni a végkifejletet.
- ² Tanulmányunkat SHIGERU KOCHI: La Economía Política de las Relaciones México-Japón en el Contexto del TLCAN. (Kobe University) című tanulmányának felhasználásával született, http://www.tau.ac.il/eial/XIII_2/kochi.html (2007).

- ³ szabadkereskedelmi egyezményről részletek lásd, in: <http://www.nichiboku.com/TLC/mexico-japon/nbtlc-11marzo3.html>(2007).
- ⁴ Mexikó stratégiai szerepe nyilvánvaló földrajzi elhelyezkedéséből adódóan: egyrészt, Latin-Amerika legészakibb országa, ugyanakkor USA-val határos ország, de nyitott a Csendes-óceán felé, illetve a Karib-tengeren keresztül az Atlanti-óceánra is.
- ⁵ Ahumada, Consuelo (2002): *El modelo neoliberal y su impacto en la sociedad colombiana*. El Áncora Editores. Bogotá, Colombia.
- ⁶ Sőt megemlíthetjük itt a kínai reformokat is, már a '80-as évek elejétől kezdve lásd. In: Molnár, Gábor (2006): *Kína világkereskedelemben betöltött helyzetének változása, WTO tagságának előzményei és következményei*. Földrajzi Intézet Tiszteletkötet, kézirat, Pécs.
- ⁷ Thomas Hobbes (Budapest, 1999, Kossuth Kiadó) a Leviatán-ban kifejtett szemlélete, mely szerint az emberi kapcsolatokat az egymás elleni harc jellemzi: „Homo homini lupus.”, szempont jelenik meg a nemzetközi kapcsolatok realista és újrealista felfogásában. A Hobbes-i hagyományon nyugvó elmélet WALTZ általi (1979, *Theory of International Politics*. New York, Random House) újrafogalmazása megtartotta a klasszikus realizmus legfontosabb pontjait: az államok – mint autonóm és racionális egységek – a legfontosabb szereplői a nemzetközi politikának, a „hatalom” – az elemzés legfontosabb kategóriája és az anarchia, mint a nemzetközi rendszer meghatározó karaktere jelenik meg.
- ⁸ NAFTA – North American Free Trade Agreement / Észak – Amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény = TLCAN.
- ⁹ A TRIÁD-ról részletesen lásd in: TÓTH, JÓZSEF (2001): *Általános társadalomföldrajz I–II*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- ¹⁰ Érdekes azonban megfigyelni, hogy a hidegháború alatt Japán katonai, hatalmi, és ideológiai szövetséges volt az USA-nak, ami folytatódott 1989-től is, noha a szövetségi viszony a gazdaságpolitika területén egyre inkább realista szempontokat kezdett magába olvasztani (vagyis, egyre inkább egymás riválisát kezdték el a felek egymásban látni).
- ¹¹ Ezen kisebb ipari beruházások az USA határ közelében, az olcsó munkaerő, a környezetvédelmi törvények hiánya, és a tevékenységhez szükséges más faktorok kedvező volta miatt (pl. jó vízellátottság, közeli és olcsó nyersanyagforrások stb.). Eredet szerint a „maquila” szó a középkori Spanyolországból származik, ahol a búzát távoli malomban őrlötték és a kapott liszt egy részével fizették ki a molnárt. Később az Antillákon a cukortermelésre is kiterjesztették ezt a metodológiát. A feudális viszonyokat idéző szó lényegében termelés kihelyezést jelent. Latin-Amerika más részein, például Brazília és Paraguay között létrejövő határ menti együttműködés szintén említést érdemel ebből a szempontból: Ciudad del Este, ami a brazil real 1999-es devaluációjáig igazi bevásárló paradicsoma volt a braziloknak. Bővebben in: Rosas, María Cristina (2001): *La economía internacional en el siglo XXI*. Mexico, UNAM.
- ¹² Cardone, C. D. (2001): *Teoria de las relaciones internacionales*. Exposiciones del seminarios del PUJ. Bogotá, Colombia.
- ¹³ Keohane, Robert O. – Nye Joseph S. (1977): *Poder e interdependencia*. La política mundial en transición, Buenos Aires, Ed. GEL.
- ¹⁴ Mexikó elnöke 1988–1994 között. Nevéhez fűződik számos fontos gazdasági reform, illetve egyezmény megvalósítása, melyek között a legfontosabb a NAFTA (Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény = TLCAN (sp.) előmozdításáért tett törekvései.
- ¹⁵ Banco de Exportaciones e Importaciones / Japán Export-Import Bank.
- ¹⁶ „Az 1989-ben elfogadott Brady Terv elvei szerint 1994 végéig 12 fejlődő ország (Argentína, Brazília, Bulgária, Costa Rica, a Dominikai Köztársaság, Ecuador, a Fülöp-szigetek, Jordánia, Lengyelország, Mexikó, Nigéria és Venezuela) esetében került sor a külföldi magánhitelek átütemezésére, illetve részleges elengedésére. Az adósság egy részének elengedése, a kamatok csökkentése, valamint a kamatfizetések és törlesztések időbeli széthúzása révén e

megállapodások jelentősen bővítették a programban részt vevő országok gazdaságfejlesztési lehetőségeit. A programba bevont 12 ország mintegy 192,8 milliárd dollár összértékű külső adósságát érintették a Brady-típusú adósság elengedések, illetve átütemezések. Ebből a Világbank szerint 62,6 milliárd dollárt tett ki az „adósságsökkentési megfelelő” (debt reduction equivalent), vagyis ekkora összeget engedtek el valamilyen formában” Idézte: World Bank [1995]: World Tables.1995. Johns Hopkins University Press, Baltimore–London. in: Árva László (1995): Közgazdasági Szemle, XLII. évf., 1995. 12. sz. 1147–1156.

- 17 Rosas, María Cristina (2001): La economía internacional en el siglo XXI. Mexico, UNAM.
- 18 Tratado de Libre Comercio (sp.) – Szabadkereskedelmi Egyezmény.
- 19 Későbbiekben a „Bizottság”.
- 20 General Agreement on Tariffs and Trade - Általános Vámtarifá és Kereskedelmi Egyezmény.
- 21 Organización para la Cooperación y Desarrollo Económico – Nemzetközi Gazdasági és Fejlesztési Szervezet.
- 22 Lásd részletesebben Japán nemzetközi gazdasági pozícióival kapcsolatban lásd: Rodríguez, Germán: (2002): Asia. Seminario. Pontificia Universidad Javeriana, Facultad de Ciencias Políticas, Maestría en Relaciones Internacionales, Bogotá D.C., Colombia.
- 23 Asia–Pacific Economic Cooperation – Ázsia-Csendes-Óceáni Gazdasági Együttműködés. 1989-ben született multilaterális kapcsolatokon nyugvó gazdasági fórum. 21 tagországa van. Mexikó 1993-tól tagja.
- 24 Idézet eredeti szövege in: SRE, Comisión México-Japón Siglo XXI – Informe Final (México: 1992), 32–33. Idézte: Shigeru Kochi: La Economía Política de las Relaciones México-Japón en el Contexto del TLCAN (Kobe University) című írása alapján született, forrás: http://www.tau.ac.il/eial/XIII_2/kochi.html (2007).
- 25 A mai nemzetközi rendszerben megfigyelhető regionális folyamatok a multilateralizmussal szemben, vagyis a GATT, később WTO-val szemben bontakoznak ki, ezért „zárt regionalizmusoknak” hívjuk azokat. Noha 1947-ben a Havannai Konferencián a GATT-on belül, a XXIV. bekezdéssel lehetővé tették olyan egyezmények létrejöttét két, vagy több ország között, amelyek nem terjednek ki az egész világra. Azért lehetett ez így, mivel az USA második világháború utáni célja az volt a GATT-al, hogy a vámok eltörlésével megnyissa a piacokat termékei számára. Amennyiben azt segítette egy kétoldalú egyezmény, annyiban elfogadhatónak tartotta azokat. Az előzőekkel ellentétben a nyitott regionalizmusok nem a WTO ellen, vagy annak elégtelenségére adott reakcióként értelmezhetőek, hanem éppen arra törekuszenek, hogy a kereskedelem kibontakozásának gátjait fokozatosan eltörljék és egy nyitott kereskedelmi rendszert hozzanak létre, például kompatibilissé váljanak a WTO-val, illetve nem diszkriminatívak harmadik országokkal. Dél-kelet Ázsiára, ezen belül az APEC-re jellemző különösképpen ez a típusú regionalizáció.
- 26 Itt a zapatisták felkelésére gondolunk, ami épp a NAFTA életbelépésének napjára esett 1994. január 1-én.
- 27 Forrás: Japán Pénzügyminisztérium in: Shigeru Kochi (ibdem).
- 28 Lásd „el efecto tequila”, vagyis a „tequila hatás”.
- 29 A Mexikóba beáramló tőke származási területeként történő összehasonlítását az adott időszakban lásd. PÓLYI CSABA: Mexikó és az Európai Unió intézményes kapcsolatai: eredmények és kihasználatlan lehetőségek. http://www.publikon.hu/application/essay/95_1.pdf (2007).
- 30 Ezzel kapcsolatban lásd Pólyi fent idézett művét.
- 31 Spanyolul Asistencia Oficial para el Desarrollo (ODA).
- 32 A Mexikóba érkező francia ODA, ami egyébként a második helyen volt ebben az évben a kétoldalú kapcsolatokból származó segélyek sorában, is csak 10%-a volt a Japánból érkező-

nek. De egy évvel később, 1996-ban, az USA segélyeinél (ami ebben az évben a második helyen volt) is nyolcszor több volt a japán ODA.

³³ Japán Export-Import Bank.

³⁴ A nemzetközi kooperációval kapcsolatban, annak 1940-es évek végétől kezdődő története óta folyamatosan kibontakozó problémaként merül fel a pénzügyi segélyek, a technológiai támogatások, a kulturális-tudományos segítségnyújtás stb. gyümölcsöző, vagy kevésbé gyümölcsöző volta. Erre vezet vissza a „Timeo danaos et dona ferentes.” mondás, nemzetközi kooperációra alkalmazhatóságának a kérdése. Ezzel kapcsolatos részleteket lásd Martínez, Diego (2001): Seminario de Cooperación Internacional. Pontificia Universidad Javeriana, Maestría en RRII, Bogotá.

³⁵ Spanyolul a rövidítés forrása: Democracia y desarrollo económica.

³⁶ Ezzel kapcsolatban bővebben lásd Molnár, Gábor (2006): Egy bogotái magyar szociális projekt története. Interjú P. Mustó Péter S.J.-vel. Pannonhalma–Szeged.

³⁷ A Mercosur, vagyis a Déli Közös Piac, gazdasági blokk, melynek tagországai Argentína, Brazília (1985), Paraguay (1991), Uruguay (1988) és Venezuela (2006). Célja, előmozdítani a szabad kereskedelmet a tagországok között, a javak, állampolgárok és a tőke szabad áramlását a tagországok között. Ezen kívül a tagországok célul tűzték ki az egymás közötti és a társult országokkal mélyebb politikai és kulturális integráció megvalósítását. Egyezmény: Asuncióni Egyezmény, 1991. március 26. Tagországok: Argentína, Brazília, Paraguay, Uruguay, Venezuela. Társult országok: Bolívia, Chile, Ecuador, Kolumbia, Peru. Megfigyelő ország: Mexikó. Területe: 13 000 000 km² (ha egy országnak tekintjük, akkor a világon a második legnagyobb). Lakosság szám: 232,9 millió. GDP: U\$S 2284 milliárd (a világon az 5., ha egy országnak tekintjük). Hivatalos nyelv: spanyol, portugál, és a guaraní.

³⁸ Amerikai Szabadkereskedelmi Zóna. A 2005-re tervezett gazdasági projekt csak részben valósult meg.

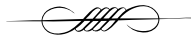
³⁹ Rövidítése: JSEPA, vagyis Japan-Singapore Economic Agreement for a New Age Partnership.

⁴⁰ ASEAN – Asociación de Naciones del Sureste de Asia / Dél-kelet Ázsiai Nemzetek Szövetsége.

⁴¹ Pío García (2001): El Regreso del Dragón, Geopolítica de Asia y el Pacífico. Universidad Externado de Colombia.

FEKETE GÁBOR

Gondolatok jogról, morálról a japán társadalomban

I. Bevezetés

Mindenekelőtt ki kell kötnöm, jogról és morálról való bármely elmélkedés során alapvetően veszélyes vizekre evezünk. Szögesen ellentmondó elméletek alakultak ki arról, milyen kölcsönhatással van e két társadalomformáló erő egymásra. A tanulmány első részében – nem tagadva – egyoldalúan és önkényesen szeretném meggyőzni az olvasót, hogy mély és elválaszthatatlan kötelékben van egymással e két erő. Ennek alátámasztására nyújt segítséget a japán jogrendszer szemléltetése, ahol véleményem szerint a jog fő pillére maga a társadalmi közerkölcs.

2. Elméleti orientáció

Ahhoz, hogy egy normatív fogalomból (jog) eljussunk egy társadalomtudományi kategóriába (morál), meg kell vizsgálnunk jog komplexitását. A XX. századi jogfelfogás gyakran esett abba a hibába, hogy a jogot lecsupaszítva azonosította a jogi normával, magával a jogszabállyal (ez a jogpozitivizmus alapja). Ennek veszélyét könnyen beláthatjuk: egy formálisan tökéletesen megalkotott jogszabályok (lásd pl. zsidótörvények) néha köszönőviszonyban sincsenek magával a joggal. Ezzel ellentétes felfogások értelmében azonban a jogot nem választhatjuk le annak konkrét rendeltetésétől. Ennek értelmében nem tagadhatjuk meg a jog kapcsolatát a társadalommal, amelyben hatékonyan kell, hogy megvalósuljon. A jognak e két arcát nem lehet megtagadni mai globális világban sem, gondoljunk egy adójogi szabályra, ahol már olyan specifikus részletelírásoknak kell megfelelnünk, amik semmivel sem jelentenek többet, mint azok nyelvtani tartalma, amelyeket mindenfajta megértés nélkül teljesítünk gépek módjára. Másrészt vannak olyan klasszikus jogágak (pl. büntetőjog), ahol a jogszabályok mögött kell hogy legyen egy morális alátámasztottság, mert enélkül a szabály szétfeszül és társadalmi identitászavarokat okoz. Erre a kérdésre a 4. pontban bővebben ki fogok térni.

3. A japán jog pillérei

A japán társadalom a mai napig egységesnek, koherensnek tekinthető. Ez minden bizonnyal a történelméből fakad, ide értve jogtörténetet is. Nos, a Meidzsi korszak előtti a japán jogrendszer három pillérből tevődött össze:

Az első pillér a kínai hatást tükröző császárság által kiadott közigazgatási aktusok (ryo) és büntető szabályok (ritsu) voltak, amelyet egy egységes törvénykönyvbe foglaltak a VIII. században. Ezen szabályokat közel ezer évig alkalmazták, hatásuk azonban – főleg a feudális anarchia korában – jelentősen beszűkült.

A második pillér a szamurájok egymás közötti jogvitáinak elrendezésére szolgáló döntőbíráskodás volt (bakufu). Itt alakult ki elsőnek a klasszikus értelemben vett bírói tevékenység, ahol a felek – az úgy urai – egyenrangú félként vetették alá magukat a bíróság akaratának. Habár az ad hoc bíróságok legtöbbször a császári rendeleteket használták fel jogalapként, de ezen kívül figyelembe vették a helyi szokásjogot is, illetve a joghézagok megoldására a józan ész (dori) logikáját követték.

A harmadik pillér kialakulása a feudális anarchia utáni országegyesítésre tehető. Az egység fenntartására a Tokugawa uralom alatt szigorú városi közigazgatást, pontos birtokkatesztert hoztak létre. A városban a lakosságot örökletes foglalkozási kasztokra osztották, a gazdasági egység alapja az öt családból álló közösség, persze ennek fő indoka az egymás figyelemmel tartása volt. Ez volt az egység megteremtésének az ára. A japán vidék, a község azonban külön fejlődési útnak indult. Miután megszüntették a magán és egyházi birtokok kiváltságos helyzetét, megnyílt a község számára a lehetőség hogy a tartományúr, a szamuráj, és a császár erőszakra épülő hatalmával szemben kialakítson egy élhetőbb, toleránsabb együttélési formát.

A jog társadalmi beágyazottságának vizsgálatakor fontos szempont, hogy ezen jogi pillérek honnan nyerik el legitimitásukat. Ez alatt azt értem, hogy mindhárom réteg esetén

kell egy erő, amivel az adott norma kikényszeríthetővé válik. Ebben a tekintetben a japán feudális társadalomban sem figyelhetünk meg alapvető eltéréseket az európaiktól. Az első pillér esetén a császár jogát természetesen annak isteni eredete, felsőbbrendűsége legitimálja, ahogy az európai uralkodóknál is fontos szempont volt a vallási alátámasztottság. A második pillér esetén a samurájok a pusztai fizikai erőszakukra alapozva tudtak létrehozni egy, a császári igazgatással párhuzamosan működő jogi réteget, ez a európai lovagi kultúrának egy magasabb rendű autonomitása. A harmadik pillér esetén már nem tudjuk ilyen kézzelfoghatóan kijelenteni hogy honnan származik a kikényszerítő erő.

4. A harmadik pillér jellegzetessége és jelentősége

A japán községben kialakult konfliktusfeloldó rendszer hatása minőségében is másként jelenik meg a mai korban. A következőkben bár nem szeretném elvitatni a császárság, és a samuráj kultúra hagyatékát, amelynek tradíciói mindig nagy jelentőséggel bírtak, de ha a japánok jogkövetési tudatának az alapegységét keressük, akkor azt a japán községek (mura) által kialakított alternatív vitamegoldási rendszerben találjuk meg. Ahogy már fent utaltam rá, a községek rá voltak kényszerítve, hogy a központi igazgatástól elkülönülten tudják megoldani konfliktusaikat, ha nem így tettek volna, akkor az addigi féltett autonomitásukat könnyen elveszthették. A községekben formális jogszolgáltatást nem végeztek, így ki kellett alakulni egy olyan közkerölcsnek, amely hatékonyan tudja pótolni a jog szerepét. Innen már könnyen beláthatjuk, jó és rossz uralkodók egymást követik, a samurájok fizikai hatalma a háborúban nélkülözhetetlen, azonban békében egyáltalán nem hatékony, ellentétben az alattvalókban kialakult kollektív morállal, amely az egyénben jelenik meg és építi fel az egész társadalomra kiterjedő „várát”. Ha egy társadalomban felépül egy ilyen „épitmény”, akkor az stabil támasza lesz a mindenkori jogrendszernek, alapja a gazdasági konjunktúrának, akármilyen nehéz körülmények között is legyen az ország (lásd a második világháború utáni gazdasági állapotokat). További különbség, mivel a császárok, tartományurak a társadalom felett egyfajta elitet alkottak, és bizonyos esetekben nem másra használták fel a jogot, mint hogy erősítsék hatalmukat, kirekesszenek mindenki mást; addig a társadalomban kialakuló láthatatlan jog organikusan és folyamatosan tud reagálni a mindennapi változásokra, divatosan kifejezve: innovatív.

5. Kötelező békéltetés

A Meidzsi fordulat nagy törést jelentett a japán jogfolytonosságban. A modernizáció érdekében be kellett vezetni az európai jogintézményeket (pl. nehezen lehetett volna elképzelni fejlődő japán gazdaságot anélkül, hogy ismerték volna a szerződés fogalmát). Kezdetben francia, majd mindinkább a német jog recepciója erősödött fel. Ebben a folyamatban, természetéből fakadóan a korábbi jogi dogmák nem tudtak szimbiózisba kerülni a kapitalista világrénddel, ellenben a japán nép alkalmazkodó képességével. A jogi adaptációt követően reformációs szükségletek léptek fel, amelyet a japán jogalkotás képtelen volt megoldani. Az igazságszolgáltatás számára alkalmazhatatlanná vált a jog, ennek megoldására bevezették a kötelező békéltetést elsőnek csak a családi jogi, földbérleti, illetve munka jogi viták elrendezé-

sére, majd 1932-től a pénzkövetelésekre is. 1960-ig (alkotmányellenességének megállapításáig) tudott így működni az igazságszolgáltatás, bebizonyítva azt, hogy rossz jogszabályokkal is működhet a társadalom, ahogy annak ellenkezőjére is találunk példát.

Azzal, hogy megszüntették a kötelező békéltetést, attól még az nem halt ki mint jogalkotási cél.

6. Büntetőjogi jellegzetességek Japánban

A büntetőjogon tudjuk ma a leginkább megfigyelni a japánok autentikus jogi modelljét. Per tangentem csupán néhány adatot közlök itt a szemléltetésre:

- a bűncselekmények elleni eljárások több mint 1/5-ét már a rendőrségi szakban megszüntetik (ez a városokban a 40%-ot is elérheti)
- az ügyek további 10%-a az ügyészségi szakban megszűnik
- a bíróság elé kerülő ügyek 93%-a egyszerűsített eljárási rendben zajlik, ahol nincs bírósági tárgyalás (!)

- a szándékos emberölések 20-25%-ának büntetése felfüggesztett szabadságvesztés

Ez persze csak akkor tud működni, ha leginkább a kisebb érdeksélemmel járó bűncselekmények esetén zárkózunk el a kemény, represszív büntetéstől illetve, ha a mérleg másik nyelven a bűnelkövetőktől a következőket várják el:

- tevékeny megbánás
- beismerő vallomás
- a kár megtérítése

Ezenkívül a japán hatóságok megkövetelik még a sértett nyilatkozatát arról, hogy részéről nem tartja szükségesnek az állam büntető hatalmának érvényesítését.

Még mielőtt bosszútól ittas egónk felháborodik gondolkodjunk el: A mai individuális, a versenyre és a szüntelen konfliktusokra épülő társadalomban a fenti megoldás két szempontból is elősegíti a megbékélést. Egyrészt a beismerő vallomás megtételével, az okozott kár megtérítésével a bűnelkövető a társadalomból való kivetettség helyett része maradhat annak, nem indul el a bűnözői szocializálódás útján. Másrészt megbékélést jelent sértett és bűnelkövető között is, ahelyett hogy az állam kisajátítaná magának a büntető jogi igényt, amellyel a sértettet csupán egy eljárási személlyé degradálja.

7. A japán jogászság

Végül a japán jogászságról néhány szót. A fentiekből szinte egyenesen következnek a következő megállapítások:

Az amerikai és – az ahhoz egyre inkább hasonulni vágyó – európai jogászság expanziója Japánban nem figyelhető meg. Az ügyvédség náluk még mindig az anyagi biztonság zálogát és a társadalmi megbecsülést jelenti. A bíróságok komoly ügymeneti gondokkal küzdenek, a japánoknak az igazságszolgáltatás döntésére sokkal többet kell várniuk, mint nekünk magyaroknak. Nekünk ez megoldhatatlan probléma, nekik megoldható kihívás.

8. A végső következtetések helyett

Mivel a dolgozat nem egy mindenre kiterjedő, minden oldalt megvilágítani akaró egység akar lenni, így a végén sem egy nagy összegzést akarok kinyilatkoztatni. A fenti gondolatok, tények, szempontok csupán témafelvezetéseként szolgálnak, az írásom akkor nyeri el értelmét, ha a tisztelt olvasó von le következtetéseket belőle.

IRODALOMJEGYZÉK

- BADÓ ATTILA–LOSS SÁNDOR: *Betekintés a jogrendszerek világába*. Budapest, 2004.
 NAGY FERENC: *Aa magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2004.
 BÁLINT VIKTOR: *Ügyvédhiány Japánban. Figyelő*, 2002. augusztus 29.
 BÁRDOS ATTILA–LOSS SÁNDOR: *Bevezetés a jogszociológiába*. Miskolc, 1997.
 POKOL BÉLA: *Jogelmélet*. Budapest, 2005.
 HORVÁTH BARNA: *Az erkölcsi norma természete*. Budapest, 1926.

KOMÁROMI CSABA

A japán filmművészet

A filmművészet igazi sajátossága, hogy az országban, ahol film készül, helyet kell szorítani a történelmi filmeknek is. Az identitás keresése, és az irodalom kapcsolata teszi lehetővé. A japán filmek saját nemzeti történelmükből a samurájok korát emelik ki, mert ebből az időszakból sok ismerettel rendelkeznek. A filmek a japán sajátosságokat mutatják be, valamint az esztétikum és az érzelmi élmény megteremtésének különlegessége jellemzi. A filmekben többnyire a régi és új rendszer kontrolja a főtéma, és egyúttal a mese, és szüzsé összeolvadása a történetben. Ezt a shomin-geki¹ műfaj mutatja be a legjobban. A japán filmet nehezen fogadják be a nyugati kritikusok, melynek okai, hogy a Nyugatot nem érdekli a japán kultúra, és a filmekben a személyes válság kap hangsúlyt.

A filmgyártást behatóró tényezők a kezdetektől napjainkig

Már 1886-ben megjelentek a *laterna magica*² vetítések, melyeket magyarázatokkal láttak el. A mozi ekkor Japánban, a Nyugattól eltérően, a gazdagok szórakozása volt. 1898-ban készültek az első filmfelvételek, melyek elsősorban színházi előadások rögzítései voltak, majd nem sokkal később az első híradó is megjelent. Az első mozi 1903-ban nyílt meg, és 1908-ban elkészült az első filmstúdió is. A filmeket ekkor benshik (magyarázók) hangjával vetítették. Ők voltak a kor nagy sztárjai, és magyarázták, mi történik éppen a vásznon. Létszámuk 1920 körül mintegy hétezer fő lehetett.

A filmkészítés egyik legfontosabb alapelve, hogy legyen a műfajnak célközönsége. Az első japán filmet egy francia mérnök készítette el, és az első japán filmkészítő pedig Asano Shiro volt, a másik Schikata Trunehiki. Az első filmstúdiót Kawaura Kenichi állította fel. Az 1910-s években feltűnik Kaeriyama, aki kiállt amellett, hogy a japán filmnek is ki kell alakítania a rá jellemző stílusjegyeket.

Az 1920-as években számos tényező (pl. gazdasági válság) gátolta a filmgyártást, de egyben hatással is volt rá. A filmből tömegkommunikációs eszköz lett. Csökkent az amerikai filmek importja, de hatásuk tovább érződött. Az 1930-s évek alapkérdése, hogy milyen kapcsolatot alakít ki a film a társadalommal. 1932-től kezdődtek azok az események, melyekben ideológiailag elültették azt, hogy a csoportérdek mindennél előbbre való, érvényesíteni kell a busidót³, és a császárt pedig isteníteni. 1937-ben hozták azokat a belügyminiszteri rendeleteket melyek kihatással voltak a filmgyártásra. Az alábbi kritériumokat fektették le:

- A katonai parancsnokot ki kell emelni a többi katona közül.
- Erősíteni kellett a nemzeti ideológiát.
- A családért és a hazáért hozott áldozat dicsőítése.

Az 1940-s évekre betiltották a komikum, a luxus, a boldogság, a dohányzás, és az alkoholfogyasztás bemutatását a filmvászonon. A Pearl Harbor elleni támadás után betiltották az amerikai filmek importját. Csökkent a gyártható filmek száma, és azok kópiája is. A II. világháborúban a mozik mintegy harmadrésze maradt meg. Japán a vesztesként fejezte be a háborút és amerikai megszállás alá került. A filmek forgatókönyvét az amerikai főhadiszállás ellenőrizte. A megszállás életforma változást is hozott, ami inspirálólag hatott a filmiparra is. A kosztümös filmeket 1950-től újra készíthették, de megjelent ezekben a filmekben a kegyetlenkedés. Új irányvonal bontakozik ki, pánik tört ki a kommunizmus előretörésével, és ez miatt egyes filmeket betiltanak (pl.: Kamei: Japán tragédia). Ekkor készülnek a háború borzalmait elítélő filmek is, valamint az olyan filmek melyek, olyan témát feszegetnek, ami hisztériakeltésre ad okot, vagy csak szenzációhajhászás céljával jöttek létre.

Az '50-s évek a japán filmművészet második virágkora. Ekkor születnek a nagy klasszikusok is (pl. Kurosawa: A vihar kapujában). A gyártott filmek mennyisége, és a nézőszám is növekedett. A mozi gyakorlatilag az egyetlen szórakozási lehetőség lett.⁴ Nőtt a vállalatok száma, és új technikai újítások jelentek meg, mint a szélesvászon, és a színes film megjelenése. 1955-re eltűntek a független filmgyártók, és a nagyok felosztották a piacot egymás között, és mindegyik igyekezett a maga célközönségét kiszolgálni.

1960-s években új hatások jelennek meg, és ebben kiemelkedő szerepet kap a vietnami háború. A szabadidő eltöltésének új módozatai átalakították a mozik helyzetét. Ekkor jelent meg a háztartásokban a televízió, ami együtt járt azzal, hogy a moziba látogatók korösszetétele megváltozott, és a látogatottság csökkent, vállalatok sora ment tönkre. A nők inkább a televízió előtt ültek, mert az ki tudta elégíteni filmkínálatával őket. Megjelentek újra a független gyártók, akik olcsó költségvetésű yakuza- és pornófilmjeikkel próbáltak kitörni.

A '70-s években válságba került a japán filmművészet. Egy zaklatott, és széteső világ jelenik meg a filmekben. Egyre nehezebb kitalálni bármilyen újdonságot. Csökken a hazai filmek bevétele, és a látogatók száma is. A mozilátogatók többsége férfi. A mozi, és a televízió együttműködése nyilvánvaló, mert ekkor válik divattá, hogy a filmstúdiók egyszerre a mozinak, és a televíziónak is gyártanak filmet.

A '80-as években végbemenő gazdasági fejlődés teljesen eltorzította a személyiséget. A filmgyártás hanyatlásnak indult, amit jól mutat a filmek számának csökkenése is. A független stúdiók anyagi gondokkal küzdenek, pedig egyre többen társulnak be hozzájuk. Ebben az időszakban a japán film az útkeresés időszakát éli. A múltat szeretnék a jövőtől elvonatkoztatni, de ez nem sikerül. A '80-as években tapasztalt helyzet a '90-es évekre sem változott meg. A satirikus vígjátékok sem tudtak javítani a helyzeten. Ezek a filmek azt mutatják be, hogy az emberek mekkora stressznek vannak kitéve ebben a teljesítmény központú világban. A legfájdalmasabb az egészben talán az, hogy ekkor ugrik meg a társadalomban a középkorú férfiak öngyilkossági mutatója. A hanyatlás egyre erőteljesebben mutatkozott meg. 1993-ban bezárt a Nikkatsu, a legrégebbi japán filmtársaság. A mozik látogatottsága tovább csökkent.

Egyes korok filmesztétikai jellemzői

Shikata Trunehiki volt az a filmkészítő, aki a háborús helyszíneken készítette filmjeit. Kawaura Kenichi volt az, aki megteremtette a kosztümös filmek műfaját, és egy kameraállásból forgatta a filmjeit. Legismertebb filmje a *Negyvenhét hűséges ronin*⁵. 1910-ben megjelenik az új műfaj – európai hatásra – a *shingeki*, ahol a realiztikusabb ábrázolás lesz a cél, és új elemként jelenik az is meg, hogy eredeti helyszíneken forgatták a filmeket, és a női szerepeket nők alakították.

A Chaplin-filmek hatására kialakult a japán burleszk. Kurihurának hívták az első japán burleszk színészt. Ő találta ki, hogy a műtermi és külső felvételeket meg kell tervezni, és forgatókönyvet kell készíteni. A burleszken kívül még a western volt az a műfaj, ami segítette a japán filmek felemelkedését. A cél a filmszerű elbeszélés, és ábrázolás, valamint az adott helyzetben, hogy is élnek az emberek. A szerelem előtérbe kerül, akár csak a nők helyzetének változása, és az irántuk érzett gyengeség ábrázolása. A '20-as évekre a legjellegzetesebb elem lett a filmben azt bemutatni, hogy lázadnak az emberek a közösséget összetartó szabályok ellen. Az egyén személyiségként kapott nagyobb szerepet.

A '30-s éveket tartják a japán filmművészet virágkorának. Ekkor jelentek meg ugyanis a hangosfilmek, melyek segítségével a drámai hatást jobban tudták fokozni és az egyéniségek is jobban meg tudtak mutatkozni. Kezdetben voltak tiltakozások a hangosfilmek ellen, főleg benszik részéről, akik állásukat féltették. *Gosho*⁶ volt az első, aki hangosfilmet készített *A szomszéd felesége és az én feleségem* címmel. A siker hatalmas volt. 1935-re minden harmadik filmnek volt már hangja. A francia és az amerikai filmek hatása itt is megmutatkozott: a lélektani realizmus, optimizmus, és a köznapi hősök. E műfaj megteremtésével sikerült a nőket is moziba járásra csábítani.

1937-es belügyminiszteri rendeletek, melyeket az előző részben részleteztem, egyre inkább gátolták a filmgyártást. A gyártást teljesen áthatotta nemzeti ideológia. A cenzúra egyre erősebb lett és ez által a filmek száma is csökkent. Természetesen a II. világháborúban is készültek filmek, de ezek a háború bemutatását célozták. Főleg azt, hogy a sok áldozat hiábavaló, és a háború milyen értelmetlen. Ezekben a filmekben a japán katona emberséges pózban díszleg, és önként lép be a hadseregbe, mert tudja, hogy a hazának, és a császárnak szüksége van rá. A nyugati háborús filmek viszont éppen az ellenkező képet alkotják meg. Nincsenek szuperhősök sem, nem úgy, mint a kor nagy szovjet filmjeiben, mert itt egyszerű

emberek áldozzák fel az életüket. A legérdekesebb, hogy ezeket a filmeket messziről fényképezték. A háborút erkölcsnemesítő tréningnek, önfegyelmi gyakorlatnak tüntetik fel és azt mutatják be – mint már utaltam rá az előző részben –, hogy a csoportérdek az egyéni érdeknél fontosabb. De a propaganda ügyességének köszönhető az is, hogy sok rokkant katonát szándékosan házasítottak össze egyedülálló nővel. Ezt mutatja be a Tanúvallomás a szerelemről című film is, melyet Toyoda Shiro⁷ készített. Ekkor vették át Németországból a haditudósításokat bemutató filmek műfaját is.

A háború után betiltották azokat a filmeket, melyek a háború előtt készültek. A kosztümös filmeket betiltották, helyette gengszterfilmeket készítettek. Az amerikai megszállás eredményeként két új műfaj jön létre: gendai geki (jelen gondjait mutatja be), és a jaidai geki (A múlt felidézését segítő műfaj). Az utóbbi műfaj terjed el leginkább az amerikai megszállás lezárulta után.⁸ A kegyetlenkedés ábrázolása 1950-től minden műfajban megtalálható volt. Ezt a háború hozadékának tartották. Újdonságnak hatott a filmekben a csókjelenet is. A társadalmi gondok ábrázolásával a technikai ábrázolás is fejlődött, mely az európai mintákat követte. Ez időszak háborús filmjei magának Japánnak is firtatják a felelőségét a világháborúért, de készültek olyan filmek is, melyek szovjetellenes céllal jöttek létre. Az '50-es években új irány jelenik meg, a *nuberu bagu* (új hullám).⁹ Ez a '60-s években is tartott. Új műfaj is születik, a társadalmi dráma, mely bemutatja a mindennapi életet, valamint azt, hogy a nagyvárosi környezet elidegeníti egymástól az embereket. Ezeket a filmeket aprólékos kidolgozás jellemzi.¹⁰

Az '50-s évek egyik meghatározó műfaja a *toyozoku eiga* (A nap törzse). Ez a műfaj többnyire a fiatalok gondjait mutatta be, és a szüleikkel való szembenállást. Egyfajta botrányműfaj, hiszen a szex és az erőszak túl életszerűen van benne ábrázolva, amit a háború utáni jobbratulódás, és az erősen megindult gazdasági fellendülés számlájára írtak. Egyúttal megjelentek a hivatalnok-vígjátékok is, és a látogatók többsége fiatal volt. Megjelenik az első „Godzilla-film” is, mellyel Japán lesz a világ elsőszámú szörnyfilmek gyártója. E korszak filmjei a régi normák elleni lázítással fejezték ki, hogy átalakulásra van szükség, valamint kiemelten foglalkoznak a nők helyzetével.

A '60-s évekre a szex és az erőszak a japán filmek látványelemei közé tartozott. Az erotikus filmek rajongóiról az a vélemény, hogy szexuálisan frusztráltak, és fantáziáltak, valamint szélsőségesen erőszakosak. A humánium teljesen hiányzik a filmekből, melyek szereplői többnyire magányos és vidéki fiatalok, amellet a nyugati filmekhez viszonyítva durvábbak. Ez időtájt tart az új hullám. Ekkor jelennek meg a yakuza-filmek is. Ezek hőseit már nem fenyegeti a kiközösítés és a halál, mint a korábbi korok hasonló filmjeiben. A női nem yakuza szerepben először 1965-ben tűnik fel, hasonló szerepkörben, mint a Xena című tévéfilmsorozat női főszereplője. Az erőszak ábrázolása már a háborús filmekben elkezdődik, és mutatják be, hogy az egyénre milyen hatással van a háború, és hogyan is éli át. Az egyén áldozatául esik a háborúnak, nem pedig hősként jelenik meg. Fő téma lesz az ártatlanság elvesztése is.

A '70-es évekre az erőszak ábrázolása egyre inkább alapponttá válik. Új tehetséges filmrendezők tűnnek fel, akik amatőr filmjeikkel elnyerik a közönség tetszését. Technikai újítások is vannak a korszakban. Ilyen a 8, illetve 16 milliméteres kamerák használata. Az erőszakos elemeket a készítő komikusan ábrázolják. A yakuza-filmek ekkor nagy népszerűségnek örvendenek, mert hőse a kétszínű világ elleni harcot tekinti céljának. Ez később megváltozik: a yakuzák ezután a legkeményebb bűnszövetkezetként kerülnek bemutatásra,

akik számos illegális tevékenységet folytatnak.¹¹ Az új hullám ékes példája Osima Nagisa filmje az *Érzékek birodalma*.¹² A film hatalmas botrányt okozott nemcsak Japánban, hanem világszerte is, ezért be is tiltották bemutatását. A szexualitást romboló erőként jelenik meg a filmben, és a főhősnek a halál teljes megdicsőülést eredményez.

A '80-s évekbeli alkotások egyre torzabb tükröt mutatnak be a társadalomról. A fiatalok próbálnak kitörni ebből a helyzetből, és az emberi teljesség kibontakozása, valamint az önmegvalósítás lesz a filmek központi témája. A szereplők teljesen dekoncentráltak lesznek, a cselekvések pedig dekomponáltá válnak. A filmek a fiatalok lázadását mutatja be, amelyet az idősek erőszakos érvényesítési törekvései idéznek elő. A család, mint társadalmi tényező kerül előtérbe, és nyújt támaszt a fiataloknak, ami éles kritika a társadalommal szemben. Egyfajta lelkiismeret bemutatásra törekednek a filmek, és a fogyasztói társadalom eltorzulását is kellően bemutatják. A kiúttalanság miatt harcol az egyén, ami később lázadáshoz vezet. Az élet értelmének a keresése mutatkozik meg. Ekkor kezdik a *mangák* megfilmesítését.¹³ Elfogadását segíti az is, hogy az embereknek szimpatikusak a figurák. A mozik hanyatlása tovább folytatódik. Ezt segíti a videokészülékek elterjedése, az eltarthatóság, és a videokazetta kölcsönzők megjelenése. Megjelenik igazi árnyoldalként a kalózkodás is, ami tovább rontotta a mozik forgalmát, és szinte üzletszerű vállalkozássá nőtte ki magát. Noha a korábbi sztárrendezők még összehoznak egy-egy sikerfilmet, de ez nem elégséges ahhoz, hogy kiugró nemzetközi sikert érjen el Japán a nemzetközi filmpiacon.¹⁴

A '90-s években megjelenik a *pink-eigán*¹⁵ nevezett műfaj, ami sokkal sivárabb képet mutat be, mint a '80-as évek filmjei. 1993-ban elkészül *A tokiói taxisofoőr* című film, mely azt igyekszik bemutatni, hogy a japánokat hogyan viszonyulnak a más nemzetiségekhez. Az újabb japán filmekben már a hősnők is megjelennek, mely öröndetes, és úgy néz ki, hogy a japán filmipar ki tud majd mászni a gödörből.

A legkedveltebb japán filmműfajok

*Anime*¹⁶

Rendkívüli népszerűségnek örvendő filmműfaj Japánban. Egyértelmű színválasztás jellemzi. A jellegzetes ábrázolásmódja, hogy a szereplőknek hegyes orruk, és kerek szemük van, ami könnyíti a figurák elfogadását, akár a nyugati kultúrában. Japánban az 1980-s évek végén kezdtek el gyártani őket, a mangaképregények alapján. A nyugati kultúrákban a '90-s években terjedtek el, és lett népszerű (pl. Dragonball, Pokemon). Szinte valamennyi műfajt egységesen bő mércével oszt.

Karatefilm

A tenyér élével osztogatott ütésekkel vívott küzdősport.¹⁷ Ez a küzdősport később önálló filmműfajként is megjelent Japánban. Általában magában foglalja más küzdősportok elemeit is. Japánból terjedt el Kínában, és Hong Kongban. Ennek hatására maga a filmműfaj is, melynek hatására születtek meg a nagy filmsztárok, akiknek ma is nagy kultusza van.

Szamuraj

Előjogokkal felruházott nemesi-katonai kaszt a hűbéri Japánban 1868 előtt.¹⁸ Igazi fénykorukat a Togukava-dinasztia idején élték. A róluk szóló filmek rendkívül népszerűek

voltak Japánban. Ezekkel a filmekkel elsősorban azt igyekeztek bemutatni, hogy a japán ember mennyire hűséges, és hasznos a társadalomnak. Egyfajta példamutatás volt vele a cél. A külföldi szemnek rendkívül unalmasnak tűnhet ez a műfaj. Az első japán filmeket többnyire az ő korszakukról szóló történetekből készítették. Történeteiket külföldiek is igyekeztek bemutatni (pl. Tom Cruise főszereplésével készült *Az utolsó szamuráj* című film), de átütő sikert nem igazán értek el.

Nindzsa-filmek

A nindzsák¹⁹ csoportosulása társadalmon kívülinek számított a középkorban. A filmekben meglehetősen véresen, kegyetlenül, és brutálisan mutatják be tevékenységüket. A szamurájok sem voltak különben náluk. A nindzsák, elszegődtek egy bizonyos emberhez, aki megfizette szolgálatukat. A nindzsák kultúrája, az 1900-as évek második felében kezdett újból erőre kapni. Ekkor jutott el nyugatra ez az irányzat. Ekkor kezdtek el forgatni a róluk szóló filmeket nemcsak Japánban, hanem az USA-ban is. A nindzsákat szuperhősöknek²⁰ tekintik az emberek. Létüket, és tevékenységüket a II. világháború után készült akciófilmek, és mangák bók készített rajzfilmek mutatják be.

KÜLÖNBÖZŐ DÍJAKAT KAPOTT JAPÁN FILMALKOTÁSOK²¹

Oscar-díjra jelölve, mint legjobb külföldi film:

- A burmai hárfá (1956)*
- Immortal love (1961)
- Twin Sisters in Kyoto (1963)
- Kaidan (1965)*
- Dodeskaden (1971)*
- Szandakan 8. (1975)*
- Iszapos folyó (1981)

Oscar-díjat kapott, mint legjobb külföldi film:

- A vihar kapujában (1951)*
- A pokol kapujában (1954)
- Szamuráj (3 részes, és 1955-ban kapta a díjat)
- Chihiro Szellemországban (A legjobb animációs film kategóriában kapta meg 2003-ban a díjat.)*

Berlini Nemzetközi Filmfesztivál (Arany Medve Díj)

- Spirited Away (2002)
- Chihiro Szellemországban (2002)*

Veneziai Nemzetközi filmfesztivál (Arany Oroszlán Díj)

- A vihar kapujában

Cannes-i Nemzetközi Filmfesztivál (Arany Pálma Díj)

- Érzékek birodalma*

BIBLIOGRÁFIA

- BAKOS FERENC: *Idegen szavak, és kifejezések szótára*. Budapest, 1989, Akadémiai Kiadó.
- BERKES ILDIKÓ – NEMES KÁROLY: *A japán film világa*. Budapest, 1997, Magyar Filmintézet.
- TOTMAN, CONRAD: *Japán története*. Budapest, 2006, Osiris Kiadó.
- CSÚRI ÁKOS – ILLICH LAJOS: Gutenbergtől Spielbergig: médiaismeret és filmkultúra. Szombathely, 1998, Sylvester Kiadó.
- <http://www.fenypont.hu>
- <http://www.filmkultura.hu/2002/articles/reviews/japan.hu.html>
- GY. HORVÁTH LÁSZLÓ: *Japán kulturális lexikon*. Budapest, 1999, Corvina.
- NÁVAI ANIKÓ: *Oscar? Oscar!* Magyar Könyvklub, Budapest, 1998 In: 247-296
- GEOFFREY NOWELL-SMITH (szerk.): *Oxford filmenciklopédia*. Budapest, 1998, Glória Kiadó.
- SZABÓ PÁL: *Ninja*. 1. kötet. Kecskemét, 1989, Ninja Karate Centrum.

JEGYZETEK

- 1 Az egyszerű emberek mindennapi életét bemutató műfaj.
- 2 Az idegen kifejezésekhez Bakos Ferenc *Idegen szavak és kifejezések szótárát* használtam. E szó jelentése: Üveglapra festett áttetsző képeket felnagyítva egy ernyőre vetítő gép.
- 3 A nemesi hűbéri szemléletet tükröző erkölcs- és illemtan
- 4 In Berkes–Nemes: i. m. 157.
- 5 Ronin: hűbéri köteléktől mentes szabad harcos a japán feudalizmus idején.
- 6 In Berkes–Nemes: i. m.
- 7 In Berkes–Nemes: i. m. Conrad Totman: *Japán története*
- 8 Csúri–Illich: i. m.
- 9 In: Berkes–Nemes: i. m.
- 10 Totman: i. m.
- 11 Csúri–Illich: i. m.
- 12 A képregényeket nevezik így.
- 13 Totman: i. m.
- 14 Erotikus filmek műfaja. Általában kis költségvetésű, és egy óránál nem hosszabb filmek.
- 15 Csúri–Illich: i. m.
- 16 Bakos: i. m.
- 17 Bakos: i. m.
- 18 Szabó Pál: *Ninja* 1. kötet.
- 19 Gy. Horváth László: i. m..
- 20 A listában lévő filmek 2003-ig terjedő időszakig kerültek áttekintésre. A csillaggal megjelölt filmek Magyarországon is megjelentek.

T É K A

Ókortudomány és interdiszciplinaritás

NÓTÁRI TAMÁS:

Jog, vallás és retorika. Studia Mureniana.
Szeged, 2006, Lectum Kiadó

Jelen írás a *Jog, vallás és retorika* című munka rövid ismertetésére vállalkozik. A mű szerzője, Nótári Tamás, a Szegedi (korábban

József Attila) Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán latin–görög szakon, illetve ugyanezen egyetem Állam- és Jogtudományi Karán szerzett diplomát. Jelenleg a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Római jogi Tanszék docenseként dolgozik. Az ehelyütt tárgyalt munka

alapjául a Nótári által 2005-ben sikerrel megvédett PhD-disszertáció szolgált; a *Jog, vallás és retorika* e doktori értekezés önálló monográfiaként történő közreadása.¹

Nótári munkája, a Marcus Tullius Cicero által Kr. e. 63-ban, Licinius Murena védelmében elmondott védőbeszédének, a *Pro Murena*-nak, pontosabban e beszéd huszonhatodik és huszonhetedik paragraphusának komplex, diszciplínakon átívelő elemzése. Az interdiszciplinaritás a tárgyalt szöveg tekintetében valóban szükséges, és elengedhetetlen kiindulási pont, mivel a *Pro Murena* értelmezése nem lehetséges sem a történelmi, sem a jogi, sem a retorikai, sem vallási kontextus érdemi elemzése nélkül. A szerző ennek megfelelően egyszerre ad közre jog-, irodalom- és vallástörténeti, valamint retorikai és filológiai elemzést a munka keretében. Ezen aspektusok egymástól való elválaszthatatlansága a *Jog, vallás és retorika* konceptuális alapjának tekinthető, és elmondható, hogy Nótári az vizsgálat során, jóllehet külön fejezetekben tárgyalja az egyes elemzési szempontok, értelmezési perspektívák által felvetett problémákat, mindvégig törekszik koherens, komplex képet adni a védőbeszédéről. Megjegyzendő, hogy a mai diszciplínás keretekhez való ragaszkodás e munka tekintetében valóban anakronizmus lenne, ugyanis a címben foglalt intézmények úgy a korabeli római viszonyok között, mint a szövegben szorosan összefonódnak, így nem is vizsgálhatóak a mai tudományágak között húzódó határvonalaknak mentén.

A munka három fő fejezetre oszlik. Az első, *A Pro Murena történeti, jogi és retorikai háttere* címet viselő, hat további részre osztott passzus elsőként a beszéd történeti

hátteréről, vagyis az i. e. 63-as évi *consuli* választáson induló Murena-t ért, választási csalással kapcsolatos vádakról, és az ennek következtében Róma szempontjából igen veszélyessé váló közjogi helyzetről ad áttekintést, illetve ehelyütt kerül sor azon időpont meghatározására is, amikor a Cicero által jegyzett beszéd nagy valószínűséggel elhangzott. A továbbiakban az *oratio* szerkezetéről esik szó, majd a *quaestiones* sajátosságai kerülnek görcső alá, *quaerere* intézményének elemzéséből kiinduló jogtörténeti fejtegetésen keresztül. Ezt követően a Murena-t ért vád,

a *crimen ambitus*, vagyis a választási csalás, vesztegetés vonatkozásában érvényben lévő jogi szankciók történeti áttekintése található meg. Ezen alfejezetből kiderül többek között, hogy Róma hosszú ideje kénytelen volt szembesülni a tisztségekre pályázók által elkövetett különféle visszaélésekkel, éppen ezért széleskörű jogi szabályozással lépett fel a választások tisztasága, illetve a lehetséges jogtalanságok visszaszorítása érdekében,

így a közéleti, politikai szerepre pályázóknak elemi érdeke volt, hogy tisztázzák magukat a velük szemben esetlegesen felmerülő *ambitus* vádja alól, mivel bizonyítotttság esetén e vád jogvesztő érvényű volt hivatali aspirációk szempontjából. Továbbhaladva a műben Lucius Licinius Murena pályafutásáról olvashatunk, majd Nótári ismerteti Cicero katonai erényekkel kapcsolatos álláspontját. E ponton kiderül, hogy jóllehet a *Pro Murena*-ban a közismert gondolkodó a hadvezér elsőbbségét hangoztatja mind a *iurisprudentia*, mind az *eloquentia* tekintetében, azonban a *Corpus Ciceronianum*-ban kifejtett nézetei már jelentősen eltérnek a római közgondolkodástól, amennyiben az itt leírtak szerint messze nem

értékeli olyan sokra a háborúban szerzett érdemeket, mint az a korabeli Rómában általános volt, és mint azt –feltehetően taktikai megfontolásokból – a *Pro Murena*-ban hangsúlyozta. A továbbiakban a 63-as választásokon vereséget szenvedett Servius Sulpicius Rufus pályaképe kerül megrajzolásra, majd Cicero *iusprudentia*hoz, illetve annak művelőihez fűződő viszonya kerül tárgyalásra, érintve a *iusprudentia* korabeli viszonyok között érvényesülő szerepét, és kortársak általi megítélését is. Hasonló szempontok szerint elemzi Nótári a *perfectus orator* eszméjét, vagyis ebben az alfejezetben az ideális szónok, valamint a tőle megkívánható ismeretösszeg válik láthatóvá úgy a cicerói látószögből, mint az általános római felfogás felől. Ugyanitt találjuk meg a szónokképzés korabeli sajátosságainak rövid ismertetését is, a továbbiakban olvashatók alapján pedig elhelyezhetjük a szónoklástant a korabeli tudomány-hierarchiában. Az e témát taglaló passzus egyszersmind rövid kitekintő is az antik görög kultúra irányába, amely természetesen vehető, ha a római műveltségre gyakorolt közismert görög hatásra gondolunk. E triviális összefüggés fényében nem meglepő, ha a római rétorok és bölcselők mellett olyan görög gondolkodók szónoklástanhoz kapcsolódó nézetei kerülnek ehelyütt említésre, mint Lykurgos, Pittakos, Gorgias, Thrasymakhos, vagy éppen Sókratés, Platón és Aristotelés. Az első fejezet utolsó két passzusa a humor és az irónia szerepét taglalja egyrészt az antik retorika, azon belül különös hangsúllyal a *Corpus Ciceronianum* tekintetében, másrészt kifejezetten a *Pro Murena* relációjában. Az olvasó a *Jog, vallás és retorika* lapjain a közreadott eredeti szöveg helyek tanulmányozásával maga is első kézből győződhet meg arról, hogy az irónia, a szellemesség koránt sem volt ismeretlen az ókori Róma jogi procedúráiban és közéleti eseményeiben.

Térjünk át a mű második, öt nagyobb,

és összesen tizenhárom további alfejezetre bomló passzusára, amely a *Pro Murena* huszonhatodik paragrafusát vonja elemzés alá. E fejezetben módszertani hangsúlyeltolódás figyelhető meg, amennyiben az eddig domináns jogtörténeti aspektussal mintegy azonos súlyúvá válva előtérbe kerül a filológiai elemzés. Természetesen már az első fejezetben is több alkalommal helyet kapott ezen eljárás, azonban ehelyütt már maga a beszéd elemzése kerül középpontba, így az elemzési szempontok módosulása szükségszerűnek tekinthető. Nótári egy, a korszakban már formalizmusa okán idejé múltnak tekinthető aktusnak, jelesül a *manum conserere* szertartásának elemzésével nyitja az új fejezetet, és pedig nem csupán a cicerói, hanem egyszersmind a gaiusi és gelliusi corpusok elemzésén keresztül is, sort kerítve egyúttal néhány megállapítás közlésére a telek *vindicatio*jával kapcsolatban. A *Jog, vallás és retorika* egyik alap gondolata, mint arra a bevezető sorokban is utaltunk, a címben található három fogalom a korszakon belül vett szoros összefüggése; a következő, a *fatum* fogalmát körüljáró alfejezetben válik hangsúlyossá e mozzanat a munkán belül. Az alapos, többféle értelmezési lehetőséget is nyújtó etimológiai vizsgálat a fogalom eredeti jelentését kívánja tisztázni, de ugyanitt vázlatos képet kapunk a végzet eszméjének jelentésváltozásairól is. A továbbiakban az Ops Opifera-nak, a vetés istennőjének szentelt templom *dedicatio*ja kerül ismertetésre, kitérve e római istennőhöz köthető ünnepekre éppúgy, mint a *legis actio sacramento in rem* szöveggözpontúságára. E mozzanat jelentősége a mű szempontból abban ragadható meg, hogy „az elmondandó szavak előre meghatározott, pontos rend szerint közölt, szabatos formájának” maximája éppúgy érvényesült a vallási szertartásokon, mint a jogi procedúrák kapcsán; ez indokolja többek között e szöveg elemzésének a munkába való beemelését. Hasonló elemzési szempont

érvényesül „*A prodigiumértelmezés verbális aspektusa*” címet viselő alfejezetben, ahol szintén a kimondott szó Római felfogás szerint való valóság létrehozó ereje, és magára a *fatumra* is kiterjedő hatása kerül szemléltetésre. A második fejezet első nagyobb alegységét képező rész utolsó passzusa az *excantatio* és az *evocatio* viszonyát taglalja; a vallási és jogi elemzés e résznél is egységet képez a filológiai vizsgálódásokkal. A fejezet harmadik nagyobb, „*Hasta – festuca*” címet viselő egysége elsőként az *imperium-hasta* viszonyrendszert járja körbe. A *hasta*, vagyis a lándzsa szimbolikus tartalommal való felruházása közismert Róma tekintetében. Nótári a forrásokra támaszkodva és a szakirodalom főbb álláspontjait ismertetve alakítja ki álláspontját a kérdésben, amely szerint a *legis actio sacramento in rem* szertartásában a lándzsa (amelyet alkalmasint pálca is helyettesíthetett) nem csupán a *dominium*, hanem általában a hatalom, ezzel együtt a szakrális töltetű *imperium* jelképeként is elterjedt volt. Véleménye szerint az *augurok*, vagyis részben a mágikus erő általi növelésre, részben a jóslásra hivatott egyének pálcája, a *lituus* is e kontextuson belül értelmezhető szimbolikus tárgy. A kultikus szempontból tisztátlan személyek és tárgyak távoltartása volt a *flamen Dialis* feladata, az ő *commoetaculum* is *éppúgy* e szakrális attribútumokkal felruházott eszközök közé sorolható, hasonlóan a *lictorok fascés*éhez. Nótári ezen eszközök, valamint használatukra jogosult hivatalos, illetve vallási életben szerepet játszó személyek bemutatásakor a forrásokra támaszkodva számos érdekességet említ, többek között a *flamen Dialis* hajának levágását szabályozó előírást, vagy éppen a *lictorok* ruházatával kapcsolatos nem különben szigorú megkövetéseket. A szakrális tárgyak között kiemelt jelentőségű Mars lándzsája, a *hasta Martis*, amely magát az istent, illetve annak jelenlétét reprezentálta. E kérdéskör tárgyalása külön alfejezetben található meg. A továbbiakban

a *ius fetiale* és a *legis actio sacramento in rem* összevetésére kerül sor, melynek során a két eljárási rend számos vonatkozásban tetten érhető párhuzamossága kerül kiemelésre. A második fejezet záró szakaszában Plautus *Casia* című komédiája, azon belül is a színdarabban megjelenő rituális harc kerül elemzésre úgy annak szakrális vonatkozása, mint jogi aspektusa tekintetében.

A *Jog, vallás és retorika* utolsó, harmadik fejezete a *Pro Murena* huszonhetedik paragraphusát elemzi négy további főbb alfejezet keretében. Nótári a házassági jog elemeit bemutató elemzés keretein belül az eljegyzés sajátosságait, és a hozzá kapcsolódó fogalmakat gyűjti egybe Cicero nyomán, kitérve azok egymáshoz fűződő viszonyára, majd áttér a házasságkötés és a *manus*, vagyis a férj feleség feletti hatalmi diszpozíciójának megszerzése közötti összefüggés taglalására. Megjegyzendő, hogy Cicero e téma vizsgálata során mindvégig gúnyval említi e sajátos jogi intézményeket, kétséget sem hagyva afelől, hogy miképp vélekedik a nők jogi keretek által is biztosított, *manus* általi alávetettségéről, illetve a férj ugyanezen intézményen alapuló illetén hatalmi dominanciájáról. A *manus* megszerzése – Gaius-t forrásnak tekintve – három módon volt lehetséges: az *usus*, a *confarreatio* és a *coemptio* útján. Természetesen az előző fejezetekben leírtaknak megfelelően, itt is találkozunk etimológiai, jogtörténeti és filológiai elemzésekkel, de mintegy felmutatva az egyes társadalmi alrendszerek közötti viszonyok egybefonódottságát, és erősítve a munka koherenciáját, visszautalás történik például a korábban tárgyalt *flamen Dialisra* is, hiszen az e tisztséget betöltő személynek a források tanúsága szerint jelentős szerepe volt a házasságkötésnél is. A szerző a korábbiakhoz hasonlóan e fejtegetések során is támaszkodik a kurrens szakirodalomra, csakúgy, mint a *manus* megszűnését és a válás esetét szabályozó jogi direktívák ismertetésénél. A házassági jog egyes elemeinek

számbavételét követően egy rövid kiterő következik, ahol az *uxor in manu agnatio*hoz fűződő viszonyának tisztázása található meg, majd visszatérve a fő gondolati szálhoz a *iudicium domesticum* sajátosságainak ismertetése kerül sorra. Ezen intézmény a férjnek biztosított bíraskodási jogokat felesége felett úgy a főbenjáró, bizonyítás esetén halálbüntetést maga után vonó vétkek (házasságtörés, borivás) tekintetében, amikor is a férjnek a rokonságot összehívva állt módjában ítélezni hitvese felett, mint a kisebb súlyú kihágások viszonylatában, amikor is a férj önállóan bíraskodhatott, illetve szabhatott ki büntetést. Az *interpretatio* fogalmának alapos etimológiai elemzése és a kapcsolódó jelentéstartalmak alakulásának, változásának forrásokon alapuló szemléltetése alkotja a harmadik nagyobb alegységét e fejezetnek, ahol e sokféle értelemben, és nemkülönben változatos területeken használatos eljárás jogi értelmezésben betöltött szerepére kerül a hangsúly. A továbbiakban módunkban áll megismernedni a „*Summum ius summa iniuria*” *proverbium* jelentőségével Rotterdami Erasmus munkásságának tekintetében, azon belül is első sorban az *Adagia* című írás relációjában. Erasmus a *Jog, vallás és retorika* szempontjából annyiban érdekes, hogy több más antik *auctor*, így pl. Aristotelés mellett e fogalom elemzésekor támaszkodik Cicero több szövegére, így a *Pro Murenára* is. A következő lépés a méltányosság, vagyis az *aequitas* részben a *Corpus Ciceronianum*ban, részben Cicero egyéb írásaiban, így levelezésében, illetve egyéb jogtörténeti forrásokban történő exponálásának körülménye, melynek során fény derül e fogalom *iustitia*hoz fűződő viszonyára éppúgy, mint az általa generált jogértelmezési problémákra. A harmadik fejezeten belüli utolsó nagyobb gondolati egység további két passzusra bomlik, jelesen a „*A birtokvédelem kérdése a Pro Caecinában*”, valamint a „*A verbum–aequitas ellentét a szónoki diszpozícióban*” című alegységekre. Az

előbbi, a *Pro Caecina* című beszédet a fejezet címben meghatározott aspektusból vizsgáló szakaszban az *oratio* történeti háttérének felvázolását követően a beszédben leírt tényállás ismertetésén keresztül lehetőség nyílik a *deductio*nak, mint e szöveghely kiemelten fontos fogalmának elemzésére. A *deductio*, e sajátosan formalisztikus, a birtokvita kapcsán perbe szállt felek egyikének birtokról történő szimbolikus kiűzését jelentő aktus sajátos viszonyban látszik állni a birtokvédelemmel kapcsolatos jogi szabályozással; e viszony és a szóban forgó törvények történeti elemzése lehető fel a munka e részében. Végezetül Nótári felvázolja az elemzett szöveghely nyomán a joggyakorlat és szónoklás, illetve a jogász és a rétor viszonyának változásait, méghozzá az *aequitas* fogalmán keresztül, amely a ciceroi példa alapján nagy teret látszik biztosítani az ékesszólásnak a joggyakorlatban, még akkor is, ha a *Jog, vallás és retorika* által tételezett sajátos fogalmi és gyakorlati „együttélés” dacára komoly távolság állt fenn e két diszciplína között a korabeli Rómában.

Összefoglalva az eddigieket megállapíthatjuk, hogy Nótári Tamás sikerrel oldotta meg műve konceptuális alapvetéséből adódó a tematikus és módszertani sokszínűségből származó nehézségeket. Elmondható, hogy a munka valóban képes a címben megtekinthető fogalmak összefüggéseit felmutatni, és pedig oly módon, hogy mindeközben a mű – a szerzői szándékkal összhangban – maga sem tükrözi a diszciplináris törésvonalakat, hanem éppenséggel egységessé szőtt, koherens egységet alkot. Kiemelendő a bőséges jegyzetapparátus és az igen részletes bibliográfia, amelyek a rövid összefoglaló és az angol nyelvű rezümé mellett egyaránt hangsúlyozzák a munka szakmaiságát, és segítik az egyes kérdések iránt érdeklődők szakirodalmon belüli tájékozódását. Okvetlenül megemlítendő azon momentum is, hogy a mű egészére jellemző a forrásokhoz

hajolás, a latinul és magyarul minden alkalommal egyaránt közölt idézetek gyakori citálása, amely mellett, hogy a szakmaiság szempontjából is elengedhetetlen, a száraznak egyébként sem nevezhető munkát is tovább színesítik. A *Jog, vallás és retorika* a latin terminus technicusok igen nagy szá-

ma okán feltételez ugyan némi római jogi műveltséget, de ennek hiányában is bátran ajánlható mindazoknak, akik érdeklődnek a címben megnevezett fogalmak viszonya, illetve általában a római kultúra iránt.

VARGA PÉTER

JEGYZET

¹ A szerző számos korábban – többek között a *Belvedere Meridionale* hasábjain is – megjelent tanulmánya kapcsolódik a monográfiához, illetve megalapozza azt vö. NÓTÁRI T.: *De iure vitae necisque et exponendi*. JK 1998. 11; *Auloedi et citharoedi* (Cic. Mur. 29.). Belv. 1999. 7–8; *Megjegyzések a férji hatalom történetéhez az ókori Rómában*. Belv. 1999. 1–2; *Studiorum atque artium contentio* (Cic. Mur. 22–30). *Actas* 1999. 1–2; *Medea Palatina* (Megjegyzések Cicero Caelianájához, különös tekintettel Clodia személyére). *Actas* 2000. 1–2; *Servius Sulpicius orator*. Belv. 2000. 5–6; *Jogtudomány és retorika – Cicero pro Murena* 26. JK 2001. 12; *Megjegyzések Cicero pro Murenájának történeti háttéréhez*. Belv. 2001. 5–8; *Quaestio de ambitu*. *Collega* 2001. 5; *A mérleg mint az igazságszolgáltatás jelképe Homérosznál*. *Collega* 2002. 2; *M. Porcius Cato alakja Cicero pro Murenájában* (Cic. Mur. 58–66). Belv. 2002. 3–4; *De oratoris perfecti institutione*. *Collega* 2003. 3; *Excantatio és evocatio a római szakrális jogban*. *Collega* 2003. 1; *Megjegyzések a modern büntetőeljárás alapelvek római előzményeihez*. In: *A Büntető Törvénykönyv és a Büntető Eljárási Törvény módosításának elméleti és gyakorlati kérdései*. Budapest 2003; *Numen és numinozítás – a római tekintélyfogalom vallási aspektusai*. *Actas* 2003. 3–4; *Fustel de Coulanges: Az antik városállam*. Ókor 3. 2004. 4; *Iuridicophilologica – Tíz tanulmány*. Budapest 2004; *Jogtörténeti adalékok a Pro Caecinához*. *Collega* 2004. 1; *Megjegyzések egy jogértelmezési maxima történeti háttéréhez*. JK 2004. 7–8; *Cicero – Négy védőbeszéd*. Fordította, jegyzetekkel ellátta és a bevezetést írta Nótári T. Szeged 2004; *Iuridicophilologica. Tíz tanulmány*. (Az előszót írta Szádeczky-Kardoss Samu) Budapest 2004. *Summum ius summa iniuria*. MJ 2004. 7; *Summum ius summa iniuria – Comments on the Historical Background of a Legal Maxim of*

Interpretation. AJH 45. 2004; *The Function of the Flamen Dialis in the Marriage Ceremony*. AnnUB 45. 2004; *De matrimonio cum manu*. JTSz 2005. 2; *Hésiodos jogkoncepciója*. JK 60. 2005. 7–8; *On Some Aspects of the Roman Concept of Authority*. AJH 46. 2005; *Festuca autem utebantur quasi hastae loco*. AUB 51. 2005; *A római tekintélyfogalom vallási aspektusai*. In: Hamza G.–Nótári T.: *Jog- és kultúrtörténeti tanulmányok I*. Budapest 2006; *Megjegyzések a confarreatio szertartásához*. Belv. 2006. 5–6; *Hesiod und die Anfänge der Rechtsphilosophie*. AnnUB 2006; *Szakralitás és szimbolikus harc – adalékok a legis actio sacramento in rem eredetéhez*. In: *Jogi kultúrák, processzusok, rituálék, szimbólumok*. Szerk. Mezey Barna. Budapest 2006; *Bürgergemeinschaft und Rechtsgedanke bei Hesiod*. In: *Politai et Cives. Epigraphica III. Hungarian Polis Studies* 13. Ed. György Németh–Péter Forisek. Debrecen 2006; *Duellum sacrum – gondolatok a legis actio sacramento in rem eredete kapcsán*. AJ 2006/1; *Comments on the Origin of the legis actio sacramento in rem*. AJH 2006/2; *Remarques sur le ius vitae necisque et le ius exponendi*. *Studia Iuris Caroliensia* 1. 2006; *A lándzsa mint hatalmi és tulajdoni jelkép az ókori Rómában*. In: Hamza G.–Nótári T.: *Mit hoz a múlt? Jog- és kultúrtörténeti tanulmányok I*. Budapest 2006; *Választási kampánystratégia az ókori Rómában*. (társszerző Németh Gy.) JK 2006/7–8; *Kampánystratégia az ókori Rómában*. In: Hamza G.–Nótári T.: *Mit hoz a múlt? Jog- és kultúrtörténeti tanulmányok I*. Budapest 2006; *Hogyan nyerjük meg a választásokat? Quintus Tullius Cicero: A hivatalra pályázók kézikönyve*. Fordította, a jegyzeteket, az előszót és az utótanulmányt írta Nótári T. Szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta Németh Gy. Szeged 2006. *Minden menyasszonyt Gaiának hívtak? Adalék a római házassági szertartás egy eleméhez*. *Jogelméleti Szemle* 2007/1.

DIXIT ET SALVAVI ANIMAM MEAM

*Tanulmányok
a 65 éves Szegfű László tiszteletére*

A középkor szolgálatában

Makk Ferenc professzor köszöntője Szegfű László tanár úr 65. születésnapján

**Tisztelt Hölgyeim és Uraim!
Tisztelt Barátaim! Kedves Laci!**

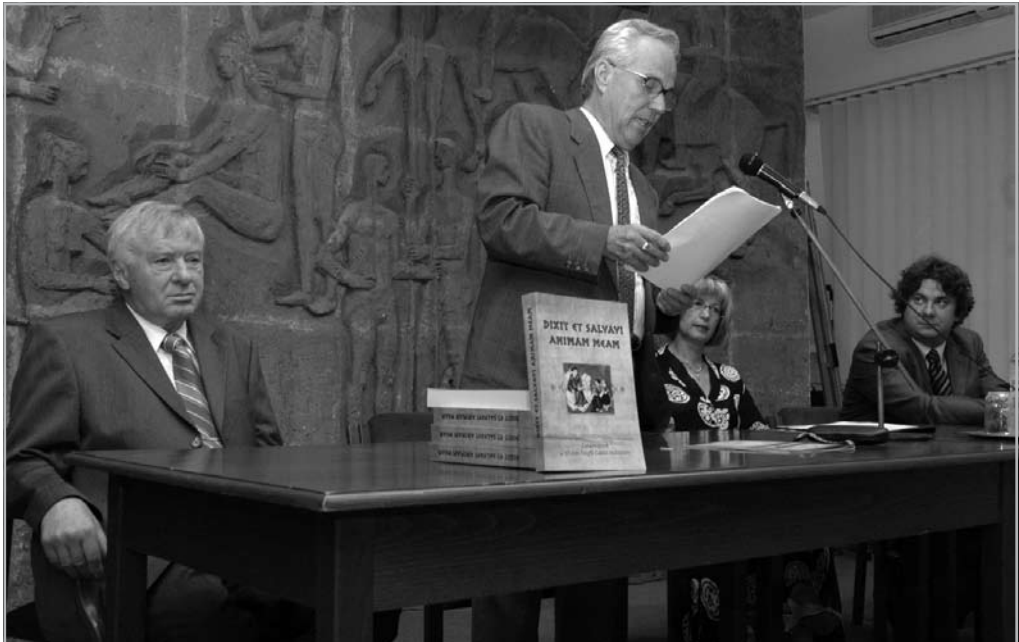
Egyes történéshilozófiák szerint az adatok önmagukért beszélnek; más iskolák viszont tagadják ezt. Véleményem szerint a tétel lényegében igaz, ha megfelelő számban állnak rendelkezésre a forrásadatok, és ha megfelelő módon rendezzük el őket.

Legalábbis Szegfű Tanár Úr szakmai (tudományos) tevékenysége esetében biztosan igaz a tétel.

Azokat az adatokat, tényeket, amelyekről szólni kívánok, mert önmagukban – szin-

te pusztá felsorolás formájában – beszédesen alkalmasak a Tanár Úr tudományos-kutatói munkásságának jellemzésére, részben különböző helyekről gyűjtöttem össze, részben régi barátságunk révén tettem rájuk szert. Hiszen régi baráti és szakmai szálak kötnek össze bennünket. Pályafutásunkban is sok a közös pont.

Szegfű Lászlót 1957 óta ismerem, azaz kerek ötven éve! 1957 őszén ő I. osztályos tanuló lett, én pedig III. osztályos diák lettem a bajai III. Béla Gimnáziumban. Ugyanabban a gimnáziumban tanultunk és érettségiztünk, s ily módon csaknem ugyan-

SZEGFŰ TANÁR ÚR KÖSZÖNTŐJE A MEGYEHÁZÁN (2007. JÚLIUS 10.)

FOTÓ: NAGY TAMÁS

azok a tanárok oktattak, képeztek bennünket. A III. Béla Gimnázium, amely éppen most, 2007 őszén lesz 250 éves, abban az időben egyik fénykorát élte; nagy formátumú tanárok egész sora dolgozott akkor ott. Közülük az egyik legkiválóbb tanár Gergely Ferenc volt, közös történelem tanárunk. A história iránti szeretetünket tőle örököltük. Azután mindketten Szegeden tanultunk tovább, én 1964-ben végeztem, Szegfű László 1967-ben diplomázott a Bölcsészkaron történelem-olasz szakon. Az egyetem után mindketten a Tisza-parti városban maradtunk – immár véglegesen. Mindketten középkorászok lettünk, és ennek folytán számos közös munkánk született, ezeket rendre közös barátunk, Kristó Gyula vezetésével és közreműködésével készítettük el. A szakmai együttműködés tulajdonképpen 1972-től számítható, tehát legalább harmincöt éves.

Szegfű László 1967 és 1973 között a szegedi József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárában dolgozott, majd 1973-tól egészen 2007-ig a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán (illetve Karon) tanított. Ez is jelzi, hogy hűséges típus: hűséges a szakmájához, a munkahelyéhez, a barátaihoz és hűséges, ragaszkodó a családjához is.

A szűkebb értelemben vett szakmai (tudományos) munkájára vonatkozó adatokat, tényeket néhány fontos szempont szerint tekintetem át. Ezek alapján egyértelműen megállapítható, hogy Szegfű László szakmai tevékenységének fő jellemzői a következők: **1.** folyamatos és rendszeres; **2.** terjedelmes és színvonalas; **3.** forráscentrikus, azaz a forrástisztelet jellemző rá; **4.** tematikailag gazdag és sokoldalú; **5.** mindezt jól egészíti ki tudományszervező munkássága.

Most nézzük ezeket kissé részletesebben!

Szegfű László folyamatos és rendszeres alkotómunkát végzett és végez. 1964-ben jelent meg első írása, azóta – az első egy-két esztendőttől eltekintve – minden évben

közölt publikációt, azaz nincsenek hosszú, rapszodikus megszakítások, többéves kihagyások, amik általában komoly alkotói válság jelei szoktak lenni. Művei helyi és országos kiadványokban láttak napvilágot (pl. Aetas, Chronica, Belvedere Meridionale, Levéltári Szemle, Szeged, Századok, Hadtörténeti Közlemények, Vigília, Névtani Értesítő, Magyar Könyvszemle, Irodalomtörténeti Közlemények, Acta Historica, História stb.).

Az eltelt évtizedek alatt nagy volumenű és színvonalas munkát fejtett ki, ezt egyértelműen bizonyítják az alábbi adatok. Bibliográfiája kb. 190 olyan tételt tartalmaz, amelyek nagyobb lélegzetű írások, tanulmányok, ill. könyvek vagy könyvjellegű munkák. Ez utóbbiak száma 16, s ez önmagában igen komoly teljesítmény. A 190 tétel mintegy 3 ezer nyomtatott oldalt tesz ki. Emellett írt kb. 230 lexikonszócikket is; tervezett csaknem hetven települési és intézményi címert, s készített című háromszáz címerleírást, amelyek újabb sokszáz oldallal bővítik publikációinak terjedelmét. Summázatként csak azt mondhatjuk, hogy ez kifejezetten elismerésre méltó és nagy szakmai teljesítmény.

Külön is érdemes hangsúlyozni azt, hogy Szegfű László történelmi munkája forráscentrikus, ami azt jelenti, hogy számára első a forrás! Azaz kutatómunkáját a források feltétlen tisztelete jellemzi, amely, mint alapelv, Petrarca óta a klasszikus és igazi történetírás legfőbb ismérve minden más – pl. posztmodern – irányzattal szemben. Ő is azt vallja, hogy az ún. posztmodern felfogás nem viszi előre, sőt tönkreteszi – amennyiben hagyjuk – a hagyományos történettudományt. Szegfű László igényes szakember; ugyanakkor a forrástiszteleten alapuló mikrofilológiai elemzés jól megfér nála a fantáziadús és ötletgazdag elméletalkotással. Nagy gondossággal megírt színvonalas tanulmányai minden esetben tartalmaznak új, érdekes mondanivalót. A korábbi nézetektől eltérő, olykor eléggé meg-

hökkentő megállapításai rendre komoly, érdemi vitákat váltottak ki, amelyek mindig a szakmai tisztánlátást segítették elő.

Szegfű László munkássága gazdag, színes és sokoldalú; ez egyaránt igaz kronológiai szempontból és tartalmilag is. Kutatói tevékenysége nagy korszakokat fog át: a magyar őstörténetől egészen a XVIII. századig. Mindennek középpontjában, fókuszában a magyar középkor, ezen belül is az Árpádok kora áll. Kutatói munkája a középkori magyar história jobb megismerését szolgálja. Tematikailag, tartalmilag öt nagyobb területet tudok megkülönböztetni Szegfű László kutatásaiban. Ezek a következők: országos történet; helytörténet; történeti segédtudományok; ideológia- és eszmetörténet; néphagyomány és népköltészet. Röviden – a legfontosabb adatokat említve – mindegyikről szövegek néhány mondatot.

Az országos témák – avarok, kunok, Nagymorávia és a korai magyar határvédelem köztörténeti kérdései – között szép számmal szerepelnek nála a X–XI. század magyar történelmi szereplői (Sarolta, Ajtony, Vata, Thonuzoba, Szent Gellért, Szent István, Szent László és a trónharcok többi királyai). Kedvenc hősei jelentős személyiségek, akik másokkal együtt nagymértékben meghatározták a magyarság korabeli sorsának alakulását.

Az országos problematika mellől nem hiányoznak a lokáltörténelem kérdései sem. Szegfű László igen behatóan foglalkozott Baja és Szeged mellett Mezőberény, Öttömös, Röske, Ruzsa, Szatymaz, Üllés és Kiszombor középkori históriájával. Ezek közül többet könyvnyi terjedelmű munkákban foglalt össze. Így Baja és birtokosai középkori története alkotta 1987-ben megvédett kandidátusi értekezésének témáját.

Igen kiterjedt és sokrétű Szegfű László munkássága a történeti segédtudományok terén. Ezen belül mindig szívesen foglalkozott történeti névtannal és annak forrásaival:

a földrajzi nevekkkel és a személynevekkel; külön megemlíteném itt az *Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez* I–II. kötete (1973–1974); team-munka volt, hárman két évig készítettük. Ez több mint három évtizede a legjobb történeti földrajzinév-összeállítás, amelyet a nemzetközi tudományosság előkelő helyen jegyez; ma is alapvető forráspublikációnak számít; kb. négyezer adatot tartalmaz (ezek nélkül az Árpád-kor nem tanulmányozható!). Behatóan és részletesen foglalkozott insigniológiával, főleg a magyar királyok különböző hatalmi jelvényeivel. Egyik kedvenc területe a heraldika, mégpedig a gyakorlati címertan: a mai igényeknek megfelelő, korszerű és szakmai szempontból igen magas szintű, helyi (települési és intézményi) címerek alkotása. Szegfű László ma az ország egyik legjobb és legismertebb címertervezője, alkotója.

Mintegy hetven helyi (megyei, települési, intézményi) címert alkotott, köztük van Csongrád megye, a szegedi egyetem és a főiskola új címere is (utóbbi kettővel kapcsolatosan jelent meg nemrég impozáns kiállítású füzet, a Címerhonosító és a honosító címerek. Szeged, 2007.) Szegfű László címeralkotó munkásságát dicséri Csongrád megye csaknem összes településének címere is. Ezek igen értékes és szerfelett maradandó alkotások, hosszabb ideig és jobban megőrzik alkotójuk nevét, mint számos veretes tanulmány, cikk és egyéb írás! Feltétlenül említésre méltó a Magyar jelképek és a történelem c. összeállítás, a millennium tiszteletére (2000); a 46 tablós kiállítási anyag kormányzati felkérésre készült, és huszonegy nyelven 60 országba jutott el! Azt hiszem, jól körül kellene nézni az országban, ha hasonló terjesztésű produktumot akarnánk találni! Ugyancsak jelentős részben Szegfű László készítette el központi felkérésre a Magyarország megyéinek, településeinek címer- és jelképtára című anyagot, CD-lemezen magyarul és angolul is kiadták (2000, 2001).

A segédtudományokon belül az intézménytörténet és a genealógia sem hiányzik Szegfű László alkotóköréből.

Kedvenc nagy témái, szakterületei közé tartozik az ideológia- és eszmetörténet. Igen nagy kedvvel foglalkozott mindig is a pogányság, kereszténység és eretnekség problematikájával az első ezredforduló Magyarországnak vonatkozásában. Úgy érzem, hogy kétségtelenül idetartoznak legjelentősebb szakmai alkotásai: így az Ősi szellemi örökségünk, amelyben az ősi magyar hitvilág kérdéskörét tárgyalja (1996); ez a könyve később olaszul is megjelent (2001). Természetesen első helyen kellett volna megemlíteni kedvelt hőse, Gellért marosi püspök fő műve, a *Deliberatio supra hymnum trium puerorum* kritikai kiadását, amelyhez kiváló magyar fordítás és hatalmas jegyzetapparátus járul (1999). Szent Gellért csanádi püspök munkája a XI. századi magyarországi latin nyelvű irodalom kitűnő alkotása, amely a korabeli Európában a legjelentősebb dogmatikai művek közé tartozik, s amelyet csak ahistorikusan kisajátító, torzító és hamis vélekedés nyilváníthat ma az akkor még nem is létező latin nyelvű román irodalom termékének. A szegedi kiadás nélkülözhetetlen kézikönyv lett a szakmabeliek számára. Nagy opus ez, amely méltán hirdeti a társszerző Szegfű László kiválóságát a magyar medievisztika területén. Egyébként Szent Gellért és műveiről közel negyedszáz írást publikált Szegfű László.

Csak röviden szólok arról, hogy Szegfű László Tanár Úr – az irodalom és az ethnographia határán - számos írásában foglalkozott a korai magyar népi epikával, főleg a népi énekekkel, az államszervezés hősénekeivel, a történeti tárgyú népmesékkel, a történelmi mondavilággal, benne Szent László népköltészeti alakjával stb.

Szegfű László tágabb értelemben vett szakmai munkásságának jelentős és szerves részét alkotja közéleti – tudományos szervező

tevékenysége. Hosszú éveken keresztül elnökként irányította és irányítja ma is a Magyar Történelmi Társaság Csongrád megyei és szegedi csoportját. 2004 óta elnökségi tagja a Szegedi Középkorász Műhelynek, amelyhez hasonló az egész országban nincs; a Műhelynek egyébként 1992-ben egyik alapítója volt. Részt vesz a Kristó Gyula Alapítvány Kuratóriumának a munkájában. Évek óta tagja egyetemünk Medievisztikai PhD-programtanácsának. Részt vett a SZÖM (Szegedi Őstörténeti Munkaközösség) és a KMTL (Korai Magyar Történeti Lexikon. 1994.) nagyszabású munkálataiban, valamint a Szegedi Középkortörténeti Könyvtár több kollektív jellegű kötetének elkészítésében. Tudományos szervező tevékenységének része a *Belvedere Meridionale* c. folyóirat és az ehhez tartozó Könyvtár-sorozatok (pl. Kis-könyvtár) beindítása és folyamatos kiadói gondozása mind a mai napig. Számos tudományos konferenciát szervezett (közülük kiemelkedett a Szent Gellért vértanúsága 950. évfordulójának és az 1956-os forradalom 50. évfordulójának a tiszteletére rendezett tudományos ülészak).

Ő maga igen sok szakmai előadást tartott, így címeralkotással kapcsolatban legalább 100 alkalommal az ország különböző településein; ezek mellett több tucat más jellegű tudományos rendezvényen szerepelt előadással. Ugyanakkor én a legfontosabbnak e téren – ti. a tudományos szervezés terén – a tanszékszervezést és a tanszékefejlesztést tekintem. 1989-ben a főiskolai történelem tanszéken öt állandó munkatárs dolgozott; tudományos fokoza csak Szegfű Lászlónak volt, aki 1989-ben lett a tanszék vezetője; 2006-ban a tanszéknek már tizenkét állandó tagja volt, közülük hét tudományos (kandidátusi, PhD, illetve akadémiai doktori) fokozattal rendelkezett, négy kolléga pedig PhD-abszolutóriumot szerzett. Röviden szólva: ez óriási eredmény, ez a tanszék volt tudomásom szerint az ország legszínvona-

lasabb és legrangosabb főiskolai történeti tanszéke. Ha a jelenlegi szomorú helyzet nem állt volna elő, akkor azt mondanám: a tanszék Szegfű László számára az opus aere perennius lenne; de hogy nem így van, az a legkevésbé sem rajta múltott.

Emberileg iszonyatosan nehéz lehet látni azt, hogy miként hullik szét, miként semmisül meg az az intézmény, amit Szegfű László tizennyolc év szívós, kitartó és igényes munkával létrehozott! De: laudálni jöttünk és nem kondoleálni!

Szegfű László történeti munkássága minden dicséretet és elismerést megérdemel, mert – három gyermek atyjaként s megértő, segítőkész feleséggel az oldalán – nemcsak minden tudásával, hanem teljes szívvel és lélekkel tette ezt, végezte a dolgát. Az ő igényes és szuggesztív inspirációja is nagy szerepet játszott abban, hogy ma a szegedi főiskola több egykori történelem szakos hallgatója az ország különböző intézményeiben ma-

gas beosztásban végzi szakmai-tudományos munkáját.

Határozott meggyőződésem az, hogy Szegfű László szakmai munkásságára nemcsak ő maga, nemcsak a tanszéki közösség, amiben eddig dolgozott, hanem a Főiskola egésze és a szegedi medievisztika egyaránt büszke lehet.

Gratulálok mindehhez, s további munkájához jó egészséget és sok sikert kívánok.

Szeged, 2007. július 10.

Makk Ferenc
tanszékvezető egyetemi tanár
SZTE BTK

(Elhangzott: Dixit et salvavi animam meam. Tanulmányok a 65 éves Szegfű László tiszteletére. (Szeged, 2007, Belvedere Meridionale) című kötet bemutatóján. Szeged, 2007. július 10.

„Ember lenni, és embereket nevelni”

Kötetlen beszélgetés Szegfű Lászlóval 65. születésnapja alkalmából

• *Bevezetésként arra szeretnénk kérni, hogy mondjon néhány gondolatot arról, hogyan vezetett a történelmi pályára az útja? Volt-e olyan személy, családtag, vagy pedagógus, akár a középiskolai, akár a felsőoktatási életútja során, aki mintaadóként szolgált?*

Tulajdonképpen a történelem iránti hajlandóságom ott kezdődött, hogy az apámat lelőtték a világháborúban és nálunk állandóan terítéken volt a hőskultusz, a haza, a nemzet fogalomban való gondolkodás. Ez meg is határozta, hogy nagyjából merrefelé orientálódom. Elsősorban az irodalom és a történelem volt az a két tantárgy, ami érdekelt, de mindenképp jól teljesítettem. Ez a magyarázata annak, hogy középiskolába humán

tagozatra jelentkeztem, ott pedig különösen kiváló tanárim voltak. Ha bárkit is kiemelek, az nem biztos, hogy tisztességes, de ennek ellenére elmondanám, hogy egy rendkívül művelt magyar tanárom volt, aki egyben az osztályfőnököm is volt, és aki az irodalomtörténetet kiváltképp favorizálta. Úgy is indultam, hogy irodalommal foglalkozom, úgy is nyertem pályázatokat. Volt egy kiváló történelemtanárom is, akivel egészen a mai napig tartom a kapcsolatot, ő Gergely Ferenc. Az osztályfőnökömet Keszthelyi Györgynek hívták. Ez a két ember volt, aki a művelődéstörténet irányába elindított. A tetejében pedig, nos, a nevemmel is komoly problémák vannak, mert azt mondta mindenki, hogy ilyen névvel csak történész lehet az ember, itt Szekfű Gyulára visszautalva. Ennek ellenére a középiskola után gyógyszerész karra vettek fel, a gyógyszerészet tudományi karra, ahol lehúztam majdnem egy évet, azonban akkor már éreztem – miután katonai behívóval, és egyebekkel zaklattak –, hogy pályát kell változtatnom. Akkor döntöttem tehát úgy, hogy átváltok a gyógyszerészetből a bölcsész tanárszak felé. Az, hogy a történelmet választom, az nem volt kétséges. A történelem volt az, amit biztosan gondoltam. Az átvételim történelemből minden további nélkül sikerült, a másik szakkal volt probléma. Én szerettem volna francia szakra menni, azonban ez némi személyes problémák miatt elmaradt, felvettek latin szakra, és aztán végeztem olasz szakon. Tehát történelem–olasz szakos tanári diplomával kerültem 1967-ben az Egyetemi Könyvtárba. Én indítottam el a különgyűjteményt. Úgy tűnik a „K” omen a sorsfordulóimon, ugyanis ahogy mon-

FOTÓ: NAGY TAMÁS (2000. MÁJUS)

dottam, az osztályfőnököm Keszthelyi György volt, az egyetemen pedig Karácsonyi Béla és Kristó Gyula kezei alá kerültem, később atyai pártfogóm Klaniczai Tibor lett, a főnököm pedig Kulcsár Péter. Ezek a nevek azt hiszem, mindenkinek ismerősek. Nos, hát az egyetemen kezdtem el történelemmel igazából foglalkozni, a kedvenceim akkoriban a filozófusok voltak, és talán ehhez nem is lettem hűtlen. Fordítottam Sartre-t franciából, Camus-t olaszról. Ez érdekelt: a gondolkodás története. Így aztán Karácsonyi Béla kezei alá kerülve ő is egy nagy gondolkodót ajánlott a figyelmembe. Szent Gellért volt az, a magyarországi teológia első és talán legismertebb alakja. Valóban nagyon érdekes a korunkra

maradt munkája, Harminchat évi tevékenység után most már talán állíthatom, hogy értek valamit belőle. Tehát így megmaradtam a gondolkodás történeténél, és tulajdonképpen így lettem középkorász, így kerültem a középkor vonzásába. Végzésem után pedig részt Karácsonyi Bélával dolgoztunk együtt a lengyel–magyar krónikának a kiadásán, másrészt Kristó Gyulával és Makk Ferencsel egy nagy topográfiai gyűjteményt állítottunk össze, annak a bizonyosságául, hogy a helynevekre építve igazából nem lehet történelmet írni, tehát a történelemben a helynevek nem tekinthetők komoly történeti forrásnak addig, amíg mindent nem tudunk a névadás indítékairól.

Amikor idekerültem 1973-ban a tanárképzőre, még nagyon kevesen voltunk, amiből következik, hogy a munkamegosztás gyatrán haladt, és így nem volt olyan területe

AZ EPERJESSY KÁLMÁN EMLÉKÉRE RENDEZETT KONFERENCIA ELNÖKÉKÉNT BENDA KÁLMÁN (†1994. MÁRC. 15.) ELŐADÁSÁT HALLGATJA
FOTÓ: FARKAS ISTVÁN

a történelemoktatásnak, talán a módszertan kivételével, amit ne kellett volna valamilyen módon abszolválnom, nem kellett volna valamilyen módon beleszállni az oktatásba. Ez az őstörténettől napjainkig, illetve hát a különféle segédtudományok, forrástudományok, stb. mind beleértendő. Illetve olyan speciális területek, mint a vallástörténet, régészet, és hasonló. Tehát mondhatnám azt, hogy egy sokoldalúan félművelt ember vagyok.

• *Pályája indulásánál tehát nagy szerepet játszott az édesapja sors-tragédiája, egy második világháborús esemény. És eljutottunk oda, hogy ennek következtében lett a tanár úrból középkorász. Ez a választás mennyire volt tudatos? Volt-e szerepe ebben annak, hogy a második világháború – mint téma és mint korszak – politikailag átdolgozott, átmosott dolog volt sokáig, és talán a középkor nem ennyire?*

Nem, egyszerűen arról van szó, hogy a mi időnkben rendkívüli módon érvényesült az úgynevezett kettős nevelés. Az apám az erdélyi hadseregben szolgált, és Kolozsvár védelmi előterében Torda–Aranyosgyéres között esett el, tehát amit otthon hallottam anyámtól, nagyszüleimtől, szűkebb-tágabb rokonságomtól, az volt mérvadó számomra. A katonai eseményeket többé-kevésbé ismerem, mert apámnak egy-két túlélő katonájával sikerült beszélnem. Inkább az emberi gondolkodás érdekelt. Mi az oka annak, hogy hatalmas pusztítások, gyilkolások millió meg tízmillió számra, hogyan alakulhatnak ki gondolkodó emberek körében? Tehát ez volt az indíték, hogy a gondolkodás és az irodalom, művészet felé fordultam. Így jutottam el Karácsony Bélához, és így Szent Gellértnél kötöttem ki.

• *Milyen volt az akkori szegedi egyetemnek a légköre? Ez azért fontos kérdés manapság, mert noha tudjuk, hogy akkoriban a „Párt” irányítása alatt álló felsőoktatási rendszer működött, mégis azt mondják egykori hallgatók, hogy nagyon erősen minőségtelven volt a szegedi egyetem. Ebből adódóan egy további kérdés is érdekes számunkra. Ma úgynevezett pártpolitikai kontroll nincs az egyetemeken, de ugyanakkor a felsőoktatás tömegessé válása és a további tartalmi szabadosságok működésbe lépése után, mintha, a történelemtudomány oktatása és mint tudományok a hagyományos módszerei is egyfajta értékvesztésen-átalakuláson esnek át, melynek eredményeként egyes tények relativizálódnak.*

Amikor a gyógyszerész karra felvételiztem, volt politikai elbeszélgetés. Ott, miután én beírtam az önéletrajzomba, hogy az apám hősi halált halt, azzal kezdték, hogy miért ezt írtam, miért nem azt, hogy Horthy-pribék volt? Ami aztán meg is határozta a társasághoz való viszonyomat. Viszont a BTK-án, érdekes módon, valahogy más volt

a légkör. Itt olyan értékes emberek voltak, mint a Wittmann professzor, a Szádeczky-Kardoss Samu. Vagy olyanok, mint a Mérey Gyula, aki rendkívül vonalasan tűnt, mégis egy gondolkodó ember volt, aki hagyta kibontakozni az embert. Az oktatói karon belül, amikor én odakerültem, már a Rákosi-hullám, meg a Gerőé eltűnt, viszont akik továbbra is maradtak, azok komoly, tudós emberek voltak, és ezek közé sorolom Karácsonyi Bélát is. Bár többen vádolják hogy ilyen volt, meg olyan volt. Hát akkor én nyugodtan mondhatom, hogy az „ördög cimborája” voltam. Mert igaz, hogy én jobb-oldalinak, meg szélsőségesnek számítottam főként KISZ-berkekben, ennek ellenére a sztálinistának kikiáltott Karácsonyi Bélával nagyon jól kijöttem. Soha nézeteltérésünk nem volt, soha nem agitált, hogy ilyen legyek, vagy olyan, vagy változtassak a nézeteimen. Én – úgy érzem – sem jobb-, sem baloldali nem voltam, csat utáltam a demagógiát és a karrierizmusból táplálkozó, meggyőződés nélküli exhibicionizmust, s ezt olykor ki is mondtam. Aztán meg az ördög sem olyan fekete, mint amilyenre festik. S azt sem árt megnézni, ki a „festő”. Ám volt ennek egy jó oldala is. Miután Karácsonyi sztálinistának volt kikiáltva, így általában nem kezdtek ki politikai vonalon. Egyfajta védelmet. Én pedig atyám helyett atyámnak, mesteremnek tartom, soha meg nem tagadtam, most is azt vallom, hogy ha nem az ő kezei alá kerülök, nem lett volna belőlem történész, és még kevésbé középkorász.

Meg kell, hogy mondjam, a hallgatóság körében volt egyfajta politikai helyezkedés, a szó szoros értelmében, tehát provokatív dolgok sorozatban kerültek elő. Ilyen volt például, hogy egyik szemináriumon feltette egy hallgató a kérdést, hogy tessék megmagyarázni, hogyan lehet az, hogy a fasiszta Németország ellen élet-halál harcot folytató lengyeleket a Szovjetunió hátba támadta. Erre akadt néhány olyan társunk,

aki azonnal vette a lapot. Például volt egy gyerek, akinek az apja SS-katonaként esett el (sváb származású volt, sorozták, tehát nem ő maga akart SS katoná lenni), másrészt pedig az ember igazságérzete is felmerül ilyenkor. (A Molotov–Ribbentrop paktum még nem volt közismert.) Tehát amikor aztán ezek ugrottak, és mondták, hogy igen, tényleg, hogy van ez, akkor azután kijelentette az egyik kollegina, hogy „végzés előtt tele van reakciókkal a történelem szak. A Szovjetunió támadása azért következett be, hogy a német repülőakció rádiószórából kikerüljenek a szovjet nagyvárosok, másrészt ezek ősi szovjet területek voltak”, ami már önmagában anakronizmus.

- *Ez szándékos provokáció volt?*

Igen, szándékos provokáció volt. Na, most én hülye, akkor úgy fogtam fel a dolgot, hogy ez csúnya rászedés, és szóltam, hogy én ismerek egy „nagy revizionista tudóst”, bizonyos Karl Marxot, aki megírta: történeti és stratégiai elvekre építve; nem lehet igazságos háborút viselni. Ez a Polgárháború Franciaországban című munkájában van. Akkor elhallgattak a provokátorok, de amikor a kihelyezés történt volna, tehát hogy ki, merre menjen dolgozni, akkor egy olyan akciót indítottak ellenem, hogy ha az sikerrel jár, akkor diplomát sem kapok. Pedig én semmi mást nem mondtam, csak idéztem, de az volt az érv, hogy én azért tanulom a marxizmust, hogy a hithű párttagokat lehetetlenné tegyem. Na, itt Karácsonyi professzornak egy érdekes és taktikus húzása volt, így sikerült az egészet kivédenie, hogy nemhogy fegyelmi nem lett belőle, hanem kis híján azoknak lett fegyelmi ügye, akik provokálták az egészet. Nem tudom, hogy kik álltak a háttérben. Voltak gyöngye képesű oktatók is, akikről el tudom képzelni, mert imitt-amott a lóláb kilógott. Én úgy gondolom, hogy maga a professzori kar az

komoly volt, politikai pártállástól ez most független, tehát hogy a szakmai normatívák minden szempontból magasak voltak.

- *Miben lehetne röviden meghatározni az oktatói tapasztalatai foglalatát?*

Mindenkihez úgy viszonyulni, hogy amit nem kívánsz magadnak, ne tedd másnak sem. Azon kívül volt bennem egyfajta illúzió, ami minden olyan emberben, aki valamilyen módon oktatás területén működik, hogy hatni tudok. Hatni tudok, befolyásolni tudom az emberpalántákat, részint a kibontakozás, részint pedig a humán magatartási irányba. Meg kell, hogy mondjam, ez kb. 10-15%-ban sikerült. Azt hiszem, hogy ezt minden tanár elmondhatja: voltak kiváló tanítványai. Voltak olyanok, akik a szándékát megértették. Voltak, akik élni tudtak azzal a lehetőséggel, amit biztosíthattam a saját hatáskörömön belül. Jórészt a mocsárnak nevezett társulat volt a jellemző, akik meghallgatták, jól-rosszul levizsgáztak. Ezek lehet, hogy idővel beérve, mert erre is tudnék példát mondani, rájöttek arra, hogy mi volt az igazi szándék. Nem az, hogy pontosan, napra tudja a mohácsi vésznek a dátumát, hanem az, hogy próbáljon ember lenni, és próbáljon embereket nevelni, a szónak az igazi értelmében.

- *Az, hogy tanár lesz, az már egy korábbi elkötelezettség volt, vagy ez fokozatosan alakult ki?*

Az 1972/73-as tanévben, a második félévben voltam óraadó. Utóbb derült ki, hogy ez egy próba-félév volt. 1973 augusztusától lettem oktató a JGYTF-en. De tulajdonképpen ez egy azonnali elhatározás volt, én nem akartam tanár lenni. Hosszan elbeszélve tengerész akartam lenni, rádiós tiszt, navigátor, tehát még egyetemre jönni sem akartam. Csak rábeszéltek, aztán a hadsereg közbelépett, behívtak tiszt iskolába, én

meg nem akartam tiszt lenni, amire aztán rá is fáztam, mert négy évig csak tisztképzőre kellett járnom, aktív dolgozóként. Amikor a gyógyszerésztudományi karon elsőéves diák voltam, akkor vállalt a KISZ védnökséget a tanári pálya fölött. Ez egy aktuálpolitikai akció volt, és én ezt használtam ki arra, hogy átmenjek a bölcsészkarra. És miután a bölcsészkaron elsősorban tanárképzés folyt, így értelemszerű, hogy tanárszakokat válasszítottam. Amit nem bántam meg a mai napig sem.

• *Az 1970-es években a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, és azon belül a Történettudományi Tanszék a tudományos diákköri mozgalomban, és a magyar tanárképzésben egy komoly, vezető intézmény volt, és a tanszék maga is országosan az egyik legjelesebb tanárképző tanszék volt. Volt-e itt valamilyen hagyománya annak, hogy érvényesüljön Eperjessy Kálmán szellemi öröksége? Azt tudjuk, hogy Ön később – tehát már a kilencvenes években – több megemlékezésen tisztelgett a tanszék egykori vezetőjének, a főiskola egykori főigazgatójának emléke előtt, de élt-e ebből a történeti hagyományból valami itt még a hetvenes-nyolcvanas években?*

Tulajdonképpen itt egy nagyon jó hagyomány volt, amit az Eperjessy Kálmán bácsi indított. Elsősorban helytörténetre ösztönözte a hallgatóit, azzal a szándékkal, hogy bárki bárhova kerül, ott tulajdonképpen a helytörténet művelésének meg van a lehetősége, vagy terepe. Míg ha országos, vagy netán nemzetközi témába vágná bele, akkor ez rettenetesen nehéz lenne. Pont olyan időszakban voltam egyetemista, meg kezdő tanár, amikor elég nehéz volt az országból kijutni. És ha lehetett is, az NDK volt a legnyugatibb, ahová mehettünk, és általában Moszkvától, vagy Sztálingrádtól Kelet felé sem lehetett menni; délről Tito elvtárs láncos kutya volt, és a többi, amit 1956 után töröltek, de ennek ellenére a déli területek

felé még Bulgáriába se nagyon, Romániában meg nem szívesen fogadták az embert. A történettudományi tanszék ideje korán ráállt erre, hogy elsősorban helytörténet-kutatásra képezze az embereket. Én ebben elég jól megtaláltam a helyemet, bár az én témám, Szent Gellért ebben egy elég jól exponált, kiemelt téma volt, ennek ellenére, ha most megnézik Csongrád megyében a Tisza jobb partjának településneveit, fél tucatnak legalább, de lehet, többnek, én írtam meg a középkori történetét. Nem ódzkodtam attól, hogy egy kisebb település történetével foglalkozzam. Ez a másik terület, ami meghatározta a tevékenységemet: a helytörténet; igazából a főiskolán szedtem fel ezt a fajta hozzáállást. Itt egy nagyon komoly műhelymunka folyt. Úgy, hogy figyelembe vették a lehetőségeket, az adottságokat, és igyekeztek azokat maximalsan kihasználni. Volt még egy indítás, mert szülővárosomnak akkor kezdték el írni a történetét, és a középkornál gondoltak rám, hogy írjam meg, úgy gondolom, hogy eddigi munkáim közül ez az egyik legjobb, Baja történetének a középkori része, Mohácsig. Más települések történetét általában a török kiűzéséig bízták rám, megmondom őszintén, a Mohács utáni rész már nekem mindig olyan plusz munkát jelentett, amit nem szívesen csináltam, mert az külön szakembert igényel. Illetve az emlékeket a Tisza–Duna köze területen a töröknek sikerült, legalább a tizenöt éves háború során annyira elpusztítani, kiirtani a népességet, hogy olyan nagyon nem kellett Mohács után kitekintenem, hogy gyorsan eljussak a török kiűzéséig.

• *A Tanár Úr egy másik, igen jelentős szellemi alkotó tevékenysége a heraldika, a címerkutatás. Ez mikor és hogyan kezdődött?*

Ez érdekes történet volt. Csongrád megye címerét akarták megújítani, mert a megyei tanácsban részt vevő hajdani Torontál, Csanád megyei települések kifogásolták azt,

hogy a címerben nekik semmi motívumuk, vagy szimbólumuk nincsen. Aztán egy nagy vita után úgy döntöttek, hogy meghívják hármunkat, Blazovich Lászlót a levéltárból, Kristó Gyulát, meg engem, hogy tegyünk javaslatot egy esetleges új címerre. Blazovich tanár úr, miután a levéltárban dolgozott, minden nap találkozott pecsétekkel, bélyegekkkel, amin a klasszikus Csongrád megye címer volt rajta, azt mondta, hogy ő ezen nem változtatna. Kristó professzor pedig kijelentette, hogy ez heraldikus szakembert kíván, ő ebbe nem avatkozik bele. Én erről nem tudtam, balgatóg módon végig gondoltam, hogyan is lehetne megoldani azt, hogy Trianon idején szétszakított vármegyék, és Csongrád megyéhez csatolt területek valamilyen módon kifejezésre jussanak a címerben is. Ekkor készítettem öt-hatféle tervet, ezeket, amikor volt a megyei tanácsülés, paravánokra kiraktak. Miután úgy gondoltam, hogy igazából három megyének a viselt dolgairól kellene itt hírt adni, másrészt pedig, hogy három különböző címert egymásra borítani lehet, de abból nem egy címer lesz, hanem marad a három, megpróbáltam egy pajzsba foglalni a három megyét. Ez sem sikerült tökéletesen, mert nem lehetett úgy elrendezni, hogy ez evidens legyen, másrészt pedig anakronizmusokat is szüült volna, ha mondjuk berajzolom a folyókat, fölé azt a halászsast, ami a Csongrád megyei címerben szerepel, és a partra meg odaállítom Szent Gellértet a pásztorbottal, mint az egykori Csanád megyének a címerét, vagy beírom az M.T.-t mint Mária Terézia Torontál megyében, vagy egy bőszgyszarut, vagy valamit. Tehát a képi megfogalmazás képtelenségnek tűnt így. Végül egy olyan megoldásra jutottam, hogy az öreg pajzsot négyeltem, beletettem az egyik mezőbe Csanád, a másikba Torontál megye címerét, a másik oldalon az egyik mezőbe az ősfoglaló nemzettség címerét, (ez az oroszlán), a másikba pedig a Csanád nemzettségnek a címerállatát. És minderre boglár

pajzsként rátettem a jelenlegi, pontosabban a korábbi Csongrád megyei címet. Tehát tulajdonképpen egy kettős pajzs alakult ki, és ez olyan óriási tetszést aratott, hogy azonnal az összes többit le kell venni, és addig is volt némi jártasságom a heraldikában, mint ségéd tudományt, oktattam, de igazából ekkor került elő feladatként, és ezt le is tudtam. Ellenben arra nem számítottam, hogy jöttek a különböző tanácselnökök, hogy nekik is kellene címer. Akkor beláttam, itt nincs mese, ezt meg kell tanulni, ha az ember komolyan akarja csinálni, ott nem elég ötleteket felvetni, hanem meg kell tanulni az alapszabályokat, és mindent. Azóta hál' Istennek, százas nagyságrendben címert sikerült gyártanom, heraldikailag is értelmező leírással ellátanom. Továbbá az általam alkotott jó néhány címerben is van olyan, amiről nem szívesen beszélek, mert túlzásfoltam. Általában úgy csináltam a címereket, hogy két-háromféle variációt vettem fel: válasszanak. A választás az általában az volt, hogy legyen benne minden.

• *Itt kell megemlíteni, hogy Ön tervezett három, a szegedi oktatók-hallgatók számára fontos címet: a József Attila Tudományegyetem, a tanárképző főiskola és a Szegedi Tudományegyetem címerét. Óriási dolog, amikor az ember olyan felkérést kap, hogy a saját intézményének, egyetemének egy-egy ilyen fontos szimbólumát készítse el. Óriási kihívás, de ugyanakkor felelősség is.*

A szegedi egyetemnek van olyan múltja, amiből lehetett meríteni. Egyrészt maga a szegediség, másrészt az egyetemnek a Szegeden való megjelenése személyhez köthető. Tehát lehetett olyan motívumokat találni, ami egyértelműen kifejezi az egyetemi mivoltot, a szellemi magaslatot, az alapító személyére utal, és ugyanakkor a városra is. Más volt a helyzet a főiskola címerével, azt ugyanis nem intézményi, hanem hallgatói

felkérésre készítettem el, a Hallgatói Önkormányzat kért fel, hogy ha a JATE-nak már van címere, miért ne legyen nekünk is. Én akkor elkészítettem ezt a tervezetet, kicsit primitívebb változatban, mint ahogy most szerepel, a hallgatóság, a felkérő hallgatók tetszésével találkozott. A főigazgató előterjesztette, hallgatói előterjesztésként egy vezetői testületi ülésen, szavazást rendelt el, hogy legyen-e címer, és hogy milyen legyen. Felkérték arra, hogy ezt a címer tervezetet interpretáljam, én elmondtam azt, amit ezzel kapcsolatban gondoltam, hogy mi miért így, hogy miért ezzel a jelmonddal, és a többi, és ellenszavazat nélkül elfogadta a főiskola. Nyilvánvalóan tetszett a lelkemnek, hogy sikerült mind a két intézménynek címet alkotnom. Ennek szerves folyamánya volt, hogy amikor az egyesülés megtörtént, a Szegedi Tudományegyetem címerének megtervezésére is engem kértek fel. Ez olyan volt egy kicsit, mint gúzsba kötve táncolni. Ugyanis azt mondták, hogy a Klebelsbergre utalva és az egyetem tudományos jellegére való tekintettel a JATE-címerből őrizzük meg a fáklás griffet, továbbá legyen motívum, ami Szegedre, és legyen, ami Kolozsvárra utal. Ezt úgy sikerült megoldani, hogy a griffnek a talpa alá két keskeny szalagot Szegedre utalva, és alulra pedig a kolozsvári címerből a kapubástya motívumot emeltem ki. Érdekes, hogy már 2000-ben felmerült, a kolozsvári egyetem a jogelődjeként a Báthory-féle egyetem. Ezt a kapcsolódást Minker Emil professzor időközben kidolgozta, így 2004 áprilisában átírtam az egész értelmezést úgy, hogy belekerült a Báthory-féle alapítás is, ez nyilvánosságot nem kapott egészen addig, amíg az idén egy fél éves vita végére nem került pont.

• *A Szegedi Egyetem hasábjain jónéhány tanulmány megjelent e témában. Ezt a diskurzust – úgy véljük – erősen befolyásolta a*

Címerhonosító – Honosító címerek című most nyáron megjelent kötete is.

Igen, a visszajelzések is arról szólnak, hogy egy csodálatos kiadvány. A kivitelezése természetesen a tervező grafikusoknak a dicsőségére is szolgál. Ritka eset, amikor sikerül úgy kihozni egy munkát, hogy az abban a pillanatban hasson is. És ez nyilvánvalóan az egész szerkesztőségnek is a dicsérete, a nyomdának, és így tovább. A legalkalmasabb pillanatban került az asztalra, így aztán mindenki megnézhetette, hogy miről is van szó, és elsöpörték az ellenérveket.

• *Kérjük, hogy menjünk egy kicsit vissza a nyolcvanas évek vége felé, amikor is egy évtizednyi oktatói pálya után úgy döntött, hogy a tanszékvezetésre való felkérését elfogadja, vállalja ezt a feladatot.*

Erről nem szívesen beszélek, megmondom miért. Én úgy éreztem, hogy a hallgatóság körében megvan a respekt, jól éreztem magam. A kollégák körében volt némi kis áskálódás, de azt látni kellett, hogy a tanszéken tudományos fokozattal rendelkező ember nem volt. Úgyhogy amikor engem felvettek aspiránsnak az MTA Irodalomtudományi Intézetbe a Gellért-témával, valamilyen fondorlatos úton sikerült azt elérni, hogy rögtön behívtak katonának is. Tehát az aspirantúráim egész időszakában katona voltam a Hungária körúton. Kaptam egy speciális kiképzést, aminek most hadd ne mondjam az okait, a lényeg az, hogy ott töltöttem el nagy részét az aspirantúrámnak, és közben nyilvánvalóvá vált a számomra, hogy itt egyfajta hatalomféltés van: ha énnekem fokozatom van, értelemszerűen előre kell, hogy lépjek, és amikor erre rájöttem, felajánlottam az illetékesnek, hogy lemondok a tudományos fokozat megszerzéséről, ha békében hagynak.

• *Jól értjük, hogy a tanszékvezetői pályafutásának kezdete a rendszerváltással párhuzamos dolog volt? Ha nincsen rendszerváltás...?*

Nem így függnek össze, hanem amikor nekem elévültek az aspiráns vizsgáim, mert az abszolutóriumom megvolt, akkor nagyon keményen nekem rontottak itt, és el akartak távolítani. Miután én előzőleg felajánlottam, hogy nem szerzek tudományos fokozatot, és ennek ellenére nem hagytak békén, akkor azt mondtam, hogy jól van, elmegyek, de nem úgy, ahogy jöttem. Én doktorátussal jöttem ide, akkor beadom a kandidátusim. Válasz: jól van, adjam be. Végül is Baja középkori történetét adtam be, de úgy, hogy december közepén mondták, hogy takarodjak, január másodikán már le volt gépelve a dolgozat. Nem lehetett volna megvédeni, mert helytörténetből nem lehetett kandidátusit védeni, azonban miután én a bajai birtokos családoknak a teljes anyagát feldolgoztam, tehát attól függetlenül, hogy hol voltak birtokaik, lent a Délvidéken, vagy Nyugat-Dunántúlon, s amikor ez a munka a Kállai Istvánnak, aki az ELTÉ-n volt segéd tudományi tanszékvezető, a kezébe került azt mondta, hogy ezt a dolgozatot azonnal be kell adni kandidátusi védeésre, mert ez nem helytörténeti, hanem geneológiai munka. Való igaz, hogy dolgoztam, átnéztem rengeteg, zömmel ki nem adott oklevelet. A védeés különleges volt, a munkahelyi vitát nem lehetett lebonyolítani itt a történeti tanszéken, mert nem volt fokozattal rendelkező ember, hanem akkor végül a JATE-n a Szendrei János igazgató úr, és a Kristó Gyula elnökletével zajlott a munkahelyi vitám, és még abban az évben meg is tudtam védeni a dolgozatom. Miután megkaptam a fokozatot, értelemszerű lett volna, hogy kinevezzenek, amit én nem akartam. Akkor a tanszékvezetőm egy évre elment betegszabadságra. Ezalatt megbízott tanszékvezető voltam, és az utána következő

évben, amikor bejelentette, hogy nem jön vissza betegszabadságról, akkor hívtak be, és közölték, hogy ne is tiltakozzam, nincs más fokozattal rendelkező, tehát ezt nekem kell elvállalni. Én nem vagyok egy születtett hivatalnok, azt hiszem, a legrosszabb munkákat elvégzem, de adminisztrálni nem tudom, és nem is szeretem magamat, így aztán beszéltem Glatz Ferencsel, aki akkor kultuszminiszter volt, hogy mitévő legyek. Neki a véleménye az volt, hogy ez kötelesség is, nem óhaj-sóhaj kérdése, el kell vállalni, ő is adta át a megbízást, meg a főiskolai tanár fokozatról szóló kinevezést. Nem azt mondom tulajdonképpen, hogy akaratom ellenére lettem tanszékvezető, mert végül beláttam én is, hogy ezt meg kell csinálni, de ha nincs ez a presszió, vagy a főnököm nem lép vissza, lehet, a mai napig ő a tanszékvezető. Nekem ilyen ambícióim nem voltak, én a szakmámat szerettem, oktatni szerettem, bár az utóbbi időben megcsappant egy kicsit ez a szeretet, mert felhígult nagyon a hallgatói garnitúra, és ha az ember nem kapja vissza a töredékét sem annak, amit előad, akkor az egy kicsit negatív érzéseket szül.

• *Az 1990-es évek elejétől egy új tanszéket, iskolát teremtett itt a történelem szakos pedagógusképzésben, tanárképzésben. Két épületben: 1994-ig a Hámán Kató (ma Szent Ferenc) utcai helyszínen, mely ma a Carolina Iskola épülete, majd pedig itt a Hattyas sor 10. szám alatt. Milyen főbb súlypontokat határozott meg a vezetésben? Már érintettük a helytörténeti képzést és a történeti szemléletmódot, de ugyanakkor azt is meg kell vallanunk, hogy sokan – mint egykori diákjai – itt értették meg azt, hogy mit jelent a humanista szemléletmód, a hallgatóközpontúság, és az is, hogy vannak elévülhetetlen értékek: a tudományos igazság, a haza, a nemzet, a közösség. Nyilván ilyenkor van egy tanszékvezetői koncepció, amit le kell fektetni...*

Amikor vezető pozícióba kerültem, az egyik alapelvem az, miután én a saját bőrömön éreztem, milyen kemény dolog, ha az embert nem hagyják, hogy érvényesüljön azon a kutatási vagy tudományos területen, én akkor azt mondtam, ha én vezető leszek, akkor ezt biztosan hagyni fogom, nem állítok gátat senkinek az útjába, nem félek attól, hogy valaki a fejemre nő, mert annál nagyobb dicsősége nemigen lehet mesternek, mint ha a tanítványai fölénőnek. Itt tanúi lehettetek annak, hogy a tanszéken mindenkit hajkurásztam, tessék hajtani, kutatni, fokozatot szerezni, mert ez a jövő. Nem tudom, hogy volt-e még ilyen tanszék, ahol mindenki eljutott a tudományos fokozat megszerzéséhez, vagy annak a közelébe jutott (abszolutóriumra mindenkinek van). Magától értődő, hogy egy ilyen milióban, ahol mindenki kutathatja, amit akar, megpróbálhat érvényesülni a saját érdeklődésén és szakterületén belül, ott azért óhatatlanul ki kell, hogy alakuljon egy olyan légkör, ami a hallgatókra is hatással van.

Megmondom őszintén, lehet, hogy egy kicsit gyengekezű voltam, nem szerettem buktatni. A tanári munkában egy valamit nagyon nem szerettem, az értékelést. Akit érdekel, aki akar, azt mindig két kézzel támogattam. Annál jobb dolog nincs, mikor látja az ember, hogy a tanítványai aktívak.

• *A szakestek mellett voltak más, sőt Szegedléptékkü megmozdulások is.*

Igen! A tatárok kivonulásának 750 évfordulója, meg Mátyás király halálának 500. évfordulója, vagy a Honfoglalási emléknapok, vagy maga Szent Gellért vértanúságának 950. évfordulója – amit közösen rendeztünk a hittudományi főiskolával. Voltak komoly megmozdulásaink, és emögött nemcsak a buli volt, hanem egy tudományos igényű konferencia, vagy egy művészi igényű bemutatója a kornak, vagy a személynek, aki, vagy

ami címszereplője volt a töröbulinak. Mindig volt irodalmi, vagy szakmai fölvezetése a bulinak. Erre az utóbbi időben nem akadt vállalkozó. Utoljára talán, ahol megpróbáltuk, az Villon emlékezete, vagy évfordulója volt. Az ember úgy gondolná, hogy maga a személy is, és a kor is érdekes, meg a Faludyfordítás néha jobb, mint az eredeti, hogy most csúf dolgokat ne mondjak, tehát lett volna miből meríteni. Ennek ellenére nagyon gyatrára sikeredett, összecapták az egészet, és a következő ilyen műsoros estre már nem is volt vállalkozó.

• *Most tegyük egy kanyart a Belvedere Meridionale felé. A szegedi társadalomtudományi periodika a nyolcvanas évek végén indult. Ön a megalapítástól kezdődően támogatja, segíti a*

FOTÓ: NAGY TAMÁS (2007. JÚLIUS 10.)

ÜNNEPÉLY A TATÁROK KIVONULÁSÁNAK 75. ÉVFORDULÓJÁN (1992)

FOTÓ: FARKAS ISTVÁN

lap elkészülését, úgyis mint felelős kiadó. Milyen gondolatok vannak ezzel kapcsolatban Önben?

Tulajdonképpen vannak ennek előzményei. Próbáltunk többször megjelentetni dolgokat, volt ilyen, hogy „Krónika”, meg néhány számot megért más lapok ezek, amelyeket a tanárképző főiskolák történelem tanzékei együtt próbáltak megszervezni, kiadni, pénz szűkében, minden számot más adott ki, tehát ez cirkulált, járt körbe. Ez is befulladt. Voltak ilyen nem történész lapok, a Lenyomat, meg ilyen kísérletek. Amikor a Krónika haldoklott, akkor egykori hallgatónk Annus Gábor kitalálta – családi indíttatásból is –, hogy ezt tovább kéne vinni, ha nem is ugyanazzal a címmel, meg ha gyengébb kivitelezési változatban is. Akkor egy-két számot összeállítottak, amit én megnéztem, és láttam, hogy vannak azért ebben rázós dolgok is. Például a történeti vármegyéknek a sorozata is, amit a 64 vármegye szervezet karolt fel az idén, de a kettőnek semmi köze nincs egymáshoz,

de volt ebben olyan dolog, ami az akkori politikai helyzetben nem volt egyértelmű, és akkor megegyeztünk a Gáborral, hogy vállalom a felelősségét ennek. Emlékeztek rá, hogy a Nagy-Magyarország térkép kitétele a tanszék folyosójára is mekkora vihart váltott ki, pedig hát... Így aztán azt mondtam, hogy a felelős kiadó szerepét átvállalom, mert velem nehezebb ujjat húzni, mint mondjuk egy hallgatóval, vagy egy hallgatói körrel. Azokat mindig veszélyeztetheti a diplomamegvonás, meg különböző politikai csoportokba besorolják, címkézik stb., ezt velem nem lehet megcsinálni. Nekem megvannak a saját politikai nézeteim, és akár zöldre festi magát egy kormány, akár vörösre, akár aranyra, én nem változtatok ezen. Nekem szilárd meggyőződés, hogy ami nem emberközpontú, az nem érdemi meg, hogy melléálljak. Nos, így indult a lap, és fokozatosan fejlődött föl. Nem utolsó sorban annak a tevékenységnek a kapcsán, amit ti fejtettetek ki, hiszen akkor kapta meg mostani formáját. A lapnak

a célja elsősorban az volt, hogy történelem szakos hallgatók számára megnyilatkozási, publikálási lehetőséget biztosítson. Nyilván nem arra számítottunk, hogy itt akadémiai székfoglalók születnek, de valahol el kell kezdeni. Ez pont arra volt alkalmas, hogy az oroszlanőköröket lehessen megmutogatni. Azután bővült a kör, ti magatok is tudjátok, hogy akadémikusok sem röstelltek egy-egy számba publikálni. Végül kialakult a lapnak az a jellege, hogy együtt szólal meg tanár és diák. A rendezvényeinken is ez volt a fő, hogy beszéljenek itt szakemberek az adott témáról. Ha lehet, a legjobbak, ugyanakkor viszont teret adjunk a hallgatói megnyilatkozásoknak is. Volt hasonló hallgatói lap is, mondjuk az AETAS, aminek a szerkesztői gárdája ahogy kinőtt a hallgatói korból, a lap jellege is megváltozott, végül is tudományos orgánummá vált. Tehát nem, vagy csak igen kevésbé biztosítja a lehetőséget, első sorban recenziók formájában, hogy egy hallgató ott megnyilatkozzék. Nálunk ezt szerencsére sikerült megtartani, hogy ha akármilyen rangos személy is ír a lapba, azért ez változatlanul hallgatói lap, változatlanul a hallgatók érdeklődésének irányban próbál meg tapogatózni.

• *Ha gyors fejszámolást végzünk a publikációi, írásai, alkotásai mellett, több ezer történelemtanárt nevelt. Mit tart a legfőbb értékeknek a mai korban, amikor sokszor úgy érezzük, hogy minden olyan zűrzavaros? Mi az, ami a történészeknek, a történelemtanároknak útmutatás is lehet?*

Magától értődőnek tűnik, hogy az ember mit akar. Tulajdonképpen meghatározó az, hogy kapjanak a leendő történelemtanárok egy olyan történelmi szemléletet, ami az igazság kiderítésére sarkallja őket, mert sajnos köztudott, hogy a történelemben korszakonként, és politikai kurzusonként változnak az értékelések, a mellébeszélések,

a demagógia a hordó-szónoklat. Ez magától értődően adódik, hiszen a politikus is kiválasztja magának azt a történelmi eseményt, vagy megpróbálja úgy interpretálni azt a történelmi tény, amivel önmagát igazolja. Például a rendiségnek a megítélése a Rákóczi-féle szabadságharc kapcsán. Általában ott azt mondjuk, hogy jöttek a randa, gyapjas németek, meg itt voltak a vitézlő hazai kurucok, ami kb. így is volt, csak éppen nem nézünk mögé. Hogy pl. Rákóczi ugyanazt akarta, mint a Habsburgok. Az abszolutizmust. Csak Rákóczi nemzeti abszolutizmust akart, a Habsburgok meg a saját abszolutizmusukat, és bizony a rendek szemben álltak mind a kettővel! Ahogy kiderült, hogy a Habsburgoknak van hátországa, van honnan utánpótlást, meg erőt összpontosítani, Rákóczinak meg nincs, és ezért a vitézlő rendhez, azaz a népből verbuvált hadsereghez fordult, és a hajdúkéhoz hasonló kiváltságokat ígért, akkor bizony a nemesek azt mondták, hogy ha már elkerülhetetlen az abszolutizmus, akkor a kisebb rossz az idegen abszolutizmus, mert az legalább a saját parasztjainktól megvéd bennünket, nem vonja el a termelőerőt a földekről. Míg, ha Rákóczi nyer, akkor a nemzeti abszolutizmus komoly problémákat okozhat. Ez például nem tudom, hogy előkerül-e bármelyik történelemtanárkönyvben, különösen nem a közép- és általános iskolai tankönyvekben. Tehát itt a cél valójában az lenne, hogy a történelmet minél közelebb a maga valóságához, valóságtartalmához megismerni, mert ez vezethet el oda, hogy értékelni tudjuk a múltunkat, és hogy ez a múlt-értékelés egy olyan komoly talaj, bázis lesz, ahonnan ki lehet tekinteni a jövő felé, akár célmeghatározó, akár cselekvési irányba. Azt hiszem, hogy ehhez nem sok minden kell. Egyrészt nem szabad felülni a demagógiának a lovára, másrészt pedig a forrásokra kell figyelni. Azt hiszem, végig ez volt az alapállásom, ahogy mondani szoktam volt, forrás annyi van, amennyi a korunkra ma-

radt, koncepció meg annyi, ahány történész kézbe veszi ezeket a forrásokat. Tehát ez volt az a vezérelv, aminek mentén én próbáltam oktatni, és nagyon sok dolog kiderült menet közben, ami nem helytálló.

• *Egy ilyen gazdag – és ugyanakkor korántsem lezárt – alkotói pályánál magától értetődő a kérdés: az ember tud-e egy ilyen pályát befutni biztos lelki háttér, más szóval pozitív támogató környezet nélkül?*

A tudományos kutatói munka két ál-dozerat kíván. Az egyik ugye magától a kutatótól, hogy próbálja meg energiáját, erejét, felkészültségét, mindenét összeszedve megoldani a kérdést, a másik viszont a családi háttér, hogy hogyan viseli el a család, az ember külön dolgait. De ez önmagában az oktatói munkára is érvényes, mert nem addig tart az oktatás, hogy bemegyek és beszélek, a hallgató meg hallgat. Erre tisztességgel illik felkészülni, és az is rendkívül időigényes. Nem akarom itt túlértékelni a saját erőnyeimet, de igyekeztem a munkám mellett mindent megtenni a családomért, és hála istennek, a családom is tudomásul vette, hogy én ilyen figura vagyok, és messzemenően támogattak a munkámban. Elsősorban a feleségem az, aki kibírta az összes rigolyáimat, és támogattott, de a gyerekeim ugyanígy. Mai napig, ha akad problémám például a számítógéppel, akkor rögtön talpon van a segítség. Tény, hogy a hétvégék nagy részét nálunk töltik, aminek van persze kényelmi oldala is, mert akkor anyu főz. Van egy kis nyaralónk is, kint a Sárgán, ott is kollektíven jelenünk meg, ott rohángásznak a gyerekek, jól érzik magukat. Hála Istennek, együtt van a család, és ez kell ahhoz, hogy az ember nyugodtan tudjon dolgozni, hogy meglegyen az a bizonyos háterszág, ami nélkül nem lehet ezt csinálni.

• *Az oktatási törvényhozás, illetve irányítás a tanszék vezetését levette a válláról, ugyanakkor a történeti és alkotói pályafutása – ismervé Önt – még számtalan dologgal fog gazdagodni. Mik azok, amik a közeljövőben elvégzendő tervekben vannak?*

Ez az, amire nem tudok válaszolni, tudni illik van egy olyan gyakorlatom, hogy lefűzős tasakokba dobálgatom be cédulákon mindig azt, amit úgy találok menet közben, és ami nem tartozik a témához, de látok benne spirituszt. Három ilyen dossziém van, némely tasakban tizenöt-húsz papír is van, van, amelyikben csak kettő-három, vagy egyáltalán, egy elképzelésnek a vázlata, tehát ha élnék százéves koromig, akkor sem lenne időm unatkozni. De ezt így most nem tudom megmondani. Igazából, amikor a Belvederében a Miscellaneae-sorozatot elindítottuk, akkor ezekből az anyagokból válogattam néhányat ki, abban a reményben, hogy ezek kis rövid dolgok, nem olyan nehéz követni, egy-egy kis témáról szólnak, tehát hasonlót bármely hallgató felvethet, találhat, megírhat. Igazából ez az anyagom van ami, legalább 150 téma. Van benne olyan téma, mint Anonymus maga. A Gellért-monográfiát is meg kellene írnom. Ezt márcsak azért is kellene, mert a közelmúltban jelent meg angolul egy Gellért-monográfia, egy bizonyos Turkus nevű fickótól, és hogy mást ne mondjak, a Deliberációról azt írja, hogy a latin nyelvű román nemzeti irodalom egyik legkorábbi terméke. Ez egy kisajátítási akció, arról nem is beszélve, hogy nekem egyetlenegy megjelent munkámra utal, holott írtam vagy ötven cikket meg tanulmányt Gellértről. Az az érzésem, hogy maga a szerző nem mélyült el a témában, hanem ügyes fordítások, meg átdolgozások alapján dolgozott.

A Gellért -téma monográfia lenne, de egy kicsit félek tőle. Óriási mennyiségű

anyagom van együtt, és ez már riaszt, hogy akárhova nyúlok, még ide is, meg még oda is kéne tenni, ezt, vagy azt a kupacot dolgozzam föl. De meg kellene csinálni, hogy a sarlatánoknak a tevékenységét az ember kivedje.

És itt vannak még az unokáim, akiknek a kedvéért még érdemes lennem, hátha valamelyikben lesz egy kis történész véna, vagy spiritusz, hogy megpróbálni az irányukba is egy kicsit kiterjeszteni a történelmi tevékenységet. Annak idején kaptam én a Kincskeresőtől egy felkérést, a koronázási jelvényeknek a megírására. Ilyenkor az ember azt mondaná, hogy a gyerekeknek én kapásból megírom. Nem hiszitek el, sokkal nehezebb gyerekeknek írni, mert ott nem lehet a szakzsargonral, ismert történelmi

terminológiával élni. Meg kell magyarázni mindent. Tehát szerintem a szakmának sokkal könnyebb írni, mint az érdeklődőknek, és az érdeklődőknél a gyerekeknek nehezebb írni, de hát az ember ezt vállalta fel, mint tanár, eddig a nagy gyerekekkel foglalkoztam, most megpróbálok a kicsik felé is orientálni, saját, önző, családi érdekből. Változatlanul érdekel az a milió, amiben ideológiai dolgok vannak. Tehát a pogányság, az eretnecség kérdése, a keresztény vallásnak a belső változásai, itt is első sorban Magyarország, és a Kárpát-medence története szempontjából. Ez már olyan gyermekbetegség, amit nem lehet levetkőznie hatvanöt éves korában az embernek.

AZ INTERJÚT KÉSZÍTETTE:

JANCSÁK CSABA – KISS GÁBOR FERENC

Dr. Szegfű László bibliográfiája

1964

Több szem többet lát. *Szegedi Egyetem*, 2 (1964). nov. 24. 6.

1968

Olvasókönyv Békés megye történetéhez. I. (ism.)

Tiszatáj, 22 (1968). 1163.

Eretnecség és tirannizmus. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 72 (1968). 501–516.

1969

Karácsonyi Béla: *Chronica Hungaro-Polonica*. Pars I. (Textus cum varietate lectionum.) [Biblikus concordantiák a kiadvány margójegyzeteiben, vö.: p. 7.] *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae*, *Acta Historica*, 26 (1969).

A Tanácsköztársaság Békés megyében (ism.) *Tiszatáj*, 23 (1969). 554–555.

Anonymus és a kománok. *Magyar Könyvszemle*, 85 (1969). 220–238.

1972

Az Ajtony-monda. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae*, *Acta Historica*, 40 (1972) 3–30.

1973

Mezőberény középkori története. [= *Mezőberény története*. I. Szerk. Szabó Ferenc. Mezőberény, 1973. 59–79.]

La missione politica ed ideologica di San Gerardo in Ungheria. [= *Venezia e Ungheria nel Rinascimento*. A cura di Vittorio BRANCA, Firenze, 1973. Leo S. Olschki Editore, 23–36.]

Szempontok és adatok a korai magyar határvédelem kérdéséhez. (társszerzőkkel) *Hadtörténelmi Közlemények*, 20 (1973). 639–660.

Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez. I. (társszerzőkkel) *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae*, *Acta Historica*, 44 (1973). 95 p., 1 térk.

1974

Adatok „korai” helyveinck ismeretéhez. II. (társ-szerzőkkel) Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica, 48 (1974). 55 p., 1 térc.

Sarolta [= *Középkori kútfontk kritikus kérdései.* Szerk. Horváth János és Székely György. Bp. 1974. Akadémiai K. 239–251.]

A Thonuzoba-monda. (Interpretációs kísérlet Janus Pannonius két sorához.) A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, 1974. I. rész. 275–285.

1976

Gellért, marosi püspök. *Világosság*, 17 (1976). 91–96.

Szemelvények Gellért Deliberatiójából (társ-szerzővel) *Világosság*, 17 (1976). 97–99. (Helyreigazítás uo. 336.)

Nyugati források (társ-szerzővel) [= *Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba.* Szerk. Hajdú Péter–Kristó Gyula–Róna Tas András. I/2. Jegyzetszám: J 2-1044/a. Bp. 1976. Tankönyvkiadó, 169–186.]

1977

A kerlési (cserhalmi) ütközet leányrablás epizódjának nyomozása. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. I. rész, Szeged, 1997. 21–31.

1978

I. László alakja a középkori forrásokban. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. I. rész, Szeged, 1978. 37–46.

Az államszervező harcok során keletkezett hősekről [= *Mítosz és történelem.* Szerk. Hoppál Mihály és Istvánovits Márton. Bp. 1978. 48–54. Előmunkálatok a magyarság néprajzához 3.]

Tájékoztató a történelem szakos hallgatóknak. (Szerk. Nagy István) Szeged, 1978. JGyTF (soksz.) 18–20, 22–25, 34–38.

1979

Gellért püspök halála. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica, 66 (1979). 19–28.

On the Heroic Epic from the Times of the Organi-

zation of the Hungarian State. [= *Mith and History.* Ed. Hoppál Mihály. Bp. 1979. 14–18.] *Néhány XI. századi „liber portabilis” nyomában.* (Gellért püspök kézikönyveiről.) Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Bibliothecaria, 8 (1979). Fasc. 1. 60 p.

1980

A József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárának Egyetemi Gyűjteményében található doktori disszertációk jegyzéke. Doctoral Dissertations in the Library of the Attila József University to the University of Szeged. 1945–1975. (társ-szerzőkkel) Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Bibliothecaria, 9 (1980). Fasc. 2. 136 p. Az „első mártír Pannoniában”. *História*, 2 (1980). 3. sz. 15–16.

Vata népe. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica, 67 (1980). 11–19.

A latin írás [= *Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba.* Szerk. Hajdú Péter–Kristó Gyula–Róna Tas András. III. Jegyzetszám: J 2-1185. Bp. 1980. Tankönyvkiadó, 29–34.]

A felszabadult Szeged sportéletének megindulása. (A korabeli sajtó tudósításai alapján.) I. (társ-szerzővel) A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, I. rész, Szeged, 1980. 39–46.

1981

Pogányság és kereszténység a XI. századi Magyarországán. [= *Fejezetek a régebbi magyar történelemből.* Szerk. Makk Ferenc. Jegyzetszám: J 2-1357. Bp. 1981. Tankönyvkiadó, 73–95.]

A felszabadult Szeged sportéletének megindulása. (A korabeli sajtó tudósításai alapján.) II. (társ-szerzővel) A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. I. rész, Szeged, 1981. 39–45.]

1982

Megjegyzések Thonuzoba históriájához. *Századok*, 116 (1982). 1060–1078.

III. Béla emlékezete. Bp. 1981. (ism.) *Századok*, 116 (1982). 1103–1105.

III. Béla és Szeged. *Délmagyarország*, 72 (1982). 1. sz. (01. 03). 4.

1983

A város kialakulása (895–1242) (társszerzőkkel) [= *Szeged története*. Szerk. Kristó Gyula. I. A kezdetektől 1686-ig. Szeged, 1983. 219–343.]

A bogumil eretnység hatása a XI. századi magyar-ság ideológiai fejlődésére. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Dissertationes Slavicae, 14 (1983). 39–68.

Szent Gellért családjáról. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica, 75 (1983). 11–18.

Adalékok félreértésből keletkezett helyneveink történetéhez. Névtani értesítő, 8 (1983). 3–7.

A „láthatatlanok”. (Adatok mezővárosaink XVI. század eleji lélekszámának kutatásához.) A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. I. Tanulmányok a marxizmus-leninizmus és a történettudomány köréből, Szeged, 1983. 47–58.

San Gerardo vescovo di Csanád apostolo e missionario instancabile. (Primo martire della Chiesa in Ungheria.) L'Osservatore Romano, 123 (1983).. no. 102 (37.292) 4. maggio. 6.

Kézikönyvek a történelem tanításához. (ism.) Módszertani Közlemények, 23 (1983). 207–208.

1984

Gellért püspök: Elmélkedés a tudós Isingrimus számára a három ifjú himnuszáról. (Részletek.) (társszerzővel) [*A magyar középkor irodalma*. Szerk. V. Kovács Sándor. Bp. 1984. Szépirodalmi K. 615–638. – NB.: Nevem a szerkesztő figyelmetlensége folytán elmaradt a kötetből, melyet főhatóságomhoz írott hivatalos levélben korrigált.]

Útmutató a történelem szakos hallgatóknak. (Szerk. Nagy István) Szeged, 1984. JGyTF (soksz.) 19–20, 23–26, 28–31, 37–38.

1985

Szent Gellért prédikációi. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica, 82 (1985). 19–29.

Gondolatok Baja nevének eredete kapcsán (avagy: interpretatio Latina). [*Név és névkutatás. Az Inczeffi Géza halálának 10. évfordulóján rendezett emlékülés előadásai*. Szeged, 1984. április 13–14. Szerk. Békési Imre. Bp. 1985. A Ma-

gyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 170. Szám. 111–117.]

Pogánykori hőseink utolsó évszázada. [= *A magyar vers*. Az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai, 1981. augusztus 10–14. Szerk. Béládi Miklós–Jankovics József–Nyerges Judit. Bp. 1985. 47–50.]

Gondok és gondolatok Szeged keletkezéstörténete kapcsán. [= *Középkori régészetünk újabb eredményei és időszzerű feladatai*. Szerk. Fodor István–Selmeczi László. Bp. 1985. 13–27.]

Adalékok Szent Gellért görög műveltségének kutatásához. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. I. Tanulmányok a marxizmus-leninizmus és a történettudomány köréből. Szeged, 1985. 43–49.

1986

Kortörténeti problémák Gellért püspök Deliberációjában és legendájában. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica, 83 (1986). 11–21.

György, Crissafan fia, aki megjárta a túlvilágot. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 90 (1986). 1–21.

Rák virágkoszorúval. (Egy történettudományi kézikönyvről.) (ism.) *Módszertani Közlemények*, 26 (1986). 321–322.

Baja és birtokosai a középkorban (1323–1526). Kandidátusi értekezés tézisei. Szeged, 1986. 17 p.

From Saint-King to Saint-King. [= *Chapters from Hungarian History*. I. (Ed. Petrovics István) Szeged, 1986. 12–26.

Szeged, 1944. MSZBT Híradó. (Különkiadás Szeged felszabadulásának évfordulójára.) Szeged, 1986. JGyTF (soksz.) 2–18.

1987

Magyarország szent koronája. *Kincskereső*, 14 (1987). 2. sz. 40–42.

A jogar. *Kincskereső*, 14 (1987). 4. sz. 40–41.

A koronázási palást. *Kincskereső*, 14 (1987). 6. sz. 42–43.

Útmutató a történelem szakos hallgatóknak. (Szerk. Nagy István) Szeged, 1987. JGyTF (soksz.) 18–19, 22–24, 27–30, 36–37, 47–51.

Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról. (ism.) *Irodalomtörténet*, 69 (1987/88). 329–334.

Egy Délkelet–Európát bemutató földrajzi munka a XIV. század elejéről. (Descriptio Europae Orientalis.) (társszerzővel) A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. I. Tanulmányok a marxizmus-leninizmus és a történettudomány köréből. Szeged, 1987–1988. 13–27.

1988

Szent István és a népmesék. *Tiszatáj*, 42 (1988). 8. sz. 60–67.

Károly Róbert emlékezete. [(Szerk. Kristó Gyula–Makk Ferenc) Bp. 1988. Európa K. 67–69, 106–107, 147–149, 155–157, 159–160, 162–163, 177–179, 190–191.]

A régmúlt ígésében. (Beszélgetés Kristó Gyulával) *Tiszatáj*, 42 (1988). 1. Sz. 66–79.

Szent István családja [= *Az államalapító.* Szerk. Kristó Gyula. Bp. 1988. Zrínyi K. 17–43.]

Szent István-kori epikánk és az oklevelezési gyakorlat. [= *Az államalapító.* Szerk. Kristó Gyula. Bp. 1988. Zrínyi K. 209–260.]

Koronázási jelvényeink a Szent István-kultusz kialakulása tükrében. [= *Az államalapító.* Szerk. Kristó Gyula. Bp. 1988, 261–302.]

Blazovich László: A Körös–Tisza–Maros-köz középkori településrendje (ism.) *Levéltári Szemle*, 38 (1988). 3. Sz. 69–72.

Az országalma. *Kinckereső*, 15 (1988). 1. sz. 39–41.

A királyi kard. *Kinckereső*, 15 (1988). 9. sz. 43–45.

1989

Honfoglalás, megtelepedés. A táj az Árpádok korában (társszerzővel) [= *Baja története.* I. Szerk. Kóhegyi Mihály. Baja, 1989. Akadémiai K. 48–76.]

Az Árpád-ház kihalásától Mohácsig [= *Baja története.* I. Szerk. Kóhegyi Mihály. Baja, 1989. Akadémiai K. 77–158.]

Equus fabulosus [= *Tanulmányok Karácsonyi Béla hetvenedik születésnapjára.* Szerk. Kulcsár Péter és Máder Béla. Szeged, 1989. 31–46.]

Címerek és pecsétek. Szeged, 1 (1989). 5. sz. 28–29. Tisztelete sohasem sorvadhat el. (Szent István aktualitása.) *Délmagyarország*, 79 (1989). 195. sz. (08.19.) 5.

1990

Útmutató történelem szakos hallgatóknak. [Szerk. Szegfű László. Szeged, 1990. 42–43, 50–52, 55–56, 64–65, 81–87.]

1991

Csongrád megye címeréről. *A Csongrád Megyei Önkormányzat Közlönye*, 1 (1991). 6. sz. 9.

Megnyitó [= *Széchényi István. Emlékezés születésének 200. évfordulóján.* Szerk. Annus Gábor–Szegfű László. Belvedere Meridionale Kiskönyvtára 2. Szeged, 1991. 3–4.]

„Ez egy vérre menő presztízsharc...” *A Tű*, 2 (1991). 10. sz. 5–7.

A trónviszályok korának uralkodói. Bp. 1991. Pátria Kiadó, 348 p.

1992

Köszönőlevél Füle Zsuzsának, a JGyTF Tanulmányi Bizottsága tagjának. *A Tű*, 3 (1992). 1. sz. 13–14.

Középkori históriák oklevelekben (1002–1410). [(szerk. Kristó Gyula) Szeged, 1992. Szegedi Középkorász Műhely–Gondolat K. 134–147. (A 97–102, 104–110 és 112. sz. tételek.) Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 1.]

A pápaság és kelet. [= *A tatárok kivonulásának 750. évfordulójára.* Szerk. Annus Gábor–Szegfű László. Szeged, 1992. 14–24. Belvedere Meridionale Kiskönyvtára 4.]

Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium Illustrantia. I. (1301–1305) Szerk. Kristó Gyula. Bp.–Szeged, 1990. 527, 2 p. (ism.) *Magyar Nyelv*, 88 (1992). 494–495.

Lebetett-e Kolumbusz magyar? Belvedere Meridionale, 4 (1992). 17–18.

1993

Idegenek, külföldiek Magyarországon a pogánylázadások korában [= *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon.* I. Szerk. Békési Imre–Jankovics József–Kósa László–Nyerges Judit. Bp.–Szeged, 1993. 378–386.]

Gondolatok a történetési (ál)objektivitásról. *A Tű*, 4 (1993). 2. sz. 8–9.

1994

In memoriam Benda Kálmán. *Délmagyarország*, 84 (1994). 72. sz. (03. 28) 7.

A másik fél észrevétele. *Magyar Fórum*, 6 (1994). 16. sz. (04. 21). 3.

Zametki ob isztorii vengerszkogo Alfelda IX-go veka. *Hungaro-Bulgarica*, 5 (1994). 35-69.

Az életút [= „Nem búcsúszom...” *Emlékkönyv Benda Kálmán tiszteletére*. Szeged, 1994, Generalia, 5-6, 97. – *Belvedere Meridionale Kiskönyvtára* 7]

Hunyadi fegyvertársa: Dawud-Celebi. [= „Nem búcsúszom...” *Emlékkönyv Benda Kálmán tiszteletére*. Szeged, 1994. Generalia, 67-71. – *Belvedere Meridionale Kiskönyvtára* 7.]

Egy vadkan vagy egy vad kan? [= *Száz rejtély a magyar történelemből*. Szerk. Halmos Ferenc – Katona Imre József. Bp. 1994. 28-29.]

Tiltott mesék a misén [= *Száz rejtély a magyar történelemből*. Szerk. Halmos Ferenc – Katona Imre József. Bp. 1994. 30-31.]

Kakukkfóka az Árpád-házban? [= *Száz rejtély a magyar történelemből*. Szerk. Halmos Ferenc – Katona Imre József. Bp. 1994. 40-41.]

A röskei szultán [= *Száz rejtély a magyar történelemből*. Szerk. Halmos Ferenc – Katona Imre József. Bp. 1994. 66-67.]

In memoriam Benda Kálmán. *Belvedere Meridionale* 6 (1994). 3-4. sz. 4-5.

Korai magyar történeti lexikon. (9-14. század) [(szerk. Kristó Gyula – Makk Ferenc) Bp. 1994.] Cím-
szavak:

Ajtony	Janus	ménfői csata
Aposztázia	koronázási jelvények	Oroszlámos
Becsei Imre	koronázási jogar	országalma
bogumilizmus	koronázási kard	őr
boszorkányok	koronázási palást	Péter király
család	karizma	pogányházadások
Csanád vezér	királylándzsa	regős
csósz	Koppány	Sámuel király
Deliberatio	Lövő	Sarolta
Életfa	A magyar történet	Striga
Gellért püspök	latin nyelvű forrásai	számmissztika
Gyula	magyarok	szépesszony
határvármegye	Magyarország	Tonuzoba
	magyarországi	totem
	irodalom	Vata

1995

Dr. Karácsonyi Béla. *Szegedi Napló*, 1 (1995). 13. sz. (05.27) 4.

Gondolatok a helytörténészek képzéséről. [= *A tanítványait szerető, tisztelő, megbecsülő ember*.

Szerk. Jancsák Csaba – Nagy Tamás – Szegefű László. Szeged, 1995. 28-30. *Belvedere Meridionale Kiskönyvtára* 8.]

„Iam te premet nox fabulaeque Manes” (†Karácsonyi Béla) *Belvedere Meridionale*, 7 (1995). 3-4. sz. 28.

János velencei pap [= *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1995. 239-240. – *Szegedi Középkortörténeti Könyvtár* 11.]

Leo Marsicanus [= *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1995. 259-260. – *Szegedi Középkortörténeti Könyvtár* 11.]

Fábiánsebestyén címere. *Fábiáni Objektív*, 1 (1995). 6. sz. (augusztus) 3.

1996

Hová tűntek az avarok? *Belvedere Meridionale*, 8 (1996). 1-2. sz. 32-33.

Gondolatok a Kárpát-medence IX-XI. századi kereszténységéről [= *Honfoglalási emléknepok*. Szerk. Jancsák Csaba – Kósa Kinga – Nagy Tamás – Nyulassy Ágnes. Szeged, 1996. 29-46. *Belvedere Meridionale Kiskönyvtára* 9.]

Ősi szellemi örökségünk. I. (Gondolatok az ősi magyar hitvilágról) *Belvedere Meridionale Kiskönyvtára* 10.

A pogány magyarok hitvilága [= *Árpád előtt és után*. Szerk. Kristó Gyula – Makk Ferenc. Szeged, 1996. 85-94.]

A honfoglalástól a mohácsi vészig [= *Röske földje és népe*. Szerk. Péter László. Szeged, 1996. 79-115.]

Néhány földrajzi vonatkozás magyar címerekben [= *Határon innen-határon túl*. Szerk. Pál Ágnes – Szónokyné Ancsin Gabriella. Szeged, 1996. 85-93.]

A pogány magyarok hitvilága. *Szeged*, 8 (1996). 10. sz. (október) 4-9.

Kain rehabilitációja. *Belvedere Meridionale*, 8 (1996). 5-6. sz. 12-16.

Magyar Katolikus Lexikon. II. [(főszerk. Diós István). Bp. 1996.] Cím-
szavak:

címer	címerjog	címertartó
címerbővítés	címerlevél	címertartók
címerfordítás	címerpalást	címertan
címertörés		

[Monogrammom nem oldották fel a szerzői

- mutatóban, így valamennyi tévesen Szögi Lászlónak tulajdonítható.] [Hozzászólások] [= Kristó Gyula: *A korai magyar államról*. Bp. 1996. 30–31.]
- Üllés község címere, zászlaja, pecsétje. *Üllési Körkép*, 1 (1996). 7. sz. (szeptember) 2.
- Csongrád megye településeinek címerai [= *Csongrád Megyei Önkormányzat Évkönyve*, 1995. Szeged, 1996. 46–69.]
- Cibakháza címere. *Cibaki Hírek*, 6 (1996). 5. sz. 24. és 6. sz. 2.
- Röszke címere, zászlaja, pecsétje [= *Röszke földje és népe*. Szerk. Péter László. Szeged, 1996. 409–411. és fotó.]
- Battonya város címere. *Battonyai Hírek*, 9 (1996). 16. sz. 2.
- A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola címere. *Főigazgatósági Tájékoztató*, 1995/1996. 6. sz. 21–23.

1997

- Ajtony, Marosvár ura. *A Makói Múzeum Füzetei*, 87 (1997). 15–20.
- Gondolatok a X–XI. századi kettős névadásról. [= *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Miskolc, 1995. augusztus 28–30. I. Bp.–Miskolc, 1997. 23–31. – A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209.]
- Ásotthalom község leendő címeréről. *Közbírhalom*, 7 (1997). 1.
- A Kárpát medencei „szlávok” különös tekintettel Megalé Moráviára. [= *Honfoglalásunk előzményei: keresztény egyházak és történelmi szerepük a Kárpát-medencében*. Szerk. Csihák György. Bp.–Zürich, 1997. 142–148.]
- SZÖMTől MÖSZig. (A Szegedi Őstörténeti Munkacsoporttól a Magyar Őstörténeti Kutatócsoportig) (ism.) *Iskolakultúra*, 7 (1997). 10. sz. 106–109.
- Gondolatok a Kárpát-medence IX–XI. századi kereszténységéről. [= *Honfoglalási emléknapok*. 2. kiadás, Szeged, 1997.]
- A honfoglalók hitvilága. [= *A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság. 1100 godina doseljenja magyara i Voivodina*. (főszerk. Rokay Péter) Újvidék–Novi Sad, 1997. Fórum K. 95–104.]

1998

- Szent Gellért világhétkéről. [= *Szent Gellért Vértanúságának 950. évfordulóján*. (Konferencia a Szegedi Hittudományi Főiskolán és a

- JGYTF Történettudományi Tanszékén 1996. szeptember 19–20.) (Szerk. Döbör András–Jancsák Csaba–Kiss Gábor Ferenc–Nagy Tamás–Szegefű László) Szeged, 1998. 57–68. Belvedere Meridionale Kiskönyvtár 11.]
- A honfoglaló magyarság joggyakorlatáról. *Dél-Alföld*, 4 (1998). 7. sz. (11.13) 6.
- In memoriam László Gyula. *Belvedere Meridionale*, 10 (1998). 3–4. sz. 158.
- Gellért, Szt. OSB. *Magyar Katolikus Lexikon* (főszerk.: Diós István) IV. Bp. 1998. 34–38.]
- A kezdetektől a 18. század végéig [= *Öttömös. (A település földje és népe)*. Szerk. Juhász Antal. Öttömös, 1998. 37–56.]
- Házunk tája (ism.) *Belvedere Meridionale*, 10 (1998). 5–6. sz. 154–156.

1999

- A várossá válás folyamatának kezdeteiről [= *A régió kulturális központja, Szeged*. (Fejezetek Szeged város kultúrtörténetéből. Az 1997. május 5-i felolvasóülés előadásai.) (Szerk. T. Molnár Gizella) Szeged, 1999. 13–18.]
- Gellért: Elmékedés a három fiú himnuszáról. [szemelvények] (társszerzővel) [= *Az államalapítás korának írott forrásai*. Szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1999. 188–212. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15.]
- Szentbeszéd az Úr megtestesüléséről és a Boldogságos Szűzről [= *Az államalapítás korának írott forrásai*. Szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1999. 405–407. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15.]
- Le monde spirituel des Hongrois paiens [= *Les Hongrois et l'Europe: conquete et intégration*. Ed. Sándor Csernus et Klára Korompay. Paris–Szeged, 1999. 103–120.]
- Pogányság és kereszténység a 10. századi Kárpát-medencében. *Vigilia*, 64. (1999). 827–838.
- Még egyszer Gellért prédikációról. *Actas*, 1999. 3. sz. 12–21.
- Gellért egy tervezett vagy elveszett művéről [= *Ötvenéves a szegedi szlavisztika. Pjättyeszját let szegedszkij szlavisztike*. (Szerk. Bibók Bároly–Ferincz István–H. Tóth Imre) Szeged, 1999. 165–176.]
- Deliberatio Gerardi Moresanae aecclesiae episcopi Sypra hymnum trium pverorum*. Elmékedés. Gellért, a marosi egyház püspöke A három fiú himnuszáról [(Ed et transt. Béla Karácsonyi–

- László Szegfű) Szeged, Scriptorum Ed., 1999. XII,765,(2) p.]
- Szép-e valóban a délszaki kilátás? *Belvedere Meridionale*, 11 (1999). 3–4. sz.. 75–77.
- Csongrád megye külkapcsolati térképe. Szeged, 1999. [Az általam tervezett címerek elszórtan pp.1–76.]
- Gondolatok Szeged címeréről. *Belvedere Meridionale*, 11 (1999). 3–4. sz. 62–63.
- Csongrád megye településeinek címerai [= *Csongrád Megyei Önkormányzat Évkönyve*, 1999. Szeged, 1999. 80–116.]
- Történettudományi Tanszék [= *Juhász Gyula Tanárképző Főiskola*. (Szerk. Galambos Gábor) Szeged, [1999], 43–44.]
- Történettudományi Tanszék (társszerzővel) [= *Szegedi Tanárképző Főiskola. 1873–1999*. (Tanszékértörténet). Főszerk. Békési Imre. Szeged, 1999. 207–229.]
- 2000**
- Gellért püspök filozófiája [= *Európa és Magyarország Szent István korában*. Szerk. Kristó Gyula–Makk Ferenc. Szeged, 2000. 387–402.]
- Családtörténet, helytörténet*. (Pályázatok a magyar államalapítás ezredik évfordulója tiszteletére. (Annotált bibliográfia) (társszerzőkkel) Szeged, 2000. 78. – *Belvedere Füzetek* 1.
- Messze volt-e Makó Jeruzsálemtől? (Gondolatok Makó város címeréről.) [= „*Magyaroknak eleiről*” (Ünnepi tanulmányok a hatvanaszendős Makk Ferenc tiszteletére.) Szerk. Piti Ferenc–Szabados György. Szeged, 2000., 537–558.]
- Ideál és kolléga. *Bajai Honpolgár*, 11 (2000). 8(118). sz. (augusztus) 10–11. [korrekció uo. 9. sz. 20.]
- Egy Délkelet–Európát leíró földrajzi munka a XIV. század elejéről. (Részlet.) [= *Magyar történeti szövegyűjtemény (1000–1526)*. (szerk. Bertényi Iván). Bp. Osiris K. 2000. 191–194.]
- Az istennek ajánlott gyermek. (Szent Gellért elmélkedései magyar földön.) *Szeged*, 12 (2000). 9. sz. 6–8.
- Előszó [= *Karácsonyi Béla: Retroversio*. (Latin grammatika a gyakorlatban.) Szerk. Szegfű László. Szeged, 2000. 5–7. és [252–253]. *Belvedere Segédkönyvtár* 1.]
- Címertár – unikum és címertárlat a millenniumra. *Önkormányzat*, 10 (2000). 4.sz. (április) 46–47.
- Veszprém város címere. *Önkormányzat*, 10 (2000). 4. sz. (április) 2.
- Gellért püspök, Szent István munkatársa. *Bajai Honpolgár*, 11 (2000). 9(119). sz. (szeptember) 3–6.
- Vata népe. *Híd* (Novi Sad) 44 (2000). 1078–1090.
- Magyar jelképek és történelem*. (Kiállítás az államalapítás millenniumára: 46 tablón, másfél nyomdai ív terjedelmű szöveggel. Gyoma, Kner Ny., 2000. Készült a NKÖM és a Külügyminisztérium felkérésére.)
- Hungarian Emblems and History* [46 tabló, kb. másfél ny, ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny. 2000]
- Ungbari Sumbolid ja Ajalugu* [46 tabló, kb. másfél ny. ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny. 2000.]
- Unkarin Historiallisia Tunnuksia* [46 tabló, kb. másfél nny, ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny. 2000]
- Les Emblèmes Hongrois et l’Histoire* [46 tabló, kb. másfél ny, ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny. 2000]
- Mađarski Simboli et Povijest* [46 tabló, kb. másfél ny. ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny. 2000]
- Węgierskie Symbole i Historia* [46 tabló, kb. másfél ny. ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny. 2000]
- Ungarische Symbole und Geschichte* [46 tabló, kb. másfél ny. ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny. 2000]
- Simboli e Storia d’Ungheria* [46 tabló, kb. másfél ny. ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny. 2000]
- Insígnias e História Húngaras* [46 tabló, kb. másfél ny. ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny. 2000]
- Simboluri Maghiare și Istorie* [46 tabló, kb. másfél ny. ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny. 2000]
- Simbolos e Historia de Hungria* [46 tabló, kb. másfél ny. ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny. 2000.]
- Mađarski Simboli i Istoria* [46 tabló, kb. másfél ny. ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny. 2000]
- Uhorské a Mađarské Symboly a História* [46 tabló, kb. másfél ny. ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny. 2000]
- Mađarski Simboli in Zgodovina* [46 tabló, kb. másfél ny. ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny. 2000.]
- Угорські Символи та Історія [46 tabló, kb. másfél ny. ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny. 2000]
- Венгерские Символы и История [46 tabló, kb.

másfél ny, ív szöveggel, Gyoma, Kner Ny, 2000]

Унгарски Синболи и Историја [46 tabló, kb. másfél ny. ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny, 2000]

Symboli Ungheresi e la Storia [46 tabló, kb. másfél ív szöveggel, Gyoma, Kner Ny, 2000]

匈牙利 象徴 和 历史

[46 tabló. kb. másfél ny. ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny, 2000]

ハンガリーの象徴と歴史

[46 tabló. kb. másfél ny. ív szöveggel. Gyoma, Kner Ny, 2000]

2001

Magyarország megyéinek, településeinek címer- és jelképtára. Arms and Signs of Hungary's Counties and Settlements. I. (1990–2000). (elektromos.doc) Szeged, BarSó Kft., 2001. Tervezett címerek magyar és angol nyelvű heraldikai és értelmező leírással, illetve néhány esetben csak a leírások: Ásotthalom, Bácsalmás, Baks, Balatonakali, Balatonföldvár, Balatonfűzfő, Barcs, Bátmonostor, Battonya, Békésszentandrás, Boldog, Bonyhádvarasd, Bordány, Bököny, Bükkösd, Csengele, Cibakháza, Csanád megye, Csanádpalota, Csanytelek, Csátalja, Csem, Csépa, Cserkeszölő, Csongrád, Dávod, Dévaványa, Devecser, Domaszék, Dombrád, Dorog, Dóc, Dusnok, Egyházasharaszti, Enying, Eperjes, Eplény, Érpatak, Fábiánsegestyén, Felsőszentiván, Ferencszállás, Fertőboz, Fetrőhomok, Fertőújlak, Foktő, Fonyód, Forráskút, Födeák, Gellénháza, Geszteréd, Gyenesdiás, Gyulaháza, Hajdúdorog, Hajmáskér, Hajdúszoboszló, Hantos, Heves, Hódmezővásárhely, Hortobágy, Ibrány, Jászberény, Kaba, Kalocsa, Kaposvár, Kapuvár, Karcag, Kardos, Katymár, Kazincbarcika, Kékcse, Kerekegyháza, Kerepes, Kétegyháza, Királyhegyes, Kiskörös, Kistelek, Kiszombor, Klárafalva, Kocsér, Kozármisleny, Kunbaja, Kunhegyes, Lajoskomárom, Lajosmizse, Létavértes, Madocsa, Martfű, Mezőgyán Mezőhegyes, Mezőkovácsháza, Mezőnyárad, Miske, Nádudvar, Nagyatád, Nagykamarás, Nagykará-

csony, Nagykónyi, Nagylók, Napkor, Nyárliget, Nyírgelse, Ófödeák, Ópusztaszer, Ócsöd, Öttömös, Pálmonostora, Petőfi-szállás, Pitvaros, Poroszló, Pusztamérges, Pusztaszer, Révfülöp. Röske, Ruzsa, Sajószentpéter, Sándorfalva, Sarkad, Sáránd, Sárkeresztúr, Sárosd, Sarród, Sátoraljaújhely, Sióagárd, Solt, Sopron, Szabadegyháza, Szabadkígyós, Szakoly, Szarvas, Szatymaz, Százhalombatta, Szeged, Szegvár, Székesfehérvár, Szentés, Szolnok, Tab, Taszár, Terény, Tiszabездé, Tiszasziget, Tiszavasvári, Tolna, Tuzsér, Üllés, Vál, Vértesacsa, Veszprém, Vésztő, Villány, Vilonya, Zákányszék, Zalakaros, Zalavár, Zsombó. (Továbbá értelemszerűen a megyék címereinek leírása.)

L'eredita spirituale più antica. I. (Riflessioni sulle antiche credenze ungheresi.) Szeged, 2001. 133. Belvedere Meridionale Kiskönyvtár 13.

A ruzsai táj története a török kiűzéséig. [= *Ruzsa története és népelete*. Szerk. Marjanucz László. Szeged, 2001. 52–64. (ill. a címer: 194–196)]

Szent Gellért csanádi püspök és a pogányság. A Makói Múzeum Füzetei 98 (2001). 45–49.

Messze volt-e Makó Jeruzsálemtől? (Gondolatok Makó város címeréről.) *Szeged*, 13 (2001). 1. sz. 25–29.

Gellért püspök munkássága [= *Államalapítás, társadalom, művelődés*. Szerk. Kristó Gyula. Bp. 2001. MTA Történettudományi Intézete. 119–128. Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 27.]

Gondolatok a Kárpát-medence IX–XI. századi kereszténységéről. [= *Professoribus Salutem. (Találkozások neves történészekkel.)* Szerk. Döbör András–Jancsák Csaba–Kiss Gábor Ferenc–Nagy Tamás. Szeged, 2001. 61–83.] *Rex et sacerdos. Tiszatáj*, 55 (2001). 11. sz. 57–63.

2002

Az Avar Kaganátus végnapjai. (Az avarok 9–10. századi történetéről) [= *Tudományos felolvasóülés, 2002*. Szerk. Tóth Szergej. Szeged, 2002. 15–16.]

Az ezredfordulás Délvidékről Szent Gellért tevékenysége kapcsán. [= *A honfoglalástól Mohácsig. (Millenniumi visszapillantás a délvidéki magyar kultúra első félezedére)*, szerk.

Bosnyák István. Újvidék–Novi Sad, 2002. 93–108.]

Szatymaz vidéke a középkorban. [= *Szatymaz földje és népe*. Szerk. Péter László. Szatymaz, 2002. 51–122.]

Szatymaz címere, zászlaja, pecsétje. [= *Szatymaz földje és népe*. Szerk. Péter László. Szatymaz, 2002. 803–805.]

A kancelláriák kialakulása és működése Magyarországon Mátyás király trónra kerüléséig. *Belvedere Meridionale*, 14 (2002) 7-8. sz. 4–8.

A kárpát-medencei „szlávok”, különös tekintettel Megalé Moráviára. [= *Magyar történelem*, (Tízezer év – ezer oldal.) (szerk. Csihák György) Zürich–Bp. 2002. 333–344.]

2003

Magyarország megyéinek, településeinek címer- és jelképtára. Arms and Signs of Hungary's Counties and Settlements. I. (1900–2002) (elektronos doc., Szeged, NarSó Kft., 2003. [Magyar művelődéstörténeti lexikon.

Deliberatio supra hymnum trium puerorum. (Elmélkedés a három fiú himnuszáról)
Gellért marosi püspök, teológus, szent (980 k.–1046. aug. 29.)
kancelláriák a középkorban [1526-ig] (társzerzővel)
Péter király
Sámuel Aba
címszavak leadva, megjelenés csillagászati távlatokban!]

Il simbolismo di Gerardo, vescovo di Csanád, e la realtà quotidiana del tempo. (Közlésre elfogadva az *Antheus* régészeti folyóiratban.)

2004

Gyula Kristó (1939–2004). *Chronica* (Annual of the Institute of History University of Szeged Hungary, 4 (2004). 4–7.

A középkori település [= Üllés története és népelete. Szerk. Marjanucz László) Szeged, 2004. 69–121.]

Kristó Gyula (1939–2004). *Belvedere Meridionale*, 16 (2004). 1–2. sz. 100–106.

Itemus ispán, a nagy – comes Itemus magnus. *Belvedere Meridionale*, 16 (2004). 5–6. sz. 97–100.

Gondolatok a biológiai hadviselés hajdanáról. *Belvedere Meridionale*, 16 (2004). 5–6. sz. 100–102.

Krizsafán, a királyi társzekerek mestere (magister plaustrorum). *Belvedere Meridionale*, 16 (2004). 102–104.

Magyar jelképek és történelem. I. *Comitatus*, 14 (2004). 11–12. sz. 140–146.

2005

Emlékezés dr. Czuth Béláné főiskolai docensre. *Belvedere Meridionale*, 17 (2005). 5–6. sz. 127–128.

A középkori hadi terminológiából: „machina Priapus dicta”. *Belvedere Meridionale*, 17 (2005). 5–6. sz. 112–114.

A tyúktolvajlásról és ami mögötte van. *Belvedere Meridionale*, 17 (2005). 5–6. sz. 114–116.

A kun kérdés Anonymus Gesta Hungarorumában. [= *Jogszabályok – jogszokások*. (A Jászkunság kutatása, 2005.) (szerk. Bánkiné Molnár Erzsébet) Kiskunfélegyháza, 2005. 11–25.]

2006

San Gerardo sulla vita quotidiana del tempo. [= *Annuario*, 2006. (a cura di Simone Meriggi–Ferenc Szénási) Szeged, 2006. 13–22.

Prágai Kozma: A csehek krónikája. (ford., bev., jegyz.) [= *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemlről*. (szerk. Makk Ferenc–Thoroczky Gábor) Szeged, 2006. 277–292.]

Felicián esztergomi érsek ítéletlevele (1134) (ford., bev., jegyz.) [= *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemlről*. (szerk. Makk Ferenc–Thoroczky Gábor) Szeged, 2006. 319–323.]

Szent László király legendája. (bev., jegyz.) [= *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemlről*. (szerk. Makk Ferenc–Thoroczky Gábor) Szeged, 2006. 342–361.]

2007

Bevezető gondolatok. [= *Címerhonosító – honosító címerek*. Szeged, 2007. (1–2)]

A Szegedi Tudományegyetem címere. –The coat of arms of the University of Szeged. [= *Címerhonosító – honosító címerek*. Szeged, 2007. (4–7, 12–15)]

A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karának címere. [= *Címerhonosító – honosító címerek*. Szeged, 2007. (8–11, 16–19)]

Kiszombor története az államalapítástól a török kiűzéséig. [= *Kiszombor története*. (Szerk. Marosvári Attila) – 6 év közlésre leadva.]

Magunkról
Sajtószoza
Kutatások
Szakmai anyagok
Oktatás-képzés
Kiadványok
Partnereink
Támogatóink
Ösztöndíj-program

E I K K A

Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő
és Kommunikációs Központ

www.eikka.hu

a civil egyetem...

Portrék az SZTE-ről (könyvsorozat)
 EGYETEM a szegedi felsőoktatás háttérmagazinja
 SZTE Nevezéses Horgászverseny
 A szegedi felsőoktatás története (vetélkedő)
 A célszemély: Bálint Sándor (könyv)
 Professoribus Salutem (egyetemi emlékpólók)
 Szegedi Gólyahír
www.egyetem.szeged.hu
www.sztehok.szeged.hu
www.fossilia.hu
www.hszi.hu

Szegedi Tudományegyetem Polgáraiért Alapítvány